
कविकुलगुरु - कालिदास - संस्कृत - विश्वविद्यालयः

M-27713

शिर्षक	ग्रंथकार	विषय	विस्तार (पुर्ण/अपूर्ण)	टिकाकार	आकार	पृष्ठे	लिपी	सामग्री	Lines per page	Letters per line	Condition & age (शके/विक्रम सवंत)	Additional Particulars / Remark
रामायण	—	पुराण	अपूर्ण	—	6/16	280	संस्कृत	कागद	15	57		

॥१३६॥३७॥३८॥३९॥१४०॥४१॥४२॥४३॥ ४४॥४५॥४६॥४७॥४८॥४९॥ १५०॥५१॥५२॥५३॥ ५४॥ ५५॥५६॥५७॥५८॥५९॥ १६०॥

आराधयितवान्शर्वंबहून्वर्षगणांस्तदा॥ प्रसन्नश्चमहादेवोभार्गवस्यमहात्मनः॥ ३६॥ अब्रवीत्तस्यबहुशोगुणान्देव्याःसमीपतः॥ भक्तिमानेषसततंमयि रामोदृढव्रतः॥ ३७॥ एवंतस्यगुणान्प्रीतोबहुशोऽकथयत्प्रभुः॥ देवतानांपितॄणांचसमक्षमरिसूदन॥ ३८॥ एतस्मिन्नेवकालेतुदैत्याह्यासन्महाबलाः॥ तैस्त दादर्पमोहाद्यैरबाध्यंतदिवौकसः॥ ३९॥ ततःसंभूयविबुधास्तान्हंतुंकृतनिश्चयाः॥ चक्रुःशत्रुवधेयत्नंनशेकुर्जेतुमेवतान्॥ ४०॥ अभिगम्यततोदेवामहेश्व रमुमापतिम्॥ प्रासादयंस्तदाभक्त्याजहिशत्रुगणानिति॥ ४१॥ प्रतिज्ञायततोदेवोदेवतानांरिपुक्षयम्॥ रामंभार्गवमाहूयसोऽभ्यभाषतशंकरः॥ ४२॥ रिपून् भार्गवदेवानांजहिसर्वान्समागतान्॥ लोकानांहितकामार्थंमत्प्रीत्यर्थंतथैवच॥ ४३॥ एवमुक्तःप्रत्युवाचत्र्यंबकंवरदंप्रभुम्॥ ॥ रामउवाच॥ ॥ काशक्तिर्मम देवेशअकृतास्त्रस्यसंयुगे॥ ४४॥ निहंतुंदानवान्सर्वान्कृतास्त्रान्युद्धदुर्मदान्॥ ॥ महेश्वरउवाच॥ ॥ गच्छत्वंमदनुज्ञातोनिहनिष्यसिशात्रवान्॥ ४५॥ विजित्यचरिपून्सर्वान्गुणान्प्राप्स्यसिपुष्कलान्॥ एतच्छ्रुत्वातुवचनंप्रतिगृह्यचसर्वशः॥ ४६॥ रामःकृतस्वस्त्ययनःप्रययौदानवान्प्रति॥ अब्रवीद्देवशत्रूंस्ता न्महादर्पबलान्वितान्॥ ४७॥ ममयुद्धंप्रयच्छध्वंदैत्यायुद्धमदोत्कटाः॥ प्रेषितोदेवदेवेनवोविजेतुंमहासुराः॥ ४८॥ इत्युक्ताभार्गवेणाथदैत्यायुद्धंप्रचक्रमुः॥ सतान्निहत्यसमरेदैत्या[illegible]ार्गवनंदनः॥ ४९॥ वज्राशनिसमस्पर्शैःप्रहारैरेवभार्गवः॥ सदानवैःक्षततनुर्जामदग्न्योद्विजोत्तमः॥ ५०॥ संस्पृष्टःस्थाणुनासद्यो निर्व्रणःसमजायत॥ [illegible]तश्चभगवान्देवःकर्मणातेनतस्यवै॥ ५१॥ वरान्प्रादाद्बहुविधान्भार्गवायमहात्मने॥ उक्तश्चदेवदेवेनप्रीतियुक्तेनशूलिना॥ ५२॥ निपातात्तवशस्त्राणांशरीरेयाऽभवद्रुजा॥ तयातेमानुषंकर्मव्यपोढंभृगुनंदन॥ ५३॥ गृहाणास्त्राणिदिव्यानिमत्सकाशाद्यथेप्सितम्॥ ॥ दुर्योधनउवाच॥ ततोऽस्त्राणिसमस्तानिवरांश्चमनसेप्सितान्॥ ५४॥ लब्ध्वाबहुविधान्रामःप्रणम्यशिरसाभवम्॥ अनुज्ञांप्राप्यदेवेशाज्जगामसमहातपाः॥ ५५॥ एवमेतत्पुरावृ त्तंतदाकथितवानृषिः॥ भार्गवोपिददौदिव्यंधनुर्वेदंमहात्मने॥ ५६॥ कर्णायपुरुषव्याघ्रसुप्रीतेनांतरात्मना॥ वृजिनंहिभवेत्किंचिद्यदिकर्णस्यपार्थिव॥ ५७॥ नास्मैह्यस्त्राणिदिव्यानिप्रादास्यद्भृगुनंदनः॥ नापिसूतकुलेजातंकर्णमन्येकथंचन॥ ५८॥ देवपुत्रमहंमन्येक्षत्रियाणांकुलोद्भवम्॥ विसृष्टमवबोधार्थंकुलस्ये तिमतिर्मम॥ ५९॥ सर्वथानह्ययंशल्यकर्णःसूतकुलोद्भवः॥ सकुंडलंसकवचंदीर्घबाहुंमहारथम्॥ १६०॥

॥ १६१ ॥ ६२ ॥ १६३ ॥ ॥ इतिकर्णपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेचतुस्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३४ ॥ ॥ ७ ॥ एवमिति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ नरसिंहयोःकृष्णार्जुनयोः अतस्तयोःसाम्यंममकी

कथमादित्यसदृशंमृगीव्याघ्रंजनिष्यति ॥ यथोत्ह्यस्यभुजौपीनौनागराजकरोपमौ ॥ ६१ ॥ वक्षःपश्यविशालंचसर्वशत्रुनिबर्हणम् ॥ नत्वेषप्राकृतःकश्चित्क
र्णोवैकर्त्तनोवृषः ॥ ६२ ॥ महात्माह्येषराजेंद्ररामशिष्यःप्रतापवान् ॥ ६३ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेकर्णपर्वणित्रिपुरवधोपाख्यानेचतुस्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३४ ॥
दुर्योधनउवाच ॥ ॥ एवंसभगवान्देवःसर्वलोकपितामहः ॥ सारथ्यमकरोत्तत्रब्रह्मारुद्रोभवद्रथी ॥ १ ॥ रथिनोभ्यधिकोवीरकर्त्तव्योरथसारथिः ॥ तस्मा
त्त्वंपुरुषव्याघ्रनियच्छतुरगान्युधि ॥ २ ॥ यथादेवगणैस्तत्रवृतोयत्नात्पितामहः ॥ तथास्माभिर्भवान्यत्नात्कर्णादभ्यधिकोवृतः ॥ ३ ॥ यथादेवैर्महाराजईश्व
रादधिकोवृतः ॥ तथ[illegible]वानपिक्षिप्रंरुद्रस्येवपितामहः ॥ ४ ॥ नियच्छतुरगान्युद्धेराधेयस्यमहाद्युते ॥ ॥ शल्यउवाच ॥ ॥ मयाप्येतन्नरश्रेष्ठबहुशोनरसिं
हयोः ॥ ५ ॥ कथ्यमान[illegible]दिव्यमाख्यानमतिमानुषम् ॥ यथाचचक्रेसारथ्यंभवस्यप्रपितामहः ॥ ६ ॥ यथाऽसुराश्चनिहताइषुणैकेनभारत ॥ कृष्णस्यचापिवि
दितंसर्वमेतत्पुराह्यभूत् ॥ ७ ॥ यथापितामहोजज्ञेभगवान्सारथिस्तदा ॥ अनागतमतिक्रांतंवेदकृष्णोपितत्त्वतः ॥ ८ ॥ एतदर्थंविदित्वापिसारथ्यमुपजग्मिवान्
स्वयंभूरिवरुद्रस्यकृष्णःपार्थस्यभारत ॥ ९ ॥ यदिहन्याच्चकौंतेयंसूतपुत्रःकथंचन ॥ दृष्ट्वापार्थंहिनिहतंस्वयंयोत्स्यतिकेशवः ॥ १० ॥ शंखचक्रगदापाणिर्धक्ष्य
तेतववाहिनीम् ॥ नचापितस्यक्रुद्धस्यवार्ष्णेयस्यमहात्मनः ॥ ११ ॥ स्थास्यतेप्रत्यनीकेषुकश्चिदत्रनृपस्तव ॥ ॥ संजयउवाच ॥ ॥ तंतथाभाषमाणंतुमद्रराजम
रिंदमः ॥ १२ ॥ प्रत्युवाचमहाबाहुरदीनात्मासुतस्तव ॥ मावमंस्थामहाबाहोकर्णंवैकर्तनंरणे ॥ १३ ॥ सर्वशस्त्रभृतांश्रेष्ठंसर्वशास्त्रार्थपारगम् ॥ यस्यज्यातलनि
र्घोषंश्रुत्वाभयकरंमहत् ॥ १४ ॥ पांडवेयानिसैन्यानिविद्रवंतिदिशोदश ॥ प्रत्यक्षंतेमहाबाहोयथारात्रौघटोत्कचः ॥ १५ ॥ मायाशतानिकुर्वाणोहतोमायापु
रस्कृतः ॥ नचातिष्ठतबीभत्सुःप्रत्यनीकेकथंचन ॥ १६ ॥ एतांश्चदिवसान्सर्वान्भयेनमहतावृतः ॥ भीमसेनश्चबलवान्धनुष्कोट्याभिचोदितः ॥ १७ ॥ उक्तश्च
संज्ञयाराजन्मूढऔदरिकोयथा ॥ माद्रीपुत्रौतथाशूरौयेनजित्वामहारणे ॥ १८ ॥ कमप्यर्थंपुरस्कृत्यनहतौयुधिमारिष ॥ येनवृष्णिप्रवीरस्तुसात्यकिःसात्व
तांवरः ॥ १९ ॥ निर्जित्यसमरेशूरोविरथश्चबलात्कृतः ॥ सृंजयाश्चेतरेसर्वेधृष्टद्युम्नपुरोगमाः ॥ २० ॥

निंकरमेवेतिभावः सुरसिंहयोरितिपाठेरुद्रपितामहयोः ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥

॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ किमर्थमिति सारथ्यमात्रंप्रतिज्ञायप्रातिभटयंचेत्कृष्णःकुर्यात्तर्हित्वंयुध्यंस्तद्वन्मिथ्याप्रतिज्ञोनभविष्यसीतिभावः ॥ २६ ॥ पदवीमानृण्यं ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥

असकृन्निर्जिताःसंख्येस्मयमानेनसंयुगे ॥ तंकथंपांडवायुद्धेविजेष्यंतिमहारथम् ॥ २१ ॥ योहन्यात्समरेक्रुद्धोवज्रहस्तंपुरंदरम् ॥ त्वंचसर्वास्त्रविद्वीरःसर्वविद्यास्त्रपारगः ॥ २२ ॥ बाहुवीर्येणतेतुल्यःपृथिव्यांनास्तिकश्चन ॥ त्वंशल्यभूतःशत्रूणामविषह्यःपराक्रमे ॥ २३ ॥ ततस्त्वमुच्यसेराजन्शल्यइत्यरिसूदन ॥ तवबाहुबलंप्राप्यनशेकुःसर्वसात्वताः ॥ २४ ॥ तवबाहुबलाद्राजन्किंतुकृष्णोबलाधिकः ॥ यथाहिकृष्णेनबलंधार्यंवैफाल्गुनेहते ॥ २५ ॥ तथाकर्णात्ययीभावेत्वयाधार्यंमहाबलम् ॥ किमर्थंसमरेसैन्यंवासुदेवोन्यवारयत् ॥ २६ ॥ किमर्थंचभवान्सैन्यंनहनिष्यतिमारिष ॥ त्वत्कृतेपदवींगंतुमिच्छेयंयुधिमारिष ॥ सोदराणांचवीराणांसर्वेषांचमहीक्षिताम् ॥ २७ ॥ ॥ शल्यउवाच ॥ ॥ यन्मांब्रवीषिगांधारेअग्रेसैन्यस्यमानद ॥ विशिष्टंदेवकीपुत्रात्प्रीतिमानस्म्यहंत्वयि ॥ २८ ॥ एषसारथ्यमातिष्ठेराधेयस्ययशस्विनः ॥ युध्यतःपांडवाग्र्येणयथात्वंवीरमन्यसे ॥ २९ ॥ समयश्चहिमेवीरकश्चिद्वैकर्तनंप्रति ॥ उत्सृजेयंयथाश्रद्धमहंवाचोस्यसंनिधौ ॥ ३० ॥ ॥ संजयउवाच ॥ ॥ तथेतिराजन्पुत्रस्तेसहकर्णेनमारिष ॥ अब्रवीन्मद्रराजानंसर्वक्षत्रस्यसंनिधौ ॥ ३१ ॥ सारथ्यस्याभ्युपगमाच्छल्येनाश्वासितस्तदा ॥ दुर्योधनस्तदाहृष्टःकर्णंतमभिषस्वजे ॥ ३२ ॥ अब्रवीच्चपुनःकर्णंस्तूयमानःसुतस्तव ॥ जहिपार्थान्रणेसर्वान्महेंद्रोदानवानिव ॥ ३३ ॥ सशल्येनाभ्युपगतेहयानांसंनियच्छने ॥ कर्णोहृष्टमनाभूयोदुर्योधनमभाषत ॥ ३४ ॥ नातिहृष्टमनाह्येषमद्रराजोभिभाषते ॥ राजन्मधुरयावाचापुनरेनंब्रवीहिवै ॥ ३५ ॥ ततोराजामहाप्राज्ञःसर्वास्त्रकुशलोबली ॥ दुर्योधनोब्रवीच्छल्यंमद्रराजंमहीपतिम् ॥ ३६ ॥ पूरयन्निवघोषेणमेघगंभीरयागिरा ॥ शल्यकर्णोर्जुनेनाद्ययोद्धव्यमितिमन्यते ॥ ३७ ॥ तस्यत्वंपुरुषव्याघ्रनियच्छतुरगान्युधि ॥ कर्णोहत्वेतरान्सर्वान्फाल्गुनंहंतुमिच्छति ॥ ३८ ॥ तस्याभीषुग्रहेराजन्प्रयाचेत्वांपुनःपुनः ॥ पार्थस्यसचिवःकृष्णोयथाभीषुग्रहोवरः ॥ तथात्वमपिराधेयंसर्वतःपरिपालय ॥ ३९ ॥ ॥ संजयउवाच ॥ ॥ ततःशल्यःपरिष्वज्यसुतंतेवाक्यमब्रवीत् ॥ दुर्योधनममित्रघ्नंप्रीतोमद्राधिपस्तदा ॥ ४० ॥ ॥ शल्यउवाच ॥ एवंचेन्मन्यसेराजन्गांधारेप्रियदर्शन ॥ तस्मात्तेयत्प्रियंकिंचित्तत्सर्वंकरवाण्यहम् ॥ ॥ ४१ ॥ यत्रास्मिभरतश्रेष्ठयोग्यःकर्मणिकर्हिचित् ॥ तत्रसर्वात्मनायुक्तोवक्ष्येकार्यंपरंतप ॥ ४२ ॥

॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ वक्ष्येवोढास्मि ॥ ४२ ॥

॥ ४३ ॥ ४४ ॥ आत्मनिंदापरस्तवावपिश्रेयसांनिंद्यौकिमुतात्मपूजापरनिंदे तदुभयमहंकरोमीतिभावः ॥ ४५ ॥ ॥ ४६ ॥ अप्रमादोऽवधानं प्रयोगोऽश्वप्रेरणं ज्ञानमागामिदोषावेक्षणं विद्यातत्परिहा

यत्तुकर्णमहंब्रूयांहितकामःप्रियाप्रिये ॥ ममतत्क्षमतांसर्वंभवान्कर्णश्चसर्वशः ॥ ४३ ॥ ॥ कर्णउवाच ॥ ॥ ईशानस्ययथाब्रह्मायथापार्थस्यकेशवः ॥ तथा नित्यंहितेयुक्तोमद्रराजभवस्वनः ॥ ४४ ॥ ॥ शल्यउवाच ॥ ॥ आत्मनिंदात्मपूजाचपरनिंदापरस्तवः ॥ अनाचरितमार्याणांवृत्तमेतच्चतुर्विधम् ॥ ४५ ॥ यत्तुवि द्वन्प्रवक्ष्यामिप्रत्ययार्थमहंतव ॥ आत्मनःस्तवसंयुक्तंतन्निबोधयथातथम् ॥ ४६ ॥ अहंशक्रस्यसारथ्येयोग्योमातलिवत्प्रभो ॥ अप्रमादात्प्रयोगाच्चज्ञानविद्या चिकित्सनैः ॥ ४७ ॥ ततःपार्थेनसंग्रामेयुध्यमानस्यतेनघ ॥ वाहयिष्यामितुरगान्विज्वरोभवसूतज ॥ ४८ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेकर्णपर्वणिशल्यसारथ्य स्वीकारेपंचत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३५ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ दुर्योधनउवाच ॥ ॥ अयंतेकर्णसारथ्यंमद्रराजःकरिष्यति ॥ कृष्णादभ्यधिकोयंतादेवेशस्येवमातलिः ॥ १ ॥ यथाहरिहयैर्युक्तंसंगृह्णातिस्ममातलिः ॥ शल्यस्तथातवाद्यायंसंयंतारथवाजिनाम् ॥ २ ॥ योधेत्वयिरथस्थेचमद्रराजेचसारथौ ॥ रथश्रेष्ठोध्रुवंसंख्येपार्थोनभिभ विष्यति ॥ ३ ॥ ॥ संजयउवाच ॥ ॥ ततोदुर्योधनोभूयोमद्रराजंतरस्विनम् ॥ उवाचराजन्संग्रामेऽध्युषितेपर्युपस्थिते ॥ ४ ॥ कर्णस्ययच्छसंग्रामेमद्रराजहयोत्त मान् ॥ त्वयाभिगुप्तोराधेयोविजेष्यतिधनंजयम् ॥ ५ ॥ इत्युक्तोरथमास्थायतथेतिप्राहभारत ॥ शल्येऽभ्युपगतेकर्णःसारथिंसुमनाब्रवीत् ॥ ६ ॥ त्वंसूतस्यंदनं मत्थंकल्पयेत्यसकृत्त्वरन् ॥ ततोजैत्रंरथवरंगंधर्वनगरोपमम् ॥ ७ ॥ विधिवत्कल्पितंभद्रंजयेत्युक्त्वान्यवेदयत् ॥ तंरथंरथिनांश्रेष्ठःकर्णोभ्यर्च्ययथाविधि ॥ ८ ॥ संपादितंब्रह्मविदापूर्वमेवपुरोधसा ॥ कृत्वाप्रदक्षिणंयत्नादुपस्थायचभास्करम् ॥ ९ ॥ समीपस्थंमद्रराजमारोहत्वमथाब्रवीत् ॥ ततःकर्णस्यदुर्धर्षंस्यंदनप्रवरं महत् ॥ १० ॥ आरुरोहमहातेजाःशल्यःसिंहइवाचलम् ॥ ततःशल्याश्रितंदृष्ट्वाकर्णःस्वंरथमुत्तमम् ॥ ११ ॥ अध्यतिष्ठद्यथांऽभोदंविद्युत्वंतंदिवाकरः ॥ तावेकरथ मारूढावादित्याग्निसमत्विषौ ॥ १२ ॥ अभ्राजेतांयथामेघंसूर्याग्नीसहितौदिवि ॥ संस्तूयमानौतौवीरौतदास्तांद्युतिमत्तमौ ॥ १३ ॥ ऋत्विक्सदस्यैरिंद्राग्नीस्तूय मानाविवाध्वरे ॥ सशल्यसंगृहीताश्वेरथेकर्णःस्थितोबभौ ॥ १४ ॥ धनुर्विस्फारयन्घोरंपरिवेषीवभास्करः ॥ आस्थितःसरथश्रेष्ठंकर्णःशरगभस्तिमान् ॥ १५ ॥

रज्ञानं चिकित्सनंदोषपरिहारसामर्थ्यं ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ॥ इतिनैलकंठीयेभारतभावदीपेपंचत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३५ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ अयमिति ॥ १ ॥ हरिहयैरिंद्रतुरगैर्युक्तंरथं ॥ २ ॥ ३ ॥ अध्युषिते प्रातःकाले ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥

॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ॥ इतिकर्णपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेषट्त्रिंशोऽध्यायः

प्रबभौपुरुषव्याघ्रोमंदरस्थइवांशुमान् ॥ तंरथस्थंमहाबाहुंयुद्धायामिततेजसम् ॥ १६ ॥ दुर्योधनस्तुराधेयमिदंवचनमब्रवीत् ॥ अकृतंद्रोणभीष्माभ्यांदुष्करंक
र्मसंयुगे ॥ १७ ॥ कुरुष्वाधिरथेवीरमिषतांसर्वधन्विनाम् ॥ मनोगतंममह्यासीद्भीष्मद्रोणौमहारथौ ॥ १८ ॥ अर्जुनंभीमसेनंचनिहंतारावितिध्रुवम् ॥ ताभ्यांयद
कृतंवीरवीरकर्ममहामृधे ॥ १९ ॥ तत्कर्मकुरुराधेयवज्रपाणिरिवापरः ॥ गृहाणधर्मराजंवाजहिवात्वंधनंजयम् ॥ २० ॥ भीमसेनंचराधेयमाद्रीपुत्रौयमावपि ॥
जयश्चतेऽस्तुभद्रंतेप्रयाहिपुरुषर्षभ ॥ २१ ॥ पांडुपुत्रस्यसैन्यानिकुरुसर्वाणिभस्मसात् ॥ ततस्तूर्यसहस्राणिभेरीणामयुतानिच ॥ २२ ॥ वाद्यमानान्यरोचंतमे
घशब्दोयथादिवि ॥ प्रतिगृह्यतुतद्वाक्यंरथस्थोरथसत्तमः ॥ २३ ॥ अभ्यभाषतराधेयःशल्यंयुद्धविशारदम् ॥ चोदयाश्वान्महाबाहोयावद्धन्मिधनंजयम् ॥ २४ ॥
भीमसेनंयमौचोभौराजानंचयुधिष्ठिरम् ॥ अद्यपश्यतुमेशल्यबाहुवीर्यंधनंजयः ॥ २५ ॥ अस्यतःकंकपत्राणांसहस्राणिशतानिच ॥ अद्यक्षेप्स्याम्यहंशल्यश
रान्परमतेजनान् ॥ २६ ॥ पांडवानांविनाशायदुर्योधनजयायच ॥ ॥ शल्यउवाच ॥ ॥ सूतपुत्रकथंनुत्वंपांडवानवमन्यसे ॥ २७ ॥ सर्वास्त्रज्ञान्महेष्वासान्स
र्वानेवमहाबलान् ॥ अनिवर्तिनोमहाभागानजय्यान्सत्यविक्रमान् ॥ २८ ॥ अपिसंतनयेयुर्येभयंसाक्षाच्छतक्रतोः ॥ यदाश्रोष्यसिनिर्घोषंविस्फूर्जितमिवा
शनेः ॥ २९ ॥ राधेयगांडिवस्याजौतदानैवंवदिष्यसि ॥ यदाद्रक्ष्यसिभीमेनकुंजरानीकमाहवे ॥ ३० ॥ विशीर्णदंतंनिहतंतदानैवंवदिष्यसि ॥ यदाद्रक्ष्यसिसंग्रा
मेधर्मपुत्रंयमौतथा ॥ ३१ ॥ शितैःपृषत्कैःकुर्वाणानभ्रच्छायामिवांबरे ॥ अस्यतःक्षिण्वतश्चारीन्लघुहस्तान्दुरासदान् ॥ पार्थिवानपिचान्यांस्त्वंतदानैवंवदि
ष्यसि ॥ ३२ ॥ ॥ संजयउवाच ॥ ॥ अनादृत्यतुतद्वाक्यंमद्रराजेनभाषितम् ॥ याहीत्येवाब्रवीत्कर्णोमद्रराजंतरस्विनम् ॥ ३३ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेकर्णपर्वणि
शल्यसंवादेषट्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ संजयउवाच ॥ ॥ दृष्ट्वाकर्णंमहेष्वासंयुयुत्सुंसमवस्थितम् ॥ चुक्रुशुःकुरवःसर्वेहृष्टरूपाःसमंततः ॥ १ ॥ त
तोदुंदुभिनिर्घोषैर्भेरीणांनिनदेनच ॥ बाणशब्दैश्चविविधैर्गर्जितैश्चतरस्विनाम् ॥ २ ॥ निर्ययुस्तावकायुद्धेमृत्युंकृत्वानिवर्तनम् ॥ प्रयातेतुततःकर्णेयोधेषुमुदिते
षु ॥ ३ ॥ चचालपृथिवीराजन्ववाशचसुविस्तरम् ॥ निःसरंतोव्यदृश्यंतसूर्यात्सप्तमहाग्रहाः ॥ ४ ॥

॥ ६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ दृष्ट्वेति ॥ १ ॥ तरस्विनामश्वादीनां ॥ २ ॥ ३ ॥ ववाशशब्दंचकार ररासेतिपाठेपिसएवार्थः निःसरंतोयुद्धार्थमितिशेषः सूर्यात्सूर्यमारभ्य सूर्यादयोऽन्योन्यंयुध्यंतीत्यर्थः ॥ ४ ॥

॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ भीष्मद्रोणौ अतिक्रांतंवीर्यंययोस्तावतिवीर्यौ समीक्ष्य स्वकृत्यमालोच्य जगादेत्युत्तरेणान्वयः ॥ ११ ॥ आभाष्य भोशल्य इतिसंबोध्य ॥ १२ ॥ अस्थिरताजहातीत्य चंचलोस्मीत्यर्थः ॥ १३॥ ततोपिमेऽद्यसाध्वसंभयंनास्तीतियोजना ॥१४॥१५॥१६॥ आतुरानासन्नमृत्यून् ॥१७॥ विद्यांजानीयां भावंश्वोहंस्थास्यामीतिनिश्चयं ॥ १८॥ अस्त्रादीनिमनुष्यस्यसुखायव

उल्कापाताश्चसंजज्ञुर्दिशांदाहास्तथैवच ॥ शुष्काशन्यश्चसंपेतुर्ववुर्वाताश्चभैरवाः ॥ ५ ॥ मृगपक्षिगणाश्चैवपृतनांबहुशस्तव ॥ अपसव्यंतदाचक्रुर्वेदयंतोमहाभयम् ॥ ६ ॥ प्रथितस्यचकर्णस्यनिपेतुस्तुरगाभुवि ॥ अस्थिवर्षंचपतितमंतरिक्षाद्भयानकम् ॥ ७॥ जज्वलुश्चैवशस्त्राणिध्वजाश्चैवचकंपिरे ॥ अश्रूणिचव्यमुंचंतवाहनानिविशांपते ॥ ८ ॥ एतेचान्येचबहवउत्पातास्तत्रदारुणाः ॥ समुत्पेतुर्विनाशायकौरवाणांसुदारुणाः ॥ ९ ॥ नचतान्गणयामासुःसर्वेदैवेनमोहिताः ॥ प्रस्थितंसूतपुत्रंचजयेत्यूचुर्नराधिपाः ॥ निर्जितान्पांडवांश्चैवमेनिरेतत्रकौरवाः ॥ १० ॥ ततोरथस्थःपरवीरहंताभीष्मद्रोणावतिवीर्यौसमीक्ष्य ॥ समुज्वलन्भास्करपावकाभोवैकर्तनोसौरथकुंजरोनृप ॥ ११ ॥ सशल्यमाभाष्यजगादवाक्यंपार्थस्यकर्मातिशयंविचिंत्य ॥ मानेनदर्पेणविदह्यमानःक्रोधेनदीप्यन्निवनिःश्वसंश्च ॥ १२ ॥ नाहंमहेंद्रादपिवज्रपाणेःक्रुद्धाद्बिभेम्यायुधवान्रथस्थः ॥ दृष्ट्वाहिभीष्मप्रमुखान्शयानानतीवमांत्वस्थिरताजहाति ॥ १३ ॥ महेंद्रविष्णुप्रतिमावनिंदितौरथाश्वनागप्रवरप्रमाथिनौ॥ अवध्यकल्पौनिहतौयदापरैस्ततोनमेप्यस्तिरणेऽद्यसाध्वसम् ॥१४॥ समीक्ष्यसंख्येतिबलान्नराधिपान्ससूतमातंगरथान्परैर्हतान् ॥ कथंनसर्वान्निहतान्रणेवधीन्महास्त्रविद्ब्राह्मणपुंगवोगुरुः ॥ १५ ॥ ससंस्मरन्द्रोणमहंमहाहवेब्रवीमिसत्यंकुरवोनिबोधत ॥ नवामदन्यःप्रसहेद्रणेर्जुनंसमागतंमृत्युमिवोग्ररूपिणम् ॥ १६ ॥ शिक्षाप्रसादश्चबलंधृतिश्चद्रोणेमहास्त्राणिचसंनतिश्च ॥ सचेदगान्मृत्युवशंमहात्मासर्वानन्यानातुरानद्यमन्ये ॥ १७॥ नेहध्रुवंकिंचिदपिप्रचिंतयन्विद्यांलोकेकर्मणोदैवयोगात् ॥ सूर्योदयेकोहिविमुक्तसंशयोभावंकुर्वीताद्यगुरौनिपातिते ॥ १८ ॥ ननूनमस्त्राणिबलंपराक्रमःक्रियाःसुनीतंपरमायुधानिवा ॥ अलंमनुष्यस्यसुखायवर्तितुंतथाहियुद्धेनिहतःपरैर्गुरुः ॥ १९ ॥ हुताशनादित्यसमानतेजसंपराक्रमेविष्णुपुरंदरोपमम् ॥ नयेबृहस्पत्युशनोःसदासमंनचैनमस्त्रंतदुपास्तदुःसहम् ॥ २० ॥ संप्राक्रुष्टेरुदितस्त्रीकुमारेपराभूतेपौरुषेधार्तराष्ट्रे ॥ मयाकृत्यमितिजानामिशल्यप्रयाहितस्माद्द्विषतामनीकम् ॥ २१ ॥ यत्रराजापांडवःसत्यसंधोव्यवस्थितोभीमसेनार्जुनौच ॥ वासुदेवःसात्यकिःसृंजयाश्चयमौचकस्तान्विषहेन्मदन्यः ॥ २२ ॥

र्तितुंनालमितिसंबंधः ॥ १९ ॥ उशनोःउशनसोः उपास्तउपातिष्ठत ज्ञातुमितिशेषः अस्त्रमस्त्रादि ॥ २० ॥ संप्राक्रुष्टेसम्यगाक्रोशवति पराभूतेनिरस्ते धार्तराष्ट्रेधृतराष्ट्रपुत्रसंबंधिनि पौरुषेयत्ने ॥२१॥२२॥

॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ श्वेतयुजाश्वेताश्वयुजा ॥ ४५ ॥ ॥ इतिकर्णपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेसप्तत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ प्रयाणेइति ॥ १ ॥ २ ॥ अभिमन्येत अल्पमित्यवजानीत ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ अंजनकेशीभिः कृष्णकेशीभिरश्वतरीभिर्युवतीभिर्वायुक्तं ॥ ६ ॥ हस्तिषड्गवंहस्तिषट्कं हस्तिषड्गवमिच्छंतिवीराःषट्केचदंतिनामितिप्राञ्चः

समुदितबलवाहनाःपुनःपुरुषवरेणजिताःस्थगोग्रहे ॥ सगुरुगुरुसुताःसभीष्मकाःकिमुनजितःसतदात्वयार्जुनः ॥ ३९ ॥ इदमपरमुपस्थितंपुनस्तवनिधनाय सुयुद्धमग्रवै ॥ यदिनरिपुभयात्पलायसेसमरगतोद्यहतोसिसूतज ॥ ४० ॥ ॥ संजयउवाच ॥ ॥ इतिबहुपरुषंप्रभाषतिप्रमनसिमद्रपतौरिपुस्तवम् ॥ भृशमभि रुषितःपरंतपःकुरुपृतनापतिराहमद्रपम् ॥ ४१ ॥ ॥ कर्णउवाच ॥ ॥ भवतुभवतुकिंविकत्थसेननुममतस्यहियुद्धमुद्यतम् ॥ यदिसजयतिमामिहाहवेततइदमस्तु सुकत्थितंतव ॥ ४२ ॥ ॥ संजयउवाच ॥ ॥ एवमस्त्वितिमद्रेशउक्त्वानोत्तरमुक्तवान् ॥ याहिशल्येतिचाप्येनंकर्णःप्राहयुयुत्सया ॥ ४३ ॥ सरथःप्रययौशत्रू न्श्वेताश्वःशल्यसारथिः ॥ निघ्नन्नमित्रान्समरेतमोघ्नन्सवितायथा ॥ ४४ ॥ ततःप्रायात्प्रीतिमान्वैरथेनवैयाघ्रेणश्वेतयुजाथकर्णः ॥ सचालोक्यध्वजिनींपांड वानांधनंजयंत्वरयापर्यपृच्छत् ॥ ४५ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेकर्णपर्वणिकर्णशल्यसंवादेसप्तत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ॥ संजयउवाच ॥ प्रयाणेचततःकर्णोहर्षयन्वाहिनींतव ॥ एकैकंसमरेदृष्ट्वापांडवान्पर्यपृच्छत ॥ १ ॥ योमामद्यमहात्मानंदर्शयेच्छ्वेतवाहनम् ॥ तस्मैदद्यामभिप्रेतंधनंयन्मनसेच्छ ति ॥ २ ॥ नचेत्तदभिमन्येततस्मैदद्यामहंपुनः ॥ शकटंरत्नसंपूर्णयोमेब्रूयाद्धनंजयम् ॥ ३ ॥ नचेत्तदभिमन्येतपुरुषोर्जुनदर्शिवान् ॥ शतंदद्यांगवांतस्मैनैत्यकंकां स्यदोहनम् ॥ ४ ॥ शतंग्रामवरांश्चैवदद्यामर्जुनदर्शिने ॥ तथातस्मैपुनर्दद्यांश्वेतमश्वतरीरथम् ॥ ५ ॥ युक्तमंजनकेशीभिर्योमेब्रूयाद्धनंजयम् ॥ नचेत्तदभिमन्ये तपुरुषोर्जुनदर्शिवान् ॥ ६ ॥ अन्यंवास्मैपुनर्दद्यांसौवर्णहस्तिषड्गवम् ॥ तथाप्यस्मैपुनर्दद्यांस्त्रीणांशतमलंकृतम् ॥ ७ ॥ श्यामानांनिष्ककंठीनांगीतवाद्यविपश्चि ताम् ॥ नचेत्तदभिमन्येतपुरुषोर्जुनदर्शिवान् ॥ ८ ॥ तस्मैदद्यांशतंनागान्शतंग्रामान्शतंरथान् ॥ सुवर्णस्यचमुख्यस्यहयाग्र्याणांशतंशतान् ॥ ९ ॥ ऋद्ध्यागु णैःसुदांतांश्चधुर्यवाहान्सुशिक्षितान् ॥ तथासुवर्णशृंगीणांगोधेनूनांचतुःशतम् ॥ १० ॥

अन्यंवासौवर्णरथमितिशेषः हस्तितुल्याःषट्गावउक्षाणोयस्मिन्वृत्तं षट्हस्तिनएवगोवत्वोढारोयस्यतादृशं ॥ ७ ॥ श्यामानामप्रजातानां निष्कमुरोभूषणं ॥ ८ ॥ शतंशतान्दशसहस्राणि ॥ ९ ॥ ऋद्ध्या पुष्ट्या सुदांतान्विनीतान् धुर्यवाहान्रथोद्वहनक्षमान् ॥ १० ॥

॥ ११ ॥ आडमाभरणम् ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ अपरांतेषुपाश्चमकच्छेषु ॥ १६ ॥ १७ ॥ प्रत्यग्रवयसामभिनवयौवनानां ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥

दद्यांतस्मैसवत्सानांयोमेब्रूयाद्धनंजयम् ॥ नचेत्तदभिमन्येतपुरुषोर्जुनदर्शिवान् ॥ ११ ॥ अन्यदस्मैवरंदद्यांश्वेतान्पंचशतान्हयान् ॥ हेमभांडपरिच्छन्नान्सुमृष्टमणिभूषणान् ॥ १२ ॥ सुदांतानपिचैवाहंदद्यामष्टादशापरान् ॥ रथंचशुभ्रंसौवर्णंदद्यांतस्मैस्वलंकृतम् ॥ १३ ॥ युक्तंपरमकांबोजैर्योमेब्रूयाद्धनंजयम् ॥ नचेत्तदभिमन्येतपुरुषोर्जुनदर्शिवान् ॥ १४ ॥ अन्यदस्मैवरंदद्यांकुंजराणांशतानिषट् ॥ कांचनैर्विविधैर्भांडैराच्छन्नान्हेममालिनः ॥ १५ ॥ उत्पन्नानपरांतेषुविनीतान्हस्तिशिक्षकैः ॥ नचेत्तदभिमन्येतपुरुषोर्जुनदर्शिवान् ॥ १६ ॥ अन्यदस्मैवरंदद्यांवैश्यग्रामांश्चतुर्दश ॥ सुस्फीतान्धनसंयुक्तान्प्रत्यासन्नवनोदकान् ॥ अकुतोभयान्सुसंपन्नान्राजभोज्यांश्चतुर्दश ॥ १७ ॥ दासीनांनिष्ककंठीनांमागधीनांशतंतथा ॥ प्रत्यग्रवयसांदद्यांयोमेब्रूयाद्धनंजयम् ॥ १८ ॥ नचेत्तदभिमन्येतपुरुषोर्जुनदर्शिवान् ॥ अन्यंतस्मैवरंदद्यांयमसौकामयेत्स्वयम् ॥ १९ ॥ पुत्रदारान्विहारांश्चयदन्यद्वित्तमस्तिमे ॥ तच्चतस्मैपुनर्दद्यांयद्यच्चमनसेच्छति ॥ २० ॥ हत्वाचसहितौकृष्णौतयोर्वित्तानिसर्वशः ॥ तस्मैदद्यामहंयोमेप्रब्रूयात्केशवार्जुनौ ॥ २१ ॥ एतावाचःसुबहुशःकर्णउच्चारयन्युधि ॥ दध्मौसागरसंभूतंसुस्वरंशंखमुत्तमम् ॥ २२ ॥ तावाचःसूतपुत्रस्यतथायुक्तानिशम्यतु ॥ दुर्योधनोमहाराजसंहृष्टःसानुगोभवत् ॥ २३ ॥ ततोदुंदुभिनिर्घोषोमृदंगानांचसर्वशः ॥ सिंहनादःसवादित्रःकुंजराणांचनिःस्वनः ॥ २४ ॥ प्रादुरासीत्तदाराजन्सैन्येषुपुरुषर्षभ ॥ योधानांसंप्रहृष्टानांतथासमभवत्स्वनः ॥ २५ ॥ तथाप्रहृष्टेसैन्येतुप्लवमानंमहारथम् ॥ विकत्थमानंचतदाराधेयमरिकर्षणम् ॥ मद्रराजःप्रहस्येदंवचनंप्रत्यभाषत ॥ २६ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेकर्णपर्वणिकर्णावलेपेऽष्टत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३८ ॥ ७॥ ॥ शल्यउवाच ॥ ॥ मासूतपुत्रदानेनसौवर्णंहस्तिषड्गवम् ॥ प्रयच्छपुरुषायाद्यद्रक्ष्यसित्वंधनंजयम् ॥ १ ॥ बाल्यादिहत्वंत्यजसिवसुवैश्रवणोयथा ॥ अयत्नेनैवराधेयद्रष्टास्यद्यधनंजयम् ॥ २ ॥ परास्त्रजसियद्वित्तंकिंचित्त्वंबहुमूढवत् ॥ अपात्रदानेयेदोषास्तान्मोहान्नावबुध्यसे ॥ ३ ॥ यत्त्वंप्रेरयसेवित्तंबहुतेनखलुत्वया ॥ शक्यंबहुविधैर्यज्ञैर्यष्टुंसूतयजस्वतैः ॥ ४ ॥ यच्चप्रार्थयसेहंतुंकृष्णौमोहाद्वृथैवतत् ॥ नहिशुश्रुमसंमर्देक्रोष्ट्रासिंहौनिपातितौ ॥ ५ ॥

प्लवमानंप्रयांतं ॥ २६ ॥ ॥ इतिकर्णपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेअष्टत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३८ ॥ ॥ ७ ॥ मासूतेति ॥ १ ॥ वसुवित्तं द्रष्टासिद्रक्ष्यसि ॥ २ ॥ परास्त्रजसित्वथात्यजसि ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥

॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ एवंश्रद्धस्वयदिजिजीविषानेस्त्यन्यथामरिष्यसि ॥ ९ ॥ सहितोयुध्यस्वनत्वेकाकी ॥ ७ ॥ ८ ॥ ॥ ६ ॥ अबद्धमनर्थकं अकर्णीयमनाकर्णनीयं

बह्वबद्धमकर्णीयंकोहिब्रूयाज्जि
अप्रार्थितंप्रार्थयसेसुहृदोनहिसंतिते ॥ येत्वांनिवारयंत्याशुप्रपतंतंहुताशने ॥ ६ ॥ कार्याकार्यंनजानीषेकालपक्वोस्यसंशयम् ॥ बह्वबद्धमकर्णीयंकोहिब्रूयाज्जि
जीविषुः ॥ ७ ॥ समुद्रतरणंदोर्भ्यांकंठेबद्ध्वायथाशिलाम् ॥ गिर्यग्राद्वानिपतनंतादृक्तवचिकीर्षितम् ॥ ८ ॥ सहितःसर्वयोधैस्त्वंव्यूढानीकैःसुरक्षितः ॥ धनंजयेन
युध्यस्वश्रेयश्चेत्प्राप्तुमिच्छसि ॥ ९ ॥ हितार्थंधार्तराष्ट्रस्यब्रवीमित्वांनहिंसया ॥ श्रद्धस्वैवंमयाप्रोक्तंयदितेस्तिजिजीविषा ॥ १० ॥ ॥ कर्णउवाच ॥ ॥ स्वबाहु
वीर्यमाश्रित्यप्रार्थयाम्यर्जुनंरणे ॥ त्वंतुमित्रमुखःशत्रुर्मांभीषयितुमिच्छसि ॥ ११ ॥ नमामस्मादभिप्रायात्कश्चिदद्यनिवर्तयेत् ॥ अपींद्रोवज्रमुद्यम्यकिमुम
र्त्यःकथंचन ॥ १२ ॥ ॥ संजयउवाच ॥ ॥ इतिकर्णस्यवाक्यांतेशल्यःप्राहोत्तरंवचः ॥ चुकोपयिषुरत्यर्थंकर्णंमद्रेश्वरःपुनः ॥ १३ ॥ यदावैत्वांफाल्गुनवेगयु
क्ताज्याचोदिताहस्तवताविसृष्टाः ॥ अन्वेतारःकंकपत्राःशिताग्रास्तदातप्स्यस्यर्जुनस्यानुयोगात् ॥ १४ ॥ यदादिव्यंधनुरादायपार्थःप्रतापयन्पृतनांसव्यसा
ची ॥ त्वांमर्दयिष्यन्निशितैःपृषत्कैस्तदापश्चात्तप्स्यसेसूतपुत्र ॥ १५ ॥ बालश्चंद्रंमातुरंकेशयानोयथाकश्चित्प्रार्थयतेपहर्तुं ॥ तद्वन्मोहाद्योतमानंरथस्थंसंप्रा
र्थयस्यर्जुनंजेतुमद्य ॥ १६ ॥ त्रिशूलमाश्रित्यसुतीक्ष्णधारंसर्वाणिगात्राणिविघर्षसित्वम् ॥ सुतीक्ष्णधारोपमकर्मणात्वंयुयुत्ससेयोर्जुनेनाद्यकर्ण ॥ १७ ॥
क्रुद्धंसिंहंकेसरिणंबृहंतंबालोमूढःक्षुद्रमृगस्तरस्वी ॥ समाह्वयेत्तद्वदेतत्तवाद्यसमाह्वानंसूतपुत्रार्जुनस्य ॥ १८ ॥ मासूतपुत्राह्वयराजपुत्रंमहावीर्यंकेसरिणंयथै
व ॥ वनेशृगालःपिशितेनतृप्तोमापार्थमासाद्यविनंक्ष्यसित्वम् ॥ १९ ॥ ईषादंतंमहानागंप्रभिन्नकरटामुखम् ॥ शशकोह्वयसेयुद्धेकर्णपार्थंधनंजयम् ॥ २० ॥
बिलस्थंकृष्णसर्पंत्वंबाल्यात्काष्ठेनविध्यसि ॥ महाविषंपूर्णकोपंयत्पार्थंयोद्धुमिच्छसि ॥ २१ ॥ सिंहंकेसरिणंक्रुद्धमतिक्रम्याभिनर्दसे ॥ शृगालइवमूढस्त्वंनृसिं
हंकर्णपांडवम् ॥ २२ ॥ सुपर्णंपतगश्रेष्ठंवैनतेयंतरस्विनम् ॥ भोगीवाह्वयसेपातेकर्णपार्थंधनंजयम् ॥ २३ ॥ सर्वांभसांनिधिंभीमंमूर्तिमंतंझषायुतम् ॥ चंद्रोदये
विवर्धंतमप्लुवःसंतितीर्षसि ॥ २४ ॥ ऋषभंदुंदुभिग्रीवंतीक्ष्णशृंगंप्रहारिणम् ॥ वत्सआह्वयसेयुद्धेकर्णपार्थंधनंजयम् ॥ २५ ॥ महामेघंमहाघोरंदर्दुरःप्रतिनर्दसि ॥
कामतोयप्रदंलोकेनरपर्जन्यमर्जुनम् ॥ २६ ॥ यथाचस्वगृहस्थःश्वाव्याघ्रंवनगतंभषेत् ॥ तथात्वंभषसेकर्णनरव्याघ्रंधनंजयम् ॥ २७ ॥

॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ भोगीसर्पः पातेपतनार्थं ॥ २३ ॥ झषैर्मीनैरासमंतायुतंझषायुतं अप्लुवःबाहुभ्यामित्यर्थः ॥ २४ ॥ दुंदुभिग्रीवंदुंदुभिस्वनकंठं ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥

त्रासजननमितिसमुदायापेक्षयासामान्येननिर्देशः ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ जोषंतूष्णीं आस्वतिष्ठ क्रीडागताःलीलयाआगताः ॥ २० ॥ मद्रकेषुकुत्सितेषुमद्रदेशेषु ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ अनृतेनचरतीत्यानृतिकः यावदंत्यंअंत्यजपर्यंतंमरणावधीतिवा ॥ २४ ॥ २५ ॥ पुंभिःपुरुषैःविमिश्राःसंगताः इच्छयामैथुनिनोऽज्ञातवत्ज्ञाताअप्यविगीताइत्यर्थ ॥ २६ ॥ येषांमद्रकाणांसक्तुमिश्रितम

भीरूणांत्रासजननंशल्यहर्षकरंमम ॥ त्वंतुदुष्प्रकृतिर्मूढोमहायुद्धेष्वकोविदः ॥ १५ ॥ भयावदीर्णःसंत्रासादबद्धंबहुभाषसे ॥ संस्तौषितौतुकेनापिहेतुनात्वंकुदेशज ॥ १६ ॥ तौहत्वासमरेहंतात्वामद्यसहबांधवम् ॥ पापदेशजदुर्बुद्धेक्षुद्रक्षत्रियपांसन ॥ १७ ॥ सुहृद्भूत्वारिपुःकिंमांकृष्णाभ्यांभीषयिष्यसि ॥ तौवामामद्यहंतारौहनिष्येवापितावहम् ॥ १८ ॥ नाहंबिभेमिकृष्णाभ्यांविजानन्नात्मनोबलम् ॥ वासुदेवसहस्रंवाफाल्गुनानांशतानिवा ॥ १९ ॥ अहमेकोहनिष्यामिजोषमास्वकुदेशज ॥ स्त्रियोबालाश्चवृद्धाश्चप्रायःक्रीडागताजनाः ॥ २० ॥ यागाथाःसंप्रगायंतिकुर्वतोध्ययनंयथा ॥ तागाथाःशृणुमेशल्यमद्रकेषुदुरात्मसु ॥ २१ ॥ ब्राह्मणैःकथिताःपूर्वंयथावद्राजसंनिधौ ॥ श्रुत्वाचैकमनामूढक्षमवाब्रूहिचोत्तरम् ॥ २२ ॥ मित्रध्रुङ्मद्रकोनित्यंयोनोद्वेष्टिसमद्रकः ॥ मद्रकेसंगतंनास्तिक्षुद्रवाक्येनराधमे ॥ २३ ॥ दुरात्मामद्रकोनित्यंनित्यमानृतिकोऽनृजुः ॥ यावदंत्यंहिदौरात्म्यंमद्रकेष्वितिनःश्रुतम् ॥ २४ ॥ पितापुत्रश्चमाताचश्वश्रूश्वशुरमातुलाः ॥ जामातादुहिताभ्रातानप्ताऽन्येतेचबांधवाः ॥ २५ ॥ वयस्याभ्यागताश्चान्येदासीदासंचसंगतम् ॥ पुंभिर्विमिश्रानार्यश्चज्ञाताज्ञाताःस्वयेच्छया ॥ २६ ॥ येषांगृहेष्वशिष्टानांसक्तुमत्स्याशिनांतथा ॥ पीत्वासीधुसगोमांसंक्रंदंतिचहसंतिच ॥ २७ ॥ गायंतिचाप्यबद्धानिप्रवर्ततेचकामतः ॥ कामप्रलापिनोऽन्योन्यंतेषुधर्मःकथंभवेत् ॥ २८ ॥ मद्रकेष्ववलिप्तेषुप्रख्याताशुभकर्मसु ॥ नापिवैरंनसौहार्दंमद्रकेणसमाचरेत् ॥ २९ ॥ मद्रकेसंगतंनास्तिमद्रकोहिसदामलः ॥ मद्रकेषुचसंस्पृष्टंशौचंगांधारकेषुच ॥ ३० ॥ राजयाजकयाज्येचनष्टंदत्तंहविर्भवेत् ॥ शूद्रसंस्कारकोविप्रोयथायातिपराभवम् ॥ ३१ ॥ यथाब्रह्मद्विषोनित्यंगच्छंतीहपराभवम् ॥ यथैवसंगतंकृत्वानरःपततिमद्रकैः ॥ ३२ ॥ मद्रकेसंगतंनास्तिहतंवृश्चिकतेविषम् ॥ आथर्वणेनमंत्रेणयथाशांतिःकृतामया ॥ ३३ ॥ इतिवृश्चिकदष्टस्यविषवेगहतस्यच ॥ कुर्वंतिभेषजंप्राज्ञाःसत्यंतच्चापिदृश्यते ॥ ३४ ॥ एवंविद्वन्जोषमास्वशृणुचात्रोत्तरंवचः ॥ वासांस्युत्सृज्यनृत्यंतिस्त्रियोयामद्यमोहिताः ॥ ३५ ॥

त्स्याशिनां सीधुमद्यं ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ मद्रकेषुसंस्पृष्टंनष्टंएवंगांधारकेषुशौचंनष्टंभवेत् ॥ ३० ॥ राजायाजकोयस्यतस्मिन्याज्येहविर्नष्टंभवेत् ॥ ३१ ॥ यथैवेति यथामद्रकैःसंगतंकृत्वापततियथा वामद्रकेसंगतंनास्तिहेवृश्चिकतथातेविषंहतमित्युत्तरेणसंबंधः यद्येतत्सत्यंतर्हितवविषंनश्यत्विति मंत्रेणसर्वथाविषंनश्यतीत्यर्थः ॥ ३२ ॥ मयेत्यात्मानुभवसिद्धमिदमितिद्योतयति ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥

यथाकामंवरयंतिताः असंयताइतिच्छेदः तासांपुत्रःसंकरजातइत्यर्थः ॥ ३६ ॥ प्रमेहंतिमूत्रयंते दशेरकाःगर्दभाः ॥ ३७ ॥ सुवीरकंकांजिकं स्फिचौकटिप्रोथौ॥ ३८॥३९॥ निर्ह्रीकाःनिर्लज्जाः॥४०॥ घस्मराःबहुभक्षकाः ॥ ४१ ॥ वक्तव्येष्वगर्हणीयेषु ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ सांपरायेसमूहेसंग्रामेइत्यर्थः मुच्येयंजीवितमितिशेषः ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ उपहितःउपजप्तः ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ तेषांधार्त

मैथुनेऽसंयताश्चापियथाकामवराश्चताः ॥ तासांपुत्रःकथंधर्ममद्रकोवक्तुमर्हति ॥ ३६ ॥ यास्तिष्ठंत्यःप्रमेहंतियथैवोष्ट्रदशेरकाः ॥ तासांविभ्रष्टधर्माणांनिर्लज्जानांततस्ततः ॥ ३७ ॥ त्वंपुत्रस्तादृशीनांहिधर्मंवक्तुमिहेच्छसि ॥ सुवीरकंयाच्यमानामद्रिकाकर्षतिस्फिचौ ॥ ३८ ॥ प्रदातुकामावचनमिदंवदतिदारुणम् ॥ मामांसुवीरकंकश्चिद्याचतांदयितंमम ॥ ३९ ॥ पुत्रंदद्यांपतिंदद्यांनतुदद्यांसुवीरकम् ॥ गौर्योबृहत्योनिर्ह्रीकामद्रिकाःकंबलावृताः ॥ ४० ॥ घस्मरानष्टशौचाश्चप्रायइत्यनुशुश्रुम ॥ एवमादिमयाऽन्यैर्वाशक्यंवक्तुंभवेद्बहु ॥ ४१ ॥ आकेशाग्रान्नखाग्राच्चवक्तव्येषुकुकर्मसु ॥ मद्रकाःसिंधुसौवीराधर्मंविद्युःकथंत्विह ॥ ४२ ॥ पापदेशोद्भवाम्लेच्छाधर्माणामविचक्षणाः ॥ एषमुख्यतमोधर्मःक्षत्रियस्येतिनःश्रुतम् ॥ ४३ ॥ यदाजौनिहतःशेतेसद्भिःसमभिपूजितः ॥ आयुधानांसांपरायेयन्मुच्येयमहंततः ॥ ४४ ॥ ममैषप्रथमःकल्पोनिधनेस्वर्गमिच्छतः ॥ सोयंप्रियःसखाचास्मिधार्त्तराष्ट्रस्यधीमतः ॥ ४५ ॥ तदर्थेहिममप्राणायच्चमेविद्यतेवसु ॥ व्यक्तंत्वमप्युपहितःपांडवैःपापदेशज ॥ ४६ ॥ यथाचामित्रवत्सर्वंत्वमस्मासुप्रवर्त्तसे ॥ कामंनखलुशक्योहंत्वद्विधानांशतैरपि ॥ ४७ ॥ संग्रामाद्विमुखःकर्त्तुंधर्मज्ञइवनास्तिकैः ॥ सारंगइवघर्मार्त्तःकामंविलपशुष्यच ॥ ४८ ॥ नाहंभीषयितुंशक्यःक्षत्रवृत्तेव्यवस्थितः ॥ तनुत्यजांनृसिंहानामाहवेष्वनिवर्तिनां ॥ ४९ ॥ यागतिर्गुरुणाप्रोक्तापुरारामेणतांस्मरे ॥ तेषांत्राणार्थमुद्यंतंवधार्थंद्विषतामपि ॥ ५० ॥ विद्धिमामास्थितंवृत्तंपौरूरवसमुत्तमम् ॥ नतद्भूतंप्रपश्यामित्रिषुलोकेषुमद्रप ॥ ५१ ॥ योमामस्मादभिप्रायाद्वारयेदितिमेमतिः ॥ एवंविद्वन्जोषमास्वत्रासात्किंबहुभाषसे ॥ ५२ ॥ नत्वांहत्वाप्रदास्यामिक्रव्याद्भ्योमद्रकाधम ॥ मित्रप्रतीक्षयाशल्यधृतराष्ट्रस्यचोभयोः ॥ ५३ ॥ अपवादतितिक्षाभिस्त्रिभिरेतैर्हिजीवसि ॥ पुनश्चेदीदृशंवाक्यंमद्रराजवदिष्यसि ॥ ५४ ॥ शिरस्तेपातयिष्यामिगदयावज्रकल्पया ॥ श्रोतारस्त्विदमद्येहद्रष्टारोवाकुदेशज ॥ ५५ ॥

राष्ट्राणां ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ हत्वाअर्जुनेनघातयित्वा मित्रप्रतीक्षयामित्रकार्यविक्षणेन चाद्दुर्योधनस्य तयोरेवोभयोः ॥ ५३ ॥ अपवादोनिंदातितिक्षाचैतैस्त्रिभिर्हेतुभिः ॥ ५४ ॥ ५५ ॥

॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ॥ इतिकर्णपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेएकोनचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ३९ ॥ ॥ ७ ॥ अधीति वाक्शल्यत्वादेवायंश

श्टगालोपिवनेकर्णशशैःपरिवृतोवसन् ॥ मन्यतेसिंहमात्मानंयावत्सिंहंनपश्यति ॥ २८ ॥ तथात्वमपिराधेयसिंहमात्मानमिच्छसि ॥ अपश्यन्शत्रुदमनंनर
व्याघ्रंधनंजयम् ॥ २९ ॥ व्याघ्रंत्वंमन्यसेत्मानंयावत्कृष्णौनपश्यसि ॥ समास्थितावेकरथेसूर्याचंद्रमसाविव ॥ ३० ॥ यावद्गांडीवघोषंत्वंनश्टणोषिमहाहवे ॥
तावदेवत्वयाकर्णशक्यंवक्तुंयथेच्छसि ॥ ३१ ॥ रथशब्दधनुःशब्दैर्नादयंतंदिशोदश ॥ नर्दंतमिवशार्दूलंदृष्ट्वाक्रोष्टाभविष्यसि ॥ ३२ ॥ नित्यमेवश्टगालस्त्वंनित्यं
सिंहोधनंजयः ॥ वीरप्रद्वेषणान्मूढतस्मात्क्रोष्टेवलक्ष्यसे ॥ ३३ ॥ यथाखुःस्याद्बिडालश्चश्वाव्याघ्रश्चबलाबले ॥ यथाश्टगालःसिंहश्चयथाचशशकुंजरौ ॥ ३४ ॥
यथाऽनृतंचसत्यंचयथाचापिविषामृते ॥ तथात्वमपिपार्थश्चप्रख्यातावात्मकर्मभिः ॥ ३५ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेकर्णपर्वणिकर्णशल्याधिक्षेपेएकोनचत्वा
रिंशोऽध्यायः ॥ ३९ ॥ ॥ ७ ॥ संजयउवाच ॥ ॥ अधिक्षिप्तस्तुराधेयःशल्येनामिततेजसा ॥ शल्यमाहसुसंक्रुद्धोवाक्शल्यमवधारयन् ॥ १ ॥ ॥ क
र्णउवाच ॥ ॥ गुणान्गुणवतांशल्यगुणवान्वेत्तिनागुणः ॥ त्वंतुशल्यगुणैर्हीनःकिंज्ञास्यसिगुणागुणम् ॥ २ ॥ अर्जुनस्यमहास्त्राणिक्रोधंवीर्यंधनुःशरान् ॥ अहं
शल्याभिजानामिविक्रमंचमहात्मनः ॥ ३ ॥ तथाकृष्णस्यमाहात्म्यमृषभस्यमहीक्षिताम् ॥ यथाहंशल्यजानामिनत्वंजानासितत्तथा ॥ ४ ॥ एवमेवात्मनोवीर्यं
महंवीर्यंचपांडवे ॥ जानन्नेवाह्वयेयुद्धेशल्यगांडीवधारिणम् ॥ ५ ॥ अस्तिवाऽयमिषुःशल्यसुपुंखोरक्तभोजनः ॥ एकतूणीशयःपत्रीसुधौतःसमलंकृतः ॥ ६ ॥ शे
तेचंदनचूर्णेषुपूजितोबहुलाःसमाः ॥ आहेयोविषवानुग्रोनराश्वद्विपसंघहा ॥ ७ ॥ घोररूपोमहारौद्रस्तनुत्रास्थिविदारणः ॥ निर्भिंद्यांयेनरुष्टोहमपिमेरुंमहागि
रिम् ॥ ८ ॥ तमहंजातुनास्येयमन्यस्मिन्फाल्गुनादृते ॥ कृष्णाद्वादेवकीपुत्रात्सत्यंचापिश्टणुष्वमे ॥ ९ ॥ तेनाहमिषुणाशल्यवासुदेवधनंजयौ ॥ योत्स्येपरमसंक्रु
द्धस्तत्कर्मसदृशंमम ॥ १० ॥ सर्वेषांवृष्णिवीराणांकृष्णेलक्ष्मीःप्रतिष्ठिता ॥ सर्वेषांपांडुपुत्राणांजयःपार्थेप्रतिष्ठितः ॥ ११ ॥ उभयंतुसमासाद्यकोनिवर्तितुमर्ह
ति ॥ तावेतौपुरुषव्याघ्रौसमेतौस्यंदनेस्थितौ ॥ १२ ॥ मामेकमभिसंयातौसुजातंपश्यशल्यमे ॥ पितृष्वसामातुलजौभ्रातरावपराजितौ ॥ १३ ॥ मणीसूत्रइव
प्रोतौद्रष्टासिनिहतौमया ॥ अर्जुनेगांडिवंकृष्णेचक्रंताक्ष्यंकपिध्वजौ ॥ १४ ॥

ल्यनामेतिनिश्चिन्वन् ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ आहेयःसर्पमयः ॥ ७ ॥ ८ ॥ नास्येयंनक्षिपेयं ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ सुजातंशोभनंजन्म ॥ १३ ॥ प्रोतौएकसूत्रेमणीइवप्रेमसंबद्धौ ॥ १४ ॥

कर्णवाजघ्नतुःरुष्णौकर्णोवानिजघानतौ॥ एवमुक्त्वातुराधेयःपुनरेवविशांपते॥ अब्रवीन्मद्रराजानंयाहियाहीत्यसंभ्रमम्॥ ५६॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेकर्ण पर्वणिकर्णमद्राधिपसंवादेचत्वारिंशोऽध्यायः॥ ४० ॥ ॥ संजयउवाच॥ ॥मारिषाधिरथेःश्रुत्वावाचोयुद्धाभिनंदिनः॥ शल्योब्रवीत्पुनःकर्णंनिदर्शनमिदं वचः॥ १ ॥ जातोहंयज्वनांवंशेसंग्रामेष्वनिवर्तिनाम्॥ राज्ञांमूर्धाभिषिक्तानांस्वयंधर्मपरायणः॥ २ ॥ यथैवमत्तोमद्येनत्वंतथालक्ष्यसेवृष॥ तथाद्यत्वांप्रमाद्यं तंचिकित्सेयंसुहृत्तया॥ ३ ॥इमांकाकोपमांकर्णप्रोच्यमानांनिबोधमे॥ श्रुत्वायथेष्टंकुर्यास्त्वंनिहीनकुलपांसन ॥ ४॥ नाहमात्मनिकिंचिद्वैकिल्बिषंकर्णसंस्म रे॥ येनमांत्वंमहाबाहोहंतुमिच्छस्यनागसम्॥ ५॥ अवश्यंतुमयावाच्यंबुध्यतात्वद्धिताहितम्॥ विशेषतोरथस्थेनराज्ञश्चैवहितैषिणा॥ ६॥ समंचविषमंचैवर थिनश्चबलाबलम्॥ श्रमःखेदश्चसततंहयानांरथिनासह॥ ७॥ आयुधस्यपरिज्ञानंरुतंचमृगपक्षिणाम्॥भारश्चाप्यतिभारश्चशल्यानांचप्रतिक्रिया॥८॥अस्त्र योगश्चयुद्धंचनिमित्तानितथैवच ॥ सर्वमेतन्मयाज्ञेयंरथस्यास्यकुटुंबिना ॥ ९ ॥ अतस्त्वांकथयेकर्णनिदर्शनमिदंपुनः ॥ वैश्यःकिलसमुद्रांतेप्रभूतधनधान्य वान् ॥ १० ॥ यज्वादानपतिःक्षांतःस्वकर्मस्थोभवच्छुचिः ॥ बहुपुत्रःप्रियापत्यःसर्वभूतानुकंपकः ॥ ११॥ राज्ञोधर्मप्रधानस्यराष्ट्रेवसतिनिर्भयः॥ पुत्राणांत स्यबालानांकुमाराणांयशस्विनाम्॥ १२ ॥ काकोबहूनामभवदुच्छिष्टकृतभोजनः॥ तस्मैसदाप्रयच्छंतिवैश्यपुत्राःकुमारकाः॥ १३ ॥ मांसौदनंदधिक्षीरंपाय संमधुसर्पिषी॥ सचोच्छिष्टभृतःकाकोवैश्यपुत्रैःकुमारकैः॥ १४॥ सदृशान्पक्षिणोदृप्तःश्रेयसश्चाधिचिक्षिपे ॥ अथहंसाःसमुद्रांतेकदाचिदतिपातिनः॥ १५॥ गरुडस्यगतौतुल्याश्चक्रांगाहृष्टचेतसः॥ कुमारकास्तदाहंसान्दृष्ट्वाकाकमथाब्रुवन् ॥ १६ ॥ भवानेवविशिष्टोहिपतत्रिभ्योविहंगम ॥ प्रतार्यमाणस्तैःसर्वैरल्प बुद्धिभिरंडजः॥ १७॥ तद्वचःसत्यमित्येवमौर्ख्याद्दर्पाच्चमन्यते॥ तान्सोभिपत्यजिज्ञासुःकएषांश्रेष्ठभागिति॥ १८ ॥उच्छिष्टदर्पितःकाकोबहूनांदूरपातिनाम्॥ तेषांयंप्रवरंमेनेहंसानांदूरपातिनाम्॥ १९॥ तमाह्वयतदुर्बुद्धिःपतावइतिपक्षिणम्॥ तच्छ्रुत्वाप्राहसन्हंसायेतत्रासन्समागताः॥ २०॥

नंपरिज्ञानं रुतंजयपराजयसूचकं अतिभारोदुर्वहत्वं ॥ ८ ॥ निमित्तानिदिव्यांतरिक्षभौमानियद्वाद्यानुकूल्यप्रातिकूल्यादीनि ॥ ९ ॥ निदर्शनंदृष्टांतम् ॥ १० ॥ ११ ॥१२ ॥ १३॥ १४ ॥ अतिपातिनः गत्यतिशयगामिनः ॥ १५ ॥ चक्रांगाःमानसंचारिणः ॥ १६ ॥ पतत्रिभ्योऽन्येभ्यःप्रतार्यमाणोऽन्यथाप्रत्याय्यमानः ॥ १७॥ श्रेष्ठभाक्श्रेष्ठंअंगंभजते ॥ १८ ॥ १९ ॥ पतावःगच्छावः ॥ २० ॥

॥ २१ ॥ दूरपातेनदूरगमनेन ॥२२ ॥ २३ ॥ पतितापतिष्यसि कत्थनःगुर्णश्लाघी ॥ २४ ॥ पतितास्मिपतिष्यामि ॥ २५ ॥ पातानांशतमेकंगणयति उड्डीनमित्यादिना उड्डीनमूर्ध्वगमनमवडीनमधोगतिः प्रडीनंसर्वतोयानंडीनंगमनमात्रकं निडीनंशनकैर्यानंसंडीनंललितंगतं तिर्यगूडीनं तंप्राहुस्तिरःप्रचरणंबुधाः तान्याशाभेदभिन्नानिचत्वारिप्रतिजानते तानि तिर्यक्‌डीनानि॥२६॥विडंबितंविडीनंस्यात्परिडीनंतुसर्वतः पश्चाद्गतिःपराडीनंस्वर्गगंतुसुडीनकं आभिमुख्येनगमनमभिडीनंप्रचक्षते यानंमहाडीनमाहुः पवित्रामूर्जितांगति निर्डीनंनिश्चलंयानंप्रचंडमतिडीनकं विडंबितंमल्लवदुड्डीयोड्डीयगमनं॥२७॥ अवरोहोवडीनंस्यात्प्रडीनंचित्रमुच्यते गत्याललितयापूर्वमुपक्रम्यसमंततः परिक्रम्यप्रपतनंसंडीनंडीनडीनकं संडीनोड्डीनडीनंस्यात्तदेवोर्ध्वप्रकल्पनात् गतौगत्यंतरोद्भेदोभवेड्डीनविडीनकं ॥ २८ ॥ क्षणा

भाषतोबहुकाकस्यबलिनःपततांवराः॥इदमूचुःस्मचक्रांगावचःकाकंविहंगमाः॥ २१॥ ॥हंसाऊचुः॥ ॥वयंहंसाश्चरामेमांपृथिवींमानसौकसः॥पक्षिणांचवयंनित्यंदूरपातेनपूजिताः॥ २२ ॥कथंहंसंनुबलिनंचक्रांगंदूरपातिनम्॥काकोभूत्वानिपतनेसमाह्वयसिदुर्मते॥२३॥कथंत्वंपतिताकाकसहास्माभिर्ब्रवीहितत्॥ अथहंसवचोमूढःकुत्सयित्वापुनःपुनः॥ प्रजगादोत्तरंकाकःकत्थनोजातिलाघवात्॥ २४॥ ॥काकउवाच॥ ॥शतमेकंचपातानांपतितास्मिनसंशयः॥शतयोजनमेकैकंविचित्रंविविधंतथा॥ २५॥ उड्डीनमवडीनंचप्रडीनंडीनमेवच॥ निडीनमथसंडीनंतिर्यक्‌डीनगतानिच॥ २६॥ विडीनंपरिडीनंचपराडीनंसुडीनकम्॥ अभिडीनंमहाडीनंनिर्डीनमतिडीनकम्॥२७॥ अवडीनंप्रडीनंचसंडीनंडीनडीनकम्॥ संडीनोड्डीनडीनंचपुनर्डीनविडीनकम्॥ २८॥ संपातंसमुदीषंचततोन्यद्व्यतिरिक्तकम्॥ गतागतंप्रतिगतंबह्वीश्चनिकुलीनकाः॥ २९॥ कर्तास्मिमिषतांवोद्यततोद्रक्ष्यथमेबलम्॥ तेषामन्यतमेनाहंपतिष्यामिविहायसम्॥३०॥ प्रदिशध्वंयथान्यायंकेनहंसाःपताम्यहम्॥तेवैध्रुवंविनिश्चित्यपतध्वंमयासह॥३१॥पातैरेभिःखलुखगाःपतितुंखेनिराश्रये॥एवमुक्तेतुकाकेनप्रहस्यैकोविहंगमः॥ ३२ ॥ उवाचकाकंराधेयवचनंतन्निबोधमे॥ ॥हंसउवाच॥ ॥शतमेकंचपातानांत्वंकाकपतिताध्रुवम्॥ ३३॥ एकमेवतुयंपातंविदुःसर्वेविहंगमाः॥ तमहंपतिताकाकनान्यंजानामिकिंचन॥३४॥ पतत्वमपिताम्राक्षयेनपातेनमन्यसे॥ अथकाकाःप्रजहसुर्येतत्रासन्समागताः॥ ३५॥ कथमेकेनपातेनहंसःपातशतंजयेत्॥ एकेनैवशतस्यैषपातेनाभिपतिष्यति ॥३६॥ हंसस्यपतितंकाकोबलवानाशुविक्रमः॥प्रपेततुःस्पर्धयाचततस्तौहंसवायसौ॥३७॥

त्संगत्यनिष्क्रम्यपक्षसंपातमुच्यते ऊर्ध्वाधोगतिसंभेदःसमुदीषंप्रचक्षते संकल्प्यपक्षगमनमुच्यतेव्यतिरिक्तकं षड्विंशतिरमीभेदाःपातानामिहदर्शिताः महाडीनंविहायैषांपातानांत्रिविधागतिः गतंतत्रयथोद्दिष्टमागतंपुनरागमः प्रत्यावृत्तिःप्रतिगतिरितिषट्सप्ततिःस्मृताः तेषांनिपाताःकथ्यंतेप्रत्येकंपंचविंशतिः निकुलीनकाःनिपाताः ॥२९ ॥ मिषतांपश्यतां ॥ ३० ॥ केनपातेन पतध्वंनेतिशिरश्चालनेनकिंनपतध्वमपितुपतध्वमेवेतिवक्रोक्त्यापरिहासः संपतध्वमितिवापाठः ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ एकंमुख्यं ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ एकेनपातेन ॥ ३६ ॥ ३७ ॥

॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ इदमब्रुवन्काकाइत्यर्थात् ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ नभसआकाशात् ॥ ४७ ॥ गांभीर्यात्गहनत्वाद्दिगंबरांभसःदिशएवांबरमावरणंयस्यतादृशमंभोयस्ये

एकपातीचचक्रांगःकाकःपातशतेनच ॥ पतितावाथचक्रांगःपतितावाथवायसः ॥ ३८ ॥ विसिस्मापयिषुःपातैराचक्षाणोत्मनःक्रियाः ॥ अथकाकस्यचित्रा
णिपतितानिमुहुर्मुहुः ॥ ३९ ॥ दृष्ट्वाप्रमुदिताःकाकाविनेदुरधिकैःस्वरैः ॥ हंसांश्चावहसंतिस्मप्रावदन्नप्रियाणिच ॥ ४० ॥ उत्पत्योत्पत्यचमुहुर्मुहूर्तमितिचेति
च ॥ वृक्षाग्रेभ्यःस्थलेभ्यश्चनिपतंत्युत्पतंतिच ॥ ४१ ॥ कुर्वाणाविविधान्रावानाशंसंतोजयंतथा ॥ हंसस्तुमृदुनैकेनविक्रांतुमुपचक्रमे ॥ ४२ ॥ प्रत्यहीयतका
काच्चमुहूर्तमिवमारिष ॥ अवमन्यचहंसांस्तानिदंवचनमब्रुवन् ॥ ४३ ॥ योसावुत्पतितोहंसःसोसावेवंप्रहीयते ॥ अथहंसःसतच्छ्रुत्वाप्रापतत्पश्चिमांदिशम्
॥ ४४ ॥ उपर्युपरिवेगेनसागरंमकरालयम् ॥ ततोभीःप्राविशत्काकंतदातत्रविचेतसम् ॥ ४५ ॥ द्वीपद्रुमानपश्यंतंनिपातार्थैश्रमान्वितम् ॥ निपतेयंक्वनुश्रांतइतित
स्मिन्जलार्णवे ॥ ४६ ॥ अविषह्यःसमुद्रोहिबहुसत्त्वगणालयः ॥ महासत्त्वशतोद्भासीनभसोपिविशिष्यते ॥ ४७ ॥ गांभीर्याद्धिसमुद्रस्यनविशेषंहिसूतज ॥
दिगंबरांभसःकर्णसमुद्रस्याविदुर्जनाः ॥ ४८ ॥ विदूरपातात्तोयस्यकिंपुनःकर्णवायसः ॥ अथहंसोप्यतिक्रम्यमुहूर्तमितिचेतिच ॥ ४९ ॥ अवेक्षमाणस्तंकाकंनाश
कक्ष्यपसर्पितुम् ॥ अतिक्रम्यचचक्रांगःकाकंतंसमुदैक्षत ॥ ५० ॥ यावद्दत्वापतत्येषकाकोमामितिचिंतयन् ॥ ततःकाकोभृशंश्रांतोहंसमभ्यागमत्तदा ॥ ५१ ॥
तंतथाहीयमानंतुहंसोदृष्ट्वाब्रवीदिदम् ॥ उज्जिहीर्षुर्निमज्जंतंस्मरन्सत्पुरुषव्रतम् ॥ ५२ ॥ ॥ हंसउवाच ॥ ॥ बहूनिपतितानित्वमाचक्षाणोमुहुर्मुहुः ॥ पातस्यव्या
हरंश्चेदंननोगुह्यंप्रभाषसे ॥ ५३ ॥ किंनामपतितंकाकयत्त्वंपतसिसांप्रतम् ॥ जलंस्पृशसिपक्षाभ्यांतुंडेनचपुनःपुनः ॥ ५४ ॥ प्रब्रूहिकतमेतत्रपातेवर्तसिवाय
स ॥ एह्येहिकाकशीघ्रंत्वमेषत्वांप्रतिपालये ॥ ५५ ॥ ॥ शल्यउवाच ॥ ॥ सपक्षाभ्यांस्पृशन्नार्तस्तुंडेनचजलंतदा ॥ दृष्टोहंसेनदुष्टात्मन्निदंहंसंततोब्रवीत् ॥ ५६ ॥
अपश्यन्नंभसःपारंनिपतंश्चश्रमान्वितः ॥ पातवेगप्रमथितोहंसंकाकोब्रवीदिदम् ॥ ५७ ॥ वयंकाकाःकुतोनामचरामःकाकवाशिकाः ॥ हंसप्राणैःप्रपद्येत्वामुद
कांतंनयस्वमाम् ॥ ५८ ॥ सपक्षाभ्यांस्पृशन्नार्तस्तुंडेनचमहार्णवे ॥ काकोदृढपरिश्रांतःसहसानिपपातह ॥ ५९ ॥

त्याकाशोपमा समुद्रस्यसंबंधिनस्तोयस्य ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ अपसर्पितुंत्यक्त्वागंतुंदयावशत्वान्नाशकत् ॥ ५० ॥ मामनुलक्ष्येतिशेषः ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ दुष्टात्मन्नितिकर्णसंबोधनं
॥ ५६ ॥ ५७ ॥ काकवाशिकाःकाकाइतिवाशंतःशब्दंकुर्वंतः ॥ ५८ ॥ ५९ ॥

सागरांभसितंदृष्ट्वापतितंदीनचेतसम् ॥ म्रियमाणमिदंकाकंहंसोवाक्यमुवाचह ॥६०॥ शतमेकंचपातानांपताम्यहमनुस्मर ॥ श्लाघमानस्त्वमात्मानंकाकभा षितवानसि ॥ ६१ ॥ सत्वमेकशतंपातंपतन्नभ्यधिकोमया ॥ कथमेवंपरिश्रांतःपतितोसिमहार्णवे ॥ ६२ ॥ प्रत्युवाचततःकाकःसीदमानइदंवचः ॥ उपरिष्टं तदाहंसमभिवीक्ष्यप्रसादयन् ॥ ६३ ॥ ॥ काकउवाच ॥ ॥ उच्छिष्टदर्पितोहंसमन्येत्मानंसुपर्णवत् ॥ अवमन्यबहूंश्चाहंकाकानन्यांश्चपक्षिणः ॥ ६४ ॥ प्राणैर्हंसप्रपद्येत्वांद्वीपांतंप्रापयस्वमाम् ॥ यद्यहंस्वस्तिमान्हंसस्वंदेशंप्राप्नुयांविभो ॥ ६५ ॥ नकंचिदवमन्येहमापदोमांसमुद्धर ॥ तमेवंवादिनंदीनंविलपंतमचे तनम् ॥ ६६ ॥ काककाकेतिवाशंतंनिमज्जंतंमहार्णवे ॥ कृपयादायहंसस्तंजलक्लिन्नंसुदुर्दशम् ॥ ६७ ॥पद्भ्यामुत्क्षिप्यवेगेनपृष्ठमारोपयच्छनैः ॥ आरोप्यपृष्ठंहंस स्तंकाकंतूर्णंविचेतनम् ॥६८॥ आजगामपुनर्द्वीपंस्पर्धयापेततुर्यतः ॥ संस्थाप्यतंचापिपुनःसमाश्वास्यचखेचरम् ॥ ६९ ॥ गतोयथेप्सितंदेशंहंसोमनइवाशुगः ॥ एवमुच्छिष्टपुष्टःसकाकोहंसपराजितः ॥ ७० ॥ बलंवीर्यंमहत्कर्णत्यक्त्वाक्षांतिमुपागतः ॥ उच्छिष्टभोजनःकाकोयथावैश्यकुलेपुरा ॥ ७१ ॥ एवंत्वमुच्छिष्टभृ तोधार्तराष्ट्रैर्नसंशयः ॥ सदृशान्श्रेयसश्चापिसर्वान्कर्णावमन्यसे ॥ ७२ ॥ द्रोणद्रौणिकृपैर्गुप्तोभीष्मेणान्यैश्चकौरवैः ॥ विराटनगरेपार्थमेकंकिंनावधीस्तदा ॥ ७३ ॥ यत्रव्यस्ताःसमस्ताश्चनिर्जिताःस्थकिरीटिना ॥ सृगालाइवसिंहेनक्वतेवीर्यमभूत्तदा ॥ ७४ ॥ भ्रातरंनिहतंदृष्ट्वासमरेसव्यसाचिना ॥ पश्यतांकुरुवी राणांप्रथमंत्वंपलायितः ॥ ७५ ॥ तथाद्वैतवनेकर्णगंधर्वैःसमभिद्रुतः ॥ कुरून्समग्रानुत्सृज्यप्रथमंत्वंपलायितः ॥ ७६ ॥ हत्वाजित्वाचगंधर्वांश्चित्रसेनमुखान्र णे ॥ कर्णदुर्योधनंपार्थःसभार्यंसममोक्षयत् ॥ ७७ ॥ पुनःप्रभावःपार्थस्यपौराणःकेशवस्यच ॥ कथितःकर्णरामेणसभायांराजसंसदि ॥ ७८ ॥ सततंचत्वम श्रौषीर्वचनंद्रोणभीष्मयोः ॥ अवध्यौवदतःकृष्णौसंनिधौचमहीक्षिताम् ॥ ७९ ॥ कियत्तत्तत्प्रवक्ष्यामियेनयेनधनंजयः ॥ त्वत्तोतिरिक्तःसर्वेभ्योभूतेभ्योब्राह्म णोयथा ॥ ८० ॥ इदानीमेवद्रष्टासिप्रधानेस्यंदनेस्थितौ ॥ पुत्रंचवसुदेवस्यकुंतीपुत्रंचपांडवम् ॥ ८१ ॥ यथाश्रयतचक्रांगंवायसोबुद्धिमास्थितः ॥ तथाश्रयस्व वार्ष्णेयंपांडवंचधनंजयम् ॥ ८२ ॥ यदात्वंयुधिविक्रांतौवासुदेवधनंजयौ ॥ द्रष्टास्येकरथेकर्णतदानैवंवदिष्यसि ॥ ८३ ॥ यदाशरशतैःपार्थोदर्पंतववधिष्यति ॥ तदात्वमंतरंद्रष्टाआत्मनश्चार्जुनस्यच ॥ ८४ ॥ देवासुरमनुष्येषुप्रख्यातौयौनरोत्तमौ ॥ तौमावमंस्थामौर्ख्यात्त्वंखद्योतइवरोचनौ ॥ ८५ ॥

॥ ८६ ॥ ८७ ॥ ॥ इतिकर्णपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेएकचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४१ ॥ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ मद्रेति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ चेलिवान्चलितवान् ॥ ६ ॥ ७ ॥ सूतोपधौसूतत्वपि

सूर्याचंद्रमसौयद्वत्तद्वदर्जुनकेशवौ ॥ प्राकाश्येनाभिविख्यातौत्वंतुखद्योतवन्नृषु ॥ ८६ ॥ एवंविद्वन्मावमंस्थाःसूतपुत्राच्युतार्जुनौ ॥ नृसिंहौतौमहात्मानौजो षमास्वविकत्थने ॥ ८७ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेकर्णपर्वणिकर्णशल्यसंवादेहंसकाकीयोपाख्यानेएकचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४१ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ सं जयउवाच ॥ ॥ मद्राधिपस्याधिरथिर्महात्मावचोनिशम्याप्रियमप्रतीतः ॥ उवाचशल्यंविदितंममैतद्यथाविधावर्जुनवासुदेवौ ॥ १ ॥ शौरेरथंवाहयतो र्जुनस्यबलंमहास्त्राणिचपांडवस्य ॥ अहंविजानामियथावदद्यपरोक्षभूतंतवतत्तुशल्य ॥ २ ॥ तौचाप्यहंशस्त्रभृतांवरिष्ठौव्यपेतभीर्योधयिष्यामिकृष्णौ ॥ संता पयत्यभ्यधिकंनुरामाच्छापोद्यमांब्राह्मणसत्तमाच्च ॥ ३ ॥ अवसंवैब्राह्मणच्छद्मनाहंरामेपुरादिव्यमस्त्रंचिकीर्षुः ॥ तत्रापिमेदेवराजेनविघ्नोहितार्थिनाफाल्गुन स्यैवशल्य ॥ ४ ॥ कृतोविभेदेनममोरुमेत्यप्रविश्यकीटस्यतनुंविरूपाम् ॥ ममोरुमेत्यप्रबिभेदकीटःसुप्तेगुरौतत्रशिरोनिधाय ॥ ५ ॥ ऊरुप्रभेदाच्चमहान्बभूवशरी रतोमेघनशोणितौघः ॥ गुरोर्भयाच्चापिनचेलिवानहंततोविबुद्धोददृशेसविप्रः ॥ ६ ॥ सधैर्ययुक्तंप्रसमीक्ष्यमांवैनत्वंविप्रःकोसिसत्यंवदेति ॥ तस्मैतदात्मानम हंयथावदाख्यातवान्सूतवदेत्यशल्य ॥ ७ ॥ समांनिशम्याथमहातपस्वीसंशप्तवान्रोषपरीतचेताः ॥ सूतोपधावाप्तमिदंतवास्त्रंनकर्मकालेप्रतिभास्यतित्वां ॥ ॥ ८ ॥ अन्यत्रतस्मात्तवमृत्युकालादब्राह्मणेब्रह्मनहिध्रुवंस्यात् ॥ तदद्यपर्याप्तमतीवचास्त्रमस्मिन्संग्रामेतुमुलेऽतीवभीमे ॥ ९ ॥ योयंशल्यभरतेषूपपन्नःप्रक र्षणःसर्वहरोतिभीमः ॥ सोभिमन्येक्षत्रियाणांप्रवीरान्प्रतापिताबलवान्वैविमर्दः ॥ १० ॥ शल्योग्रधन्वानमहंवरिष्ठंतरस्विनंभीममसह्यवीर्यम् ॥ सत्यप्रतिज्ञं युधिपांडवेयंधनंजयंमृत्युमुखंनयिष्ये ॥ ११ ॥ अस्त्रंततोन्यत्प्रतिपन्नमद्ययेनक्षेप्स्येसमरेशत्रुपूगान् ॥ प्रतापिनंबलवंतंकृतास्त्रंतमुग्रधन्वानममितौजसंच ॥ ॥ १२ ॥ क्रूरंशूरंरौद्रममित्रसाहंधनंजयंसंयुगेऽहंहनिष्ये ॥ अपांपतिर्वेगवानप्रमेयोनिमज्जयिष्यन्बहुलाःप्रजाश्च ॥ १३ ॥ महावेगंसंकुरुतेसमुद्रोवेलाचैनं धारयत्यप्रमेयम् ॥ प्रमुंचंतंबाणसंघानमेयान्मर्मच्छिदोवीरहणःसुपत्रान् ॥ १४ ॥ कुंतीपुत्रंयत्रयोत्स्यामियुद्धेज्याकर्षतामुत्तममद्यलोके ॥ एवंबलेनातिबलं महास्त्रंसमुद्रकल्पंसुदुरापमुग्रम् ॥ १५ ॥ शरौघिणंपार्थिवान्मज्जयंतंवेलेवपार्थमिषुभिःसंसहिष्ये ॥ अद्याहवेयस्यनतुल्यमन्यंमन्येमनुष्यंधनुराददानम् ॥ १६ ॥

धाननिमित्तं कर्मकालेस्वप्रतिज्ञारक्षणकाले ॥ ८ ॥ पर्याप्तंसमाप्तंविस्मृतमित्यर्थः ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ अस्त्रंततोरामदत्तादस्त्रादन्यत्प्रतिपन्नं प्राप्तंअहिबाणाख्यमित्यर्थः ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥

मेमांप्रतिएष्यति ॥ १७ ॥ अस्त्रैरस्त्रतुल्यैः ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ खांडवेखांडवदाहे ॥ २४॥२५॥२६॥२७॥२८॥२९॥आर्जवेकर्त्तव्येसति ॥ ३० ॥ अहंसिद्धिंकांक्षमाणोस्मि त्वंतुतन्मन्यसेयत्रऐकांत्यंसख्यंनास्ति अस्मत्पक्षीयोप्यन्यत्रस्नेहवानसीत्यर्थः तदेवाह मित्रमिति मिंदयतिमेदयतिवास्नेहार्थान्मिंदेर्मिंदेर्वामित्रमितिरूपं नंदतेरित्यत्रमदतेरितिपाठः मदीहर्षेइत्यस्यवारूपं

सुरासुरान्युधिवैयोजयेततेनाद्यमेपश्ययुद्धंसुघोरम् ॥ अतीवमानीपांडवोयुद्धकामोत्यमानुषैरेष्यतिमेमहास्त्रैः॥ १७॥ तस्यास्त्रमस्त्रैःप्रतिहत्यसंख्येबाणोत्तमैः पातयिष्यामिपार्थं ॥ सहस्ररश्मिप्रतिमंज्वलंतंदिशश्चसर्वाःप्रतपंतमुग्रम् ॥ १८ ॥ तमोनुदंमेघइवातिमात्रंधनंजयंछादयिष्यामिबाणैः॥ वैश्वानरंधूमशिखंज्वलंतंतेजस्विनंलोकमिमंदहंतम्॥१९॥ पर्जन्यभूतःशरवर्षैर्यथाग्निंतथापार्थंशमयिष्यामियुद्धे॥ आशीविषंदुर्धरमप्रमेयंसुतीक्ष्णदंष्ट्रंज्वलनप्रभावम्॥२०॥ क्रोधप्रदीप्तंत्वहितंमहांतंकुंतीपुत्रंशमयिष्यामिभल्लैः॥ प्रमाथिनंबलवंतंप्रहारिणंप्रभंजनंमातरिश्वानमुग्रम् ॥ २१ ॥ युद्धेसहिष्येहिमवानिवाचलोधनंजयंक्रुद्धममृष्यमाणम्॥ विशारदंरथमार्गेषुशक्तंधुर्यंनित्यंसमरेषुप्रवीरम्॥२२॥ लोकेवरंसर्वधनुर्धराणांधनंजयंसंयुगेसंसहिष्ये॥ अद्याहवेयस्यनतुल्यमन्यंमन्येमनुष्यंधनुराददानम्॥२३॥ सर्वामिमांयःपृथिवींविजिग्येतेनप्रयोद्धास्मिसमेत्यसंख्ये॥ यःसर्वभूतानिसदैवकानिप्रस्थेजयत्खांडवेसव्यसाची ॥ २४॥ कोजीवितंरक्षमाणोहितेनयुयुत्सेद्वैमानुषोमाम्रतेन्यः॥ मानीकृतास्त्रःकृतहस्तयोगोदिव्यास्त्रविद्धृतेहयःप्रमाथी ॥ २५॥ तस्याहमद्यातिरथस्यकायाच्छिरोहरिष्यामिशितैःपृषत्कैः॥ योत्स्याम्येनंशल्यधनंजयंवैमृत्युंपुरस्कृत्यरणेजयंवा ॥ २६॥ अन्योहिनह्येकरथेनमर्त्योयुध्येतयःपांडवमिंद्रकल्पम् ॥ तस्याहवेपौरुषंपांडवस्यब्रूयांहृष्टःसमितौक्षत्रियाणाम्॥२७॥ किंत्वंमूर्खःप्रसभंमूढचेताममावोचःपौरुषंफाल्गुनस्य॥ अप्रियोयःपुरुषोनिष्ठुरोहिक्षुद्रःक्षेप्ताक्षमिणश्चाक्षमावान्॥२८॥ हन्यामहंत्वादृशानांशतानिक्षमाम्यहंक्षमयाकालयोगात् ॥ अवोचस्त्वंपांडवार्थेप्रियाणिप्रधर्षयन्मांमूढवत्पापकर्मन् ॥ २९ ॥ मयार्जवेजिह्ममतिर्हतस्त्वंमित्रद्रोहीसाप्तपदंहिमैत्र्यम्॥ कालस्त्वयंप्रत्युपयातिदारुणोदुर्योधनोयुद्धमुपागमद्यत्॥ ३० ॥ अस्यार्थसिद्धिंत्वभिकांक्षमाणस्तन्मन्यसेयत्रनैकांत्यमस्ति॥ मित्रंमिंदेर्नंदतेःप्रीयतेर्वासंत्रायतेर्मिनुतेर्मोदतेर्वा ॥ ३१॥

मादयतितर्पयतीतिवामादयतेर्मित्रं मिदतेस्त्राणार्थस्यवामिदेरिदंरूपं नंदयतेःप्रीयतेःसंत्रायतेर्वाऽर्थेवर्त्तमानस्यमिदेर्मित्रमितिवार्थः मिनुतेमानंकरोतिसर्वंहितमस्यसंगृह्णातीतिवामोदतेऽस्यसुखेनेतिवामित्रमित्येतेऽर्थामयिसंतीत्यर्थः ॥ ३१ ॥

शत्रुरिति शदेःशातनार्थात्शास्तेःशासनार्थात्श्यतेस्तनूकरणार्थात्श्रृणातेर्हिंसार्थात्श्वसतेरुच्छ्वासार्थादंतर्भावितण्यर्थात्सीदतेःसूदतेर्वादंत्यस्थानेतालव्यस्योपसर्जनात्शत्रुरितिशब्दउत्पन्नस्तदर्थश्चसर्वं त्वय्यस्तीत्यर्थः ॥ ३२ ॥ दुर्योधनस्यतवममचप्रीतिर्जयलाभेनयशसश्चप्राप्तिस्त्रयाणामपिईश्वरप्रीतिःस्वधर्माचरणेनेत्यर्थः ॥ ३३॥ अस्त्राणीति कालेऽस्त्रंनप्रतिभास्यतीतिपूर्वमुक्त्वाप्यावेशात्स्वस्यविद्यमा

ब्रवीमितेसर्वमिदंसमास्तितच्चापिसर्वंममवेत्तिराजा ॥ शत्रुःशदेःशासतेर्वाश्यतेर्वाश्रृणातेर्वाश्वसतेःसीदतेर्वा ॥ ३२ ॥ उपसर्गाद्बहुधासूदतेश्चप्रायेणसर्वंत्वयि तच्चमत्थ्यम् ॥ दुर्योधनार्थंतवचप्रियार्थंयशोर्थमात्मार्थमपीश्वरार्थम् ॥ ३३ ॥ तस्मादहंपांडववासुदेवौयोत्स्येयत्नात्कर्मतत्पश्यमेऽद्य ॥ अस्त्राणिपश्याद्यममोत्तमानिब्राह्माणिदिव्यान्यथमानुषाणि ॥ ३४ ॥ आसादयिष्याम्यहमुग्रवीर्यंद्विपोद्विपंमत्तमिवातिमत्तः ॥ अस्त्रंब्राह्मंमनसायद्ध्यजेयंक्षेप्स्येपार्थायाप्रमेयंजयाय ॥ तेनापिमेनैवमुच्येतयुद्धेनचेत्पतेद्विषमेमेऽद्यचक्रम् ॥ ३५ ॥ वैवस्वताद्दंडहस्ताद्वरुणाद्वापिपाशिनः ॥ सगदाद्वाधनपतेःसवज्राद्वापिवासवात् ॥ अन्यस्मादपिकस्माच्चिदमित्रादाततायिनः ॥ ३६ ॥ इतिशल्यविजानीहियथानाहंबिभेम्यतः ॥ तस्मान्नमेभयंपार्थान्नापिचैवजनार्दनात् ॥ ३७ ॥ सहयुद्धंहिमेताभ्यांसांपरायेभविष्यति ॥ कदाचिद्विजयस्याहमस्त्रहेतोरटन्नपि ॥ ३८ ॥ अज्ञानाद्विक्षिपन्बाणान्घोररूपान्भयानकान् ॥ होमधेन्वावत्समस्यप्रमत्तइषुणाऽहनम् ॥ ३९ ॥ चरंतंविजनेशल्यततोनुव्याजहारमाम् ॥ यस्मात्त्वयाप्रमत्तेनहोमधेन्वाहतःसुतः ॥ ४० ॥ श्वभ्रेतेपततांचक्रमितिमांब्राह्मणोब्रवीत् ॥ युध्यमानस्यसंग्रामेप्राप्तस्यैकायनंभयम् ॥ ४१ ॥ तस्माद्बिभेमिबलवद्ब्राह्मणव्याहृतादहम् ॥ एतेहिसोमराजानईश्वराःसुखदुःखयोः ॥ ४२ ॥ अदांतस्मैगोसहस्रंबलीवर्दांश्चषट्शतान् ॥ प्रसादंनलभेशल्यब्राह्मणान्मद्रकेश्वर ॥ ४३ ॥ ईषादंतान्सप्तशतान्दासीदासशतानिच ॥ ददतोद्विजमुख्योमेप्रसादंनचकारसः ॥ ४४ ॥ कृष्णानांश्वेतवत्सानांसहस्राणिचतुर्दश ॥ आहरंनलभेतस्मात्प्रसादंद्विजसत्तमात् ॥ ४५ ॥ ऋद्धंगृहंसर्वकामैर्यच्चमेवसुकिंचन ॥ तत्सर्वमस्मैसत्कृत्यप्रयच्छामिनचेच्छति ॥ ४६ ॥ ततोब्रवीन्मांयाचंतमपराधंप्रयत्नतः ॥ व्याहृतंयन्मयासूततत्तथानतदन्यथा ॥ ४७ ॥ अनृतोक्तंप्रजांहन्यात्ततःपापमवाप्नुयाम् ॥ तस्माद्धर्माभिरक्षार्थंनानृतंवक्तुमुत्सहे ॥ ४८ ॥ मात्वंब्रह्मगतिंहिंस्याःप्रायश्चित्तंकृतंत्वया ॥ मद्वाक्यंनानृतंलोकेकश्चित्कुर्यात्समाप्नुहि ॥ ४९ ॥

नामस्त्रसंपदमभिप्रेत्याह ब्राह्माणिब्रह्मशिरआदीनि दिव्यानिऐंद्रवारुणगांधर्वादीनि मानुषाणिभौमानिदिव्यधनुरादीनि ॥३४॥ अस्त्रमिति यत्यदि हिप्रसिद्धंक्षेप्स्येतर्हिनैवमुच्येतशत्रुःपरंतुयदिचक्रंविषमेनपतेदित्ययमपिद्वितीयोदोषोदर्शितः ॥ ३५॥३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ अहनंहतवानस्मि ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥४८॥ समाप्नुहिशापमनुभवस्वेत्यर्थः॥४९॥

॥ ५० ॥ ॥ इतिकर्णपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेद्वाचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४२ ॥ ॥छ॥ ॥ ततःअनंतरंशल्येनवक्तव्यंवचःसंनिवार्यस्वयमेवाहेत्यर्थः ॥१॥२॥३॥४॥ ५ ॥ ६ ॥ सखिभावःसारथ्ये
नोपकारकत्वं सौहार्दंमदीयाक्षमा मित्रस्यदुर्योधनस्यभावःइष्टसिद्धिःहेतुरित्यर्थः ॥७॥ एतदेवत्रयंव्याचष्टे राज्ञश्चेत्यादिना ॥ ८ ॥ कृतइति शल्यसहस्रतुल्योहमेवास्मीत्यर्थः ॥ ९ ॥ ॥ इतिकर्णप० नै०

इत्येतत्तेमयाप्रोक्तंक्षिप्तेनापिसुहृत्तया॥ जानामित्वांविक्षिपंतंजोषमास्वोत्तरंश्रृणु॥ ५० ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेकर्णपर्वणिकर्णशल्यसंवादेद्वाचत्वारिंशोऽ
ध्यायः॥ ४२॥ ॥छ॥ ॥संजयउवाच॥ ॥ततःपुनर्महाराजमद्रराजमरिंदमः॥ अभ्यभाषतराधेयःसंनिवार्योत्तरंवचः॥ १ ॥ यत्त्वंनिदर्शनार्थंमांशल्यज
ल्पितवानसि॥नाहंशक्यस्त्वयावाचाविभीषयितुमाहवे॥ २॥यदिमांदेवताःसर्वायोधयेयुःसवासवाः॥ तथापिमेभयंनस्यात्किमुपार्थात्सकेशवात्॥ ३॥ ना
हंभीषयितुंशक्योवाङ्मात्रेणकथंचन॥ अन्यंजानीहियःशक्यस्त्वयाभीषयितुंरणे॥४॥नीचस्यबलमेतावत्पारुष्यंयत्त्वमात्थमाम्॥ अशक्तोमद्गुणान्वक्तुंवल्ग
सेबहुदुर्मते॥५॥ नहिकर्णःसमुद्भूतोभयार्थमिहमद्रक॥ विक्रमार्थमहंजातोयशोर्थंचतथात्मनः॥ ६॥ सखिभावेनसौहार्दान्मित्रभावेनचैवहि॥कारणैस्त्रि
भिरेतैस्त्वंशल्यजीवसिसांप्रतम्॥ ७॥राज्ञश्चधार्तराष्ट्रस्यकार्यंसुमहदुद्यतम्॥ मयितच्चाहितंशल्यतेनजीवसिमेक्षणम्॥ ८॥ कृतश्चसमयःपूर्वंक्षंतव्यंविप्रियं
तव॥ ऋतेशल्यसहस्रेणविजयेयमहंपरान्॥ मित्रद्रोहस्तुपापीयानितिजीवसिसांप्रतम्॥ ९॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेकर्णपर्वणिकर्णशल्यसंवादेत्रिचत्वारिंशो
ऽध्यायः॥४३॥ ॥छ॥ ॥शल्यउवाच॥ ॥ननुप्रलापाःकर्णैतेयान्ब्रवीषिपरान्प्रति॥ ऋतेकर्णसहस्रेणशक्याजेतुंपरेयुधि॥ १॥ ॥संजयउवाच॥ ॥तथा
ब्रुवंतंपरुषंकर्णोमद्राधिपंतदा॥ परुषंद्विगुणंभूयःप्रोवाचाप्रियदर्शनम्॥ २॥ ॥कर्णउवाच॥ ॥इदंतुमेत्वमेकाग्रःश्रृणुमद्रजनाधिप॥ संनिधौधृतराष्ट्रस्यप्रो
च्यमानंमयाश्रुतम्॥३॥देशांश्चविविधांश्चित्रान्पूर्ववृत्तांश्चपार्थिवान्॥ ब्राह्मणाःकथयंतिस्मधृतराष्ट्रनिवेशने॥४॥ तत्रवृद्धःपुरावृत्ताःकथाःकश्चिद्द्विजोत्तमः॥
वाहीकदेशंमद्रांश्चकुत्सयन्वाक्यमब्रवीत्॥५॥ बहिष्कृताहिमवतागंगयाचबहिष्कृताः॥ सरस्वत्यायमुनयाकुरुक्षेत्रेणचाप्रिय ॥ ६॥ पंचानांसिंधुषष्ठानांन
दीनांयेंतराश्रिताः॥तान्धर्मबाह्यानशुचीन्वाहीकानपिवर्जयेत्॥ ७॥गोवर्धनोनामवटःसुभद्रंनामचत्वरम्॥ एतद्राजकुलद्वारमाकुमारात्स्मराम्यहम्॥ ८॥

भारतभा० त्रिचत्वारिंशोऽध्यायः ॥४३॥ ॥छ॥ ॥ नन्विति कर्णसहस्रेणविनापिपरेजेतुंशक्याः मयेतिशेषः कर्णसहस्रतुल्योहमेकएवास्मीतिभावः ॥ १ ॥ भूयःद्विगुणंअधिकगुणं ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥
॥ ५ ॥ ६ ॥ पंचानांवक्ष्यमाणानां सिंधुःषष्ठीयासां अंतरमवकाशमाश्रिताः ॥ ७ ॥ गोवर्धनःगवांछेदनस्थानं सुभद्रंचत्वरंसुराभांडाश्रयभूतं एतदुभयंराजकुलस्यराजगृहद्वारस्योपलक्षणं ॥८ ॥

॥ ९ ॥ वृत्तंचरित्रं ॥ १० ॥ धानाभृष्टयवाः गौड्यासवंसुराविशेषं वाट्यंयवान्नंकीतान्वा वाटोवृतौचमार्गेचवरंडेगान्नभेदयोरितिविश्वः स्वार्थेष्यञ् आशिनःभक्षणशीलाः ॥ ११ ॥ वप्रेषुप्राकारभित्तिषु ॥ १२ ॥ अवगीतैःभगलिंगादिविगीतशब्दैः अनावृताःस्वपरपुरुषविवेकहीनाःकामचारायथेष्टचारिण्यः ॥ १३ ॥ सूक्तानिविनोदवचनानि हेहतेभोलिंगताडितेइत्याक्रोशेद्वित्वं संधिश्छांदसः स्वामिह

कार्येणात्यर्थंगूढेनवाहीकेषूषितंमया॥ ततएषांसमाचारःसंवासाद्विदितोमम ॥ ९ ॥ शाकलंनामनगरमापगानामनिम्नगा ॥ जर्त्तिकानामवाहीकास्तेषांवृत्तं सुनिंदितम्॥१०॥ धानागौड्यासवंपीत्वागोमांसंलशुनैःसह ॥ अपूपमांसवाट्यानामाशिनःशीलवर्जिताः॥ ११ ॥ गायंत्यथचनृत्यंतिस्त्रियोमत्ताविवाससः॥ नगरागारवप्रेषुबहिर्माल्यानुलेपनाः॥ १२ ॥ मत्तावगीतैर्विविधैःखरोष्ट्रनिनदोपमैः॥ अनावृतामैथुनेताःकामचाराश्चसर्वशः ॥ १३॥ आहुरन्योन्यसूक्तानि प्रब्रुवाणामदोत्कटाः॥ हेहतेहेहतेत्येवंस्वामिभर्तृहतेतिच॥ १४ ॥ आक्रोशंत्यःप्रनृत्यंतिव्रात्याःपर्वस्वसंयताः॥ तासांकिलावलिप्तानांनिवसन्कुरुजांगले॥१५॥ कश्चिद्वाहीकदुष्टानांनातिहृष्टमनाजगौ॥ सानूनंबृहतीगौरीसूक्ष्मकंबलवासिनी ॥ १६ ॥ मामनुस्मरतीशेतेवाहीकंकुरुजांगले॥ शतद्रुकामहंतीर्त्वातांचरम्या मिरावतीम्॥ १७॥ गत्वास्वदेशंद्रक्ष्यामिस्थूलशंखाःशुभाःस्त्रियः॥ मनःशिलोज्ज्वलापांग्योगौर्यस्त्रिककुदांजनाः॥ १८॥ कंबलाजिनसंवीताःक्रंदंत्यःप्रियदर्शनाः॥ मृदंगानकशंखानांमर्दलानांचनिःस्वनैः॥ १९॥ खरोष्ट्राश्वतरैश्चैवमत्तायास्यामहेसुखम्॥ शमीपीलुकरीराणांवनेषुसुखवर्त्मसु॥ २० ॥ अपूपान्सक्तुपिंडांश्चप्राश्नंतोमथितान्वितान्॥ पथिसुप्रबलाभूत्वाकदासंपततोध्वगान्॥ २१ ॥ चेलापहारंकुर्वाणास्ताडयिष्यामभूयसः ॥ एवंशीलेषुव्रात्येषुवाहीकेषुदुरात्मसु॥ २२ ॥ कश्चेतयानोनिवसेन्मुहूर्तमपिमानवः॥ ईदृशाब्राह्मणेनोक्तावाहीकामोघचारिणः॥२३॥ येषांषड्भागहर्तात्वमुभयोःशुभपापयोः॥ इत्युक्त्वाब्राह्मणःसाधुरुत्तरंपुनरुक्तवान्॥२४॥ वाहीकेष्वविनीतेषुप्रोच्यमानंनिबोधतत्॥ तत्रस्मराक्षसीगीतिःसदाकृष्णचतुर्दशीम्॥ २५॥ नगरेशाकलेस्फीतेआहत्यनिशि दुंदुभिं॥ कदावाहेयिकागाथाःपुनर्गास्यामिशाकले॥ २६॥ गव्यस्यतृप्तामांसस्यपीत्वागौडंसुरासवम्॥ गौरीभिःसहनारीभिर्बृहतीभिःस्वलंकृता ॥ २७ ॥ पलांडुगंडूषयुतान्खादंतीचैडकान्बहून्॥ वाराहंकौक्कुटंमांसंगव्यंगार्दभमौष्ट्रिकम्॥ २८॥

तेभर्तृहतेइतिचतद्वत् ॥ १४ ॥ पर्वसुउत्सवदिनेषु आक्रोशंत्यःगालयंत्यः तासांपतिरितिशेषः ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ खरादियानैः ॥ २० ॥ मथितंतक्रं ॥ २१ ॥ भूयसःबहून् ॥ २२ ॥ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ वहोदषभक्तस्येदंवयपर्वत्राहंतत्रोचिनावाहेयिकागाथागीतीः ॥ २६ ॥ २७ ॥ खादंतीबलिरूपान्एडकान्मेषान् वाराहंविड्वराहजं ॥ २८ ॥

शाकलाःशाकलपुरवासिनः॥२९॥३०॥३१ ॥गिरेर्हिमाद्रेः॥३२॥व्रात्या॰ना॰नुपनयनादिसंस्काररहीनानां दासमीयानांदसमदेशोद्भवानां दासंगृहशूद्रंमिमतेमानयंतिमैथुनार्थिन्यस्तादासम्यस्तज्जानांदास मीयानांवा ॥ ३३॥३४॥कुंडेषुमहोदरपात्रेषु॥३५॥३६॥ सर्वमन्नमदनीयंक्षीरंचभोजनंयेषांते॥३७॥३८ ॥ युगंधरेनगरेऔष्ट्रादिकमपिक्षीरंपीयतेभक्ष्याभक्ष्यविवेकाभात्रात्तत्रावश्यमभक्ष्यभक्षणमापत

ऐडंचयेनखादंतितेषांजन्मनिरर्थकम्॥ इतिगायंतियेमत्ताःसीधुनाशाकलाश्रये ॥ २९ ॥ सबालवृद्धाःक्रंदंतस्तेषुधर्मःकथंभवेत्॥ इतिशल्यविजानीहिहंतभूयो ब्रवीमिते ॥ ३० ॥ यदन्योप्युक्तवानस्मान्ब्राह्मणःकुरुसंसदि ॥ पंचनद्योवहंत्येतायत्रपीलुवनान्युत ॥ ३१ ॥ शतद्रुश्चविपाशाचतृतीयैरावतीतथा॥ चंद्रभागावितस्ताचसिंधुषष्ठाबहिर्गिरेः॥ ३२ ॥ आरट्टानामतेदेशानष्टधर्मानतान्व्रजेत्॥ व्रात्यानांदासमीयानांवाहीकानामयज्वनाम्॥ ३३॥ नदेवाःप्रतिगृह्णंतिपितरोब्राह्मणास्तथा॥ तेषांप्रनष्टधर्माणांवाहीकानामितिश्रुतिः॥ ३४ ॥ ब्राह्मणेनतथाप्रोक्तंविदुषासाधुसंसदि ॥ काष्ठकुंडेषुवाहीकामृन्मयेषुचभुंजते ॥ ३५ ॥ सक्तुमद्यावलिप्तेषुश्वावलीढेषुनिर्घृणाः॥ आविकंचौष्ट्रिकंचैवक्षीरंगार्दभमेवच ॥ ३६ ॥ तद्विकारांश्चवाहीकाःखादंतिचपिबंतिच॥ पुत्रसंकरिणोजाल्माःसर्वान्नक्षीरभोजनाः॥ ३७ ॥ आरट्टानामवाहीकावर्जनीयाविपश्चिता ॥ हंतशल्यविजानीहिहंतभूयोब्रवीमिते ॥ ३८ ॥ यदन्योप्युक्तवान्मह्यंब्राह्मणःकुरुसंसदि॥ युगंधरेपयःपीत्वाप्रोष्यचाप्यच्युतस्थले ॥ ३९ ॥ तद्वद्भूतिलयेस्नात्वाकथंस्वर्गंगमिष्यति॥ पंचनद्योवहंत्येतायत्रनिःसृत्यपर्वतात्॥ ४० ॥ आरट्टानामवाहीकानतेष्वार्योद्व्यहंवसेत् ॥ वहिश्चनामहीकश्चविपाशायांपिशाचकौ ॥ ४१ ॥ तयोरपत्यंवाहीकानैषासृष्टिःप्रजापतेः॥ तेकथंविविधान्धर्मान्ज्ञास्यंतेहीनयोनयः॥ ४२॥ कारस्करान्माहिषकान्कालिंगान्केरलांस्तथा॥ कर्कोटकान्वीरकांश्चदुर्धर्मांश्चविवर्जयेत्॥ ४३॥ इतितीर्थानुसर्त्तारंराक्षसीकाचिदब्रवीत्॥ एकरात्रशयीगेहेमहोलूखलमेखला॥ ४४॥ आरट्टानामतेदेशावाहीकंनामतज्जलम्॥ ब्राह्मणापसदायत्रतुल्यकालाःप्रजापतेः॥ ४५॥ वेदानतेषांवेद्यश्चयज्ञायजनमेवच॥ व्रात्यानांदासमीयानामन्नंदेवानभुंजते॥ ४६॥ प्रस्थलामद्रगांधाराआरट्टानामतःखशाः॥ वसातिसिंधुसौवीराइतिप्रायोतिकुत्सिताः॥ ४७॥

इतिश्रीमहाभारतेकर्णपर्वणिकर्णशल्यसंवादेचतुश्चत्वारिंशोऽध्यायः॥ ४४॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

त्येव एवमच्युतस्थलेनगरेउषितस्यागम्यागमनमवश्यंभावि तादृशानामेवतत्रसत्त्वात्॥३९॥भूतिलयेहिचंडालब्राह्मणसाधारणएकोजलाशयस्तत्रचस्नातःकथंस्वर्गंगच्छेन्नकथंचिदित्यर्थः॥४०॥द्व्यहमित्येकरात्रवासेनदोषइत्यर्थः॥४१॥४२॥कारस्करादयोदेशाः॥४३॥एकरात्रशयीएकरात्रशायिनंब्राह्मणमितिद्वितीयार्थेप्रथमा॥४४॥४५॥४६॥४७॥ ॥इ॰क॰नै॰भारतभा॰चतुश्चत्वारिंशोऽध्यायः॥४४॥

हंतेति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ इमाअनुभूतपूर्वाःप्रजाःकेनचकेनाप्यर्थकामादिनानिमित्तेनधर्मेणसहनविरुध्यंते नकेनचिदधर्मेणेतिपाठेकेनाप्यधर्मेणैतानविरुध्यंतेनकंचिदप्यधर्मंकृत्वाशास्त्रेणविरुध्यंते इत्यर्थः ॥ ४ ॥ निशामितंश्रुतं ॥ ५ ॥ ब्राह्मणोभूत्वेत्यादितज्जातीयकर्माचरणनिबंधनं ॥ ६ ॥ ७॥ कुलेएकएवविप्रोभवत्यन्येभ्रातरःप्रसृष्टाःसंकीर्णक्रियाइत्यर्थः ॥ ८ ॥ तत्रवाहीकेषु धर्मसंकरकारको विपर्ययःश्रुतइतिलिंगविपरिणेयं विपर्ययोविहितवैपरीत्यं ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ बंधक्योवेश्याःपंचमेव्यभिचारेबंधक्यः ॥ १२ ॥ नचैवेति उत्तरत्रेदंबंधकीत्वंसर्वत्रानुवर्तिष्यते यस्मात्मातुर्धनंदुहिताह

॥ कर्णउवाच ॥ ॥ हंतशल्यविजानीहिहंतभूयोब्रवीमिते ॥ उच्यमानंमयासम्यक्त्वमेकाग्रमनाःशृणु ॥ १ ॥ ब्राह्मणःकिलनोगेहमध्यगच्छत्पुराऽतिथिः ॥ आचारं तत्रसंप्रेक्ष्यप्रीतोवचनमब्रवीत् ॥ २ ॥ मयाहिमवतःशृंगमेकेनाध्युषितंचिरम् ॥ दृष्टाश्चबहवोदेशानानाधर्मसमावृताः ॥ ३ ॥ नचकेनचधर्मेणविरुध्यंतप्रजाइमाः ॥ सर्वेहितेब्रुवन्धर्मंयदुक्तंवेदपारगैः ॥ ४ ॥ अटतातुततोदेशान्नानाधर्मसमाकुलान् ॥ आगच्छतामहाराजवाहीकेषुनिशामितम् ॥ ५ ॥ तत्रवैब्राह्मणोभूत्वाततोभवतिक्षत्रियः ॥ वैश्यःशूद्रश्चवाहीकस्ततोभवतिनापितः ॥ ६ ॥ नापितश्चततोभूत्वापुनर्भवतिब्राह्मणः ॥ द्विजोभूत्वाचतत्रैवपुनर्दासोभिजायते ॥ ७ ॥ भवत्येककुलेविप्राःप्रसृष्टाःकामचारिणः ॥ गांधारामद्रकाश्चैववाहीकाश्चाल्पचेतसः ॥ ८ ॥ एतन्मयाश्रुतंतत्रधर्मसंकरकारकम् ॥ कृत्स्नामटित्वापृथिवींवाहीकेषुविपर्ययः ॥ ९ ॥ हंतशल्यविजानीहिहंतभूयोब्रवीमिते ॥ यदप्यन्योब्रवीद्वाक्यंवाहीकानांचकुत्सितम् ॥ १० ॥ सतीपुराहृताकाचिदारट्टात्किलदस्युभिः ॥ अधर्मतश्चोपयातासातानभ्यशपत्ततः ॥ ११ ॥ बालांबंधुमतींयन्मामधर्मेणोपगच्छथ ॥ तस्मान्नार्योभविष्यंतिबंधक्योवैकुलस्यच ॥ १२ ॥ नचैवास्मात्प्रमोक्ष्यध्वंघोरात्पापान्नराधमाः ॥ तस्मात्तेषांभागहराभागिनेयानसूनवः ॥ १३ ॥ कुरवःसहपंचालाःशाल्वामत्स्याःसनैमिषाः ॥ कोसलाःका[illegible]पौंड्राश्चकालिंगामागधास्तथा ॥ १४ ॥ चेदयश्चमहाभागाधर्मंजानंतिशाश्वतम् ॥ नानादेशेष्वसंतश्चप्रायोवाह्यनयादृते ॥ १५ ॥ आमत्स्येभ्यःकुरुपंचालदे[illegible]आनैमिषाच्चेदयोयेविशिष्टाः ॥ धर्मंपुराणमुपजीवंतिसंतोमद्रादृतेपांचनदांश्चजिह्मान् ॥ १६ ॥ एवंविद्वान्धर्मकथासुराजंस्तूष्णींभूतोजडवच्छल्यभूयः ॥ त्वंतस्यगोप्ताचजनस्यराजाषड्भागहर्त्ताशुभदुष्कृतस्य ॥ १७ ॥ अथवादुष्कृतस्यत्वंहर्त्तातेषामरक्षिता ॥ रक्षितापुण्यभाग्राजाप्रजानांत्वंह्यपुण्यभाक् ॥ १८ ॥

रति पितुःपुत्रइतिनियमात् यद्यपिपुत्रीपुत्रश्चद्वावपिजारजौतथापिपितृत्वइवमातृत्वेविसंवादाभावात्दौहित्रएवरिक्थहारीभवतिनपुत्रइतिभावः यतस्तेभगिनीष्वेवापत्यानिजनयंतिनस्वदारेष्वतस्तेषां भागिनेयाभागहराइतिव्याख्यानंप्राचां ॥ १३ ॥ १४ ॥ असंतश्चाल्संतश्चवर्तंते परंतुवाह्यनयादृतेवाहीकनीतिंविना तत्रकेवलमसंतएववर्तंतइत्यर्थः ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥

पूज्यमानेप्रशस्यमाने ॥ १९ ॥ कृतेकृतयुगेपिधर्मे वाहीकानामितिशेषः सवाहीकस्त्वं ॥ २० ॥ नाभ्यपूजयत्नप्रशंसितवान् ॥ २१ ॥२२॥२३॥२४॥ म्लेच्छाःपापरताधर्माधर्मविचारहीनाः म्लेच्छः पापरतेजातिभेदेस्यादपभाषणेइतिविश्वः उष्ट्रिकामृत्तिकाभांडभेदेपिकरभस्त्रियामितिविश्वः औष्ट्रिकःस्नेहभांडजीवीतैलिकइत्यर्थः षंढावर्षवराः राजयाजकाःक्षत्रियस्ययाज्यास्तेषामपियाज्याःराजपुरोहितयाज्यावा ॥ २५ ॥ २६ ॥ रक्षोपसृष्टेषुरक्षसाउपद्रुतेषु राक्षसंरक्षसांनाशकमिदंराक्षसं ॥ २७॥ ब्राह्मंवेदसमूहं धर्म्यंधर्मादनपेतंकर्ममानयंतीतिशेषः प्राच्यादासाःशूद्रधर्माणः दाशाइतिपाठेमत्स्य

पूज्यमानेपुराधर्मेसर्वदेशेषुशाश्वते॥ धर्मपांचनदंदृष्ट्वाधिगित्याहपितामहः ॥ १९ ॥ व्रात्यानांदासमीयानांकृतेप्यशुभकर्मणाम्॥ ब्रह्मणानिंदितेधर्मेसत्वंलोकेकिमब्रवीः॥ २०॥ इतिपांचनदंधर्ममवमेनेपितामहः ॥स्वधर्मस्थेषुवर्णेषुसोप्येतान्नाभ्यपूजयत् ॥ २१ ॥ हंतशल्यविजानीहिहंतभूयोब्रवीमिते ॥ कल्माषपादःसरसिनिमज्जन्राक्षसोब्रवीत्॥२२॥ क्षत्रियस्यमलंभैक्ष्यंब्राह्मणस्याव्रतंमलम्॥ मलंपृथिव्यावाहीकाःस्त्रीणांमद्रस्त्रियोमलम्॥२३॥ निमज्जमानमुद्धृत्यकश्चिद्राजानिशाचरम्॥ अपृच्छत्तेनचाख्यातंप्रोक्तवांस्तन्निबोधमे ॥ २४ ॥ मानुषाणांमलंम्लेच्छाम्लेच्छानामौष्ट्रिकामलम्॥ औष्ट्रिकाणांमलंषंढाःषंढानांराजयाजकाः॥ २५॥ राजयाजकयाज्यानांमद्रकाणांचयन्मलम्॥ तद्भवेद्वैतवमलंयद्यस्मान्नविमुंचसि॥ २६॥ इतिरक्षोपसृष्टेषुविषवीर्यहतेषुच॥ राक्षसंभेषजंप्रोक्तंसंसिद्धवचनोत्तरम्॥ २७॥ ब्राह्मंपंचालाःकौरवेयास्तुधर्म्यंसत्यंमत्स्याःशूरसेनाश्चयज्ञम् ॥ प्राच्यादासावृषलादाक्षिणात्याःस्तेनावाहीकाःसंकरावैसुराष्ट्राः॥ २८॥ कृतघ्नतापरवित्तापहारोमद्यपानंगुरुदारावमर्दः॥ वाक्पारुष्यंगोवधोरात्रिचर्याबहिर्गेहंपरवस्त्रोपभोगः॥२९॥ येषांधर्मस्तान्प्रतिनास्त्यधर्मोह्यारट्टानांपंचनदान्धिगस्तु ॥ आपांचाल्येभ्यःकुरवोनैमिषाश्चमत्स्याश्चैतेप्यथजानंतिधर्मम् ॥ अथोदीच्याश्चांगकामागधाश्चशिष्टान्धर्मानुपजीवंतिवृद्धाः॥ ॥ ३० ॥ प्राचींदिशंश्रितादेवाजातवेदःपुरोगमाः ॥ दक्षिणांपितरोगुप्तांयमेनशुभकर्मणा ॥ ३१ ॥ प्रतीचींवरुणःपातिपालयानःसुरान्बली ॥ उदीचींभगवान्सोमोब्राह्मणैःसहरक्षति॥ ३२॥ तथारक्षःपिशाचाश्चहिमवंतंनगोत्तमम्॥ गुह्यकाश्चमहाराजपर्वतंगंधमादनम्॥ ३३॥

जीविनः वृषंधर्मंलांतिआददतेतेवृषलाःधर्मसंग्रहपराःधर्मद्रोहिणइतिवा ॥ २८ ॥ बहिर्गेहंरात्रिचर्याप्रच्छन्नंचौर्यपारदार्यादि ॥ २९ ॥ आपांचाल्येभ्योधर्मज्ञाः उदीच्याद्यास्तुस्वयंधर्मस्वरूपमजानंतोपिशिष्टानुगामिनइत्यर्थः आरट्टास्तूभयभ्रष्टाइतिभावः ॥ ३० ॥ प्राचीमित्यत्रजातवेदइत्यनेनाग्नेयीसहिताप्राचीदेवानामाश्रयादक्षिणापितॄणांतत्रैवश्राद्धादिधर्मोदृश्यते ॥ ३१ ॥ एवंप्रतीचींवरुणः उदीचींसोमइतिकुबेरेशानयोर्ग्रहणं परिशेषान्नैर्ऋत्यांवायव्यांचवाहीकाश्रयायांनैर्ऋतास्त्वादृशावातूलाश्चसंतीत्यर्थः ॥ ३२ ॥ तथारक्षइतिहिमवतोप्यप्रशस्यजनाश्रयत्वमुक्तं गंधमादनस्तुभोगलोलुपानांगुह्यकादीनामाश्रयः ॥ ३३ ॥

एवमपिसवाहीकान्स[illegible]कृतान्देशान्विष्णुःपातिपर्जन्यवत्नदेशांतरेष्विववाहीकेषुविशेषतोदेवतानुग्रहोदृश्यतइत्यभिप्रायः अतएवतेषांमौढ्यंवर्णयति इंगितज्ञाश्चेति ॥३४॥ [illegible]षमाःदुःखसाध्याः ॥३५॥
सर्वंजानंतोपियवनाम्लेच्छाश्चस्वसंज्ञायांस्वीयैःकृतोयोधर्मसंकेतस्तत्रैवनियताःवैदिकंधर्मंनमानयंतीत्यर्थः इतरेत्वनुक्तंहितंनावबुध्यंते ॥ ३६ ॥ प्रतिरथाःहितवादिनिप्रतिकू[illegible]ःगुरुद्रोहिणइत्यर्थः तादृश

ध्रुवःसर्वाणिभूतानिविष्णुःपातिजनार्दनः॥ इंगितज्ञाश्चमगधाःप्रेक्षितज्ञाश्चकोसलाः॥ ३४ ॥ अर्धोक्ताःकुरुपंचालाःशाल्वाःकृत्स्नानुशासनाः॥ पार्वतीयाश्च विषमायथैवशिबयस्तथा॥ ३५ ॥ सर्वज्ञायवनाराजन्शूराश्चैवविशेषतः॥ म्लेच्छाःस्वसंज्ञानियतानानुक्तमितरेजनाः ॥ ३६ ॥ प्रतिरथास्तुवाहीकानचके चनमद्रकाः॥ सत्वमेतादृशःशल्यनोत्तरंवक्तुमर्हसि॥ पृथिव्यांसर्वदेशानांमद्रकोमलमुच्यते ॥ ३७ ॥ सीधोःपानंगुरुतल्पावमर्दोभ्रूणहत्यापरवित्तापहारः॥ येषांधर्मस्तान्प्रतिनास्त्यधर्मआरट्टजान्पंचनदान्धिगस्तु ॥ ३८ ॥ एतज्ज्ञात्वाजोषमास्वप्रतीपंमास्मवैकृथाः॥ मात्वांपूर्वमहंहत्वाहनिष्येकेशवार्जुनौ ॥ ३९ ॥ ॥शल्यउवाच॥ ॥ आतुराणांपरित्यागःस्वदारसुतविक्रयः॥ अंगेप्रवर्ततेकर्णयेषामधिपतिर्भवान्॥ ४० ॥ रथातिरथसंख्यायांयत्त्वांभीष्मस्तदा ब्रवीत्॥ तान्विदित्वात्मनोदोषान्निर्मन्युर्भवमाक्रुधः॥ ४१ ॥ सर्वत्रब्राह्मणाःसंतिसंतिसर्वत्रक्षत्रियाः॥ वैश्याःशूद्रास्तथाकर्णस्त्रियःसाध्व्यश्चसुव्रताः॥ ४२ ॥ रमंतेचोपहासेनपुरुषाःपुरुषैःसह॥ अन्योन्यमवरक्षंतोदेशेदेशेसमैथुनाः ॥ ४३ ॥ परवाच्येषुनिपुणःसर्वोभवतिसर्वदा॥ आत्मवाच्यंनजानीतेजानन्नपिचमु ह्यति ॥ ४४ ॥ सर्वत्रसंतिराजानःस्वंस्वंधर्ममनुव्रताः ॥ दुर्मनुष्यान्निगृह्णंतिसंतिसर्वत्रधार्मिकाः ॥ ४५ ॥ नकर्णदेशसामान्यात्सर्वःपापंनिषेवते॥ यादृशाःस्व स्वभावेनदेवाअपिनतादृशाः॥ ४६ ॥ ॥संजयउवाच॥ ॥ततोदुर्योधनोराजाकर्णशल्याववारयत्॥ सखिभावेनराधेयंशल्यंस्वांजल्यकेनच॥ ४७ ॥ त तोनिवारितःकर्णोधार्तराष्ट्रेणमारिष॥ कर्णोपिनोत्तरंप्राहशल्योप्यभिमुखःपरान्॥ ततःप्रहस्यराधेयःपुनर्याहीत्यचोदयत्॥ ४८ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेकर्ण पर्वणिकर्णशल्यसंवादेपंचचत्वारिंशोऽध्यायः॥ ४५ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ संजयउवाच॥ ॥ ततःपरानीकसहंव्यूहमप्रतिमंकृतम्॥ समीक्ष्यकर्णःपार्थानांधृष्टद्यु म्नाभिरक्षितम्॥ १ ॥ प्रययौरथघोषेणसिंहनादरवेणच॥ वादित्राणांचनिनदैःकंपयन्निवमेदिनीम्॥ २ ॥

श्चत्वंहितोपदेष्टारंमांनिंदसीत्यर्थः ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ प्रतीपंप्रतिकूलंतेजोवधार्य्यं ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ देवाअपीति वृत्तेनदेवानप्यतिक्रामंतीत्यर्थः॥ ४६॥ स्वांजल्यकेनस्व स्यअंजलिकर्मणा ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ॥इतिकर्णपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेपंचचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४५ ॥ ॥ ॥७॥ ॥ ततइति ॥ १ ॥ २ ॥

॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥

वेपमानइवक्रोधाद्युद्धशौंडःपरंतपः॥ प्रतिव्यूह्यमहातेजाययथावद्भरतर्षभ॥ ३ ॥ व्यधमत्पांडवींसेनामासुरींमघवानिव ॥ युधिष्ठिरंचाभ्यहनदपसव्यंचकारह ॥ ४ ॥ ॥ धृतराष्ट्रउवाच ॥ ॥ कथंसंजयराधेयःप्रत्यव्यूहतपांडवान्॥ धृष्टद्युम्नमुखान्सर्वान्भीमसेनाभिरक्षितान् ॥ ५ ॥ सर्वानेवमहेष्वासानजय्यानमरैरपि ॥ केचप्रपक्षौपक्षौवाममसैन्यस्यसंजय ॥ ६ ॥ प्रविभज्ययथान्यायंकथंवासमवस्थिताः॥ कथंपांडुसुताश्चापिप्रत्यव्यूहंतमामकान् ॥ ७ ॥ कथंचैवमहद्युद्धंप्रावर्ततसुदारुणम्॥ क्वचबीभत्सुरभवद्यत्कर्णोऽयाद्युधिष्ठिरम् ॥ ८ ॥ कोह्यर्जुनस्यसांनिध्येशक्तोभ्येतुंयुधिष्ठिरम्॥ सर्वभूतानियोह्येकःखांडवेजितवान्पुरा ॥ कस्तमन्यस्तुराधेयात्प्रतियुध्येज्जिजीविषुः॥ ९ ॥ ॥ संजयउवाच ॥ ॥ शृणुव्यूहस्यरचनामर्जुनश्चयथागतः॥ परिवार्यनृपंस्वंस्वंसंग्रामश्चाभवद्यथा ॥ १० ॥ कृपःशारद्वतोराजन्मागधाश्चतरस्विनः॥ सात्वतःकृतवर्माचदक्षिणंपक्षमाश्रिताः॥ ११ ॥ तेषांप्रपक्षेशकुनिरुलूकश्चमहारथः ॥ सादिभिर्विमलप्रासैस्तवानीकमरक्षताम् ॥ १२ ॥ गांधारिभिरसंभ्रांतैःपार्वतीयैश्चदुर्जयैः॥ शलभानामिवव्रातैःपिशाचैरिवदुर्दृशैः॥ १३ ॥ चतुर्विंशत्सहस्राणिरथानामनिवर्तिनाम् ॥ संशप्तकायुद्धशौंडावामंपार्श्वमपालयन् ॥ १४ ॥ समन्वितास्तवसुतैःकृष्णार्जुनजिघांसवः॥ तेषांप्रपक्षाःकांबोजाःशकाश्चयवनैःसह ॥ १५ ॥ निदेशात्सूतपुत्रस्यसरथाःसाश्वपत्तयः॥ आह्वयंतोर्जुनंतस्थुःकेशवंचमहाबलम् ॥ १६ ॥ मध्येसेनामुखेकर्णोप्यवातिष्ठतदंशितः॥ चित्रवर्मांगदःस्रग्वीपालयन्वाहिनीमुखम् ॥ १७ ॥ रक्षमाणैःसुसंरब्धैःपुत्रैःशस्त्रभृतांवरः ॥ वाहिनींप्रमुखेवीरःसंप्रकर्षन्नशोभत ॥ १८ ॥ अभ्यवर्तन्महाबाहुःसूर्यवैश्वानरप्रभः ॥ महाद्विपस्कंधगतःपिंगाक्षःप्रियदर्शनः ॥ १९ ॥ दुःशासनोवृतःसैन्यैःस्थितोव्यूहस्यपृष्ठतः॥ तमन्वयान्महाराजस्वयंदुर्योधनोनृपः ॥ २० ॥ चित्राश्वैश्चित्रसंनाहैःसोदर्यैरभिरक्षितः॥ रक्ष्यमाणोमहावीर्यैःसहितैर्मद्रकेकयैः ॥ २१ ॥ अशोभतमहाराजदेवैरिवशतक्रतुः॥ अश्वत्थामाकुरूणांचयेप्रवीरामहारथाः॥ २२ ॥ नित्यमत्ताश्चमातंगाःशूरैर्म्लेच्छैःसमन्विताः॥ अन्वयुस्तद्रथानीकंक्षरंतइवतोयदाः ॥ २३ ॥ तेध्वजैर्वैजयंतीभिर्ज्वलद्भिःपरमायुधैः॥ सादिभिश्चास्थितारेजुर्द्रुमवंतइवाचलाः ॥ २४ ॥ तेषांपदातिनागानांपादरक्षाःसहस्रशः॥ पट्टिशासिधराःशूराबभूवुरनिवर्तिनः ॥ २५ ॥ सादिभिःस्यंदनैर्नागैरधिकंसमलंकृतैः ॥ सव्यूहराजोविबभौदेवासुरचमूपमः॥ २६ ॥ बार्हस्पत्यःसुविहितोनायकेनविपश्चिता॥ नृत्यतीवमहाव्यूहःपरेषांभयमादधत्॥ २७ ॥

॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ अग्निरिति योयंवैश्वानरोविश्वस्यनेताअग्निःसब्रह्माब्राह्मणःप्रजापतिमुखोद्भवत्वसाम्यात् सएवइंदुःउनत्तीतिव्युत्पत्तेर्जलाधीशःसोमरसश्च सएवसोमितामश्वत्वंगतः वारुणोवाअश्वइतिश्रुतेः सोमोप्यश्वत्वेनस्तूयतेअत्यंमृजंतिकलशेदशक्षिपइत्यादौ अत्यंअश्वं कलशेद्रोणकलशे क्षिपोंगुलयः तमश्वंदेवाब्राह्मणाश्वविदुः सएकए

तस्यपक्षप्रपक्षेभ्योनिष्पतंतियुयुत्सवः॥ हस्त्यश्वरथमातंगाःप्रावृषीवबलाहकाः ॥ २८ ॥ ततःसेनामुखेकर्णंदृष्ट्वाराजायुधिष्ठिरः ॥ धनंजयममित्रघ्नमेकवीरमुवाचह ॥ २९ ॥ पश्यार्जुनमहाव्यूहंकर्णेनविहितंरणे॥ युक्तंपक्षैःप्रपक्षैश्चपरानीकंप्रकाशते ॥ ३० ॥ तदेतद्वैसमालोक्यप्रत्यमित्रंमहद्बलम्॥ यथानाभिभवत्यस्मांस्तथानीतिर्विधीयताम्॥ ३१ ॥ एवमुक्तोर्जुनोराज्ञाप्रांजलिर्नृपमब्रवीत्॥ यथाभवानाहतथातत्सर्वंनतदन्यथा ॥३२॥ यस्त्वस्यविहितोघातस्तंकरिष्यामिभारत॥ प्रधानवधएवास्यविनाशस्तंकरोम्यहम् ॥ ३३ ॥ ॥युधिष्ठिरउवाच॥ ॥तस्मात्त्वमेवराधेयंभीमसेनःसुयोधनम्॥ वृषसेनंचनकुलःसहदेवोपिसौबलम्॥ ३४ ॥ दुःशासनंशतानीकोहार्दिक्यंशिनिपुंगवः॥ धृष्टद्युम्नोद्रोणसुतंस्वयंयोत्स्याम्यहंकृपम्॥ ३५ ॥ द्रौपदेयाधार्तराष्ट्रान्शिष्टान्सहशिखंडिना॥ तेतेचतांस्तानहितानस्माकंघ्नंतुमामक॰ ॥ ३६ ॥ ॥संजयउवाच॥ ॥इत्युक्तोधर्मराजेनतथेत्युक्त्वाधनंजयः॥ व्यादिदेशस्वसैन्यानिस्वयंचागाच्चमूमुखम्॥ ३७ ॥ अग्निर्वैश्वानरःपूर्वोब्रह्मेंदुःसमितां॰ ॰ः॥ तस्माद्यःप्रथमंजातस्तंदेवाब्राह्मणाविदुः॥ ३८ ॥ ब्रह्मेशानेंद्रवरुणान्क्रमशोयोवहत्पुरा॥ तमाद्यंरथमास्थायप्रयातौकेशवार्जुनौ ॥ ३९ ॥ अथतंरथमाया॰ दृष्ट्वात्यद्भुतदर्शनम्॥ उवाचाधिरथिंशल्यःपुनस्तंयुद्धदुर्मदम् ॥४०॥ अयंसरथआयातःश्वेताश्वःकृष्णसारथिः॥ दुर्वारःसर्वसैन्यानांविपाकःकर्मणामिव ॥ ४॰ ॥ निघ्नन्नमित्रान्कौंतेयोयंकर्णपरिपृच्छसि॥ श्रूयतेतुमुलःशब्दोयथामेघस्वनोमहान् ॥ ४२ ॥ ध्रुवमेतौमहात्मानौवासुदेवधनंजयौ॥ एषरेणुःसमुद्भूतोदिव॰ ॰वृत्यतिष्ठति॥ ४३ ॥ चक्रनेमिप्रणुन्नेवकंपतेकर्णमेदिनी॥ प्रवात्येषमहावायुरभितस्तववाहिनीम्॥ ४४ ॥ क्रव्यादाव्याहरंत्येतेमृगाःक्रंदंतिभैरवम्॥ पश्यक॰ ॰घोरंभयदंलोमहर्षणम् ॥ ४५ ॥ कवंधंमेघसंकाशंभानुमावृत्यसंस्थितम् ॥ पश्ययूथैर्बहुविधैर्मृगाणांसर्वतोदिशम् ॥ ४६ ॥ बलिभिर्दृप्तशार्दूलैरादित्योभिनिरीक्ष्यते॥ ॰ कंकांश्चपश्यांश्चसमवेतान्सहस्रशः॥ ४७॥

वदेवश्चतुर्धात्मानंव्यूह्यार्जुनरथंवाहयतीत्यर्थः ब्रह्मेंद्रइतिपाठेब्र॰ ॰ब्रेंदेनइंद्रःस्तुत्याप्रदीप्तः सएवाश्वत्वंगतइत्यर्थः ॥३८ ॥ एवमश्वान्स्तुत्वारथंस्तौति ब्रह्मेति ॥ ३९ ॥ ४० ॥ अयंसरथःकौंतेयआयातइतिद्वयोःसंबंधः ॥ ४१ ॥ शब्दोरथस्येतिशेषः ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ प्रवे॰ यादिपराजयलक्षणमहतेजोभंगार्थमेव ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ कवंधंकेतुं मृगादिभिरादित्यावेक्षणंक्रियमाणंमृत्युसूचकं॥ ४६॥ ४७ ॥

तमाव॰

चामरारथेवलंबंतोरथाक्षचक्रयोःसंघर्षजैःस्फुलिंगैर्ज्वलंतीत्यर्थः ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ज्यातलत्रेषुकर्णानितिपाठेकर्णोवाद्यविशेषः तेषांध्वनीन् शिल्पिनोरंजकाः ॥ ५३ ॥ ५४ ॥

स्थितानभिमुखान्घोरानन्योन्यमभिभाषतः ॥ रंजिताश्चामरायुक्तास्तवकर्णमहारथे ॥ ४८ ॥ प्रवराःप्रज्वलंत्येतेध्वजश्चैवप्रकंपते ॥ सवेपथून्हयान्पश्यमहा
कायान्महाजवान् ॥ ४९ ॥ प्लवमानान्दर्शनीयानाकाशेगरुडानिव ॥ ध्रुवमेषुनिमित्तेषुभूमिमाश्रित्यपार्थिवाः ॥ ५० ॥ स्वप्स्यंतिनिहताःकर्णशतशोथसहस्र
शः ॥ शंखानांतुमुलःशब्दःश्रूयतेलोमहर्षणः ॥ ५१ ॥ आनकानांचराधेयमृदंगानांचसर्वशः ॥ बाणशब्दान्बहुविधान्नराश्वगजवाजिनाम् ॥ ५२ ॥ ज्यातलत्रे
षुशब्दांश्चशृणुकर्णमहात्मनाम् ॥ हेमरूप्यप्रसृष्टानांवाससांशिल्पिनिर्मिताः ॥ ५३ ॥ नानावर्णारथेभांतिश्वसनेनप्रकंपिताः ॥ सहेमचंद्रतारार्काःपताकाःकिंकि
णीयुताः ॥ ५४ ॥ पश्यकर्णार्जुनस्यैताःसौदामन्यइवांबुदे ॥ ध्वजाःकणकणायंतेवातेनाभिसमीरिताः ॥ ५५ ॥ विभ्राजंतिरथेकर्णविमानेदैवतेयथा ॥ सपता
कारथाश्चैतेपंचालानांमहात्मनाम् ॥ ५६ ॥ पश्यकुंतीसुतंवीरंबीभत्सुमपराजितम् ॥ प्रधर्षयितुमायांतंकपिप्रवरकेतनम् ॥ ५७ ॥ एषध्वजाग्रेपार्थस्यप्रेक्षणीयःस
मंततः ॥ दृश्यतेवानरोभीमोद्विषतामघवर्धनः ॥ ५८ ॥ एतच्चक्रंगदाशार्ङ्गंशंखःकृष्णस्यधीमतः ॥ अत्यर्थंभ्राजतेकृष्णेकौस्तुभस्तुमणिस्ततः ॥ ५९ ॥ एषशार्ङ्ग
गदापाणिर्वासुदेवोतिवीर्यवान् ॥ वाहयन्नेतितुरगान्पांडुरान्वातरंहसः ॥ ६० ॥ एतत्कूजतिगांडीवंविकृष्टंसव्यसाचिना ॥ एतेहस्तवतामुक्ताघ्नंत्यमित्रान्शिताः
शराः ॥ ६१ ॥ विशालायतताम्राक्षैःपूर्णचंद्रनिभाननैः ॥ एषाभूःकीर्यतेराज्ञांशिरोभिरपलायिनाम् ॥ ६२ ॥ एतेसुपरिघाकाराःपुण्यगंधानुलेपनाः ॥ उद्यतायुध
शौंडानांपात्यंतेसायुधाभुजाः ॥ ६३ ॥ निरस्तनेत्रजिह्वाश्चवाजिनःसहसादिभिः ॥ पतिताःपात्यमानाश्चक्षितौक्षीणाश्चशेरते ॥ ६४ ॥ एतेपर्वतशृंगाणांतुल्य
रूपाहताद्विपाः ॥ संछिन्नभिन्नाःपार्थेनप्रचरंत्यद्रयोयथा ॥ ६५ ॥ गंधर्वनगराकारारथाहतनरेश्वराः ॥ विमानानीवपुण्यानिस्वर्गिणांनिपतंत्यमी ॥ ६६ ॥ व्या
कुलीकृतमत्यर्थंपश्यसैन्यंकिरीटिना ॥ नानामृगसहस्राणांयूथंकेसरिणायथा ॥ ६७ ॥ घ्नंत्येतेपार्थिवान्वीराःपांडवाःसमभिद्रुताः ॥ नागाश्वरथपत्त्यौघांस्ताव
कान्समभिघ्नतः ॥ ६८ ॥ एषसूर्यइवांभोदैश्छन्नःपार्थोनदृश्यते ॥ ध्वजाग्रंदृश्यतेत्वस्यज्याशब्दश्चापिश्रूयते ॥ ६९ ॥ अद्यद्रक्ष्यसितंवीरंश्वेताश्वंकृष्णसारथिम् ॥
निघ्नंतंशात्रवान्संख्येयंकर्णपरिपृच्छसि ॥ ७० ॥ अद्यतौपुरुषव्याघ्रौलोहिताक्षौपरंतपौ ॥ वासुदेवार्जुनौकर्णद्रष्टास्येकरथेस्थितौ ॥ ७१ ॥

॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ अघवर्धनोदुःखस्यवर्धयिता ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥

सारथिर्यस्यवार्ष्णेयोयोगांडीवंयस्यकार्मुकम् ॥ तंचेद्धंतासिराधेयत्वंनोराजाभविष्यसि ॥ ७२ ॥ एषसंशप्तकाहूतस्तानेवाभिमुखोगतः ॥ करोतिकदनंचैषांसंग्रामेद्विषतांबली ॥ ७३ ॥ इतिब्रुवाणंमद्रेशंकर्णःप्राहातिमन्युना ॥ पश्यसंशप्तकैःक्रुद्धैःसर्वतःसमभिद्रुतः ॥ ७४ ॥ एषसूर्यइवांभोदैश्छन्नःपार्थोनदृश्यते ॥ एतदंतोर्जुनःशल्यनिमग्नोयोधसागरे ॥ ७५॥ ॥शल्यउवाच ॥ ॥ वरुणंकोंभसाहन्यादिंधनेनचपावकम् ॥ कोवाऽनिलंनिगृह्णीयात्पिबेद्वाकोमहार्णवम् ॥ ७६॥ ईदृग्रूपमहंमन्येपार्थस्ययुधिविग्रहम् ॥ नहिशक्योर्जुनोजेतुंयुधिसेंद्रैःसुरासुरैः ॥ ७७॥ अथवापरितोषस्तेवाचोक्त्वासुमनाभव ॥ नसशक्योयुधाजेतुमन्यंकुरुमनोरथम् ॥ ७८ ॥ बाहुभ्यामुद्धरेद्भूमिंदहेत्क्रुद्धइमाःप्रजाः ॥ पातयेत्रिदिवाद्देवान्योर्जुनंसमरेजयेत् ॥ ७९ ॥ पश्यकुंतीसुतंवीरंभीममक्लिष्टकारिणम् ॥ प्रभासंतंमहाबाहुंस्थितंमेरुमिवापरम् ॥ ८० ॥ अमर्षीनित्यसंरब्धश्चिरंवैरमनुस्मरन् ॥ एषभीमोजयप्रेप्सुर्युधितिष्ठतिवीर्यवान् ॥ ८१ ॥ एषधर्मभृतांश्रेष्ठोधर्मराजोयुधिष्ठिरः ॥ तिष्ठत्यसुकरःसंख्येपरैःपरपुरंजयः ॥ ८२ ॥ एतौचपुरुषव्याघ्रावश्विनाविवसोदरौ ॥ नकुलःसहदेवश्चतिष्ठतोयुधिदुर्जयौ ॥ ८३ ॥ अमीस्थिताद्रौपदेयाःपंचपंचाचलाइव ॥ व्यवस्थितायोद्धुकामाःसर्वेर्जुनसमायुधि ॥ ८४ ॥ एतेद्रुपदपुत्राश्चधृष्टद्युम्नपुरोगमाः ॥ स्फीताःसत्यजितोवीरास्तिष्ठंतिपरमौजसः ॥ ८५॥ असाविंद्रइवासह्यःसात्यकिःसात्वतांवरः ॥ युयुत्सुरुपयात्यस्मान्क्रुद्धांतकसमःपुरः ॥ ८६ ॥ इतिसंवदतोरेवतयोःपुरुषसिंहयोः ॥ तेसेनेसमसज्जेतांगंगायमुनवद्भृशम् ॥ ॥ ८७॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेकर्णपर्वणिकर्णशल्यसंवादेषट्चत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४६ ॥ ॥ ४६ ॥ ॥ धृतराष्ट्रउवाच ॥ ॥तथाव्यूढेष्वनीकेषुसंसक्तेषुचसंजय ॥ संशप्तकान्कथंपार्थोगतःकर्णश्चपांडवान् ॥ १ ॥ एतद्विस्तरशोयुद्धंप्रब्रूहिकुशलोह्यसि ॥ नहितृप्यामिवीराणांशृण्वानोविक्रमान्रणे ॥ २ ॥ ॥ संजयउवाच ॥ ॥ तदास्थितमवज्ञायप्रत्यमित्रंबलंमहत् ॥ अव्यूहतार्जुनोव्यूहंपुत्रस्यतवदुर्नये ॥ ३ ॥ तत्सादिनागकलिलंपदातिरथसंकुलम् ॥ धृष्टद्युम्नमुखंव्यूहमशोभतमहद्बलम् ॥ ४ ॥ पारावतसवर्णाश्वश्चंद्रादित्यसमद्युतिः ॥ पार्षतःप्रबभौधन्वीकालोविग्रहवानिव ॥ ५ ॥ पार्षतंजुगुपुःसर्वेद्रौपदेयायुयुत्सवः ॥ दिव्यवर्मायुधधराःशार्दूलसमविक्रमाः ॥ ६ ॥ सानुगादीप्तवपुषश्चंद्रंताराागणाइव ॥ अथव्यूढेष्वनीकेषुप्रेक्ष्यसंशप्तकान्रणे ॥ ७ ॥

॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ क्षत्रविट्शूद्रवीराणामित्यनेनब्राह्मणादृतेयुद्धंसर्वेषांश्रेयस्करमित्यर्थः ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ युक्त्वायोजयि

॥ ८ ॥ विजयेधृतसंकल्पाम्हत्युंकृत्वाऽनिवर्तनम् ॥ तन्नराश्वौघबहुलंम
क्रुद्धोर्जुनोभिदुद्राव व्याक्षिपन्गांडिवंधनुः ॥ अथसंशप्तकाःपार्थमभ्यधावन्वधैषिणः ॥ १० ॥ तस्यैवनःश्रुतोयादृङ्निवातकवचैःसह ॥ रथान
त्तनागरथाकुलम् ॥ ९ ॥ पतिमच्छूरवीरौघंद्रुतमर्जुनमार्दयत् ॥ ससंप्रहारस्तुमुलस्तेषामासीत्किरीटिना ॥ १२ ॥ चिच्छेदद्विषतां
श्वान्ध्वजान्नागान्पत्तीन्रणगतानपि ॥ ११ ॥ इषून्धनूंषिखड्गांश्चचक्राणिचपरश्वधान् ॥ सायुधानुद्यतान्बाहून्विविधान्यायुधानिच ॥ १२ ॥ चिच्छेदद्विषतां
पार्थःशिरांसिचसहस्रशः ॥ तस्मिन्सैन्यमहावर्तेपातालतलसंनिभे ॥ १३ ॥ निमग्नंतंरथंमत्वानेदुःसंशप्तकास्तथा ॥ सपुनस्तानरीन्हत्वापुनरुत्तरतोवधीत् ॥
॥ १४ ॥ दक्षिणेनचपश्चाच्चक्रुद्धोरुद्रःपशूनिव ॥ अथपंचालचेदीनांसृंजयानांचमारिष ॥ १५ ॥ त्वदीयैःसहसंग्राम आसीत्परमदारुणः ॥ कृपश्चकृतवर्माच
शकुनिश्चापिसौबलः ॥ १६ ॥ हृष्टसेनाःसुसंरब्धारथानीकप्रहारिणः ॥ कोसलैःकाश्यमत्स्यैश्चकारूषैःकेकयैरपि ॥ १७ ॥ शूरसेनैःशूरवरैर्युयुधुर्युद्धदुर्मदाः ॥ तेषामंत
करंयुद्धंदेहपाप्मासुनाशनम् ॥ १८ ॥ क्षत्रविट्शूद्रवीराणांधर्म्यंस्वर्ग्यंयशस्करम् ॥ दुर्योधनोथसहितोभ्रातृभिर्भरतर्षभ ॥ १९ ॥ गुप्तःकुरुप्रवीरैश्चमद्राणांचम
हारथैः ॥ पांडवैःसहपंचालैश्चेदिभिःसात्यकेनच ॥ २० ॥ युध्यमानंरणेकर्णंकुरुवीरोभ्यपालयत् ॥ कर्णोपिनिशितैर्बाणैर्विनिहत्यमहाचमूम् ॥ २१ ॥ प्रमृद्यच
रथश्रेष्ठान्युधिष्ठिरमपीडयत् ॥ विवस्त्रायुधदेहासून्कृत्वाशत्रून्सहस्रशः ॥ २२ ॥ युक्त्वास्वर्गयशोभ्यांचस्वेभ्योमुदमुदावहत् ॥ एवंमारिषसंग्रामोनरवाजिग
जक्षयः ॥ कुरूणांसृंजयानांचदेवासुरसमोभवत् ॥ २३ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेकर्णपर्वणिसंकुलयुद्धेसप्तचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥
॥ धृतराष्ट्रउवाच ॥ ॥ यत्तत्प्रविश्यपार्थानांसैन्यंकुर्वन्जनक्षयम् ॥ कर्णोराजानमभ्येत्यतन्ममाचक्ष्वसंजय ॥ १ ॥ केचप्रवीराःपार्थानांयुधिकर्णमवारयन् ॥ कां
श्चप्रमथ्याधिरथिर्युधिष्ठिरमपीडयत् ॥ २ ॥ ॥ संजयउवाच ॥ ॥ धृष्टद्युम्नमुखान्पार्थान्दृष्ट्वाकर्णोव्यवस्थितान् ॥ समभ्यधावत्त्वरितःपंचालाञ्छत्रुकर्षिणः ॥
३ ॥ तंतूर्णमभिधावंतंपंचालाजितकाशिनः ॥ प्रत्युद्ययुर्महात्मानंहंसाइवमहार्णवम् ॥ ४ ॥ ततःशंखसहस्राणांनिःस्वनोहृदयंगमः ॥ प्रादुरासीदुभयतोभेरी
श्चदारुणः ॥ ५ ॥ नानाबाणनिपाताश्चद्विपाश्वरथनिःस्वनः ॥ सिंहनादश्चवीराणामभवद्दारुणस्तदा ॥ ६ ॥

॥ ॥ इतिकर्णपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेसप्तचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४७ ॥ ॥ ७ ॥ यत्तदिति अभ्येत्ययदकरोत्तन्ममाचक्ष्वेत्यन्वयः ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥

॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ विमर्दंतंविमृद्नंतं ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥

द्रुमार्णवाभूमिःसवातांबुदमंबरम् ॥ सार्केंदुग्रहनक्षत्राद्यौश्चव्यक्तंविघूर्णिता ॥ ७ ॥ इतिभूतानितंशब्दंमेनिरेतेचविव्यथुः ॥ यानिचाप्यल्पसत्त्वानिप्राय
ानिम्रतानिच ॥ ८ ॥ अथकर्णोभृशंक्रुद्धःशीघ्रमस्त्रमुदीरयन् ॥ जघानपांडवींसेनामासुरींमघवानिव ॥ ९ ॥ सपांडवबलंकर्णःप्रविश्यविसृजञ्छरान् ॥ प्र
भद्रकाणांप्रवरानहनत्सप्तसप्ततिम् ॥ १० ॥ ततःसुपुंखैर्निशितैरथश्रेष्ठोरथेषुभिः ॥ अवधीत्पंचविंशत्यापंचालान्पंचविंशतिम् ॥ ११ ॥ सुवर्णपुंखैर्नाराचैःपरका
यविदारणैः ॥ चेदिकानवधीद्वीरःशतशोथसहस्रशः ॥ १२ ॥ तंतथासमरेकर्मकुर्वाणमतिमानुषम् ॥ परिवव्रुर्महाराजपंचालानांरथव्रजाः ॥ १३ ॥ ततःसंधाय
विशिखान्पंचभारतदुःसहान् ॥ पंचालानवधीत्पंचकर्णोवैकर्तनोवृषः ॥ १४ ॥ भानुदेवंचित्रसेनंसेनाबिंदुंचभारत ॥ तपनंशूरसेनंचपंचालानहनद्रणे ॥ १५ ॥
पंचालेषुचशूरेषुवध्यमानेषुसायकैः ॥ हाहाकारोमहानासीत्पंचालानांमहाहवे ॥ १६ ॥ परिवव्रुर्महाराजपंचालानांरथादश ॥ पुनरेवचतान्कर्णोजघानाशु
पतत्रिभिः ॥ १७ ॥ चक्ररक्षौतुकर्णस्यपुत्रौमारिषदुर्जयौ ॥ सुषेणःसत्यसेनश्चत्यक्त्वाप्राणानयुध्यताम् ॥ १८ ॥ पृष्ठगोप्तातुकर्णस्यज्येष्ठःपुत्रोमहारथः ॥ वृषसे
नःस्वयंकर्णंपृष्ठतःपर्यपालयत् ॥ १९ ॥ धृष्टद्युम्नःसात्यकिश्चद्रौपदेयावृकोदरः ॥ जनमेजयःशिखंडीचप्रवीराश्चप्रभद्रकाः ॥ २० ॥ चेदिकेकयपंचालायमौम
त्स्याश्चदंशिताः ॥ समभ्यधावन्राधेयंजिघांसंतःप्रहारिणम् ॥ २१ ॥ तएनंविविधैःशस्त्रैःशरधाराभिरेवच ॥ अभ्यवर्षन्विमर्दंतंप्रावृषीवांबुदागिरिम् ॥ २२ ॥ पि
तरंतुपरीप्संतःकर्णपुत्राःप्रहारिणः ॥ त्वदीयाश्चापरेराजन्वीरावीरानवारयन् ॥ २३ ॥ सुषेणोभीमसेनस्यच्छित्त्वाभल्लेनकार्मुकम् ॥ नाराचैःसप्तभिर्विद्ध्वाहृदिभी
मंननादह ॥ २४ ॥ अथान्यद्धनुरादायसुदृढंभीमविक्रमः ॥ सज्यंवृकोदरःकृत्वासुषेणस्याच्छिनद्धनुः ॥ २५ ॥ विव्याधचैनंदशभिःक्रुद्धोनृत्यन्निवेषुभिः ॥ क
र्णंचतूर्णंविव्याधत्रिसप्तत्याशितैःशरैः ॥ २६ ॥ भानुसेनंचदशभिःसाश्वसूतायुधध्वजम् ॥ पश्यतांसुहृदांमध्येकर्णपुत्रमपातयत् ॥ २७ ॥ क्षुरप्रणुन्नंतत्तस्यशी
रश्चंद्रनिभाननम् ॥ शुभदर्शनमेवासीन्नालभ्रष्टमिवांबुजम् ॥ २८ ॥ हत्वाकर्णसुतंभीमस्तावकान्पुनरार्दयत् ॥ कृपहार्दिक्ययोश्छित्त्वाचापौतावप्यथार्दयत् ॥
॥ २९ ॥ दुःशासनंत्रिभिर्विद्ध्वाशकुनिंषड्भिरायसैः ॥ उलूकंचपतत्रिंचचकारविरथावुभौ ॥ ३० ॥ सुषेणंचहतोसीतिब्रुवन्नादत्तसायकम् ॥ तमस्यकर्णश्चिच्छे
दत्रिभिश्चैनमताडयत् ॥ ३१ ॥ अथान्यंपरिजग्राहसुपर्वाणंसुतेजनम् ॥ सुषेणायास्तृजद्भीमस्तमप्यस्याच्छिनद्वृषः ॥ ३२ ॥

तत्रमानमाह अथर्वेति ॥८५॥ यत्गुरुस्त्वमितिप्रोक्तस्तत्अवधेनशस्त्रपातनमंतरेणैववधःवधकरंभवतीत्यर्थः ॥८६॥अयुक्तमेवंत्वत्तोवधंवेत्स्यते अनेन।हंहतइतिज्ञास्यतीत्यर्थः समंवैषम्यपरिहारम्॥८७॥

अथर्वांगिरसीत्येषाश्रुतीनामुत्तमाश्रुतिः॥ अविचार्यैवकार्यैषाश्रेयस्कामैर्नरैःसदा ॥ ८५ ॥ अवधेनवधःप्रोक्तोयद्गुरुस्त्वमितिप्रभुः ॥ तद्ब्रूहित्वंयन्मयोक्तंधर्म राजस्यधर्मवित् ॥ ८६ ॥ वधंह्ययंपांडवधर्मराजस्त्वत्तोऽयुक्तंवेत्स्यतेचैवमेषः ॥ ततोस्यपादावभिवाद्यपश्चात्समंब्रूयाःसांत्वयित्वाचपार्थम् ॥ ८७ ॥ भ्राताप्रा ज्ञस्तवकोपंनजातुकुर्याद्राजाधर्ममवेक्ष्यचापि ॥ मुक्तोनृताद्भ्रातृवधाच्चपार्थहृष्टःकर्णंत्वंजहिसूतपुत्रम् ॥ ८८ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेकर्णपर्वणिकृष्णार्जुनसंवादेऊनसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ६९ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ संजयउवाच ॥ ॥ इत्येवमुक्तस्तुजनार्दनेनपार्थःप्रशस्याथसुहृद्वचस्तत् ॥ ततोब्रवीदर्जुनोधर्मराजमनुक्तपूर्वं परुषंप्रसह्य ॥ १ ॥ ॥ अर्जुनउवाच ॥ ॥ मात्वंराजन्व्याहरव्याहरस्वयस्तिष्ठसेक्रोशमात्रेरणाद्वै ॥ भीमस्तुमामर्हतिगर्हणाययोयुध्यतेसर्वलोकप्रवीरैः ॥ २ ॥ कालेहिशत्रून्परिपीड्यसंख्येहत्वाचशूरान्पृथिवीपतींस्तान् ॥ रथप्रधानोत्तमनागमुख्यान्सादिप्रवेकानमितांश्चवीरान् ॥ ३ ॥ यःकुंजराणामधिकंसहस्रंहत्वा नदंस्तुमुलंसिंहनादम् ॥ कांबोजानामयुतंपार्वतीयान्मृगान्सिंहोविनिहत्येवचाजौ ॥ ४ ॥ सुदुष्करंकर्मकरोतिवीरःकर्तुंयथानार्हसित्वंकदाचित् ॥ रथादवप्लुत्यग दांपरामृश्यतयानिहंत्यश्वरथद्विपान्रणे ॥ ५ ॥ वरासिनावाजिरथाश्वकुंजरांस्तथारथांगैर्धनुषादहत्यरीन् ॥ प्रगृह्यपद्भ्यामहितान्निहंतिपुनस्तुदोर्भ्यांशतमन्यु विक्रमः ॥ ६ ॥ महाबलोवैश्रवणांतकोपमःप्रसह्यहंताद्विषतामनीकिनीम् ॥ सभीमसेनोर्हतिगर्हणांमेनत्वंनित्यंरक्ष्यसेयःसुहृद्भिः ॥ ७ ॥ महारथान्नागवरान्हयां श्चपदातिमुख्यानपिचप्रमथ्य ॥ एकोभीमोधार्तराष्ट्रेषुमग्नःसमामुपालब्धुमरिंदमोर्हति ॥ ८ ॥ कलिंगवंगांगनिषादमागधान्सदामदान्नीलबलाहकोपमा न् ॥ निहंतियःशत्रुगणाननेकान्समामुपालब्धुमरिंदमोर्हति ॥ ९ ॥ सयुक्तमास्थायरथंहिकालेधनुर्विधुन्वन्शरपूर्णमुष्टिः ॥ सृजत्यसौशरवर्षाणिवीरोमहाह वेमेघइवांबुधाराः ॥ १० ॥ शतान्यष्टौवारणानामवश्यंविशातितैःकुंभकराग्रहस्तैः ॥ भीमेनाजौनिहतान्यद्यबाणैःसमांक्रूरंवक्तुमर्हत्यरिघ्नः ॥ ११ ॥ बलंतुवा चिद्विजसत्तमानांक्षात्रंबुधाबाहुबलंवदंति ॥ त्वंवाग्बलोभारतनिष्ठुरश्चत्वमेवमांवेत्थयथाऽबलोहम् ॥ १२ ॥ यतेहनित्यंतवकर्तुमिष्टंदारैःसुतैर्जीवितेनात्मना च ॥ एवंयन्मांवाग्विशिखेनहंसित्वत्तःसुखंनवयंविद्मकिंचित् ॥ १३ ॥ ॥८८॥ ॥ इतिकर्णपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेऊनसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ६९ ॥ ॥७॥

॥ इत्येवमिति ॥ १ ॥ व्याहरव्याहरस्ववचनं क्रोशमात्रेनतिष्ठसेअपितुततोपिदूरेइत्यर्थः ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥

॥ १४ ॥ सत्यसंधेन भीष्मेण ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ अनुतेपे अनुतापं प्राप्तवान् उद्बवर्ह कोशान्निष्कासितवान् ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ आत्मनस्तवादा

मांमावमंस्थाद्रौष्द्रौ तल्पसंस्थोमहारथान्प्रतिहन्मित्वदर्थे ॥ तेनाभिशंकीभारतनिष्ठुरोसित्वत्तःसुखंनाभिजानामिकिंचित् ॥ १४ ॥ प्रोक्तःस्वयंसत्यसंधेनमृत्यु स्तवप्रियार्थंनरदेवयुद्धे ॥ वीरःशिखंडीद्रौपदोसौमहात्मामयाभिगुप्तेनहतश्चतेन ॥ १५ ॥ नचाभिनंदामितवाधिराज्यंयतस्त्वमक्षेष्वहितायसक्तः ॥ स्वयंकृत्वा पापमनार्यजुष्टमस्माभिर्वातर्तुमिच्छस्यरींस्त्वम् ॥ १६ ॥ अक्षेषुदोषावहवोविधर्माःश्रुतास्त्वयासहदेवोब्रवीद्यान् ॥ तान्नैषित्वंत्यक्तुमसाधुजुष्टांस्तेनस्मसर्वेनि रयंप्रपन्नाः ॥ १७ ॥ सुखंत्वत्तोनाभिजानीमकिंचिद्यतस्त्वमक्षैर्देवितुंसंप्रवृत्तः ॥ स्वयंकृत्वाव्यसनंपांडवत्वमस्मांस्तीव्राःश्रावयस्यद्यवाचः ॥ १८ ॥ शेतेस्माभि र्निहताशत्रुसेनाछिन्नैर्गात्रैर्भूमितलेनदंती ॥ त्वयाहितत्कर्मकृतंनृशंसंयस्माद्दोषःकौरवाणांवधश्च ॥ १९ ॥ हताउदीच्यानिहताःप्रतीच्यानष्टाःप्राच्यादाक्षिणा त्याविशस्ताः ॥ कृतंकर्माप्रतिरूपंमहद्भिस्तेषांयोधैरस्मदीयैश्चयुद्धे ॥ २० ॥ त्वंदेवितात्वत्कृतेराज्यनाशस्त्वत्संभवंनोव्यसनंनरेंद्र ॥ मास्मान्क्रूरैर्वाक्प्रतोदैस्तुदं स्त्वंभूयोराजन्कोपयेस्त्वल्पभाग्यः ॥ २१ ॥ ॥ संजयउवाच ॥ ॥ एतावाचःपरुषाःसव्यसाचीस्थिरप्रज्ञःश्रावयित्वातुरूक्षाः ॥ बभूवासौविमनाधर्मभीरुःकृत्वा प्राज्ञःपातकंकिंचिदेवम् ॥ २२ ॥ तदानुतेपेसुरराजपुत्रोविनिःश्वसंश्चासिमथोद्ववर्ह ॥ तमाहकृष्णःकिमिदंपुनर्भवान्विकोशमाकाशनिभंकरोत्यसिम् ॥ २३ ॥ ब्रवीहिमांत्वंपुनरुत्तरंवचस्तथाप्रवक्ष्याम्यहमर्थसिद्धये ॥ इत्येवमुक्तःपुरुषोत्तमेनसुदुःखितःकेशवमर्जुनोब्रवीत् ॥ २४ ॥ अहंहनिष्येस्वशरीरमेवप्रसह्ययेना हितमाचरंवै ॥ निशम्यतत्पार्थवचोब्रवीदिदंधनंजयंधर्मभृतांवरिष्ठः ॥ २५ ॥ राजानमेनंत्वमितीदमुक्त्वाकिंकश्मलंप्राविशःपार्थघोरम् ॥ त्वंचात्मानंहंतुमिच्छ स्यरिघ्ननेदंसद्भिःसेवितंवैकिरीटिन् ॥ २६ ॥ धर्मात्मानंभ्रातरंज्येष्ठमद्यखड्गेनचैनंयदिहन्यान्नृवीर ॥ धर्माद्भीतस्तत्कथंनामतेस्यात्किंचोत्तरंवाकरिष्यस्त्वमेव ॥ २७ ॥ सूक्ष्मोधर्मोदुर्विदश्चापिपार्थविशेषतोऽज्ञैःप्रोच्यमानंनिबोध ॥ हत्वात्मानमात्मनाप्राप्नुयास्त्वंवधाद्भ्रातुर्नरकंचातिघोरम् ॥ २८ ॥ ब्रवीहिवाचाद्यगुणा निहात्मनस्तथाहतात्माभवितासिपार्थ ॥ तथास्तुकृष्णेत्यभिनंद्यतद्वचोधनंजयःप्राहधनुर्विनाम्य ॥ २९ ॥ युधिष्ठिरंधर्मभृतांवरिष्ठंशृणुष्वराजन्निति शक्रसूनुः ॥ नमादृशोन्योनरदेवविद्यतेधनुर्धरोदेवमृतेपिनाकिनम् ॥ ३० ॥

त्महत्यापरहत्यास्यकुत्सनादित्यध्यायतात्पर्यं ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥

॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥

अहंहितेनानुमतोमहात्माक्षणेनहन्यांसचराचरंजगत् ॥ मयाहिराजन्सदिगीश्वरादिशोविजित्यसर्वाभवतःकृतावशे ॥ ३१ ॥ सराजसूयश्चसमाप्तदक्षिणःस
भाचदिव्याभवतोममौजसा ॥ पाणौपृषत्कानिशितामममैवधनुश्चसज्यंविततंसबाणम् ॥ ३२ ॥ पादौचमेसरथौसध्वजौचनमादृशंयुद्धगतंजयंति ॥ हताउदी
च्यानिहताःप्रतीच्याःप्राच्यानिरस्तादाक्षिणात्याविशस्ताः ॥ ३३ ॥ संशप्तकानांकिंचिदेवास्तिशिष्टंसर्वस्यसैन्यस्यहतंमयार्धम् ॥ शेतेमयानिहताभारतीयंचमूरा
जन्देवचमूप्रकाशा ॥ ३४ ॥ येचास्त्रज्ञास्तानहंहन्मिचास्त्रैस्तस्माल्लोकानेषकरोमिभस्म ॥ जैत्रंरथंभीममास्थायकृष्णयावःशीघ्रंसूतपुत्रंनिहंतुम् ॥ ३५ ॥ राजाभव
त्वद्यसुनिर्वृतोयंकर्णंरणेनाशयितास्मिबाणैः ॥ इत्येवमुक्त्वापुनराहपार्थोयुधिष्ठिरंधर्मभृतांवरिष्ठम् ॥ ३६ ॥ अद्यापुत्रासूतमाताभवित्रीकुंतीवाथोवामयातेनवा
पि ॥ सत्यंवदाम्यद्यनकर्णमाजौशरैरहत्वाकवचंविमोक्ष्ये ॥ ३७ ॥ ॥ संजयउवाच ॥ ॥ इत्येवमुक्त्वापुनरेवपार्थोयुधिष्ठिरंधर्मभृतांवरिष्ठम् ॥ विमुच्यशस्त्राणिधनु
र्विसृज्यकोशेचखड्गंविनिधायतूर्णम् ॥ ३८ ॥ सव्रीडयानम्रशिराःकिरिटीयुधिष्ठिरंप्रांजलिरभ्युवाच ॥ प्रसीदराजन्क्षमयन्मयोक्तंकालेभवान्वेत्स्यतितन्नमस्ते
॥ ३९ ॥ प्रसाद्यराजानममित्रसाहंस्थितोब्रवीच्चैवपुनःप्रवीरः ॥ नेदंचिरात्क्षिप्रमिदंभविष्यत्यावर्ततेसाध्वभियामिचैनम् ॥ ४० ॥ याम्येषभीमंसमरात्प्रमोक्तुं
सर्वात्मनासूतपुत्रंचहंतुम् ॥ त्वत्प्रियार्थंममजीवितंहिब्रवीमिसत्यंतदवेहिराजन् ॥ ४१ ॥ इतिप्रयास्यन्नुपगृह्यपादौसमुत्थितोदीप्ततेजाःकिरीटी ॥ एतच्छ्रुत्वापां
डवोधर्मराजोभ्रातुर्वाक्यंपरुषंफाल्गुनस्य ॥ ४२ ॥ उत्थायतस्माच्छयनादुवाचपार्थंततोदुःखपरीतचेताः ॥ कृतंमयापार्थयथानसाधुयेनप्राप्तंव्यसनंवःसुघो
रम् ॥ ४३ ॥ तस्माच्छिरश्छिंधिममेदमद्यकुलांतकस्याधमपूरुषस्य ॥ पापस्यपापव्यसनान्वितस्यविमूढबुद्धेरलसस्यभीरोः ॥ ४४ ॥ वृद्धावमंतुःपरुषस्यचैवकिं
तेचिरंमेत्यनुसृत्यरूक्षम् ॥ गच्छाम्यहंवनमेवाद्यपापःसुखंभवान्वर्ततांमद्विहीनः ॥ ४५ ॥ योग्योराजाभीमसेनोमहात्माक्लीबस्यवाममकिंराज्यकृत्यम् ॥ नचापि
शक्तःपरुषाणिसोढुंपुनस्तवेमानिरुषान्वितस्य ॥ ४६ ॥ भीमोस्तुराजाममजीवितेननकार्यमद्यावमतस्यवीर ॥ इत्येवमुक्त्वासहसोत्पपातराजाततस्तच्छयनं
विहाय ॥ ४७ ॥ इयेषनिर्गंतुमथोवनायतंवासुदेवःप्रणतोभ्युवाच ॥ ४८ ॥ राजन्विदितमेतत्तेयथागांडीवधन्वनः ॥ प्रतिज्ञासत्यसंधस्यगांडीवंप्रतिविश्रुता ॥
ब्रूयाद्यएवंगांडीवमन्यस्मैदेयमित्युत ॥ ४९ ॥ वध्योस्यसपुमाँल्लोकेत्वयाचोक्तोयमीदृशम् ॥ ततःसत्यांप्रतिज्ञांतांपार्थेनप्रतिरक्षता ॥ ५०

॥५१॥५२॥५३॥५४॥५५॥५६॥५७॥५८॥५९॥६०॥ ॥इतिकर्णपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेसप्ततितमोऽध्यायः॥७०॥ ॥धर्मराजस्येतिस्पष्टार्थः॥१॥२॥३॥४॥५॥६॥७॥८॥९॥१०॥११॥१२॥

मच्छंदादवमानोयंकृतस्त्वमहीपते॥ गुरूणामवमानोहिवधइत्यभिधीयते ॥ ५१ ॥ तस्मात्त्वंवैमहाबाहोममपार्थस्यचोभयोः ॥ व्यतिक्रममिमंराजन्सत्यसं रक्षणंप्रति ॥ ५२ ॥ शरणंत्वांमहाराजप्रपन्नौस्वउभावपि॥ क्षंतुमर्हसिमेराजन्प्रणतस्याभियाचतः॥५३॥ राधेयस्याद्यपापस्यभूमिःपास्यतिशोणितम्॥ सत्यं तेप्रतिजानामिहतंविद्ध्यद्यसूतजम्॥५४॥ यस्येच्छसिवधंतस्यगतमप्यस्यजीवितम्॥ इतिकृष्णवचःश्रुत्वाधर्मराजोयुधिष्ठिरः॥५५॥ ससंभ्रमंहृषीकेशमुत्था प्यप्रणतंतदा॥ कृतांजलिस्ततोवाक्यमुवाचानंतरंवचः ॥ ५६ ॥ एवमेवयथात्थत्वमस्त्येषोतिक्रमोमम ॥ अनुनीतोस्मिगोविंदतारितश्चास्मिमाधव॥५७॥ मोचिताव्यसनाद्घोराद्वयमेद्यत्वयाच्युत ॥ भवंतंनाथमासाद्यत्वावांव्यसनसागरात् ॥ ५८ ॥ घोराद्द्यसमुत्तीर्णावुभावज्ञानमोहितौ ॥ त्वद्बुद्धिप्लवमासाद्यदुः खशोकार्णवाद्वयम्॥ ५९ ॥ समुत्तीर्णाःसहामात्याःसनाथाःस्मत्वयाच्युत॥ ६० ॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेकर्णपर्वणियुधिष्ठिरसमाश्वासनेसप्ततितमोऽध्यायः ॥७०॥ ॥ ७१॥ ॥संजयउवाच॥ ॥धर्मराजस्यतच्छ्रुत्वाप्रीतियुक्तंवचस्ततः॥ पार्थंप्रोवाचधर्मात्मागोविंदोयदुनंदनः॥१॥ इतिस्मेकृष्णव चनात्प्रत्युच्चार्ययुधिष्ठिरम्॥ बभूवविमनाःपार्थःकिंचित्कृत्वेवपातकम्॥२॥ ततोब्रवीद्वासुदेवःप्रहसन्निवपांडवम्॥ कथंनामभवेदेतद्यदित्वंपार्थधर्मजम्॥३॥ असिनातीक्ष्णधारेणहन्याधर्मेव्यवस्थितम्॥त्वमित्युक्त्वाथराजानमेवंकश्मलमाविशः॥४॥हत्वातुनृपतिंपार्थआकरिष्यःकिमुत्तरम्॥ एवंहिदुर्विदोधर्मोमंदप्र ज्ञैर्विशेषतः॥५॥ सभवान्धर्मभीरुत्वाद्ध्रुवमैष्यन्महत्तमः॥ नरकंघोररूपंचभ्रातुर्ज्येष्ठस्यवैवधात्॥ ६॥ सत्वंधर्मभृतांश्रेष्ठंराजानंधर्मसंहितम्॥ प्रसादयकुरुश्रे ष्ठमेतदत्रमतंमम॥ ७॥ प्रसाद्यभक्त्याराजानंप्रीतेचैवयुधिष्ठिरे ॥ प्रयावस्त्वरितौयोद्धुंसूतपुत्ररथंप्रति॥ ८ ॥ हत्वातुसमरेकर्णंत्वमद्यनिशितैःशरैः॥ विपुलांप्री तिमाधत्स्वधर्मपुत्रस्यमानद॥ ९ ॥ एतदत्रमहाबाहोप्राप्तकालंमतंमम॥ एवंकृतेकृतंचैवतवकार्यंभविष्यति॥ १० ॥ ततोर्जुनोमहाराजलज्जयावैसमन्वितः॥ धर्मराजस्यचरणौप्रपद्यशिरसानतः॥ ११ ॥ उवाचभरतश्रेष्ठंप्रसीदेतिपुनःपुनः॥ क्षमस्वराजन्यत्प्रोक्तंधर्मकामेनभीरुणा॥ १२॥

१ इतिस्मेत्यारभ्यभ्रातुर्ज्येष्ठस्यवैवधादित्यंतंश्लोकपंचकंक्षिप्तमितिभाति पार्थंप्रोवाचेत्यस्यततोब्रवीदित्यनेनपौनरुक्त्यात्क्वचित्पुस्तकांतरेष्वनुपलंभाच्च पूर्वमेवराजानमेनंत्वमितीदमित्यादिश्लो कैरेवैतदर्थस्यकोडीकाराच्च

पद्भ्यांपादयोः ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥

दृष्ट्वातुपतितंपद्भ्यांधर्मराजोयुधिष्ठिरः॥ धनंजयममित्रघ्नंरुदंतंभरतर्षभ ॥ १३ ॥ उत्थाप्यभ्रातरंराजाधर्मराजोधनंजयम् ॥ समाश्लिष्यचसस्नेहंप्ररुरोदमहीप
तिः॥ १४ ॥ रुदित्वासुचिरंकालंभ्रातरौसुमहाद्युती ॥ कृतशौचौमहाराजप्रीतिमंतौबभूवतुः ॥ १५ ॥ ततआश्लिष्यतंप्रेम्णामूर्ध्निचाघ्रायपांडवः ॥ प्रीत्यापरम
यायुक्तोविस्मयंश्चपुनःपुनः॥ अब्रवीत्तंमहेष्वासंधर्मराजोधनंजयम् ॥ १६ ॥ कर्णेनमेमहाबाहोसर्वसैन्यस्यपश्यतः ॥ कवचंचध्वजंचैवधनुःशक्तिर्हयाःशराः
॥ १७ ॥ शरैःकृत्तामहेष्वासयतमानस्यसंयुगे ॥ सोहंज्ञात्वारणेतस्यकर्मदृष्ट्वाचफाल्गुन ॥ १८ ॥ व्यवसीदामिदुःखेननचमेजीवितंप्रियम् ॥ नचेदद्यहितंवीरंनिह
निष्यसिसंयुगे ॥ १९ ॥ प्राणानेवपरित्यक्ष्येजीवितार्थोहिकोमम ॥ एवमुक्तःप्रत्युवाचविजयोभरतर्षभ ॥ २० ॥ सत्येनतेशपेराजन्प्रसादेनतथैवच ॥ भीमेन
चनरश्रेष्ठयमाभ्यांचमहीपते ॥ २१ ॥ यथाद्यसमरेकर्णंहनिष्यामिहतोपिवा ॥ महीतलेपतिष्यामिसत्येनायुधमालभे ॥ २२ ॥ एवमाभाष्यराजानमब्रवीन्मा
धवंवचः॥ अद्यकर्णंरणेकृष्णसूदयिष्येनसंशयः ॥ २३ ॥ तवबुद्ध्याहिभद्रंतेवधस्तस्यदुरात्मनः ॥ एवमुक्तोब्रवीत्पार्थंकेशवोराजसत्तम ॥ २४ ॥ शक्तोसिभरत
श्रेष्ठहंतुंकर्णंमहाबलम् ॥ एषचापिहिमेकामोनित्यमेवमहारथ ॥ २५ ॥ कथंभवान्रणेकर्णंनिहन्यादितिसत्तम ॥ भूयश्चोवाचमतिमान्माधवोधर्मनंदनम् ॥ २६ ॥
युधिष्ठिरेमंबीभत्सुंत्वंसांत्वयितुमर्हसि ॥ अनुज्ञातुंचकर्णस्यवधायाद्यदुरात्मनः ॥ २७ ॥ श्रुत्वाह्यहमयंचैवत्वांकर्णशरपीडितम् ॥ प्रवृत्तिंज्ञातुमायाताविहावां
पांडुनंदन ॥ २८ ॥ दिष्ट्यासिराजन्नहतोदिष्ट्यानग्रहणंगतः ॥ परिसांत्वयबीभत्सुंजयमाशाधिचानघ ॥ २९ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ एह्येहिपार्थबीभत्सो
मांपरिष्वजपांडव ॥ वक्तव्यमुक्तोस्मिहितंत्वयाक्षांतंचतन्मया ॥ ३० ॥ अहंत्वामनुजानामिजहिकर्णंधनंजय ॥ मन्युंचमाकृथाःपार्थयन्मयोक्तोसिदारुणं
॥ ३१ ॥ ॥ संजयउवाच ॥ ततोधनंजयोराजन्शिरसाप्रणतस्तदा ॥ पादौजग्राहपाणिभ्यांभ्रातुर्ज्येष्ठस्यमारिष ॥ ३२ ॥ तमुत्थाप्यततोराजापरिष्वज्यच
पीडितम् ॥ मूर्ध्न्युपाघ्रायचैवैनमिदंपुनरुवाचह ॥ ३३ ॥ धनंजयमहाबाहोमानितोस्मिदृढंत्वया ॥ माहात्म्यंविजयंचैवंभूयःप्राप्नुहिशाश्वतम् ॥ ३४ ॥ ॥ अर्जुनउ
वाच ॥ ॥ अद्यतंपापकर्माणंसानुबंधंरणेशरैः ॥ नयाम्यंतंसमासाद्यराधेयंबलगर्वितम् ॥ ३५ ॥ येनत्वंपीडितोबाणैर्दृढमायम्यकार्मुकम् ॥ तस्याद्यकर्मणःकर्णः
फलमाप्स्यतिदारुणम् ॥ ३६ ॥ अद्यत्वामनुपश्यामिकर्णंहत्वामहीपते ॥ सभाजयितुमाक्रंदादितिसत्यंब्रवीमिते ॥ ३७ ॥

॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेकर्णपर्वणिनै० भा० एकसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७१ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ प्रसाद्येति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥

नाहत्वाविनिवर्त्तिष्येकर्णमद्यरणाजिरात् ॥ इतिसत्येनतेपादौस्पृशामिजगतीपते ॥ ३८ ॥ ॥ संजयउवाच ॥ ॥ इतिब्रुवाणंसुमनाःकिरीटिनंयुधिष्ठिरःप्राहवचोबृहत्तरम् ॥ यशोऽक्षयंजीवितमीप्सितंतेजयंसदावीर्यमरिक्षयंतदा ॥ ३९ ॥ प्रयाहिवृद्धिंचदिशंतुदेवतायथाहमिच्छामितवास्तुतत्तथा ॥ प्रयाहिशीघ्रंजहिकर्णमाहवेपुरंदरोवृत्रमिवात्मवृद्धये ॥ ४० ॥ इतिश्रीमहाभारतेकर्णपर्वणिअर्जुनप्रतिज्ञायांएकसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७१ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ संजयउवाच ॥ प्रसाद्यधर्मराजानंप्रहृष्टेनांतरात्मना ॥ पार्थःप्रोवाचगोविंदंसूतपुत्रवधोद्यतः ॥ १ ॥ कल्प्यतांमेरथोभूयोयुज्यतांचहयोत्तमाः ॥ आयुधानिचसर्वाणिसज्जंतांमेमहारथे ॥ २ ॥ उपावृत्ताश्वतुरगाःशिक्षिताश्वाश्वसादिभिः ॥ रथोपकरणैःसज्जाउपायांतुत्वरान्विताः ॥ ३ ॥ प्रयाहिशीघ्रंगोविंदसूतपुत्रजिघांसया ॥ एवमुक्तोमहाराजफाल्गुनेनमहात्मना ॥ ४ ॥ उवाचदारुकंकृष्णःकुरुसर्वयथाब्रवीत् ॥ अर्जुनोभरतश्रेष्ठश्रेष्ठःसर्वधनुष्मताम् ॥ ५ ॥ आज्ञप्तस्त्वथकृष्णेनदारुकोराजसत्तम ॥ योजयामाससरथंवैयाघ्रंशत्रुतापनम् ॥ ६ ॥ सज्जंनिवेदयामासपांडवस्यमहात्मनः ॥ युक्तंतुतंरथंदृष्ट्वादारुकेणमहात्मना ॥ ७ ॥ आपृच्छ्यधर्मराजानंब्राह्मणान्स्वस्तिवाच्यच ॥ सुमंगलंस्वस्त्ययनमारुरोहरथोत्तमम् ॥ ८ ॥ तस्यराजामहाप्राज्ञोधर्मराजोयुधिष्ठिरः ॥ आशिषोऽयुंक्तसततःप्रायात्कर्णरथंप्रति ॥ ९ ॥ तमायांतंमहेष्वासंदृष्ट्वाभूतानिभारत ॥ निहतंमेनिरेकर्णंपांडवेनमहात्मना ॥ १० ॥ बभूवुर्विमलाःसर्वादिशोराजन्समंततः ॥ चाषाश्वशतपत्राश्वक्रौंचाश्चैवजनेश्वर ॥ ११ ॥ प्रदक्षिणमकुर्वंततदावैपांडुनंदनम् ॥ बहवःपक्षिणोराजन्पुन्नामानःशुभाःशिवाः ॥ १२ ॥ त्वरयंतोर्जुनंयुद्धेहृष्टरूपाववाशिरे ॥ कंकागृध्राबकाःश्येनावायसाश्वविशांपते ॥ १३ ॥ अग्रतस्तस्यगच्छंतिमांसहेतोर्भयानकाः ॥ निमित्तानिचधन्यानिपांडवस्यशशंसिरे ॥ १४ ॥ विनाशमरिसैन्यानांकर्णस्यचवधंप्रति ॥ प्रयातस्याथपार्थस्यमहान्स्वेदोव्यजायत ॥ १५ ॥ चिंताचविपुलाजज्ञेकथंचेदंभविष्यति ॥ ततोगांडीवधन्वानमब्रवीन्मधुसूदनः ॥ दृष्ट्वापार्थंतथायांतंचिंतापरिगतंतदा ॥ १६ ॥ ॥ वासुदेवउवाच ॥ ॥ गांडीवधन्वन्संग्रामेयेत्वयाधनुषाजिताः ॥ नतेषांमानुषोजेतात्वदन्यइहविद्यते ॥ १७ ॥ दृष्टाहिबहवःशूराःशक्रतुल्यपराक्रमाः ॥ त्वांप्राप्यसमरेशूरंतेगताःपरमांगतिम् ॥ १८ ॥ कोहिद्रोणंचभीष्मंचभगदत्तंचमारिष ॥ विंदानुविंदावावंत्यौकांबोजंचसुदक्षिणम् ॥ १९ ॥ श्रुतायुषंमहावीर्यमच्युतायुषमेवच ॥ प्रत्युद्गम्यभवेत्क्षेमीयोनस्यात्त्वमिवप्रभो ॥ २० ॥

॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥

॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६॥२७॥२८॥२९॥ अष्टरत्निरित्यस्यविवरणंमहाबाहुर्व्यूढोरस्कइति तथाहि सर्वस्यपुरुषस्यव्याममात्रंदैर्घ्यं तच्चपंचहस्तंविंशत्यधिकशतांगुलं रत्निस्त्वेकविंश त्यंगुलः अष्टानांरत्नीनामष्टषष्ट्यधिकंशतमंगुलानिचभवंति आजानुबाहुपुरुषस्यव्याममष्टरत्निमितंभवति अष्टाचत्वारिंशदंगुलातत्रवृद्धिः तत्रापिपंचमांशेनवक्षसिविशालता शेषमंसादारभ्यबाह्वोर्वृद्धि

तवत्यस्त्राणिदिव्यानिलाघवंबलमेवच॥ असंमोहश्चयुद्धेषुविज्ञानस्यचसंनतिः ॥ २१ ॥ वेधःपातश्चलक्षेषुयोगश्चैवतथार्जुन॥ भवान्देवान्सगंधर्वान्हन्यात्स हचराचरान्॥ २२॥ पृथिव्यांतुरणेपार्थनयोद्धात्वत्समःपुमान्॥ धनुर्ग्राहाहियेकेचित्क्षत्रियायुद्धदुर्मदाः ॥ २३ ॥ आदेवात्त्वत्समंतेषांनपश्यामिश्रृणोमिच॥ ब्रह्मणाचप्रजाःस्रष्टागांडीवंचमहद्धनुः॥ २४॥ येनत्वंयुध्यसेपार्थतस्मान्नास्तित्वयासमः॥ अवश्यंतुमयावाच्यंयत्पथ्यंतवपांडव॥ २५॥ मावमंस्थामहाबाहो कर्णमाहवशोभिनम्॥ कर्णोहिबलवान्दृप्तःकृतास्त्रश्चमहारथः॥ २६॥ कृतीचचित्रयोधीचदेशकालस्यकोविदः॥ बहुनात्रकिमुक्तेनसंक्षेपाच्छृणुपांडव॥२७॥ त्वत्समंत्वद्विशिष्टंवाकर्णमन्येमहारथम्॥ परमंयत्नमास्थायत्वयावध्योमहाहवे ॥ २८ ॥ तेजसावह्निसदृशोवायुवेगसमोजवे ॥ अंतकप्रतिमःक्रोधेसिंहसंह ननोबली॥ २९॥ अष्टरत्निर्महाबाहुर्व्यूढोरस्कःसुदुर्जयः॥ अभिमानीचशूरश्चप्रवीरःप्रियदर्शनः॥ ३०॥ सर्वयोधगुणैर्युक्तोमित्राणामभयंकरः॥ सततंपांड वद्वेषीधार्तराष्ट्रहितेरतः॥ ३१ ॥ सर्वैरवध्योराधेयोदेवैरपिसवासवैः॥ ऋतेत्वामितिमेबुद्धिस्तदद्यजहिसूतजम्॥ ३२ ॥ देवैरपिहिसंयत्तैर्बिभ्रद्भिर्मांसशोणित म्॥ अशक्यःसरथोजेतुंसर्वैरपियुयुत्सुभिः॥ ३३॥ दुरात्मानंपापवृत्तंनृशंसंदुष्टप्रज्ञंपांडवेयेषुनित्यम्॥ हीनस्वार्थंपांडवेयैर्विरोधेहत्वाकर्णंनिश्चितार्थोभवाद्य ॥ ३४॥ तंसूतपुत्रंरथिनांवरिष्ठंनिष्कालिकंकालवशंनयाद्य॥ तंसूतपुत्रंरथिनांवरिष्ठंहत्वाप्रीतिंधर्मराजेकुरुष्व ॥ ३५ ॥ जानामितेपार्थवीर्यंयथावद्दुर्वारणीयं चसुरासुरैश्च॥ सदावजानातिहिपांडुपुत्रानसौदर्पात्सूतपुत्रोदुरात्मा ॥ ३६ ॥ आत्मानंमन्यतेवीरंयेनपापःसुयोधनः॥ तमद्यमूलंपापानांजहिसौतिंधनंजय ॥ ३७॥ खड्गजिह्वंधनुरास्यंशरदंष्ट्रंतरस्विनम्॥ दृप्तंपुरुषशार्दूलंजहिकर्णंधनंजय॥ ३८॥ अहंत्वामनुजानामिवीर्येणचबलेनच ॥ जहिकर्णंरणेशूरंमातंगमिव केसरी॥ ३९॥ यस्त्वद्वीर्येणवीर्यंतेधार्तराष्ट्रोवमन्यते॥ तमद्यपार्थसंग्रामेकर्णंवैकर्तनंजहि॥ ४० ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेकर्णपर्वणिकृष्णार्जुनसंवादेद्विसप्तति तमोऽध्यायः॥ ७२॥ ॥ छ॥ ॥ छ॥

रितिज्ञेयं ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ निष्कालिकंनिर्गतःकालयिताजेतास्येतितं॥ ३५॥ ३६॥ ३७॥ ३८॥ ३९ ॥ ४० ॥ ॥ इतिकर्णपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेद्विसप्ततितमोऽध्यायः॥ ७२॥

ततइति ॥ १॥२॥३॥४॥५॥६॥७॥८॥९॥१०॥११॥१२॥१३॥१४॥१५॥१६॥१७॥१८॥१९॥२०॥२१॥२२॥यदित्वंत्राता नभवेस्तर्हितद्धार्तराष्ट्रं बलंकोनुप्रतीयादितिसंबंधः ॥ २३ ॥ २४॥२५॥२६॥

॥संजयउवाच॥ ॥ततःपुनरमेयात्माकेशवोर्जुनमब्रवीत्॥कृतसंकल्पमायांतंवधेकर्णस्यभारत॥ १ ॥ अद्यसप्तदशाहानिवर्तमानस्यभारत ॥ विनाशस्याति घोरस्यनरवारणवाजिनाम्॥ २ ॥ भूत्वाहिविपुलासेनातावकानांपरैःसह॥ अन्योन्यंसमरंप्राप्यकिंचिच्छेषाविशांपते॥ ३ ॥ भूत्वावैकौरवाःपार्थप्रभूतगजवा जिनः॥ त्वांवैशत्रुंसमासाद्यविनष्टारणमूर्धनि॥ ४ ॥एतेतेपृथिवीपालाःसृंजयाश्चसमागताः॥ त्वांसमासाद्यदुर्धर्षपांडवाश्चव्यवस्थिताः॥ ५ ॥ पंचालैःपांडवै र्मत्स्यैःकारूषैश्चेदिभिःसह ॥ त्वयागुप्तैरमित्रघ्नैःकृतःशत्रुगणक्षयः॥६॥ कोहिशक्तोरणेजेतुंकौरवांस्तातसंयुगे ॥ अन्यत्रपांडवान्युद्धेत्वयागुप्तान्महारथान्॥७॥ शक्तस्त्वंहिरणेजेतुंससुरासुरमानुषान्॥ त्रीन्लोकान्समरेयुक्तान्किंपुनःकौरवंबलम्॥ ८ ॥ भगदत्तंचराजानंकोन्यःशक्तस्त्वयाविना ॥ जेतुंपुरुषशार्दूलयोपि स्याद्वासवोपमः॥ ९ ॥ तथेमांविपुलांसेनांगुप्तांपार्थत्वयानघ ॥ नशेकुःपार्थिवाःसर्वेचक्षुर्भिरपिवीक्षितुम्॥ १० ॥ तथैवसततंपार्थरक्षिताभ्यांत्वयारणे॥ धृष्ट द्युम्नशिखंडिभ्यांभीष्मद्रोणौनिपातितौ॥ ११ ॥ कोहिशक्तोरणेपार्थभारतानांमहारथौ॥ भीष्मद्रोणौयुधाजेतुंशक्रतुल्यपराक्रमौ॥ १२ ॥ कोहिशांतनवंभीष्मं द्रोणंवैकर्तनंकृपम्॥ द्रौणिंचसौमदत्तिंचकृतवर्माणमेवच॥ १३ ॥सैंधवंमद्रराजानंराजानंचसुयोधनम् ॥ वीरान्कृतास्त्रान्समरेसर्वानेवानिवर्तिनः॥ १४॥ अक्षौहिणीपतीनुग्रान्संहतान्युद्धदुर्मदान्॥ त्वामृतेपुरुषव्याघ्रजेतुंशक्तःपुमानिह ॥ १५ ॥ श्रेण्यश्चबहुलाःक्षीणाःप्रदीर्णाश्वरथद्विपाः ॥ नानाजनपदाश्चोग्राः क्षत्रियाणाममर्षिणाम्॥ १६॥ गोवासदासमीयानांवसातीनांचभारत॥प्राच्यानांवाटधानानांभोजानांचाभिमानिनाम्॥ १७ ॥ उदीर्णाश्वगजासेनासर्व क्षत्रस्यभारत॥ त्वांसमासाद्यनिधनंगताभीमंचभारत ॥ १८ ॥ उग्राश्चभीमकर्माणस्तुषारायवनाःखशाः ॥ दार्वाभिसारादरदाःशकामाठरतंगणाः॥ १९॥ आंध्रकाश्चपुलिंदाश्चकिराताश्चोग्रविक्रमाः॥ म्लेच्छाश्चपर्वतीयाश्चसागरानूपवासिनः॥ २० ॥संरंभिणोयुद्धशौंडाबलिनोदंडपाणयः ॥एतेसुयोधनस्यार्थे संरब्धाःकुरुभिःसह॥ २१ ॥नशक्यायुधिनिर्जेतुंत्वदन्येनपरंतप ॥ धार्तराष्ट्रमुदग्रंहिव्यूढंदृष्ट्वामहद्बलम्॥ २२ ॥ यदित्वंनभवेस्त्राताप्रतीयात्कोनुमानवः॥ तत्सा गरमिवोद्धूतंरजसासंवृतंबलम्॥ २३॥ विदार्यपांडवैःक्रुद्धैस्त्वयागुप्तैर्हतंविभो॥ मागधानामधिपतिर्जयत्सेनोमहाबलः ॥ २४॥ अद्यसप्तैवचाहानिहतःसंख्ये भिमन्युना॥ ततोदशसहस्राणिगजानांभीमकर्मणाम्॥ २५॥ जघानगदयाभीमस्तस्यराज्ञःपरिच्छदम्॥ ततोन्येभिहतानागारथाश्चशतशोबलात्॥ २६॥

॥२७॥ २८॥ २९॥ ३०॥ ३१॥ ३२॥ ३३॥ ३४॥ ३५॥ ३६॥ ३७॥ ३८॥ ३९॥ ४०॥ ४१॥ ४२॥ ४३॥ ४४॥ ४५॥ ४६॥ ४७॥ ४८॥ ४९॥ त्वांहीति क्षणेनसर्वंज

तदेवंसमरेपार्थवर्तमानेमहाभये ॥ भीमसेनंसमासाद्यत्वांचपांडवकौरवाः ॥ २७॥ सवाजिरथमातंगाम्रत्युलोकमितोगताः ॥ तथासेनामुखेतत्रनिहतेपा र्थपांडवैः॥ २८॥ भीष्मःप्रास्त्रजदुग्राणिशरजालानिमारिष ॥ सचेदिकाशिपंचालान्करूषान्मत्स्यकेकयान्॥ २९ ॥ शरैःप्रच्छाद्यनिधनमनयत्परमास्त्रवित् ॥ तस्यचापच्युतैर्बाणैःपरदेहविदारणैः॥ ३०॥ पूर्णमाकाशमभवद्रुक्मपुंखैरजिह्मगैः ॥ हन्याद्रथसहस्राणिएकैकेनैवमुष्टिना॥ ३१ ॥ लक्षंनरद्विपान्हत्वासमेता न्समहाबलान्॥ गत्यादशम्यातेगत्वाजघ्नुर्वाजिरथद्विपान्॥ ३२॥ हित्वानवगतीर्दुष्टाःसबाणानाहवेत्यजन्॥ दिनानिदशभीष्मेणनिघ्नतातावकंबलम्॥ ३३॥ शून्याःकृतारथोपस्थाहताश्वगजवाजिनः॥ दर्शयित्वात्मनोरूपंरुद्रोपेंद्रसमंयुधि ॥ ३४॥ पांडवानामनीकानिप्रगृह्यासौव्यशातयत् ॥ विनिघ्नन्पृथिवीपा लांश्चेदिपंचालकेकयान्॥ ३५॥ अदहत्पांडवींसेनांरथाश्वगजसंकुलाम्॥ मज्जंतमप्लवेमंदमुज्जिहीर्षुःसुयोधनम्॥ ३६॥ तथाचरंतंसमरेतपंतमिवभास्क रम्॥ पदातिकोटिसाहस्राःप्रवरायुधपाणयः॥ ३७॥ नशेकुःसृंजयाद्रष्टुंतथैवान्येमहीक्षितः॥ विचरंततथातंतुसंग्रामेजितकाशिनम्॥ ३८॥ सर्वोद्यमेनमहता पांडवान्समभिद्रवत्॥ सतुविद्राव्यसमरेपांडवान्सृंजयानपि॥ ३९॥ एकएवरणेभीष्मएकवीरत्वमागतः॥ तंशिखंडीसमासाद्यत्वयागुप्तोमहाव्रतम्॥४०॥ ज घानपुरुषव्याघ्रंशरैःसंनतपर्वभिः ॥ सएषपतितःशेतेशरतल्पेपितामहः॥ ४१॥ त्वांप्राप्यपुरुषव्याघ्रंवृत्रःप्राप्येववासवम्॥ द्रोणःपंचदिनान्युग्रोविधम्यरिपुवा हिनीम्॥ ४२ ॥ कृत्वाव्यूहमभेद्यंचपातयित्वामहारथान्॥ जयद्रथस्यसमरेकृत्वारक्षांमहारथः॥ ४३॥ अंतकप्रतिमश्चोग्रोरात्रियुद्धेऽदहत्प्रजाः॥ दग्ध्वायोधा न्छरैर्वीरोभारद्वाजःप्रतापवान्॥ ४४॥ धृष्टद्युम्नंसमासाद्यसगतःपरमांगतिम् ॥ यदिवाद्यभवान्युद्धेसूतपुत्रमुखान्रथान्॥ ४५ ॥ नावारयिष्यःसंग्रामेनस्मद्रो णोव्यनंक्ष्यत ॥ भवतस्तुबलंसर्वंधार्तराष्ट्रस्यवारितम्॥ ४६॥ ततोद्रोणोहतोयुद्धेपार्षतेनधनंजय॥ एवंवाकोरणेकुर्यात्त्वदन्यःक्षत्रियोयुधि ॥ ४७॥ यादृशंतेकृ तंपार्थजयद्रथवधंप्रति॥ निवार्यसेनांमहतींहत्वाशूरांश्चपार्थिवान्॥ ४८॥ निहतःसैंधवोराजात्वयास्त्रबलतेजसा ॥ आश्चर्यंसिंधुराजस्यवधंजानंतिपार्थि वाः॥ ४९॥ अनाश्चर्यंहितत्त्वत्तस्त्वंहिपार्थमहारथः॥ त्वांहिप्राप्यरणेक्षत्रमेकाहादितिभारत॥ ५०॥

स्मीकर्तुंसमर्थंत्वांप्राप्यएकाहान्नश्यमानंक्षत्रंयुक्तंबलवत्तरंमन्येयंजानीयां क्षणेननाश्यमपिपूर्णैकाहपर्यंतंस्थायित्वादितिभावः सार्द्धः॥ ५०॥

॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥

नश्यमानमहंयुक्तं[illegible]स्येयमितिमेमतिः॥ सेयंपार्थचमूर्घोराधार्तराष्ट्रस्यसंयुगे॥ ५१ ॥ हतसर्वस्ववीराहिभीष्मद्रोणौयदाहतौ ॥ शीर्णप्रवरयोधाद्यहतवाजिरथ
द्विपा॥ ५२॥ हीनासूर्येंदुनक्षत्रैर्द्यौरिवाभातिभारती॥ विध्वस्ताहिरणेपार्थसेनेयंभीमविक्रम॥ ५३ ॥ आसुरीवपुरासेनाशक्रस्येवपराक्रमैः॥ तेषांहतावशि
ष्टास्तुसंतिपंचमहारथाः॥ ५४ ॥ अश्वत्थामाकृतवर्माकर्णोमद्राधिपःकृपः ॥ तांस्त्वमद्यनरव्याघ्रहत्वापंचमहारथान्॥ ५५ ॥ हतामित्रःप्रयच्छोर्वींराज्ञेसद्वी
पपत्तनाम्॥ साकाशजलपातालांसपर्वतमहावनाम्॥ ५६॥ प्राप्नोत्वमितवीर्यश्रीरद्यपार्थोवसुंधराम्॥ एतांपुराविष्णुरिवहत्वादैतेयदानवान्॥५७॥ प्रयच्छ
मेदिनींराज्ञेशक्रायैवहरिर्यथा ॥ अद्यमोदंतुपंचालानिहतेष्वरिषुत्वया॥ विष्णुनानिहतेष्वेवदानवेयेषुदेवताः॥ ५८॥ यदिवाद्विपदांश्रेष्ठंद्रोणंमानयतोगुरुम्॥
अश्वत्थाम्निकृपातेस्तिकृपेवाचार्यगौरवात्॥ ५९॥ अत्यंतापचितान्बंधून्मानयन्मातृबांधवान्॥ कृतवर्माणमासाद्यननेष्यसियमक्षयम्॥ ६० ॥ भ्रातरंमातुरा
साद्यशल्यंमद्रजनाधिपम्॥यदित्वमरविंदाक्षदयावान्नजिघांससि॥६१॥ इमंपापमतिंक्षुद्रमत्यंतंपांडवान्प्रति॥कर्णमद्यनरश्रेष्ठजत्याःसुनिशितैःशरैः॥६२॥
एतत्तेसुकृतंकर्मनात्रकिंचनयुज्यते ॥ वयमप्यनुजानीमोनात्रदोषोस्तिकश्चन ॥ ६३ ॥ दहनेयत्सपुत्रायानिशिमातुस्तवानघ ॥ द्यूतार्थैयच्चयुष्मासुप्रावर्त्तत
सुयोधनः॥ ६४॥ तस्यसर्वस्यदुष्टात्माकर्णोवैमूलमित्युत॥ कर्णाद्धिमन्यतेत्राणंनित्यमेवसुयोधनः॥ ६५ ॥ ततोमामपिसंरब्धोनिग्रहीतुंप्रचक्रमे ॥ स्थिराबु
द्धिर्नरेंद्रस्यधार्तराष्ट्रस्यमानद॥ ६६ ॥ कर्णःपार्थान्रणेसर्वान्विजेष्यतिनसंशयः॥ कर्णमाश्रित्यकौंतेयधार्तराष्ट्रेणविग्रहः॥ ६७॥ रोचितोभवतासार्धंजानता
पिबलंतव॥ कर्णोहिभाषतेनित्यमहंपार्थान्समागतान्॥६८॥ वासुदेवंचदाशार्हंविजेष्यामिमहारथम्॥ प्रोत्साहयन्दुरात्मानंधार्तराष्ट्रंसुदुर्मतिम्॥ ६९ ॥ समि
तौगर्जतेकर्णस्तमद्यजहिभारत॥ यच्चयुष्मासुपापंवैधार्तराष्ट्रःप्रयुक्तवान् ॥ ७० ॥ तत्रसर्वत्रदुष्टात्माकर्णःपापमतिर्मुखम्॥ यच्चतद्धार्तराष्ट्रस्यक्रूरैःषड्भिर्महार
थैः॥ ७१ ॥ अपश्यंनिहतंवीरंसौभद्रमृषभेक्षणम्॥ द्रोणद्रौणिकृपान्वीरान्कर्षयंतंनरर्षभान्॥ ७२॥ निर्मनुष्यांश्चमातंगान्विरथांश्चमहारथान्॥ व्यश्वारोहांश्च
तुरगान्पत्तीन्व्यायुधजीविनः॥ ७३॥ कुर्वंतमृषभस्कंधंकुरुवृष्णियशस्करम् ॥ विधमंतमनीकानिव्यथयंतंमहारथान्॥ ७४ ॥ मनुष्यवाजिमातंगान्प्राहिण्वंतं
यमक्षयम्॥ शरैःसौभद्रमायांतंदहंतमिववाहिनीम्॥ ७५॥ तन्मेदहतिगात्राणिसखेसत्येनतेशपे॥ यत्तत्रापिचदुष्टात्माकर्णोभ्यद्रुह्यतप्रभो॥ ७६ ॥

॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ ८० ॥ ८१ ॥ ८२ ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ ८६ ॥ ८७ ॥ ८८ ॥ ८९ ॥ ९० ॥ ९१ ॥ ९२ ॥ ९३ ॥ ९४ ॥ ९५ ॥ ९६ ॥ ९७ ॥ ९८ ॥ ९९ ॥ १०० ॥ १०१ ॥

अशक्नुवंश्चाभिमन्योःकर्णःस्थातुंरणेग्रतः॥ सौभद्रशरनिर्भिन्नोविसंज्ञःशोणितोक्षितः ॥ ७७ ॥ निःश्वसन्क्रोधसंदीप्तोविमुखःसायकार्दितः॥ अपयानकृतो
त्साहोनिराशश्चापिजीविते ॥ ७८ ॥ तस्थौसुविह्वलःसंख्येप्रहारजनितश्रमः॥ अथद्रोणस्यसमरेतत्कालसदृशंतदा॥ ७९ ॥ श्रुत्वाकर्णोवचःक्रूरंततश्चिच्छेद
कार्मुकम्॥ ततश्छिन्नायुधंतेनरणेपंचमहारथाः॥ ८० ॥ तंचैवनिकृतिप्रज्ञाःप्राहरञ्छरवृष्टिभिः॥ तस्मिन्विनिहतेवीरेसर्वेषांदुःखमाविशत् ॥ ८१ ॥ प्राहसत्स
तुदुष्टात्माकर्णःसचसुयोधनः॥ यच्चकर्णोब्रवीत्कृष्णांसभायांपरुषंवचः ॥ ८२ ॥ प्रमुखेपांडवेयानांकुरूणांचनृशंसवत्॥ विनष्टाःपांडवाःकृष्णेशाश्वतंनरकंग
ताः॥ ८३ ॥ पतिमन्यंपृथुश्रोणिवृणीष्वमृदुभाषिणि॥ एषात्वंधृतराष्ट्रस्यदासीभूतानिवेशनम्॥ ८४ ॥ प्रविशारालपद्माक्षिनसंतिपतयस्तव॥ नपांडवाःप्रभवं
तितवकृष्णेकथंचन ॥ ८५ ॥ दासभार्याचपांचालिस्वयंदासीचशोभने॥ अद्यदुर्योधनोह्येकःपृथिव्यांनृपतिःस्मृतः ॥ ८६ ॥ सर्वेचास्यमहीपालायोगक्षेममु
पासते॥ पश्येदानींयथाभद्रेनिष्टाःपांडवाःसमम्॥ ८७॥ अन्योन्यंसमुदीक्षंतेधार्तराष्ट्रस्यतेजसा॥ व्यक्तंषंढतिलाह्येतेनपुरेवनिमज्जिताः ॥८८॥ प्रेष्यवच्चापि
राजानमुपस्थास्यंतिकौरवम्॥ इत्युक्तवानधर्मज्ञस्तदापरमदुर्मतिः ॥ ८९ ॥ पापःपापवचःकर्णःश्रृण्वतस्तवभारत ॥ अद्यपापस्यतद्वाक्यंसुवर्णविकृताःशराः
॥ ९० ॥ शमयंतुशिलाधौतास्त्वयास्ताजीवितच्छिदः॥ यानिचान्यानिदुष्टात्मापापानिकृतवांस्त्वयि॥ ९१ ॥ तान्यद्यजीवितंचास्यशमयंतुशरास्तव॥ गांडीव
प्रहितान्घोरानद्यगात्रैःस्पृशञ्छरान् ॥ ९२ ॥ कर्णःस्मरतुदुष्टात्मावचनंद्रोणभीष्मयोः॥ सुवर्णपुंखानाराचाःशत्रुघ्नावैद्युतप्रभाः ॥ ९३ ॥ त्वयाऽस्तास्तस्यव
र्माणिभित्त्वापास्यंतिशोणितम्॥ उग्रास्त्वद्भुजनिर्मुक्तामर्मभित्त्वामहाशराः॥ ९४ ॥ अद्यकर्णमहावेगाःप्रेषयंतुयमक्षयम्॥ अद्यहाहाकृतादीनाविषण्णास्त्व
च्छरार्दिताः॥ ९५॥ प्रपतंतंरथात्कर्णंपश्यंतुवसुधाधिपाः॥ अद्यशोणितसंमग्नंशयानंपतितंभुवि॥ अपविद्धायुधंकर्णंदीनाःपश्यंतुबांधवाः॥ ९६॥ हस्तिकक्षोम
हानस्यभल्लेनोन्मथितस्त्वया॥ प्रकंपमानःपततुभूमावधिरथध्वजः॥ ९७॥ त्वयाशरशतैश्छिन्नंरथंहेमविभूषितम्॥ हतयोधाश्वमुत्सृज्यभीतःशल्यःपलायतां
॥ ९८॥ त्वंचेत्कर्णसुतंपार्थसूतपुत्रस्यपश्यतः॥ प्रतिज्ञाऽवारणार्थायनिहनिष्यसिसायकैः ॥ ९९ ॥ हतंकर्णस्तुतंदृष्ट्वाप्रियंपुत्रंदुरात्मवान्॥ स्मरतांद्रोणभीष्मा
भ्यांवचःक्षत्तुश्चमानद॥ १०० ॥ ततःसुयोधनोदृष्ट्वाहतमाधिरथिंत्वया॥ निराशोजीवितेत्वद्यराज्येचैवभवत्वरिः॥ १०१ ॥

एतेद्रवंतिपंचालावध्यमानाःशितैःशरैः॥ कर्णेनभरतश्रेष्ठपांडवानुज्जिहीर्षवः॥ १०२॥ पंचालान्द्रौपदेयांश्चधृष्टद्युम्नशिखंडिनौ॥ धृष्टद्युम्नतनूजांश्चशतानीकं
चनाकुलिम्॥ १०३॥ नकुलंसहदेवंचदुर्मुखंजनमेजयम्॥ सुधर्माणंसात्यकिंचविद्धिकर्णवशंगतान्॥ १०४॥ अभ्याहतानांकर्णेनपंचालानामसौरणे॥ श्रूय
तेनिनदोघोरस्त्वद्बंधूनांपरंतप॥ १०५॥ नत्वेवभीताःपंचालाःकथंचित्स्युःपराङ्मुखाः॥ नहिमृत्युंमहेष्वासागणयंतिमहारणे॥ १०६॥ यएकःपांडवींसेनांश
रौघैःसमवेष्टयत्॥ तंसमासाद्यपंचालाभीष्मान्नासन्पराङ्मुखाः॥ १०७॥ तेकथंकर्णमासाद्यविद्रवेयुर्महारथाः॥ यस्त्वेकःसर्वपंचालानहन्यहनिनाशयन्
॥ १०८॥ कालवच्चरतेवीरःपंचालानांरथव्रजे॥ तमप्यासाद्यसमरेमित्रार्थेमित्रवत्सलाः॥ १०९॥ तथाज्वलंतमस्त्राग्निंगुरुंसर्वधनुष्मताम्॥ निर्दहंतंचसमरे
दुर्धर्षंद्रोणमोजसा॥ ११०॥ तेनित्यमुदिताजेतुंयुद्धेशत्रूनरिंदम॥ नजात्वाधिरथेर्भीताःपंचालाःस्युःपराङ्मुखाः॥ १११॥ तेषामापततांशूरःपंचालानांतर
स्विनाम्॥ आदत्तासूञ्शरैःकर्णःपतंगानामिवानलः॥ ११२॥ एतेद्रवंतिपंचालाद्राव्यंतेयोधिभिर्ध्रुवम्॥ कर्णेनभरतश्रेष्ठपश्यपश्यतथाकृतान्॥ ११३॥ तांस्त
थाभिमुखान्वीरान्मित्रार्थेत्यक्तजीवितान्॥ क्षयंनयतिराधेयःपंचालाञ्छतशोरणे॥ १४॥ तद्भारतमहेष्वासानगाधेमज्जतोऽप्लवे॥ कर्णार्णवेप्लवोभूत्वापं
चालांस्त्रातुमर्हसि॥ १५॥ अस्त्रंहिरामात्कर्णेनभार्गवादृषिसत्तमात्॥ यदुपात्तंमहाघोरंतस्यरूपमुदीर्यते॥ १६॥ तापनंसर्वसैन्यानांघोररूपंसुदारुणम्॥ समा
वृत्यमहासेनांज्वलंतंस्वेनतेजसा॥ १७॥ एतेचरंतिसंग्रामेकर्णचापच्युताःशराः॥ भ्रमराणामिवव्रातास्तापयंतिस्मतावकान्॥ १८॥ एतेद्रवंतिपंचालादिक्षु
सर्वासुभारत॥ कर्णास्त्रंसमरेप्राप्यदुर्निवार्यमनात्मभिः॥ १९॥ एषभीमोदृढक्रोधोवृतःपार्थसमंततः॥ सृंजयैर्योधयन्कर्णंपीड्यतेनिशितैःशरैः॥ १२०॥ पांड
वान्सृंजयांश्चैवपंचालांश्चैवभारत॥ हन्यादुपेक्षितःकर्णोरोगोदेहमिवागतः॥ २१॥ नान्यंत्वत्तोहिपश्यामियोधंयौधिष्ठिरेबले॥ यःसमासाद्यराधेयंस्वस्तिमा
नाव्रजेद्गृहम्॥ २२॥ तमद्यनिशितैर्बाणैर्विनिहत्यनरर्षभ॥ यथाप्रतिज्ञंपार्थत्वंकृत्वाकीर्तिमवाप्नुहि॥ २३॥ त्वंहिशक्तोरणेजेतुंसकर्णानपिकौरवान्॥ नान्योयु
धियुधांश्रेष्ठसत्यमेतद्ब्रवीमिते॥ २४॥ एतत्कृत्वामहत्कर्महत्वाकर्णंमहारथम्॥ कृतार्थःसफलःपार्थसुखीभवनरोत्तम॥ १२५॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेकर्णपर्व
णिकृष्णवाक्येत्रिसप्ततितमोऽध्यायः॥ ७३॥

॥ ॥ इतिकर्णपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेत्रिसप्ततितमोऽध्यायः॥ ७३॥ ॥७॥

सकेशवस्येति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ज्वलंतं पुंस्त्वमार्षं ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ स्मरतांस्मरतु ॥ १४ ॥ मंडलंद्यूतेशारीस्थापनपट्टं दुरोदरंपाशं ॥ १५ ॥ १६॥१७॥

संजयउवाच॥ ॥सकेशवस्यबीभत्सुःश्रुत्वाभारतभाषितम् ॥ विशोकःसंप्रहृष्टश्चक्षणेनसमपद्यत॥ १ ॥ ततोज्यामभिमृज्याशुव्याक्षिपद्गांडिवंधनुः॥ दध्रेकर्ण
विनाशायकेशवंचाभ्यभाषत ॥ २ ॥ त्वयानाथेनगोविंदध्रुवएवजयोमम ॥ प्रसन्नोयस्यमेद्यत्वंलोकेभूतभविष्यकृत् ॥ ३ ॥ त्वत्सहायोत्द्यहंकृष्णत्रींल्लोकान्वै
समागतान् ॥ प्रापयेयंपरंलोकंकिमुकर्णमहाहवे॥ ४ ॥ पश्यामिद्रवतींसेनांपंचालानांजनार्दन ॥ पश्यामिकर्णंसमरेविचरंतमभीतवत् ॥ ५॥ भार्गवास्त्रंचप
श्यामिज्वलंतंकृष्णसर्वशः॥ सृष्टंकर्णेनवार्ष्णेयशक्रेणेवयथाशनिम्॥६॥अयंखलुससंग्रामोयत्रकर्णंमयाहतम्॥कथयिष्यंतिभूतानियावद्भूमिर्धरिष्यति॥ ७॥
अद्यकृष्णविकर्णामेकर्णंनेष्यंतिमृत्यवे॥ गांडीवमुक्ताःक्षिण्वंतोममहस्तप्रचोदिताः ॥ ८ ॥ अद्यराजाधृतराष्ट्रःस्वांबुद्धिमवमंस्यते॥ दुर्योधनमराज्यार्हंययारा
ज्येभ्यषेचयत् ॥ ९ ॥ अद्यराज्यात्सुखाच्चैवश्रियोराष्ट्रात्तथापुरात्॥ पुत्रेभ्यश्चमहाबाहोधृतराष्ट्रोविमोक्ष्यति॥ १० ॥ गुणवंतंहियोद्वेष्टिनिर्गुणंकुरुतेप्रभुम्॥ सशो
चतिनृपःकृष्णक्षिप्रमेवागतेक्षये ॥ ११ ॥ यथाचपुरुषःकश्चिच्छित्त्वाचाम्रवणंमहत् ॥ फलंदृष्ट्वाभृशंदुःखीभविष्यतिजनार्दन॥ सूतपुत्रेहतेत्वद्यनिराशोभवि
ताप्रभुः ॥ १२ ॥ अद्यदुर्योधनोराज्याज्जीविताच्चनिराशकः॥ भविष्यतिहतेकर्णेकृष्णसत्यंब्रवीमिते॥१३॥ अद्यदृष्ट्वामयाकर्णंशरैर्विशकलीकृतम्॥स्मरतांत
ववाक्यानिशमंप्रतिजनेश्व ः ॥ १४ ॥ अद्यासौसौबलःकृष्णग्लहान्जानातुवैशरान्॥ दुरोदरंचगांडीवंमंडलंचरथंप्रति ॥ १५ ॥ अद्यकुंतीसुतस्याहंदृढंराज्ञः
प्रजागरम्॥ व्यपनेष्यामि ोविंदहत्वाकर्णंशितैःशरैः ॥ १६॥ अद्यकुंतीसुताराजाहतेसूतसुतेमया॥ सुप्रहृष्टमनाःप्रीतश्चिरंसुखमवाप्स्यति॥ १७॥ अद्यचाह
मनाधृष्यंकेशवाप्रतिमंशरम्॥ उत्स्रक्ष्यामीहयःकर्णजीविताद्भ्रंशयिष्यति॥ १८॥ यस्यचैतद्व्रतंमत्त्यंवधेकिलदुरात्मनः॥ पादौनधावयेतावद्यावद्धन्यांनफाल्गु
नम् ॥ १९॥ मृषाकृत्वाव्रतंतस्यपापस्यमधुसूदन॥ पातयिष्येरथात्कायंशरैःसंनतपर्वभिः ॥ २० ॥ योसौरणेनरंनान्यंपृथिव्यामनुमन्यते॥ तस्याद्यसूतपुत्रस्य
भूमिःपास्यतिशोणितम्॥ २१ ॥ अपतिर्ह्यसिकृष्णेतिसूतपुत्रोयदब्रवीत् ॥ धृतराष्ट्रमतेकर्णःश्लाघमानःस्वकानगुणान्॥ २२ ॥ अनृतंतत्करिष्यंतिमामकानि
शिताःशराः॥ आशीविषाइवक्रुद्धास्तस्यपास्यंतिशोणितम्॥ २३॥ मयाहस्तवतामुक्तानाराचावैद्युतत्विषः॥ गांडीवसृष्टादास्यंतिकर्णस्यपरमांगतिम्॥ २४॥

॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥

अद्यतप्स्यतिराधेयःपांचालींयत्तदाब्रवीत्॥ सभामध्येवचःक्रूरंकुत्सयन्पांडवान्प्रति॥ २५ ॥ येवैषंढतिलास्तत्रभवितारोद्यतेतिलाः॥ हतेवैकर्तनेकर्णेसूतपुत्रेदु
रात्मनि॥ २६॥ अहंवःपांडुपुत्रेभ्यस्त्रास्यामीतियदब्रवीत्॥ धृतराष्ट्रसुतान्कर्णःश्लाघमानोत्मनोगुणान्॥ अनृतंतत्करिष्यंतिमामकानिशिताःशराः॥ २७ ॥ उ
द्योगःपांडुपुत्राणांसमाप्तिमुपयास्यति॥ हंताहंपांडवान्सर्वान्सपुत्रानितियोब्रवीत्॥ २८॥ तमद्यकर्णंहंतास्मिमिषतांसर्वधन्विनाम्॥ यस्यवीर्यंसमाश्रित्यधा
र्तराष्ट्रोमहामनाः॥ २९ ॥ अवामन्यतदुर्बुद्धिर्नित्यमस्मान्दुरात्मवान्॥ हत्वाहंकर्णमाजौहितोषयिष्यामिभ्रातरम्॥ ३० ॥ शरान्नानाविधान्मुक्त्वात्रासयिष्या
मिशात्रवान्॥ आकर्णमुक्तैरिषुभिर्यमराष्ट्रविवर्धनैः॥ ३१ ॥ भूमिशोभांकरिष्यामिपातितैरथकुंजरैः॥ तत्राहंवैमहासंख्येसंपन्नंयुद्धदुर्मदम्॥ ३२ ॥ अद्यकर्ण
महंघोरंसूदयिष्यामिसायकैः॥ अद्यकर्णेहतेकृष्णधार्तराष्ट्राःसराजकाः॥ ३३॥ विद्रवंतुदिशोभीताःसिंहत्रस्तामृगाइव॥ अद्यदुर्योधनोराजाआत्मानंचानुशो
चताम्॥ ३४॥ हतेकर्णेमयासंख्येसपुत्रेससुहृज्जने॥ अद्यकर्णंहतंदृष्ट्वाधार्तराष्ट्रोत्यमर्षणः॥ ३५॥जानातुमांरणेकृष्णप्रवरंसर्वधन्विनाम्॥ सपुत्रपौत्रंसामात्यं
सभृत्यंचनिराशिषम्॥ ३६॥ अद्यराज्येकरिष्यामिधृतराष्ट्रंजनेश्वरम्॥ अद्यकर्णस्यचक्रांगाःक्रव्यादाश्चपृथग्विधाः॥ ३७॥शरैश्छिन्नानिगात्राणिविचरिष्यंति
केशव॥ अद्यराधासुतस्याहंसंग्रामेमधुसूदन॥ ३८ ॥शिरश्छेत्स्यामिकर्णस्यमिषतांसर्वधन्विनाम्॥ अद्यतीक्ष्णैर्विपाठैश्चक्षुरैश्चमधुसूदन॥३९॥रणेछेत्स्या
मिगात्राणिराधेयस्यदुरात्मनः॥ अद्यराजामहत्कृच्छ्रंसंत्यक्ष्यतियुधिष्ठिरः॥ ४०॥ संतापंमानसंवीरश्चिरसंभृतमात्मनः॥ अद्यकेशवराधेयमहंहत्वासबांधवं
॥ ४१ ॥ नंदयिष्यामिराजानंधर्मपुत्रंयुधिष्ठिरम्॥ अद्याहमनुगान्कृष्णकर्णस्यकृपणान्युधि॥ ४२॥ हंताज्वलनसंकाशैःशरैःसर्पविषोपमैः॥ अद्याहंहेमकवचै
राबद्धमणिकुंडलैः॥ ४३ ॥ संस्तरिष्यामिगोविंदवसुधांवसुधाधिपैः॥ अद्याभिमन्योःशत्रूणांसर्वेषांमधुसूदन॥ ४४ ॥प्रमथिष्यामिगात्राणिशिरांसिचशि
तैःशरैः॥ अद्यनिर्धार्तराष्ट्रांचभ्रात्रेदास्यामिमेदिनीम्॥४५॥निरर्जुनांवापृथिवींकेशवानुचरिष्यसि॥ अद्याहमनृणःकृष्णभविष्यामिधनुर्भृताम्॥४६॥ कोपस्य
चकुरूणांचशराणांगांडिवस्यच॥ अद्यदुःखमहंमोक्ष्येत्रयोदशसमार्जितम्॥ ४७॥ हत्वाकर्णंरणेकृष्णशंबरंमघवानिव॥ अद्यकर्णेहतेयुद्धेसोमकानांमहार
थाः॥ ४८॥ कृतंकार्यंचमन्यंतांमित्रकार्येप्सवोयुधि॥ ममचैवकथंप्रीतिःशैनेयस्याद्यमाधव॥ ४९॥

॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ॥ इतिकर्णपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेचतुःसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७४ ॥ ॥ ७ ॥

भविष्यतिहतेकर्णेमयिचापिजयाधिके ॥ अहंहत्वारणेकर्णपुत्रंचास्यमहारथम् ॥ ५० ॥ प्रीतिंदास्यामिभीमस्ययमयोःसात्यकस्यच ॥ धृष्टद्युम्नशिखंडिभ्यांपंचा लानांचमाधव ॥ ५१ ॥ अद्यानृण्यंगमिष्यामिहत्वाकर्णमहाहवे ॥ अद्यपश्यंतुसंग्रामेधनंजयममर्षणम् ॥ ५२ ॥ युध्यंतंकौरवान्संख्येघातयंतंचसूतजम् ॥ भव त्सकाशेवक्ष्येचपुनरेवात्मसंस्तवम् ॥ ५३ ॥ धनुर्वेदेमत्समोनास्तिलोकेपराक्रमेवाममकोस्तितुल्यः ॥ कोवाप्यन्योमत्समोस्तिक्षमावांस्तथाक्रोधेसदृशोन्योनमे स्ति ॥ ५४ ॥ अहंधनुष्मानसुरान्सुरांश्चसर्वाणिभूतानिचसंगतानि ॥ स्वबाहुवीर्याद्गमयेपराभवंमत्पौरुषंविद्धिपरंपरेभ्यः ॥ ५५ ॥ शरार्चिषागांडिवेनाहमेकः सर्वान्कुरून्बाह्लिकांश्चाभिहत्य ॥ हिमात्ययेकक्षगतोयथाग्निस्तथादहेयंसगणान्प्रसह्य ॥ ५६ ॥ पाणौपृषत्कालिखितामममैतेधनुश्चदिव्यंविततंसबाणम् ॥ पा दौचमेसरथौसध्वजौचनमादृशंयुद्धगतंजयंति ॥ ५७ ॥ इत्येवमुक्त्वार्जुनएकवीरःक्षिप्रंरिपुघ्नःक्षतजोपमाक्षः ॥ भीमंमुमुक्षुःसमरेप्रयातःकर्णस्यकायाच्चशि रोजिहीर्षुः ॥ ५८ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेकर्णपर्वणिअर्जुनवाक्येचतुःसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ धृतराष्ट्रउवाच ॥ ॥ समागमेपांडवसृंज यानांमहाभयेमामकानामगाधे ॥ धनंजयेतातरणाययातेकर्णेनतद्युद्धमथोत्रकीदृक् ॥ १ ॥ ॥ संजयउवाच ॥ ॥ तेषामनीकानिबृहद्ध्वजानिरणेसमृद्धानि समागतानि ॥ गर्जंतिभेरीनिनदोन्मुखानिनादैर्यथामेघगणास्तपांते ॥ २ ॥ महागजाभ्राकुलमस्त्रतोयंवादित्रनेमीतलशब्दवच्च ॥ हिरण्यचित्रायुधविद्युतंचश रासिनाराचमहास्त्रधारम् ॥ ३ ॥ तद्भीमवेगंरुधिरौघवाहिखड्गाकुलंक्षत्रियजीवघाति ॥ अनार्तवंक्रूरमनिष्टवर्षंबभूवतत्संहरणंप्रजानाम् ॥ ४ ॥ एकंरथंसंपरिवा र्यमृत्युंनयंत्यनेकेचरथाःसमेताः ॥ एकस्तथैकंरथिनंरथाग्र्यांस्तथारथश्चातिरथाननेकान् ॥ ५ ॥ रथंससूतंसहयंचकंचित्कश्चिद्रथीमृत्युवशंनिनाय ॥ निनाय चाप्येकगजेनकश्चिद्रथान्बहून्मृत्युवशेतथाश्वान् ॥ ६ ॥ रथान्ससूतान्सहयान्गजांश्चसर्वानरीन्मृत्युवशंशरौघैः ॥ निन्येहयांश्चैवतथाससादीन्पदातिसंघां श्चतथैवपार्थः ॥ ७ ॥ कृपःशिखंडीचरणेसमेतौदुर्योधनंसात्यकिरभ्यगच्छत् ॥ श्रुतस्तथाद्रोणपुत्रेणसार्धंयुधामन्युश्चित्रसेनेनसार्धम् ॥ ८ ॥ कर्णस्यपुत्रंतुरथी सुषेणंसमागतस्सृंजयश्चोत्तमौजाः ॥ गांधारराजंसहदेवःक्षुधार्तोमहर्षभंसिंहइवाभ्यधावत् ॥ ९ ॥

॥ समागमेइति समागमेकर्णेनसहकीदृग्युद्धमभूदितिशेषः ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥

पांचालेयंपांचालीतनयंनाकुलिं ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ ॥ इतिकर्णपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेपंचसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७५ ॥ ॥ ५ ॥

शतानीकोनाकुलिःकर्णपुत्रंयुवायुवानंवृषसेनंशरौघैः ॥ समार्पयत्कर्णपुत्रश्चशूरःपांचालेयंशरवर्षैरनेकैः ॥ १० ॥ रथर्षभःकृतवर्माणमार्छन्माद्रीपुत्रोनकुलश्चित्रयोधी ॥ पंचालानामधिपोयाज्ञसेनिःसेनापतिःकर्णमार्छत्ससैन्यम् ॥ ११ ॥ दुःशासनोभारतभारतीचसंशप्तकानांपृतनासमृद्धा ॥ भीमंरणेशस्त्रभृतांवरिष्ठंभीमंसमार्छत्तमसह्यवेगम् ॥ १२ ॥ कर्णात्मजंतत्रजघानवीरस्तथाच्छिनच्चोत्तमौजाःप्रसह्य ॥ तस्योत्तमांगंनिपपातभूमौनिनादयद्द्यांनिनदेनखंच ॥ १३ ॥ सुषेणशीर्षंपतितंपृथिव्यांविलोक्यकर्णोऽथतदार्तरूपः ॥ क्रोधाद्धयांस्तस्यरथंध्वजंचबाणैःसुधारैर्निशितैरकृंतत् ॥ १४ ॥ सतूत्तमौजानिशितैःपृषत्कैर्विव्याधखड्गेनचभास्वरेण ॥ पार्ष्णिग्रहांश्चैवकृपस्यहत्वाशिखंडिवाहंसततोध्यरोहत् ॥ १५ ॥ कृपंतुदृष्ट्वाविरथंरथस्थोनैच्छच्छरैस्ताडयितुंशिखंडी ॥ तंद्रौणिरावार्यरथंकृपस्यसमुज्जह्रेपंकगतांयथागाम् ॥ १६ ॥ हिरण्यवर्मानिशितैःपृषत्कैस्तवात्मजानामनिलात्मजोवै ॥ अतापयत्सैन्यमतीवभीमःकालेशुचौमध्यगतोयथार्कः ॥ १७ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेकर्णपर्वणिसंकुलद्वंद्वयुद्धेपंचसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७५ ॥ ॥ ७६ ॥ ॥ संजयउवाच ॥ ॥ अथत्विदानींतुमुलेविमर्देद्विषद्भिरेकोबहुभिःसमावृतः ॥ महारणेसारथिमित्युवाचभीमश्चमूंवाहयधार्तराष्ट्रीम् ॥ १ ॥ त्वंसारथेयाहिजवेनवाहैर्नयाम्येतान्धार्तराष्ट्रान्यमाय ॥ संचोदितोभीमसेनेनचैवंससारथिःपुत्रबलंत्वदीयम् ॥ २ ॥ प्रायात्ततःसत्वरमुग्रवेगोयतोभीमस्तद्बलंगंतुमैच्छत् ॥ ततोपरेनागरथाश्वपत्तिभिःप्रत्युद्ययुस्तंकुरवःसमंतात् ॥ ३ ॥ भीमस्यवाहाग्र्यमुदारवेगंसमंततोबाणगणैर्निजघ्नुः ॥ ततःशरानापततोमहात्माचिच्छेदबाणैस्तपनीयपुंखैः ॥ ४ ॥ तेवैनिपेतुस्तपनीयपुंखाद्विधात्रिधाभीमशरैर्निकृत्ताः ॥ ततोराजन्नागरथाश्वयूनांभीमाहतानांवरराजमध्ये ॥ ५ ॥ घोरोनिनादःप्रबभौनरेंद्रवज्राहतानामिवपर्वतानाम् ॥ तेवध्यमानाश्चनरेंद्रमुख्यानिर्भिद्यंतोभीमशरप्रवेकैः ॥ ६ ॥ भीमंसमंतात्समरेऽभ्यरोहन्वृक्षंशकुंताइवपुष्पहेतोः ॥ ततोभियातेतवसैन्येसभीमःप्रादुश्चक्रेवेगमनंतवेगः ॥ ७ ॥ यथांतकालेक्षपयन्दिधक्षुर्भूतांतकृत्कालइवात्तदंडः ॥ तस्यातिवेगस्यरणेतिवेगंनाशक्नुवन्धारयितुंत्वदीयाः ॥ ८ ॥ व्यात्ताननस्यापततोयथैवकालस्यकालेहरतःप्रजावै ॥ ततोबलंभारतभारतानांप्रदह्यमानंसमरेमहात्मना ॥ ९ ॥ भीतंदिशोऽकीर्यतभीमनुन्नंमहानिलेनाभ्रगणायथैव ॥ ततोधीमान्सारथिमब्रवीद्बलीसभीमसेनःपुनरेवहृष्टः ॥ १० ॥

॥ अथेति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥

॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ प्रदराबाणविशेषाः ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥

सूताभिजानीहिस्वकान्परान्वारथान्ध्वजांश्चापततःसमेतान् ॥ युध्यन्त्वहंनाभिजानामिकिंचिन्मासैन्यंस्वंछादयिष्येपृषत्कैः ॥ ११ ॥ अरीन्विशोकाभिनिरी
क्ष्यसर्वतोरथोध्वजाग्राणिधुनोतिमेभृशम् ॥ राजातुरोनागमयत्किरीटीबहूनिदुःखान्यभियातोस्मिसूत ॥ १२ ॥एतदुःखंसारथेधर्मराजोयन्मांहित्वायातवान्
शत्रुमध्ये ॥ नैनंजीवंनाद्यजानाम्यजीवंबीभत्सुंवातन्ममाद्यातिदुःखम् ॥ १३ ॥ सोहंद्विषत्सैन्यमुदग्रकल्पंविनाशयिष्येपरमप्रतीतः ॥ एतन्निहत्याजिमध्येसमेतं
प्रीतोभविष्यामिसहत्वयाद्य ॥ १४ ॥ सर्वांस्तूणान्सायकानामवेक्ष्यकिंशिष्टंस्यात्सायकानांरथेमे ॥ कावाजातिःकिंप्रमाणंचनेषांज्ञात्वाव्यक्तंतत्समाचक्ष्वसूत
॥ १५ ॥ ॥ विशोकउवाच ॥ ॥ षण्मार्गणानामयुतानिवीरक्षुराश्चभल्लाश्चतथायुताख्याः ॥ नाराचानांद्वेसहस्रेचवीरत्रीण्येवचप्रदराणांस्मपार्थ ॥ १६ ॥
अस्त्यायुधंपांडवेयावशिष्टंनयद्वहेच्छकटंषड्गवीयम् ॥ एतद्विद्वन्मुंचसहस्रशोपिगदासिबाहुद्रविणंचतेस्ति ॥ १७ ॥ प्रासाश्चमुद्गराःशक्तयस्तोमराश्चमाभैषीस्त्वं
संक्षयादायुधानाम् ॥ १८ ॥ भीमसेनउवाच ॥ ॥ सूताद्यैनंपश्यभीमप्रयुक्तैःसंछिंदद्भिःपार्थिवानांसुवेगैः ॥ छन्नंबाणैराहवंघोररूपंनष्टादित्यंमृत्युलोके
नतुल्यम् ॥ १९ ॥ अद्यैतद्वैविदितंपार्थिवानांभविष्यतित्याकुमारंचसूत ॥ निमग्नोवासमरेभीमसेनएकःकुरून्वासमरेव्यजैषीत् ॥ २० ॥ सर्वेसंख्येकुरवोनिष्पतं
तुमांवालोकाःकीर्तयंत्वाकुमारम् ॥ सर्वानेकस्तानहंपातयिष्येतेवासर्वेभीमसेनंतुदंतु ॥ २१ ॥ आशास्तारःकर्मचाप्युत्तमंयेतन्मेदेवाःकेवलंसाधयंतु ॥ आया
त्विहाद्यार्जुनःशत्रुघातीशक्रस्तूर्णयज्ञइवोपहूतः ॥ २२ ॥ ईक्षस्वैतांभारतींदीर्यमाणामेतेकस्माद्विद्रवंतेनरेंद्राः ॥ व्यक्तंधीमान्सव्यसाचीनराग्र्यःसैन्यंह्येतच्छा
दयत्याशुबाणैः ॥ २३ ॥ पश्यध्वजांश्चद्रवतोविशोकनागाहयान्पत्तिसंघांश्चसंख्ये ॥ रथान्विकीर्णान्शरशक्तिताडितान्पश्यस्वैतान्रथिनश्चैवसूत ॥ २४ ॥
आपूर्यतेकौरवीचाप्यभीक्ष्णंसेनाह्यसौसुभृशंहन्यमाना ॥ धनंजयस्याशनितुल्यवेगैर्ग्रस्ताशरैःकांचनबर्हिजालैः ॥ २५ ॥ एतेद्रवंतिस्मरथाश्वनागाःपदातिसंघा
नतिमर्दयंतः ॥ संमुह्यमानाःकौरवाःसर्वएवद्रवंतिनागाइवदाहभीताः ॥ २६ ॥ हाहाकृताश्चैवरणेविशोकमुंचंतिनादान्विपुलान्गजेंद्राः ॥ २७ ॥ ॥ विशोकउ
वाच ॥ ॥ किंभीमनैनंत्वमिहाश्रृणोषिविस्फारितंगांडिवस्यातिघोरम् ॥ क्रुद्धेनपार्थेनविकृष्यतोद्यकच्चिन्नमौतवकर्णौविनष्टौ ॥ २८ ॥ सर्वेकामाःपांडवतेस
मृद्धाःकपिर्ह्यसौदृश्यतेहस्तिसैन्ये ॥ नीलाद्घनाद्विद्युतमुच्चरंतींतथापश्यविस्फुरंतींधनुर्ज्याम् ॥ २९ ॥

कपित्र्यसौवीक्षतेसर्वतोवैध्वजाग्रमारुह्यधनंजयस्य ॥ वित्रासयन्रिपुसंघान्विमर्दैर्बिभेम्यस्मादात्मनैवाभिवीक्ष्य ॥ ३० ॥ विभ्राजतेचातिमात्रंकिरीटंविचित्रमेतच्चधनंजयस्य ॥ दिवाकराभोमणिरेषदिव्योविभ्राजतेचैवकिरीटसंस्थः ॥ ३१ ॥ पार्श्वेभीमंपांडुराभ्रप्रकाशंपश्यस्वशंखंदेवदत्तंसुघोषम् ॥ अभीषुहस्तस्यजनार्दनस्यविगाहमानस्यचमूंपरेषाम् ॥ ३२ ॥ रविप्रभंवज्रनाभंक्षुरांतंपार्श्वेस्थितंपश्यजनार्दनस्य ॥ चक्रंयशोवर्धनंकेशवस्यसदार्चितंयदुभिःपश्यवीर ॥ ३३ ॥ महाद्विपानांसरलद्रुमोपमाःकरानिकृत्ताःप्रपतंत्यमीक्षुरैः ॥ किरीटिनातेनपुनःस्वसादिनःशरैर्निकृत्ताःकुलिशैरिवाद्रयः ॥ ३४ ॥ तथैवकृष्णस्यचपांचजन्यंमहार्हमेतंद्विजराजवर्णम् ॥ कौंतेयपश्योरसिकौस्तुभंचजाज्वल्यमानंविजयांस्रजंच ॥ ३५ ॥ ध्रुवंरथाग्र्यःसमुपैतिपार्थोविद्रावयन्सैन्यमिदंपरेषाम् ॥ सिताभ्रवर्णैरसितप्रयुक्तैर्हयैर्महार्हैरथिनांवरिष्ठः ॥ ३६ ॥ रथान्हयान्पत्तिगणांश्चसायकैर्विदारितान्पश्यपतंत्यमीयथा ॥ तवानुजेनामरराजतेजसामहावनानीवसुपर्णवायुना ॥ ३७ ॥ चतुःशतान्पश्यरथानिमान्हतान्सवाजिसूतान्समरेकिरीटिना ॥ महेषुभिःसप्तशतानिदंतिनांपदातिसार्दींश्चरथाननेकशः ॥ ३८ ॥ अयंसमभ्येतितवांतिकंबलीनिघ्नन्कुरूंश्चित्रइवग्रहोऽर्जुनः ॥ समृद्धकामोसिहतास्तवाहिताबलंतवायुश्चचिरायवर्धताम् ॥ ३९ ॥ ॥ भीमसेनउवाच ॥ ॥ ददानितेग्रामवरांश्चतुर्दशप्रियाख्यानेसारथेसुप्रसन्नः ॥ दासीशतंचापिरथांश्चविंशतिंयदर्जुनंवेदयसेविशोक ॥ ४० ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेकर्णपर्वणिभीमसेनविशोकसंवादेषट्सप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ संजयउवाच ॥ ॥ श्रुत्वातुरथनिर्घोषंसिंहनादंचसंयुगे ॥ अर्जुनःप्राहगोविंदंशीघ्रंनोदयवाजिनः ॥ १ ॥ अर्जुनस्यवचःश्रुत्वागोविंदोर्जुनमब्रवीत् ॥ एषगच्छामिसुक्षिप्रंयत्रभीमोव्यवस्थितः ॥ २ ॥ तंयांतमश्वैर्हिमशंखवर्णैःसुवर्णमुक्तामणिजालनद्धैः ॥ जंभंजिघांसुंप्रगृहीतवज्रंजयायदेवेंद्रमिवोग्रमन्युम् ॥ ३ ॥ रथाश्वमातंगपदातिसंघाबाणस्वनैर्नेमिखुरस्वनैश्च ॥ संनादयंतोवसुधांदिशश्चक्रुद्धान्नृसिंहाजयमभ्युदीयुः ॥ ४ ॥ तेषांचपार्थस्यचमारिषासीद्देहासुपापक्षपणंसुयुद्धम् ॥ त्रैलोक्यहेतोरसुरैर्यथासीद्देवस्यजिष्णोर्जयतांवरस्य ॥ ५ ॥ तैरस्तमुच्चावचमायुधंतदेकःप्रचिच्छेदकिरीटमाली ॥ क्षुरार्धचंद्रैर्निशितैश्चभल्लैःशिरांसितेषांबहुधाचबाहून् ॥ ६ ॥ छत्राणिवालव्यजनानिकेतूनश्वान्रथान्पत्तिगणान्द्विपांश्च ॥ तेपेतुरुर्व्यांबहुधाविरूपावातप्रणुन्नानियथावनानि ॥ ७ ॥

श्रुत्वेति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥

॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥

सुवर्णजालावततामहागजाःसवैजयंतीध्वजयोधकल्पिताः ॥ सुवर्णपुंखैरिषुभिःसमाचिताश्चकाशिरेप्रज्वलितायथाचलाः ॥ ८ ॥ विदार्यनागाश्वरथान्ध
नंजयःशरोत्तमैर्वासववज्रसंनिभैः ॥ द्रुतंययौकर्णजिघांसयातथाययामरुत्वान्बलभेदनेपुरा ॥ ९ ॥ ततःसपुरुषव्याघ्रस्तवसैन्यमरिंदमः ॥ प्रविवेशमहा
बाहुर्मकरःसागरंयथा ॥ १० ॥ तंहृष्टास्तावकाराजन्रथपत्तिसमन्विताः ॥ गजाश्वसादिबहुलाःपांडवंसमुपाद्रवन् ॥ ११ ॥ तेषामापततांपार्थमारावःसुमहान
भूत् ॥ सागरस्येवक्षुब्धस्ययथास्यात्सलिलस्वनः ॥ १२ ॥ तेतुतंपुरुषव्याघ्रंव्याघ्राइवमहारथाः ॥ अभ्यद्रवंतसंग्रामेत्यक्त्वाप्राणकृतंभयम् ॥ १३ ॥ तेषामापत
तांतत्रशरवर्षाणिमुंचताम् ॥ अर्जुनोव्यधमत्सैन्यंमहावातोघनानिव ॥ १४ ॥ तेर्जुनंसहिताभूत्वारथवंशैःप्रहारिणः ॥ अभियायमहेष्वासाविव्यधुर्निशितैःश
रैः ॥ १५ ॥ ततोर्जुनःसहस्राणिरथवारणवाजिनाम् ॥ प्रेषयामासविशिखैर्यमस्यसदनंप्रति ॥ १६ ॥ तेवध्यमानाःसमरेपार्थचापच्युतैःशरैः ॥ तत्रतत्रस्मलीयं
तेभयेजातेमहारथाः ॥ १७ ॥ तेषांचतुःशतान्वीरान्यतमानान्महारथान् ॥ अर्जुनोनिशितैर्बाणैरनयद्यमसादनम् ॥ १८ ॥ तेवध्यमानाःसमरेनानालिंगैःशितैः
शरैः ॥ अर्जुनंसमभित्यज्यदुद्रुवुर्वैदिशोदश ॥ १९ ॥ तेषांशब्दोमहानासीद्द्रवतांवाहिनीमुखे ॥ महौघस्येवजलधेर्गिरिमासाद्यदीर्यतः ॥ २० ॥ तांतुसेनांभृशं
विद्धाद्रावयित्वार्जुनःशरैः ॥ प्रायादभिमुखःपार्थःसूतानीकंहिमारिष ॥ २१ ॥ तस्यशब्दोमहानासीत्परानभिमुखस्यवै ॥ गरुडस्येवपततःपन्नगार्थेयथापुरा
॥ २२ ॥ तंतुशब्दमभिश्रुत्यभीमसेनोमहाबलः ॥ बभूवपरमप्रीतःपार्थदर्शनलालसः ॥ २३ ॥ श्रुत्वैवपार्थमायांतंभीमसेनःप्रतापवान् ॥ त्यक्त्वाप्राणान्महाराज
सेनांतवममर्दह ॥ २४ ॥ सवायुवीर्यप्रतिमोवायुवेगसमोजवे ॥ वायुवद्व्यचरद्भीमोवायुपुत्रःप्रतापवान् ॥ २५ ॥ तेनार्द्यमानाराजेंद्रसेनातवविशांपते ॥ व्य
भ्रश्यतमहाराजभिन्नानौरिवसागरे ॥ २६ ॥ तांतुसेनांतदाभीमोदर्शयन्पाणिलाघवम् ॥ शरैरवचकर्तोग्रैःप्रेषयिष्यन्यमक्षयम् ॥ २७ ॥ तत्रभारतभीमस्यबलं
दृष्ट्वातिमानुषम् ॥ व्यभ्रमंतरणेयोधाःकालस्येवयुगक्षये ॥ २८ ॥ तथार्दितान्भीमबलान्भीमसेनेनभारत ॥ दृष्ट्वादुर्योधनोराजाइदंवचनमब्रवीत् ॥ २९ ॥ सै
निकांश्चमहेष्वासान्योधांश्चभरतर्षभ ॥ समादिशन्रणेसर्वान्हतभीममितिस्मह ॥ ३० ॥ तस्मिन्हतेहतंमन्येपांडुसैन्यमशेषतः ॥ प्रतिगृह्यचतामाज्ञांतवपुत्रस्य
पार्थिवाः ॥ ३१ ॥ भीमंप्रच्छादयामासुःशरवर्षैःसमंततः ॥ गजाश्वबहुलाराजन्नराश्चजयगृद्धिनः ॥ ३२ ॥

॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥

रथेस्थितास्श्वराजेंद्रपरिवव्रुर्वृकोदरम् ॥ सतैःपरिवृतःशूरैःशूरोराजन्समंततः ॥ ३३ ॥ शुशुभेभरतश्रेष्ठोनक्षत्रैरिवचंद्रमाः ॥ परिवेषीयथासोमःपरिपूर्णोविराजते ॥ ३४ ॥ सरराजतथासंख्येदर्शनीयोनरोत्तमः ॥ निर्विशेषोमहाराजयथाहिविजयस्तथा ॥ ३५ ॥ तस्यतेपार्थिवाःसर्वेशरवृष्टिंसमासृजन् ॥ क्रोधरक्तेक्षणाःशूराहंतुकामावृकोदरम् ॥ ३६ ॥ तांविदार्यमहासेनांशरैःसंनतपर्वभिः ॥ निश्चक्रामरणाद्भीमोमत्स्योजालादिवांभसि ॥ ३७ ॥ हत्वादशसहस्राणिगजानामनिवर्तिनाम् ॥ नृणांशतसहस्रेद्वेद्वेशतेचैवभारत ॥ ३८ ॥ पंचचाश्वसहस्राणिरथानांशतमेवच ॥ हत्वाप्रास्यंदयद्भीमोनदींशोणितवाहिनीम् ॥ ३९ ॥ शोणितोदांरथावर्तांहस्तिग्राहसमाकुलाम् ॥ नरमीनाश्वनक्रांतांकेशशैवलशाद्वलाम् ॥ ४० ॥ संछिन्नभुजनागेंद्रांबहुरत्नापहारिणीम् ॥ ऊरुग्राहांमज्जपंकांशीर्षोपलसमावृताम् ॥ ४१ ॥ धनुःकाशांशरावापांगदापरिघकेतनाम् ॥ हंसछत्रध्वजोपेतामुष्णीषवरफेनिलाम् ॥ ४२ ॥ हारपद्माकरांचैवभूमिरेणूर्मिमालिनीम् ॥ आर्यवृत्तवतींसंख्येसुतरांभीरुदुस्तराम् ॥ ४३ ॥ योधग्राहवतींसंख्येवहंतींपितृसादनम् ॥ क्षणेनपुरुषव्याघ्रःप्रावर्तयतनिम्नगाम् ॥ ४४ ॥ यथावैतरणीमुग्रांदुस्तरामकृतात्मभिः ॥ तथादुस्तरणींघोरांभीरूणांभयवर्धनीम् ॥ ४५ ॥ यतोयतःपांडवेयःप्रविष्टोरथसत्तमः ॥ ततस्ततोघातयतयोधान्शतसहस्रशः ॥ ४६ ॥ एवंदृष्ट्वाकृतंकर्मभीमसेनेनसंयुगे ॥ दुर्योधनोमहाराजशकुनिंवाक्यमब्रवीत् ॥ ४७ ॥ जयमातुलसंग्रामेभीमसेनंमहाबलम् ॥ अस्मिन्जितेजितंमन्येपांडवेयंमहाबलम् ॥ ४८ ॥ ततःप्रायान्महाराजसौबलेयःप्रतापवान् ॥ रणायमहतेयुक्तोभ्रातृभिःपरिवारितः ॥ ४९ ॥ ससमासाद्यसंग्रामेभीमंभीमपराक्रमम् ॥ वारयामासतंवीरोवेलेवमकरालयम् ॥ ५० ॥ संन्यवर्ततंभीमोवार्यमाणःशितैःशरैः ॥ शकुनिस्तस्यराजेंद्रवामपार्श्वेस्तनांतरे ॥ ५१ ॥ प्रेषयामासनाराचान्रुक्मपुंखान्शिलाशितान् ॥ वर्मभित्त्वातुतेघोराःपांडवस्यमहात्मनः ॥ ५२ ॥ न्यमज्जंतमहाराजकंकबर्हिणवाससः ॥ सोतिविद्धोरणेभीमःशरंरुक्मविभूषितम् ॥ ५३ ॥ प्रेषयामाससरुषासौबलंप्रतिभारत ॥ तमायांतंशरंघोरंशकुनिःशत्रुतापनः ॥ ५४ ॥ चिच्छेदसप्तधाराजन्कृतहस्तोमहाबलः ॥ तस्मिन्निपतितेभूमौभीमःक्रुद्धोविशांपते ॥ ५५ ॥ धनुश्चिच्छेदभल्लेनसौबलस्यहसन्निव ॥ तदपास्यधनुश्छिन्नंसौबलेयःप्रतापवान् ॥ ५६ ॥ अन्यदादायवेगेनधनुर्भल्लांश्चषोडश ॥ तैस्तस्यतुमहाराजभल्लैःसंनतपर्वभिः ॥ ५७ ॥ द्वाभ्यांससारथिंह्यार्छद्भीमंसप्तभिरेवच ॥ ध्वजमेकेनचिच्छेदद्वाभ्यांछत्रंविशांपते ॥ ५८ ॥

॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ ॥ इतिकर्णपर्वणिनैलकंठीयेभारत

चतुर्भिश्चतुरोवाहान्विव्याधसुबलात्मजः॥ ततःक्रुद्धोमहाराजभीमसेनःप्रतापवान् ॥ ५९ ॥ शक्तिंचिक्षेपसमरेरुक्मदंडामयस्मयीम्॥ साभीमभुजनिर्मुक्ता
नागजिह्वेवचंचला॥ ६० ॥ निपपातरणेतूर्णंसौबलस्यमहात्मनः॥ ततस्तामेवसंगृह्यशक्तिंकनकभूषणाम्॥ ६१ ॥ भीमसेनायचिक्षेपक्रुद्धरूपोविशांपते॥ सा
निर्भिद्यभुजंसव्यंपांडवस्यमहात्मनः॥ ६२ ॥ निपपाततदाभूमौयथाविद्युन्नभश्च्युता ॥ अथोत्क्रुष्टंमहाराजधार्तराष्ट्रैःसमंततः ॥ ६३ ॥ नतुतंममृषेभीमःसिंह
नादंतरस्विनाम्॥ अन्यद्गृह्यधनुःसज्यंत्वरमाणोमहाबलः॥ ६४ ॥ मुहूर्तादिवराजेंद्रच्छादयामाससायकैः॥ सौबलस्यबलंसंख्येत्यक्त्वात्मानंमहाबलः॥ ६५ ॥
तस्याश्वांश्चतुरोहत्वासूतंचैवविशांपते॥ ध्वजंचिच्छेदभल्लेनत्वरमाणःपराक्रमी ॥ ६६ ॥ हताश्वंरथमुत्सृज्यत्वरमाणोनरोत्तमः॥ तस्थौविस्फारयंश्चापंक्रोध
रक्तेक्षणःश्वसन् ॥ ६७ ॥ शरैश्चबहुधाराजन्भीममार्छत्समंततः॥ प्रतिहत्यतुवेगेनभीमसेनःप्रतापवान् ॥ ६८ ॥ धनुश्चिच्छेदसंक्रुद्धोविव्याधचशितैःशरैः॥
सोतिविद्धोबलवताशत्रुणाशत्रुकर्शनः ॥ ६९ ॥ निपपाततदाभूमौकिंचित्प्राणोनराधिपः ॥ ततस्तंविह्वलंज्ञात्वापुत्रस्तवविशांपते ॥ ७० ॥ अपोवाहरथेना
जौभीमसेनस्यपश्यतः॥ रथस्थेतुनरव्याघ्रेधार्तराष्ट्राःपराङ्मुखाः ॥ ७१ ॥ प्रदुद्रुवुर्दिशोभीताभीमाज्जातेमहाभये ॥ सौबलेनिर्जितेराजन्भीमसेनेनधन्विना
॥ ७२ ॥ भयेनमहताविष्टःपुत्रोदुर्योधनस्तव ॥ अपायाज्जवनैरश्वैःसापेक्षोमातुलंप्रति॥ ७३ ॥ पराङ्मुखंतुराजानंदृष्ट्वासैन्यानिभारत ॥ विप्रजग्मुःसमुत्सृज्य
द्वैरथानिसमंततः॥ ७४ ॥ तान्दृष्ट्वाविद्रुतान्सर्वान्धार्तराष्ट्रान्पराङ्मुखान्॥ जवेनाभ्यापतद्भीमःकिरन्शरशतान्बहून् ॥ ७५ ॥ तेवध्यमानाभीमेनधार्तराष्ट्राः
पराङ्मुखाः॥ कर्णमासाद्यसमरेस्थिताराजन्समंततः ॥ ७६ ॥ सहितेषांमहावीर्योद्वीपोभूत्सुमहाबलः॥ भिन्ननौकायथाराजन्द्वीपमासाद्यनिर्वृताः॥ ७७ ॥ भ
वंतिपुरुषव्याघ्रनाविकाःकालपर्यये॥ तथाकर्णंसमासाद्यतावकापुरुषर्षभ ॥ ७८ ॥ समाश्वस्ताःस्थिताराजन्संप्रहृष्टाःपरस्परम्॥ समाजग्मुश्चयुद्धायमृत्युंकृ
त्वानिवर्तनम्॥ ७९ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेकर्णपर्वणिशकुनिपराजयेसप्तसप्ततितमोऽध्यायः॥ ७७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ धृतराष्ट्रउवाच ॥ ॥ ततोभग्नेषुसैन्ये
षुभीमसेनेनसंयुगे॥ दुर्योधनोब्रवीत्किंनुसौबलोवापिसंजय ॥ १ ॥ कर्णोवाजयतांश्रेष्ठोयोधावामामकायुधि ॥ कृपोवाकृतवर्मावाद्रौणिर्दुःशासनोपिवा
॥ २ ॥ अत्यद्भुतमहंमन्येपांडवेयस्यविक्रमम्॥ यदेकःसमरेसर्वान्योधयामाससमामकान्॥ ३ ॥ भावदीपेसप्तसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ततइति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥

॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥

यथाप्रतिज्ञंयोधानांराधेयःकृतवानपि ॥ कुरूणामथसर्वेषांकर्णःशत्रुनिषूदनः ॥ ४ ॥ शर्मवर्मप्रतिष्ठाचजीविताशाचसंजय ॥ तत्प्रभग्नंबलंदृष्ट्वाकौंतेयेनामि
तौजसा ॥ ५ ॥ राधेयोवाप्याधिरथिःकर्णःकिमकरोद्युधि ॥ पुत्रावाममदुर्धर्षाराजानोवामहारथाः ॥ एतन्मेसर्वमाचक्ष्वकुशलोह्यसिसंजय ॥ ६ ॥ ॥ संजय
उवाच ॥ ॥ अपराह्णेमहाराजसूतपुत्रःप्रतापवान् ॥ जघानसोमकान्सर्वान्भीमसेनस्यपश्यतः ॥ ७ ॥ भीमोप्यतिबलंसैन्यंधार्तराष्ट्रंव्यपोथयत् ॥ अथकर्णोब्रवी
च्छल्यंपंचालान्प्रापयस्वमाम् ॥ ८ ॥ द्राव्यमाणंबलंदृष्ट्वाभीमसेनेनधीमता ॥ यंतारमब्रवीत्कर्णःपंचालानेवमांवह ॥ ९ ॥ मद्रराजस्ततःशल्यःश्वेतानश्वान्महाज
वान् ॥ प्राहिणोच्चेदिपंचालान्करूषांश्चमहाबलः ॥ १० ॥ प्रविश्यचमहत्सैन्यंशल्यःपरबलार्दनः ॥ न्ययच्छत्तुरगान्हृष्टोयत्रयत्रैच्छदग्रणीः ॥ ११ ॥ तंरथंमेघसं
काशंवैयाघ्रपरिवारणम् ॥ संदृश्यपांडुपंचालास्त्रस्ताह्यासन्विशांपते ॥ १२ ॥ ततोरथस्यनिनदःप्रादुरासीन्महारणे ॥ पर्जन्यसमनिर्घोषःपर्वतस्येवदीर्यतः ॥ १३ ॥
ततःशरशतैस्तीक्ष्णैःकर्णआकर्णनिःसृतैः ॥ जघानपांडवबलंशतशोथसहस्रशः ॥ १४ ॥ तत्तथासमरेकर्मकुर्वाणमपराजितम् ॥ परिवव्रुर्महेष्वासाःपांडवानांम
हारथाः ॥ १५ ॥ तंशिखंडीचभीमश्चधृष्टद्युम्नश्चपार्षतः ॥ नकुलःसहदेवश्चद्रौपदेयाश्चसात्यकिः ॥ १६ ॥ परिवव्रुर्जिघांसंतोराधेयंशरवृष्टिभिः ॥ सात्यकिस्तु
दाकर्णंविंशत्यानिशितैःशरैः ॥ १७ ॥ अताडयद्रणेशूरोजत्रुदेशेनरोत्तमः ॥ शिखंडीपंचविंशत्याधृष्टद्युम्नश्चसप्तभिः ॥ १८ ॥ द्रौपदेयाश्चतुःषष्ट्यासहदेवश्चसप्त
भिः ॥ नकुलश्चशतेनाजौकर्णंविव्याधसायकैः ॥ १९ ॥ भीमसेनस्तुराधेयंनवत्यानतपर्वणाम् ॥ विव्याधसमरेक्रुद्धोजत्रुदेशेमहाबलः ॥ २० ॥ अथप्रहस्याधि
रथिर्व्याक्षिपद्धनुरुत्तमम् ॥ मुमोचनिशितान्बाणान्पीडयन्सुमहाबलः ॥ २१ ॥ तान्प्रत्यविध्यद्राधेयःपंचभिःपंचभिःशरैः ॥ सात्यकेस्तुधनुश्छित्त्वाध्वजंचभरत
र्षभ ॥ २२ ॥ तंतथानवभिर्बाणैराजघानस्तनांतरे ॥ भीमसेनंततःक्रुद्धोविव्याधत्रिंशताशरैः ॥ २३ ॥ सहदेवस्यभल्लेनध्वजंचिच्छेदमारिष ॥ सारथिंचत्रिभिर्बा
णैराजघानपरंतपः ॥ २४ ॥ विरथान्द्रौपदेयांश्चचकारभरतर्षभ ॥ अक्ष्णोर्निमेषमात्रेणतदद्भुतमिवाभवत् ॥ २५ ॥ विमुखीकृत्यतान्सर्वान्शरैःसंनतपर्वभिः ॥
पंचालानहनच्छूरांश्चेदीनांचमहारथान् ॥ २६ ॥ तेवध्यमानाःसमरेचेदिमत्स्याविशांपते ॥ कर्णमेकमभिद्रुत्यशरसंघैःसमार्पयन् ॥ २७ ॥ तान्जघानशिनै
र्बाणैःसूतपुत्रोमहारथः ॥ तेवध्यमानाःसमरेचेदिमत्स्याविशांपते ॥ २८ ॥ प्राद्रवंतरणेभीताःसिंहत्रस्तामृगाइव ॥ एतदत्यद्भुतंकर्मदृष्टवानस्मिभारत ॥ २९ ॥

यदेकःसमरेशूरान्सूतपुत्रःप्रतापवान्॥ यतमानान्नरंशक्त्यायोधयानांश्वधन्विनः॥ ३० ॥ पांडवेयान्महाराजशरैर्वारितवान्रणे ॥ तत्रभारतकर्णस्यलाघवेन
महात्मनः॥ ३१ ॥ तुतुषुर्देवताःसर्वाःसिद्धाश्वसहचारणः॥ अपूजयन्महेष्वासाधार्तराष्ट्रानरोत्तमम्॥ ३२ ॥ कर्णरथवरश्रेष्ठंश्रेष्ठंसर्वधनुष्मताम्॥ ततःकर्णोम
हाराजददाहरिपुवाहिनीम्॥ ३३ ॥ कक्षमिद्धोयथावह्निर्निदाघेज्वलितोमहान्॥ तेवध्यमानाःकर्णेनपांडवेयास्ततस्ततः॥ ३४॥ प्राद्रवंतरणेभीताःकर्णदृष्ट्वाम
हारथम्॥ तत्राक्रंदोमहानासीत्पंचालानांमहारणे॥ ३५॥ वध्यतांसायकैस्तीक्ष्णैःकर्णचापवरच्युतैः॥ तेनशब्देनवित्रस्तापांडवानांमहाचमूः॥ ३६॥ कर्णमेकं
रणेयोधंमेनिरेतत्रशात्रवाः॥ तत्राद्भुतंपुनश्वक्रेराधेयःशत्रुकर्शनः॥३७॥ यदेनंपांडवाःसर्वेनशेकुरभिवीक्षितुम्॥ यथौघःपर्वतश्रेष्ठमासाद्याभिप्रदीर्यते॥३८॥
तथातत्पांडवंसैन्यंकर्णमासाद्यदीर्यते॥ कर्णोपिसमरेराजन्विधूमोग्निरिवज्वलन्॥ ३९॥ ददहंस्तस्थौमहाबाहुःपांडवानांमहाचमूम्॥ शिरांसिचमहाराजकर्णा
श्वैवसकुंडलान्॥ ४० ॥ बाहूंश्ववीरोवीराणांचिच्छेदलघुचेषुभिः॥ हस्तिदंतत्सरून्खड्गान्ध्वजान्शक्तीर्हयान्गजान्॥ ४१ ॥ रथांश्वविविधान्राजन्पताकाव्य
जनानिच॥ अक्षंचयुगयोक्राणिचक्राणिविविधानिच॥ ४२॥ चिच्छेदबहुधाकर्णोयोधव्रतमनुष्ठितः॥ तत्रभारतकर्णेननिहतैर्गजवाजिभिः॥ ४३ ॥ अगम्य
रूपापृथिवीमांसशोणितकर्दमा॥ विषमंचसमंचैवहतैरश्वपदातिभिः ॥ ४४ ॥ रथैश्वकुंजरैश्वैवनप्राज्ञायतकिंचन ॥ नापिस्वेनपरेयोधाःप्राज्ञायंतपरस्परम्
॥ ४५॥ घोरेशरांधकारेतुकर्णास्त्रेचविजृंभिते॥ राधेयचापनिर्मुक्तैःशरैःकांचनभूषणैः॥ ४६॥ संछादितामहाराजपांडवानांमहारथाः॥ तेपांडवेयाःसमरेराधे
येनपुनःपुनः॥ ४७॥ अभज्यंतमहाराजयतमानामहारथाः॥ मृगसंघान्यथाक्रुद्धःसिंहोद्रावयतेवने॥ ४८ ॥ पंचालानांरथश्रेष्ठान्द्रावयन्शात्रवांस्तथा॥ कर्ण
स्तुसमरेयोधांस्त्रासयन्सुमहायशाः॥ ४९ ॥ कालयामासतत्सैन्यंयथापशुगणान्वृकः॥ दृष्ट्वातुपांडवींसेनांधार्तराष्ट्राःपराङ्मुखीम् ॥ ५० ॥ तत्राजग्मुर्महेष्वा
सारुवंतोभैरवान्रवान्॥ दुर्योधनोहिराजेंद्रमुदापरमयायुतः॥५१॥ वादयामाससंहृष्टोनानावाद्यानिसर्वशः॥ पंचालापिमहेष्वासाभग्नास्तत्रनरोत्तमाः॥५२॥
न्यवर्ततयथाशूरंमृत्युंकृत्वानिवर्तनम्॥तान्निवृत्तान्रणेशूरान्राधेयःशत्रुतापनः॥ ५३ ॥ अनेकशोमहाराजबभंजपुरुषर्षभः॥ तत्रभारतकर्णेनपंचालाविंशती
रथाः॥ ५४ ॥ निहताःसायकैःक्रोधाच्चेदयश्वपरंशताः॥ कृत्वाशून्यान्रथोपस्थान्वाजिपृष्ठांश्वभारत॥ ५५॥

॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ॥ इतिकर्णपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेअष्टसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७८ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ अर्जुनइति ॥ १ ॥ २ ॥

निर्मनुष्यान्गजस्कंधान्पादातांश्चैवविद्रुतान् ॥ आदित्यइवमध्याह्नेदुर्निरीक्ष्यःपरंतपः ॥ ५६ ॥ कालांतकवपुःशूरःसूतपुत्रोऽभ्यराजत ॥ एवमेतन्महाराजनरवाजिरथद्विपान् ॥ ५७ ॥ हत्वातस्थौमहेष्वासःकर्णोऽरिगणसूदनः ॥ यथाभूतगणान्हत्वाकालस्तिष्ठेन्महाबलः ॥ ५८ ॥ तथाससोमकान्हत्वातस्थावेकोमहारथः ॥ तत्राद्भुतमपश्यामपंचालानांपराक्रमम् ॥ ५९ ॥ वध्यमानापियत्कर्णंनाजहूरणमूर्धनि ॥ राजादुःशासनश्चैवकृपःशारद्वतस्तथा ॥ ६० ॥ अश्वत्थामाकृतवर्माशकुनिश्चमहाबलः ॥ न्यहनन्पांडवींसेनांशतशोथसहस्रशः ॥ ६१ ॥ कर्णपुत्रौतुराजेंद्रभ्रातरौसत्यविक्रमौ ॥ निजघ्नातेबलंक्रुद्धौपांडवानामितस्ततः ॥ ६२ ॥ तत्रयुद्धंमहच्चासीत्क्रूरंविशसनंमहत् ॥ तथैवपांडवाःशूराधृष्टद्युम्नशिखंडिनौ ॥ ६३ ॥ द्रौपदेयाश्चसंक्रुद्धाअभ्यघ्नंस्तावकंबलम् ॥ एवमेषक्षयोवृत्तःपांडवानांततस्ततः ॥ तावकानामपिरणेभीमंप्राप्यमहाबलम् ॥ ६४ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेकर्णपर्वणिसंकुलयुद्धेअष्टसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७८ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ संजयउवाच ॥ ॥ अर्जुनस्तुमहाराजहत्वासैन्यंचतुर्विधम् ॥ सूतपुत्रंचसंक्रुद्धंदृष्ट्वाचैवमहारणे ॥ १ ॥ शोणितोदांमहींकृत्वामांसमज्जास्थिपंकिलाम् ॥ मनुष्यशीर्षपाषाणांहस्त्यश्वकृतरोधसम् ॥ २ ॥ शूरास्थिचयसंकीर्णांकाकगृध्रानुनादिताम् ॥ छत्रहंसप्लवोपेतांवीरवृक्षापहारिणीम् ॥ ३ ॥ हारपद्माकरवतीमुष्णीषवरफेनिलाम् ॥ धनुःशरध्वजोपेतांनरक्षुद्रकपालिनीम् ॥ ४ ॥ चर्मवर्मभ्रमोपेतांरथोडुपसमाकुलाम् ॥ जयैषिणांचसुतरांभीरूणांचसुदुस्तराम् ॥ ५ ॥ नदींप्रावर्तयित्वाचबीभत्सुःपरवीरहा ॥ वासुदेवमिदंवाक्यमब्रवीत्पुरुषर्षभः ॥ ६ ॥ ॥ अर्जुनउवाच ॥ ॥ एषकेतूरणेकृष्णसूतपुत्रस्यदृश्यते ॥ भीमसेनादयश्चैतेयोधयंतिमहारथम् ॥ ७ ॥ एतेद्रवंतिपंचालाःकर्णत्रस्ताजनार्दन ॥ एषदुर्योधनोराजाश्वेतच्छत्रेणधार्यता ॥ ८ ॥ कर्णेनभग्नान्पंचालान्द्रावयन्बहुशोभते ॥ कृपश्चकृतवर्माचद्रौणिश्चैवमहारथः ॥ ९ ॥ एतेरक्षंतिराजानंसूतपुत्रेणरक्षिताः ॥ अवध्यमानास्तेस्माभिर्घातयिष्यंतिसोमकान् ॥ १० ॥ एषशल्योरथोपस्थेरश्मिसंचारकोविदः ॥ सूतपुत्ररथंकृष्णवाहयन्बहुशोभते ॥ ११ ॥ तत्रमेबुद्धिरुत्पन्नावाहयात्रमहारथम् ॥ नाहत्वासमरेकर्णंनिवर्तिष्येकथंचन ॥ १२ ॥ राधेयोप्यन्यथापार्थान्सृंजयांश्चमहारथान् ॥ निःशेषान्समरेकुर्यात्पश्यतांनोजनार्दन ॥ १३ ॥ ततःप्रायाद्रथेनाशुकेशवस्तववाहिनीम् ॥ कर्णप्रतिमहेष्वासंद्वैरथेसव्यसाचिना ॥ १४ ॥ प्रयातश्चमहाबाहुःपांडवानुज्ञयाहरिः ॥ आश्वासयन्रथेनैवपांडुसैन्यानिसर्वशः ॥ १५ ॥ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥

॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥

रथघोषःससंग्रामेपांडवेयस्यसंबभौ ॥ वासवाशनितुल्यस्यमेघौघस्येवमारिष ॥ १६ ॥ महतारथघोषेणपांडवःसत्यविक्रमः ॥ अभ्ययादप्रमेयात्मानिर्जयं
स्तववाहिनीम् ॥ १७ ॥ तमायांतंसमीक्ष्यैवश्वेताश्वंकृष्णसारथिम् ॥ मद्रराजोब्रवीत्कर्णंकेतुंदृष्ट्वामहात्मनः ॥ १८ ॥ अयंसरथआयातिश्वेताश्वःकृष्णसारथिः ॥
निघ्नन्नमित्रान्समरेयंकर्णपरिपृच्छसि ॥ १९ ॥ एषतिष्ठतिकौंतेयःसंस्पृशन्गांडिवंधनुः ॥ तंहनिष्यसिचेदद्यतन्नःश्रेयोभविष्यति ॥ २० ॥ धनुर्ज्याचंद्रतारांकाप
ताकाकिंकिणीयुता ॥ पश्यकर्णार्जुनस्यैषासौदामन्यंबरेयथा ॥ २१ ॥ एषध्वजाग्रेपार्थस्यप्रेक्षमाणःसमंततः ॥ दृश्यतेवानरोभीमोवीराणांभयवर्धनः ॥ २२ ॥
एतच्चक्रंगदाशंखःशार्ङ्गंकृष्णस्यचप्रभो ॥ दृश्यतेपांडवरथेवाहयानस्यवाजिनः ॥ २३ ॥ एतत्कूजतिगांडीवंविसृष्टंसव्यसाचिना ॥ एतेहस्तवतामुक्ताघ्नंत्यमित्रा
न्शिताःशराः ॥ २४ ॥ विशालायतताम्राक्षैःपूर्णचंद्रनिभाननैः ॥ एषाभूःकीर्यतेराज्ञांशिरोभिरपलायिनाम् ॥ २५ ॥ एतेपरिघसंकाशाःपुण्यगंधानुलेपनाः ॥ उ
द्यतारणशूराणांपात्यंतेसायुधाभुजाः ॥ २६ ॥ निरस्तजिह्वानेत्रांतावाजिनःसहसादिभिः ॥ पतिताःपात्यमानाश्चक्षितौक्षीणाविशेरते ॥ २७ ॥ एतेपर्वतशृंगा
णांतुल्याहैमवतागजाः ॥ संछिन्नकुंभाःपार्थेनप्रपतंत्यद्रयोयथा ॥ २८ ॥ गंधर्वनगराकारायथावातेनरेश्वराः ॥ विमानादिवपुण्यांतेस्वर्गिणोनिपतंत्यमी
॥ २९ ॥ व्याकुलीकृतमत्यर्थंपरसैन्यंकिरीटिना ॥ नानामृगसहस्राणांयूथंकेसरिणायथा ॥ ३० ॥ त्वामभिप्रेप्सुरायातिकर्णनिघ्नन्वरान्रथान् ॥ असह्यमानो
राधेयतंयाहिप्रतिभारत ॥ ३१ ॥ एषाविदीर्यतेसेनाधार्तराष्ट्रीसमंततः ॥ अर्जुनस्यभयात्तूर्णंनिघ्नतःशात्रवान्बहून् ॥ ३२ ॥ वर्जयन्सर्वसैन्यानित्वरतेहिधनंज
यः ॥ त्वदर्थमितिमन्येहंयथास्योदीर्यतेवपुः ॥ ३३ ॥ नत्ववस्थास्यतेपार्थोयुयुत्सुःकेनचित्सह ॥ त्वामृतेक्रोधदीप्तोरिपीड्यमानेवृकोदरे ॥ ३४ ॥ विरथंधर्मरा
जंतुदृष्ट्वासुदृढविक्षतम् ॥ शिखंडिनंसात्यकिंचधृष्टद्युम्नंचपार्षतम् ॥ ३५ ॥ द्रौपदेयान्युधामन्युमुत्तमौजसमेवच ॥ नकुलंसहदेवंचभ्रातरौद्वौसमीक्ष्यच ॥ ३६ ॥
सहसैकरथःपार्थस्त्वामभ्येतिपरंतपः ॥ क्रोधरक्तेक्षणःक्रुद्धोजिघांसुःसर्वपार्थिवान् ॥ ३७ ॥ त्वरितोभिपतत्यस्मांस्त्यक्त्वासैन्यान्यसंशयम् ॥ त्वंकर्णप्रतियाह्ये
नंनास्त्यन्योहिधनुर्धरः ॥ ३८ ॥ नतंपश्यामिलोकेस्मिंस्त्वत्तोप्यन्यंधनुर्धरम् ॥ अर्जुनंसमरेक्रुद्धंयोवेलामिवधारयेत् ॥ ३९ ॥ नचास्यरक्षांपश्यामिपार्श्वतोनचपृ
ष्ठतः ॥ एकएवाभियातित्वांपश्यसाफल्यमात्मनः ॥ ४० ॥ त्वंहिकृष्णौरणेशक्तःसंसाधयितुमाहवे ॥ तवैवभारोराधेयप्रत्युद्याहिधनंजयम् ॥ ४१ ॥

॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥

समानोद्यसिभीष्मेणद्रोणद्रौणिकृपेणच ॥ सव्यसाचिनमायांतंनिवारयमहारणे ॥ ४२ ॥ लेलिहानंयथासर्पंगर्जंतमृषभंयथा॥ वनस्थितंयथाव्याघ्रंजहिक
र्णधनंजयम्॥ ४३॥ एतेद्रवंतिसमरेधार्तराष्ट्रामहारथाः॥ अर्जुनस्यभयात्तूर्णंनिरपेक्षाजनाधिपाः ॥ ४४॥ द्रवतामथतेषांतुनान्योस्तियुधिमानवः॥ भयहायो
भवेद्वीरस्त्वामृतेसूतनंदन ॥ एतेत्वांकुरवःसर्वेद्वीपमासाद्यसंयुगे ॥ ४५ ॥ धिष्ठिताःपुरुषव्याघ्रत्वत्तःशरणकांक्षिणः॥ वैदेहांबष्ठकांबोजास्तथानग्नजितस्त्वया
॥ ४६ ॥ गांधाराश्चयथाधृत्याजिताःसंख्येसुदुर्जयाः॥ तांधृतिंकुरुराधेयततःप्रत्येहिपांडवम्॥ ४७॥ वासुदेवंचवार्ष्णेयंप्रीयमाणंकिरीटिना॥ प्रत्युद्याहिमहाबा
होपौरुषेमहतिस्थितः॥ ४८॥ ॥कर्णउवाच ॥ ॥प्रकृतिस्थोसिमेशल्यइदानींसंमतस्तथा ॥ प्रतिभासिमहाबाहोमाभैषीस्त्वंधनंजयात्॥ ४९॥ पश्यबाहो
र्बलंमेद्यशिक्षितस्यचपश्यमे॥ एकोद्यनिहनिष्यामिपांडवानांमहाचमूम् ॥ ५० ॥ कृष्णौचपुरुषव्याघ्रौततःसत्यंब्रवीमिते॥ नाहत्वायुधितौवीरौव्यपयास्येकथं
चन॥ ५१ ॥ शिश्येवानिहतस्ताभ्यामनित्योहिरणेजयः॥ कृतार्थोद्यभविष्यामिहत्वावाप्यथवाहतः॥ ५२॥ ॥शल्यउवाच॥ ॥अजय्यमेनंप्रवदंतियुद्धेम
हारथाःकर्णरथप्रवीरम्॥ एकाकिनंकिमुकृष्णाभिगुप्तंविजेतुमेनंकइहोत्सहेत ॥ ५३॥ ॥कर्णउवाच॥ ॥नैतादृशोजातुबभूवलोकेरथोत्तमोयावदुपश्रुतंनः॥
तमीदृशंप्रतियोत्स्यामिपार्थंमहाहवेपश्यचपौरुषंमे ॥ ५४ ॥ रणेचरत्येषरथप्रवीरःसितैर्हयैःकौरवराजपुत्रः ॥ सवाद्यमांनेष्यतिकृच्छ्रमेतत्कर्णस्यांतादेतदंता
स्तुसर्वे॥ ५५॥ अस्वेदिनौराजपुत्रस्यहस्ताववेपमानौजातकिणौबृहंतौ॥ दृढायुधःकृतिमान्क्षिप्रहस्तोनपांडवेयेनसमोस्तियोधः ॥ ५६ ॥ गृह्णात्यनेकानपिकं
कपत्रानेकंयथातान्प्रतियोज्यचाशु ॥ तेक्रोशमात्रेनिपतंत्यमोघाःकस्तेनयोधोस्तिसमःपृथिव्याम् ॥ ५७॥ अतोषयत्खांडवेयोहुताशंकृष्णद्वितीयोतिरथस्तर
स्वी ॥ लेभेचक्रंयत्रकृष्णोमहात्माधनुर्गांडीवंपांडवःसव्यसाची ॥ ५८॥ श्वेताश्वयुक्तंचसुघोषमुग्रंरथंमहाबाहुरदीनसत्त्वः॥ महेषुधीचाक्षयेदिव्यरूपेशस्त्राणि
दिव्यानिचहव्यवाहात् ॥ ५९ ॥ तथेंद्रलोकेनिजघानदैत्यानसंख्येयान्कालकेयांश्चसर्वान्॥ लेभेशंखंदेवदत्तंस्मतत्रकोनामतेनाभ्यधिकःपृथिव्याम्॥ ६० ॥
महादेवंतोषयामासयोस्त्रैःसाक्षात्सुयुद्धेनमहानुभावः ॥ लेभेततःपाशुपतंसुघोरंत्रैलोक्यसंहारकरंमहास्त्रम् ॥ ६१ ॥ पृथक्पृथग्लोकपालाःसमेतादद्दुर्महास्त्रा
ण्यप्रमेयाणिसंख्ये॥ यैस्तान्जघानाशुरणेनृसिंहःसकालकेयानसुरान्समेतान् ॥ ६२॥

॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ शुचिशुक्रयोःआषाढज्येष्ठयोर्मध्येगतः ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ ८० ॥ ८१ ॥

तथाविराटस्यपुरेसमेतान्सर्वानस्मानेकरथेनजित्वा॥ जहारतद्गोधनमाजिमध्येवस्त्राणिचादत्तमहारथेभ्यः ॥ ६३ ॥ तमीदृशंवीर्यगुणोपपन्नंकृष्णद्वितीयंपर
मंनृपाणाम्॥ तमाह्वयन्साहसमुत्तमंवैजानेस्वयंसर्वलोकस्यशल्य ॥ ६४ ॥ अनंतवीर्येणचकेशवेननारायणेनाप्रतिमेनगुप्तः ॥ वर्षायुतैर्यस्यगुणानशक्यावक्
तुंसमेतैरपिसर्वलोकैः॥ ६५॥ महात्मनःशंखचक्रासिपाणेर्विष्णोर्जिष्णोर्वसुदेवात्मजस्य॥ भयंचमेजायतेसाध्वसंचदृष्ट्वाकृष्णावेकरथेसमेतौ ॥ ६६ ॥ अ
तीवपार्थोयुधिकार्मुकिभ्योनारायणश्चाप्रतिचक्रयुद्धे ॥ एवंविधौपांडववासुदेवौचलेत्स्वदेशाद्धिमवान्नकृष्णौ॥६७॥ उभौहिशूरौबलिनौदृढायुधौमहारथौ
संहननोपपन्नौ ॥ एतादृशौफाल्गुनवासुदेवौकोन्यःप्रतीयान्मदृतेतौतुशल्य ॥ ६८ ॥ मनोरथोयस्तुममाद्यतस्यमद्रेश युद्धंप्रतिपांडवस्य ॥ नैतच्चिरादाशुभवि
ष्यतीदमत्यद्भुतंचित्रमतुल्यरूपम्॥ ६९ ॥ एतौचहत्वायुधिपातयिष्येमांवापिकृष्णौनिहनिष्यतोद्य॥ इतिब्रुवन्शल्यममित्रहंताकर्णोरणेमेघइवोन्ननाद॥७०॥
अभ्येत्यपुत्रेणतवाभिनंदितःसमेत्यचोवाचकुरुप्रवीरम्॥ कृपंचभोजंचमहाभुजावुभौतथैवगांधारपतिंसहानुजम्॥७१॥ गुरोःसुतंचावरजंतथात्मनःपदाति
नोथद्विपसादिनश्चतान्॥ निरुध्यताभिद्रवताच्युतार्जुनौश्रमेणसंयोजयताशुसर्वशः ॥ ७२ ॥ यथाभवद्भिर्भृशविक्षतावुभौसुखेनहन्यामहमद्यभूमिपाः ॥ त
थेतिचोक्त्वात्वरिताःस्मतेर्जुनंजिघांसवोवीरतराःसमाययुः ॥ ७३ ॥ शरैश्चजघ्नुर्युधितंमहारथाधनंजयंकर्णनिदेशकारिणः॥ नदीनदंभूरिजलोमहार्णवोयथा
तथातान्समरेर्जुनोग्रसत्॥ ७४ ॥ नसंदधानोनतथाशरोत्तमान्प्रमुंचमानोरिपुभिःप्रदृश्यते॥ धनंजयास्त्रैस्तुशरैर्विदारिताहतानिपेतुर्नरवाजिकुंजराः॥ ७५॥
शरार्चिषंगांडिवचारुमंडलंयुगांतसूर्यप्रतिमानतेजसम्॥ नकौरवाःशेकुरुदीक्षितुंजयंयथारविंव्याधितचक्षुषोजनाः॥७६॥ शरोत्तमान्संप्रहितान्महारथैश्चि
च्छेदपार्थःप्रहसञ्छरौघैः॥ भूयश्चतानहनद्बाणसंघान्गांडीवधन्वायतपूर्णमंडलम् ॥ ७७ ॥ यथोग्ररश्मिःशुचिशुक्रमध्यगःसुखंविवस्वान्हरतेजलौघान्॥
तथार्जुनोबाणगणान्निरस्यददाहसेनांतवपार्थिवेंद्र॥७८॥ तमभ्यधावद्विसृजन्कृपःशरांस्तथैवभोजस्तवचात्मजःस्वयम्॥ महारथोद्रोणसुतश्चसायकैरवाकि
रंस्तोयधरायथाचलम् ॥ ७९ ॥ जिघांसुभिस्तान्कुशलःशरोत्तमान्महाहवेसंप्रहितान्प्रयत्नतः॥ शरैःप्रचिच्छेदसपांडवस्त्वरन्पराभिनद्वक्षसिचेषुभिस्त्रिभिः॥
॥ ८० ॥ सगांडिवव्यायतपूर्णमंडलस्तपन्रिपूनर्जुनभास्करोबभौ॥ शरोग्ररश्मिःशुचिशुक्रमध्यगोयथैवसूर्यःपरिवेषवांस्तथा॥ ८१ ॥

॥ ८२ ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ आयुधंआयुधजातं उपनिकीर्यनिषंगकोशादिभ्योनिष्काम्यभूतलेभूतलतुल्येहताश्वसारथिध्वजस्यरथस्योपस्थे ॥ ८५ ॥ ८६ ॥ ८७ ॥ ८८॥८९॥९०॥ ९१ ॥ ९२ ॥९३॥

अथाग्र्यबाणैर्दशभिर्धनंजयंपराभिनद्द्रोणसुतोच्युतंत्रिभिः॥ चतुर्भिरश्वांश्चतुरःकपिंततःशरैश्चनाराचवरैरवाकिरत् ॥ ८२ ॥ तथापितंप्रस्फुरदात्तकार्मुकंत्रिभिःशरैर्यंतृशिरःक्षुरेण॥हयांश्चतुर्भिश्चपुनस्त्रिभिर्ध्वजंधनंजयोद्रौणिरथादपातयत् ॥ ८३ ॥ सरोषपूर्णोमणिवज्रहाटकैरलंकृतंतक्षकभोगवर्चसम् ॥ महाधनंकार्मुकमन्यदाददेयथामहाहिप्रवरंगिरेस्तटात् ॥ ८४ ॥ स्वमायुधंचोपनिकीर्यभूतलेधनुश्चकृत्वासगुणंगुणाधिकः॥ समार्दयत्तावजितौनरोत्तमौशरोत्तमैर्द्रौणिरविध्यदंतिकात्॥८५॥ कृपश्चभोजश्चतवात्मजश्चतेशरैरनेकैर्युधिपांडवर्षभम्॥ महारथाःसंयुगमूर्धनिस्थितास्तमोनुदंवारिधराइवापतन्॥ ८६॥ कृपस्यपार्थःसशरंशरासनंहयान्ध्वजान्सारथिमेवपत्रिभिः ॥ समार्पयद्बाहुसहस्रविक्रमस्तथाययथावज्रधरःपुराबलेः ॥ ८७॥ सपार्थबाणैर्विनिपातितायुधोध्वजावमर्देचकृतेमहाहवे॥ कृतःकृपोबाणसहस्रयंत्रितोयथापगेयःप्रथमंकिरीटिना ॥८८॥ शरैःप्रचिच्छेदतवात्मजस्यध्वजंधनुश्चप्रचकर्तनर्दतः॥ जघानचाश्वान्कृतवर्मणःशुभान्ध्वजंचचिच्छेदततःप्रतापतान् ॥ ८९ ॥ सवाजिसूतेष्वसनान्सकेतनान्जघाननागाश्वरथांस्त्वरंश्चसः ॥ ततःप्रकीर्णंसुमहद्बलंतवप्रदारितंसेतुरिवांभसायथा॥ ९० ॥ ततोर्जुनस्याशुरथेनकेशवश्चकारशत्रूनपसव्यमातुरान् ॥ ततःप्रयातंत्वरितंधनंजयंशतक्रतुंवृत्रनिजघ्नुषंयथा ॥ ९१ ॥ समन्वधावन्पुनरुत्थितैर्ध्वजैरथैःसुयुक्तैरपरेयुयुत्सवः॥ अथाभिसृत्यप्रतिवार्यतानरीन्धनंजयस्याभिमुखंमहारथाः॥ ९२॥ शिखंडिशैनेययमाःशितैःशरैर्विदारयंतोव्यनदन्सुभैरवम् ॥ ततोभिजघ्नुःकुपिताःपरस्परंशरैस्तदांजोगतिभिःसुतजनैः॥ ९३ ॥कुरुप्रवीराःसहसृंजयैर्यथाऽसुराःपुरादेवगणैस्तथाहवे॥जयेप्सवःस्वर्गमनायचोत्सुकाःपतंतिनागाश्वरथाःपरंतप ॥ ९४ ॥ जगर्जुरुच्चैर्बलवच्चविव्यधुःशरैःसुमुक्तैरितरेतरंपृथक् ॥ शरांधकारेतुमहात्मभिःकृतेमहामृधेयोधवरैःपरस्परम्॥ चतुर्दिशोवैविदिशश्चपार्थिवप्रभाचसूर्यस्यतमोवृताभवत्॥ ९५॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेकर्णपर्वणिसंकुलयुद्धेऊनाशीतितमोऽध्यायः॥७९॥

संजयउवाच॥ ॥राजन्कुरूणांप्रवरैर्बलैर्भीममभिद्रुतम्॥मज्जंतमिवकौंतेयमुज्जिहीर्षुर्धनंजयः ॥ १ ॥ विमृद्यसूतपुत्रस्यसेनांभारतसायकैः ॥ प्राहिणोन्मृत्युलोकायपरवीरान्धनंजयः॥ २॥ततोस्यांबरमाश्रित्यशरजालानिभागशः॥ अदृश्यंततथान्येचनिजघ्नुस्तवबाहिनीम्॥ ३॥

॥ ९४ ॥ ९५ ॥ ॥ इतिकर्णपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेऊनाशीतितमोऽध्यायः ॥ ७९ ॥ ॥ ७९ ॥ ॥ राजन्निति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥

॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥१५ ॥१६ ॥ १७ ॥ विनिर्दहन्नित्यत्राडभावआर्षः ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२॥२३॥२४॥२५॥२६॥२७॥२८॥२९ ॥

सपक्षिसंघाचरितमाकाशंपूरयन्शरैः ॥ धनंजयोमहाबाहुःकुरूणामंतकोभवत् ॥ ५ ॥ ततोभल्लैःक्षुरप्रैश्चनाराचैर्विमलैरपि ॥ गात्राणिप्राच्छिनत्पार्थःशिरांसिचचकर्तह ॥ ५ ॥ छिन्नगात्रैर्विकवचैर्विशिरस्कैःसमंततः ॥ पातितैश्चपतद्भिश्चयोधैरासीत्समावृता ॥ ६ ॥ धनंजयशराभ्यस्तैःस्यंदनाश्वरथद्विपैः ॥ संछिन्नभिन्नविध्वस्तैर्व्यंगांगात्रयवैःस्तृता ॥ ७ ॥ सुदुर्गमासुविषमाघोरात्यर्थंसुदुर्दृशा ॥ रणभूमिरभूद्राजन्महावैतरणीयथा ॥ ८ ॥ ईषाचक्राक्षभग्नैश्चव्यश्वैःसाश्वैश्चयुध्यताम् ॥ ससूतैर्हतसूतैश्चरथैःस्तीर्णाभवन्मही ॥ ९ ॥ सुवर्णवर्णसंनाहैर्योधैःकनकभूषणैः ॥ आस्थिताःकृप्तवर्माणोभद्रानित्यमदाद्विपाः ॥ १० ॥ क्रुद्धाःक्रूरैर्महामात्रैःपार्ष्ण्यंगुष्ठप्रचोदिताः ॥ चतुःशताःशरवरैर्हताःपेतुःकिरीटिना ॥ ११ ॥ पर्यस्तानीवशृंगाणिसमृद्धानिमहागिरेः ॥ धनंजयशराभ्यस्तैःस्तीर्णाभूर्वरवारणैः ॥ १२ ॥ समंताज्जलदप्रख्यान्वारणान्मदवर्षिणः ॥ अभिपेदेर्जुनरथोघनान्भिंदन्निवांशुमान् ॥ १३ ॥ हतैर्गजमनुष्याश्वैर्भिन्नैश्चबहुधारथैः ॥ विशस्त्रयंत्रकवचैर्युद्धशौंडैर्गतासुभिः ॥ १४ ॥ अपविद्धायुधैर्मार्गःस्तीर्णोभूत्फाल्गुनेनवै ॥ व्यस्फारयच्चगांडीवंसुमहद्भैरवारवम् ॥ १५ ॥ घोरवज्रविनिष्पेषंस्तनयित्नुरिवांबरे ॥ ततःप्रादीर्यतचमूर्धनंजयशराहता ॥ १६ ॥ महावातसमाविद्धामहानौरिवसागरे ॥ नानारूपाःप्राणहराःशरागांडीवचोदिताः ॥ १७ ॥ अलातोल्काशनिप्रख्यास्तवसैन्यंविनिर्दहन्[1] ॥ महागिरौवेणुवनंनिशिप्रज्वलितंयथा ॥ १८ ॥ तथातवमहासैन्यंप्रास्फुरच्छरपीडितम् ॥ संपिष्टदग्धविध्वस्तंतवसैन्यंकिरीटिना ॥ १९ ॥ कृतंप्रविहतंबाणैःसर्वतःप्रद्रुतंदिशः ॥ महावनेमृगगणादावाग्नित्रासितायथा ॥ २० ॥ कुरवःपर्यवर्तंतनिर्दग्धाःसव्यसाचिना ॥ उत्सृज्यचमहाबाहुंभीमसेनंतथारणे ॥ २१ ॥ बलंकुरूणामुद्विग्नंसर्वमासीत्पराङ्मुखम् ॥ ततःकुरुषुभग्नेषुबीभत्सुरपराजितः ॥ २२ ॥ भीमसेनंसमासाद्यमुहूर्तंसोभ्यवर्तत ॥ समागम्यचभीमेनमंत्रयित्वाचफाल्गुनः ॥ २३ ॥ विशल्यमरुजंचास्मैकथयित्वायुधिष्ठिरम् ॥ भीमसेनाभ्यनुज्ञातस्ततःप्रायाद्धनंजयः ॥ २४ ॥ नादयन्रथघोषेणपृथिवींद्यांचभारत ॥ ततःपरिवृतोवीरैर्दशभिर्योधपुंगवैः ॥ २५ ॥ दुःशासनादवरजैस्तवपुत्रैर्धनंजयः ॥ तेतमभ्यर्दयन्बाणैरुल्काभिरिवकुंजरम् ॥ २६ ॥ आततेष्वसनाःशूरानृत्यंतइवभारत ॥ अपसव्यांस्तुतांश्चक्रेरथेनमधुसूदनः ॥ २७ ॥ नियुक्तान्हिसतान्मेनेयमायाशुकिरीटिना ॥ ततस्तेप्राद्रवन्शूराःपराङ्मुखरथेर्जुने ॥ २८ ॥ तेषामापततांकेतूनश्वांश्चापानिसायकान् ॥ नाराचैरर्धचंद्रैश्चक्षिप्रंपार्थोन्यपातयत् ॥ २९ ॥

[1] अत्रार्जुनकृतंदशधृतराष्ट्रपुत्रहननंविचारणीयं

॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ॥ इतिकर्णपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेअशीतितमोऽध्यायः ॥ ८० ॥ ॥ ७ ॥ ॥ तमिति ॥ १ ॥ २ ॥३॥ ४ ॥ ५॥६ ॥ ७ ॥ ८ ॥९॥ १० ॥११॥

अथान्यैर्दशभिर्भल्लैःशिरांस्येषामपातयत् ॥ रोषसंरक्तनेत्राणिसंदष्टौष्ठानिभूतले ॥ ३० ॥ तानिवक्त्राणिविबभुःकमलानीवभूरिशः ॥ तांस्तुभल्लैर्महावेगैर्दशभि
र्दशकौरवान् ॥ ३१ ॥ रुक्मांगदात्रुक्मपुंखैर्हत्वाप्रायादमित्रहा ॥ ३२ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेकर्णपर्वणिसंकुलयुद्धे अशीतितमोऽध्यायः ॥ ८० ॥ ॥ ७ ॥
॥ संजयउवाच ॥ ॥ तंप्रयांतंमहावेगैरश्वैःकपिवरध्वजम् ॥ युद्धायाभ्यद्रवन्वीराःकुरूणांनवतीरथाः ॥ १ ॥ कृत्वासंशप्तकाघोरंशपथंपारलौकिकम् ॥ परिवव्रुर्न
रव्याघ्रानरव्याघ्रंरणेर्जुनम् ॥ २ ॥ कृष्णःश्वेतान्महावेगानश्वान्कांचनभूषणान् ॥ मुक्ताजालप्रतिच्छन्नान्प्रैषीत्कर्णरथंप्रति ॥ ३ ॥ ततःकर्णरथंयांतमरिघ्नंतंधनंजय
म् ॥ बाणवर्षैरभिघ्नंतःसंशप्तकरथाययुः ॥ ४ ॥ त्वरमाणांस्तुतान्सर्वान्ससूतेष्वसनध्वजान् ॥ जघाननवतिंवीरानर्जुनोनिशितैःशरैः ॥ ५ ॥ तेपतंतहताबाणैर्नानारू
पैःकिरीटिना ॥ सविमानायथासिद्धाःस्वर्गात्पुण्यक्षयेतथा ॥ ६ ॥ ततःसरथनागाश्वाःकुरवःकुरुसत्तमम् ॥ निर्भयाभरतश्रेष्ठमभ्यवर्ततफाल्गुनम् ॥ ७ ॥ तदायस्त
मनुष्याश्वमुदीर्णवरवारणम् ॥ पुत्राणांतेमहासैन्यंसमरौत्सीद्धनंजयम् ॥ ८ ॥ शक्त्यृष्टितोमरप्रासैर्गदानिस्त्रिंशसायकैः ॥ प्राच्छादयन्महेष्वासाःकुरवःकुरुनंदनम्
॥ ९ ॥ तामंतरिक्षेविततांशस्त्रवृष्टिंसमंततः ॥ व्यधमत्पांडवोबाणैस्तमःसूर्यइवांशुभिः ॥ १० ॥ ततोम्लेच्छाःस्थितामत्तैस्त्रयोदशशतैर्गजैः ॥ पार्श्वतोव्यहनन्पार्थंतव
पुत्रस्यशासनात् ॥ ११ ॥ कर्णिनालीकनाराचैस्तोमरप्रासशक्तिभिः ॥ मुसलैर्भिंदिपालैश्चरथस्थंपार्थमार्दयन् ॥ १२ ॥ तांशस्त्रवृष्टिमतुलांद्विपहस्तैःप्रवेरिताम् ॥
चिच्छेदनिशितैर्भल्लैरर्धचंद्रैश्चफाल्गुनः ॥ १३ ॥ अथतान्द्विरदान्सर्वान्नानालिंगैःशरोत्तमैः ॥ सपताकध्वजारोहान्गिरीन्वज्रैरिवाहनत् ॥ १४ ॥ तेहेमपुंखै
रिषुभिरर्दिताहेममालिनः ॥ हताःपेतुर्महानागाःसाग्निज्वालाइवाद्रयः ॥ १५ ॥ ततोगांडीवनिर्घोषोमहानासीद्विशांपते ॥ स्तनतांकूजतांचैवमनुष्यगजवाजि
नाम् ॥ १६ ॥ कुंजराश्चहताराजन्दुद्रुवुस्तेसमंततः ॥ अश्वाश्चपर्यधावंतहतारोहादिशोदश ॥ १७ ॥ रथाहीनामहाराजरथिभिर्वाजिभिस्तथा ॥ गंधर्वनगराका
रादृश्यंतेस्मसहस्रशः ॥ १८ ॥ अश्वारोहामहाराजधावमानाइतस्ततः ॥ तत्रतत्रैवदृश्यंतेनिहताःपार्थसायकैः ॥ १९ ॥ तस्मिन्क्षणेपांडवस्यबाह्वोर्बलमदृश्य
त ॥ यत्सादिनोवारणांश्चरथांश्चैकोजयद्युधि ॥ २० ॥ ततस्त्र्यंगेणमहताबलेनभरतर्षभ ॥ दृष्ट्वापरिवृतंराजन्भीमसेनःकिरीटिनम् ॥ २१ ॥ हतावशेषानुत्सृज्यत्व
दीयान्कतिचिद्रथान् ॥ जवेनाभ्यद्रवद्राजन्धनंजयरथंप्रति ॥ २२ ॥ ॥१२॥१३॥१४॥ १५॥१६॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥

॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥

ततस्तत्प्राद्रवत्सैन्यंहतभूयिष्ठमातुरम् ॥ दृष्ट्वार्जुनंतदाभीमोजगामभ्रातरंप्रति ॥ २३ ॥ हतावशिष्टांस्तुरगानर्जुनेनमहाबलान् ॥ भीमोव्यधमदश्रांतोगदापाणि
र्महाहवे ॥ २४ ॥ कालरात्रिमिवात्युग्रांनरनागाश्वभोजनाम् ॥ प्राकाराट्टपुरद्वारदारणीमतिदारुणाम् ॥ २५ ॥ ततोगदांनृनागाश्वेष्वाशुभीमोव्यवासृजत् ॥ सा
जघानबहूनश्वानश्वारोहांश्चमारिष ॥ २६ ॥ कार्ष्णायसतनुत्राणान्नरानश्वांश्चपांडवः ॥ पोथयामासगदयासशब्दंतेऽपतन्हताः ॥ २७ ॥ दंतैर्दशंतोवसुधांशेर
तेक्षतजोक्षिताः ॥ भग्नमूर्धास्थिचरणाःक्रव्याद्गणभोजनाः ॥ २८ ॥ असृङ्मांसवसाभिश्चतृप्तिमभ्यागतागदा ॥ अस्थीन्यप्यश्नतीतस्थौकालरात्रीवदुर्दशा
॥ २९ ॥ सहस्राणिदशाश्वानांहत्वापत्तींश्चभूयसः ॥ भीमोभ्यधावत्संक्रुद्धोगदापाणिरितस्ततः ॥ ३० ॥ गदापाणिंततोभीमंदृष्ट्वाभारततावकाः ॥ मेनिरेसमनुप्रा
प्तंकालदंडोद्यतंयमम् ॥ ३१ ॥ समत्तइवमातंगःसंक्रुद्धःपांडुनंदनः ॥ प्रविवेशगजानीकंमकरःसागरंयथा ॥ ३२ ॥ विगाह्यचगजानीकंप्रगृह्यमहतींगदाम् ॥ क्ष
णेनभीमःसंक्रुद्धस्तन्निन्येयमसादनम् ॥ ३३ ॥ गजान्सकंकटान्मत्तान्सारोहान्सपताकिनः ॥ पततःसमपश्यामसपक्षान्पर्वतानिव ॥ ३४ ॥ हत्वातुतद्गजानीकं
भीमसेनोमहाबलः ॥ पुनःस्वरथमास्थायपृष्ठतोर्जुनमभ्ययात् ॥ ३५ ॥ हतंपराङ्मुखप्रायंनिरुत्साहंपरंबलम् ॥ व्यालंबतमहाराजप्रायशःशस्त्रवेष्टितम् ॥ ३६ ॥ वि
लंबमानंतत्सैन्यमप्रगल्भमवस्थितम् ॥ दृष्ट्वाप्राच्छादयद्बाणैरर्जुनःप्राणतापनैः ॥ ३७ ॥ नराश्वरथमातंगायुधिगांडीवधन्वना ॥ शरव्रातैश्चितारेजुःकदंबाइवके
सरैः ॥ ३८ ॥ ततःकुरूणामभवदार्तनादोमहान्नृप ॥ नराश्वनागासुहरैर्वध्यतामर्जुनेषुभिः ॥ ३९ ॥ हाहाकृतंभृशंत्रस्तंलीयमानंपरस्परम् ॥ अलातचक्रवत्सैन्यंत
दाभ्रमततावकम् ॥ ४० ॥ ततस्तद्युद्धमभवत्कुरूणांसुमहद्बलैः ॥ नह्यत्रासीदनिर्भिन्नोरथःसादीहयोगजः ॥ ४१ ॥ आदीप्तमिवतत्सैन्यंशरैश्छिन्नतनुच्छदम् ॥ आ
सीत्सुशोणितक्लिन्नंफुल्लाशोकवनंयथा ॥ ४२ ॥ तंदृष्ट्वाकुरवस्तत्रविक्रांतंसव्यसाचिनम् ॥ निराशाःसमपद्यंतसर्वेकर्णस्यजीविते ॥ ४३ ॥ अविषह्यंतुपार्थस्यश
रसंपातमाहवे ॥ मत्वान्यवर्तन्कुरवोजितागांडीवधन्वना ॥ ४४ ॥ तेहित्वासमरेकर्णंवध्यमानाश्चसायकैः ॥ प्रदुद्रुवुर्दिशोभीताश्चुक्रुशुश्चापिसूतजम् ॥ ४५ ॥ अ
भ्यद्रवततान्पार्थःकिरन्शरशतान्बहून् ॥ हर्षयन्पांडवान्योधान्भीमसेनपुरोगमान् ॥ ४६ ॥ पुत्रास्तुतेमहाराजजग्मुःकर्णरथंप्रति ॥ अगाधेमज्जतांतेषांद्वीपः
कर्णोभवत्तदा ॥ ४७ ॥ कुरवोहिमहाराजनिर्विषाःपन्नगाइव ॥ कर्णमेवोपलीयंतभयाद्गांडीवधन्वनः ॥ ४८ ॥

॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ॥ इतिकर्णपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेएकाशीतितमोऽध्यायः ॥ ८१ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ततइति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥

यथासर्वाणिभूतानिमृत्योर्भीतानिमारिष ॥ धर्ममेवोपलीयंतेकर्मवंतिहियानिच ॥ ४९ ॥ तथाकर्णमहेष्वासंपुत्रास्तवनराधिप ॥ उपालीयंतसंत्रासात्पांडव
स्यमहात्मनः ॥ ५० ॥ तान्शोणितपरिक्लिनान्विषमस्थान्शरातुरान् ॥ माभैष्टेत्यब्रवीत्कर्णोह्यभीतोमामितेतिच ॥ ५१ ॥ संभग्नंहिबलंदृष्ट्वाबलात्पार्थेनताव
कम् ॥ धनुर्विस्फारयन्कर्णस्तस्थौशत्रुजिघांसया ॥ ५२ ॥ तान्प्रद्रुतान्कुरून्दृष्ट्वाकर्णःशस्त्रभृतांवरः ॥ संचिंतयित्वापार्थस्यवधेदध्रेमनःश्वसन् ॥ ५३ ॥ विस्फार्य
सुमहच्चापंततश्चाधिरथिर्वृषः ॥ पंचालान्पुनराधावत्पश्यतःसव्यसाचिनः ॥ ५४ ॥ ततःक्षणेनक्षितिपाःक्षतजप्रतिमेक्षणाः ॥ कर्णंववर्षुर्बाणौघैर्यथामेघाम
हीधरम् ॥ ५५ ॥ ततःशरसहस्राणिकर्णमुक्तानिमारिष ॥ व्ययोजयंतपंचालान्प्राणैःप्राणभृतांवर ॥ ५६ ॥ तत्रशब्दोमहानासीत्पंचालानांमहामते ॥ वध्यतांसूत
पुत्रेणमित्रार्थेमित्रगृद्धिना ॥ ५७ ॥ ॥ इतिश्रीम० कर्णपर्वणिसंकुलयुद्धेएकाशीतितमोऽध्यायः ॥ ८१ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ संजयउवाच ॥ ॥ ततःकर्णःकु
रुषुप्रद्रुतेषुवरूथिनाश्वेतहयेनराजन् ॥ पांचालपुत्रान्व्यधमत्सूतपुत्रोमहेषुभिर्वातइवाभ्रसंघान् ॥ १ ॥ सूतंरथादंजलिकैर्निपात्यजघानचाश्वान्जनमेजया
स्य ॥ शतानीकंसुतसोमंचभल्लैरवाकिरद्धनुषीचाप्यकृंतत् ॥ २ ॥ धृष्टद्युम्नंनिर्बिभेदाथषड्भिर्जघानाश्वांस्तरसातस्यसंख्ये ॥ हत्वाचाश्वान्सात्यकेःसूतपुत्रःकैके
यपुत्रंव्यवधीद्विशोकम् ॥ ३ ॥ तमभ्यधावन्निहतेकुमारेकैकेयसेनापतिरुग्रकर्मा ॥ शरैर्विधुन्वन्भृशमुग्रवेगैःकर्णात्मजंचाप्यहनत्प्रसेनम् ॥ ४ ॥ तस्यार्धचंद्रैस्त्रिभि
रुच्चकर्तप्रहस्यबाहूचशिरश्चकर्णः ॥ सस्यंदनाद्गामगमद्गतासुःपरश्वधैःशालइवावरुग्णः ॥ ५ ॥ हताश्वमंजोगतिभिःप्रसेनःशिनिप्रवीरंनिशितैःपृषत्कैः ॥ प्र
च्छाद्यनृत्यन्निवकर्णपुत्रःशैनेयबाणाभिहतःपपात ॥ ६ ॥ पुत्रेहतेक्रोधपरीतचेताःकर्णःशिनीनामृषभंजिघांसुः ॥ हतोसिशैनेयइतिब्रुवन्सव्यवासृजद्बाणमम‍ि
त्रसाहम् ॥ ७ ॥ तमस्यचिच्छेदशरंशिखंडीत्रिभिस्त्रिभिश्चप्रतुतोदकर्णम् ॥ शिखंडिनःकार्मुकंचध्वजंचच्छित्त्वाक्षुराभ्यांन्यपतत्सुजातः ॥ ८ ॥ शिखंडिनंषड्भिर
विध्यदुग्रोधार्ष्टद्युम्नेःसशिरश्चोच्चकर्त ॥ तथाभिनत्सुतसोमंशरेणसुसंशितेनाधिरथिर्महात्मा ॥ ९ ॥ अथाक्रंदेतुमुलेवर्तमानेधार्ष्टद्युम्नेनिहतेतत्रकृष्णः ॥ अपांचाल्यं
क्रियतेयाहिपार्थकर्णंजहीत्यब्रवीद्राजसिंह ॥ १० ॥ ततःप्रहस्याशुनरप्रवीरोरथंरथेनाधिरथेर्जगाम ॥ भयेतेषांत्राणमिच्छन्सुबाहुरभ्याहतानांरथयूथपेन ॥ ११ ॥

॥ ४ ॥ ५ ॥ अंजोगतिभिःपूर्णायतोत्सृष्टैः ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥

॥ १२ ॥ प्रतिश्रुतःप्रतिस्वनः ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥

विस्फार्यगांडीवमथोग्रघोषंज्ययासमाहत्यतलेभृशंच ॥ बाणांधकारंसहसैवकृत्वाजघाननागाश्वरथध्वजांश्च ॥ १२ ॥ प्रतिश्रुतःप्राचरदंतरिक्षेगुहागिरीणाम
पतन्वयांसि ॥ यन्मंडलज्येनविजृंभमाणोरौद्रेमुहूर्तेभ्यपतत्किरीटी ॥ १३ ॥ तंभीमसेनोनुययौरथेनपृष्ठेरक्षन्पांडवमेकवीरः ॥ तौराजपुत्रौत्वरितौरथाभ्यांकर्णा
ययातावरिभिर्विषक्तौ ॥ १४ ॥ तत्रांतरेसुमहान्सूतपुत्रश्चक्रेयुद्धंसोमकान्संप्रगृह्य ॥ रथाश्वमातंगगणान्जघानप्रच्छादयामासशरैर्दिशश्च ॥ १५ ॥ तमुत्तमौ
जाजनमेजयश्चक्रुद्धौयुधामन्युशिखंडिनौच ॥ कर्णंविभेदुःसहिताःपृषत्कैःसंनर्दमानाःसहपार्षतेन ॥ १६ ॥ तेपंचपंचालरथप्रवीरावैकर्तनंकर्णमभिद्रवंतः ॥
तस्माद्रथाच्च्यावयितुंनशेकुर्धैर्यात्कृतात्मानमिवेंद्रियार्थाः ॥ १७ ॥ तेषांधनूंषिध्वजवाजिसूतांस्तूर्णंपताकाश्चनिकृत्यबाणैः ॥ तान्पंचभिस्त्वभ्यहनत्पृषत्कैःकर्ण
स्ततःसिंहइवोन्ननाद ॥ १८ ॥ तस्यास्यतस्तानभिनिघ्नतश्चज्याबाणहस्तस्यधनुःस्वनेन ॥ साद्रिद्रुमास्यात्पृथिवीविशीर्णेत्यतीवमत्वाजनताव्यषीदत् ॥ १९ ॥
सशक्रचापप्रतिमेनधन्वनाभृशायतेनाधिरथिःशरान्सृजन् ॥ बभौरणेदीप्तमरीचिमंडलोयथांशुमालीपरिवेषवांस्तथा ॥ २० ॥ शिखंडिनंद्वादशभिःपराभिन
च्छितैःशरैःषड्भिरथोत्तमौजसम् ॥ त्रिभिर्युधामन्युमविध्यदाशुगैस्त्रिभिस्त्रिभिःसोमकपार्षतात्मजौ ॥ २१ ॥ पराजिताःपंचमहारथास्तुतेमहाहवेसूतसुतेनमारि
ष ॥ निरुद्यमास्तस्थुरमित्रनंदनायथेंद्रियार्थात्मवतापराजिताः ॥ २२ ॥ निमज्जतस्तानथकर्णसागरेविपन्ननावोवणिजोयथार्णवे ॥ उद्दध्रिरेनौभिरिवार्णवाद्रथैः
सुकल्पितैर्द्रौपदिजाःस्वमातुलान् ॥ २३ ॥ ततःशिनीनामृषभःशितैःशरैर्निकृत्यकर्णप्रहितानिषून्बहून् ॥ विदार्यकर्णंनिशितैरयस्मयैस्तवात्मजंज्येष्ठमविध्यद
ष्टभिः ॥ २४ ॥ कृपोथभोजश्चतवात्मजस्तथास्वयंचकर्णोनिशितैरताडयत् ॥ सतैश्चतुर्भिर्युयुधेयदूत्तमोदिगीश्वरैर्दैत्यपतिर्यथातथा ॥ २५ ॥ समातते नेष्वसने
नकूजताभृशायतेनामितबाणवर्षिणा ॥ बभूवदुर्धर्षतरःससात्यकिःशरन्नभोमध्यगतोयथारविः ॥ २६ ॥ पुनःसमास्थायरथान्सुदंशिताःशिनिप्रवीरंजुगुपुः
परंतपाः ॥ समेत्यपंचालमहारथारणेमरुद्गणाःशक्रमिवारिनिग्रहे ॥ २७ ॥ ततोभवद्युद्धमतीवदारुणंतवाहितानांतवसैनिकैःसह ॥ रथाश्वमातंगविनाशनंत
थायथासुराणामसुरैःपुराभवत् ॥ २८ ॥ रथाद्विपावाजिपदातयस्तथाभवंतिनानाविधशस्त्रवेष्टिताः ॥ परस्परेणाभिहताश्चचस्खलुर्विनेदुरार्ताव्यसवोपतंस्तथा
॥ २९ ॥ तथागतंभीममभीस्तवात्मजःससारराजावरजःकिरन्शरैः ॥ तमभ्यधावत्त्वरितोवृकोदरोमहारुरुंसिंहइवाभिपेदिवान् ॥ ३० ॥

॥३१॥ ३२ ॥३३॥३४॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ॥ इतिकर्णपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेद्व्यशीतितमोऽध्यायः ॥ ८२ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ तत्रेति ॥ १ ॥२ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७॥८॥९॥१०॥११॥१२॥

ततस्तयोर्युद्धमतीवदारुणंप्रदीव्यतोःप्राणदुरोदरंद्वयोः ॥ परस्परेणाभिनिविष्टरोषयोरुदग्रयोःशंबरशक्रयोर्यथा ॥ ३१ ॥ शरैःशरीरार्तिकरैःसुतेजनैर्निजघ्नतु स्तावितरेतरंभृशम् ॥ सकृत्प्रभिन्नाविववासितांतरेमहागजौमन्मथसक्तचेतसौ ॥ ३२ ॥ तवात्मजस्याथवृकोदरस्त्वरन्धनुःक्षुराभ्यांध्वजमेवचाच्छिनत् ॥ ललाटमप्यस्यबिभेदपत्रिणाशिरश्चकायात्प्रजहारसारथेः ॥ ३३ ॥ सराजपुत्रोन्यदवाप्यकार्मुकंवृकोदरंद्वादशभिःपराभिनत् ॥ स्वयंनियच्छंस्तुरगानजिह्मगैः शरैश्चभीमंपुनरप्यवीवृषत् ॥ ३४ ॥ ततःशरंसूर्यमरीचिसप्रभंसुवर्णवज्रोत्तमरत्नभूषितम् ॥ महेंद्रवज्राशनिपातदुःसहंमुमोचभीमांगविदारणक्षमम् ॥ ३५ ॥ सतेननिर्विद्धतनुर्वृकोदरोनिपातितःस्रस्ततनुर्गतासुवत् ॥ प्रसार्यबाहूरथवर्यमाश्रितःपुनःससंज्ञामुपलभ्यचानदत् ॥ ३६ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेकर्णपर्वणिदुःशासनभीमसेनयुद्धेद्व्यशीतितमोऽध्यायः ॥ ८२ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ संजयउवाच ॥ ॥ तत्राकरोद्दुष्करंराजपुत्रोदुःशासनस्तुमुलंयुध्यमानः ॥ चिच्छेदभीमस्यधनुःशरेणषड्भिःशरैःसारथिमप्यविध्यत् ॥ १ ॥ सतत्कृत्वाराजपुत्रस्तरस्वीविव्याधभीमंनवभिःपृषत्कैः ॥ ततोभिनद्बहुभिःक्षिप्रमेववरेषुभिर्भीमसेनंमहात्मा ॥ २ ॥ ततःक्रुद्धोभीमसेनस्तरस्वीशक्तिंचोग्रांप्राहिणोत्तेसुताय ॥ तामापतंतींसहसातिघोरांदृष्ट्वासुतस्तेज्वलितामिवोल्काम् ॥ ३ ॥ आकर्णपूर्णैरिषुभिर्महात्माचिच्छेदपुत्रोदशभिःपृषत्कैः ॥ दृष्ट्वातुतत्कर्मकृतंसुदुष्करंप्रापूजयन्सर्वयोधाःप्रहृष्टाः ॥ ४ ॥ अथाशुभीमंचशरेणभूयोगाढंसविव्याधसुतस्त्वदीयः ॥ चुक्रोधभीमःपुनराशुतस्मैभृशंप्रजज्वालरुषाभिवीक्ष्य ॥ ५ ॥ विद्धोस्मिवीराशुभृशंत्वयाद्यसहस्वभूयोपिगदाप्रहारम् ॥ उक्त्वैवमुच्चैःकुपितोथभीमोजग्राहतांभीमगदांवधाय ॥ ६ ॥ उवाचचाद्याहमहंदुरात्मन्पास्यामितेशोणितमाजिमध्ये ॥ अथैवमुक्तस्तनयस्तवोग्रांशक्तिंवेगात्प्राहिणोन्मृत्युरूपाम् ॥ ७ ॥ आविध्यभीमोपिगदांसुघोरांविचिक्षिपेरोषपरीतमूर्तिः ॥ सातस्यशक्तिंसहसाविरुज्यपुत्रंतवाजौताडयामासमूर्ध्नि ॥ ८ ॥ सविक्षरन्नागइवप्रभिन्नोगदामस्मैतुमुलेप्राहिणोद्वै ॥ तयाहरद्दशधन्वंतराणिदुःशासनंभीमसेनःप्रसह्य ॥ ९ ॥ तयाहतःपतितोवेपमानोदुःशासनोगदयावेगवत्या ॥ विध्वस्तवर्माभरणांबरस्रक्विचेष्टमानोभृशवेदनातुरः ॥ १० ॥ हयाःससूतानिहतानरेंद्रचूर्णीकृतश्चास्यरथःपतंत्या ॥ दुःशासनंपांडवाःप्रेक्ष्यसर्वेहृष्टाःपंचालाःसिंहनादानमुंचन् ॥ ११ ॥ तंपातयित्वाथवृकोदरोथजगर्जहर्षेणविनादयन्दिशः ॥ नादेनतेनाखिलपार्श्ववर्तिनोमूर्छाकुलाःपतितास्त्वाजमीढ ॥ १२ ॥

॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥

भीमोपिवेगादवतीर्ययानाद्दुःशासनंवेगवानभ्यधावत् ॥ ततःस्मृत्वाभीमसेनस्तरस्वीसापत्नकंयत्प्रयुक्तंसुतैस्ते ॥ १३ ॥ तस्मिन्सुघोरेतुमुलेवर्तमानेप्रधानभू
यिष्ठतरैःसमंतात् ॥ दुःशासनंतत्रसमीक्ष्यराजन्भीमोमहाबाहुरचिंत्यकर्मा ॥ १४ ॥ स्मृत्वाथकेशग्रहणंचदेव्यावस्त्रापहारंचरजस्वलायाः ॥ अनागसोभर्तृप
राङ्मुखायाद्दुःखानिदत्तान्यपिविप्रचिंत्य ॥ १५ ॥ जज्वालक्रोधादथभीमसेनआज्यप्रसिक्तोहियथाहुताशः ॥ तत्राहकर्णंचसुयोधनंचकृपंद्रौणिंकृतवर्माण
मेव ॥ १६ ॥ निहन्मिदुःशासनमद्यपापंसंरक्ष्यतामद्यसमस्तयोधाः ॥ इत्येवमुक्त्वासहसाभ्यधावन्निहंतुकामोतिबलस्तरस्वी ॥ १७ ॥ तथातुविक्रम्यरणेवृकोद
रोमहागजंकेसरिकोयथैव ॥ निगृह्यदुःशासनमेकवीरःसुयोधनस्याधिरथेःसमक्षम् ॥ १८ ॥ रथादवप्लुत्यगतःसभूमौयत्नेनतस्मिन्प्रणिधायचक्षुः ॥ असिंसमु
द्यम्यसितंसुधारंकंठेपदाक्रम्यचवेपमानम् ॥ १९ ॥ उवाचतद्गौरितियद्ब्रुवाणोहृष्टोवदेःकर्णसुयोधनाभ्याम् ॥ येराजसूयावभृथेपवित्राजाताःकचायाज्ञसेन्यादु
रात्मन् ॥ २० ॥ तेपाणिनाकतरेणावकृष्टास्तद्ब्रूहित्वांपृच्छतिभीमसेनः ॥ श्रुत्वातुतद्भीमवचःसुघोरंदुःशासनोभीमसेनंनिरीक्ष्य ॥ २१ ॥ जज्वालभीमंसतदा
स्म[illegible]येनसंशृण्वतांकौरवसोमकानाम् ॥ उक्तस्तदाजौसतथासरोषंजगादभीमंपरिवर्तनेत्रः ॥ २२ ॥ अयंकरिकराकारःपीनस्तनविमर्दनः ॥ गोसहस्रप्रदाताचक्ष
त्रियांतकरःकरः ॥ २३ ॥ अनेनयाज्ञसेन्यामेभीमकेशाविकर्षिताः ॥ पश्यताकुरुमुख्यानांयुष्माकंचसभासदाम् ॥ २४ ॥ एवंत्वसौराजसुतंनिशम्यब्रुवंतमा
जौविनिपीड्यवक्षः ॥ भीमोबलात्तंप्रतिगृह्यदोर्भ्यामुच्चैर्ननादाथसमस्तयोधान् ॥ २५ ॥ उवाचयस्यास्तिबलंसरक्षत्वसौभवेदद्यनिरस्तबाहुः ॥ दुःशासनंजी
वितंप्रोत्सृजंतमाक्षिप्ययोधांस्तरसामहाबलः ॥ २६ ॥ एवंक्रुद्धोभीमसेनःकरेणउत्पाटयामासभुजंमहात्मा ॥ दुःशासनंतेनसवीरमध्येजघानवज्राशनिसं
निभेन ॥ २७ ॥ उत्कृत्यवक्षःपतितस्यभूमावथापिबच्छोणितमस्यकोष्णम् ॥ ततोनिपात्यास्यशिरोपकृत्यतेनासिनातवपुत्रस्यराजन् ॥ २८ ॥ सत्यांचिकीर्षु
र्मतिमान्प्रतिज्ञांभीमोपिबच्छोणितमस्यकोष्णम् ॥ आस्वाद्यचास्वाद्यचवीक्षमाणःक्रुद्धोहिचैनंनिजगादवाक्यम् ॥ २९ ॥ स्तन्यस्यमातुर्मधुसर्पिषोर्वामाध्वी
कपानस्यचसत्कृतस्य ॥ दिव्यस्यवातोयरसस्यपानात्पयोदधिभ्यांमथिताच्चमुख्यात् ॥ ३० ॥ अन्यानिपानानिचयानिलोकेसुधामृतस्वादुरसानितेभ्यः ॥ सर्वेभ्य
एवाभ्यधिकोरसोयंममाद्यचास्याहितलोहितस्य ॥ ३१ ॥

॥३२॥३३॥३४॥३५॥३६॥३७॥३८॥३९॥४०॥४१॥४२॥४३॥४४॥४५॥४६॥४७॥४८॥४९॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ॥ इतिकर्णपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेत्र्यशीतितमोऽध्यायः ॥ ८३ ॥

अथाहभीमःपुनरुग्रकर्मादुःशासनंक्रोधपरीतचेताः ॥ गतासुमालोक्यविहस्यसुस्वरंकिंवाकुर्यांमृत्युनारक्षितोसि ॥ ३२ ॥ एवंब्रुवाणंपुनराद्रवंतमास्वाद्यमानं तमतिप्रहृष्टम् ॥ येभीमसेनंददृशुस्तदानींभयेनतेपिव्यथितानिपेतुः॥३३॥ येचापिनासन्व्यथितामनुष्यास्तेषांकरेभ्यःपतितंहिशस्त्रम्॥ भयाच्चसंचुक्रुशुरस्वरैस्ते निमीलिताक्षाददृशुःसमंततः॥३४॥ तंतत्रभीमंददृशुःसमंताद्दौःशासनंतद्रुधिरंपिबंतम्॥ सर्वेपलायंतभयाभिपन्नानवैमनुष्योयमितिब्रुवाणाः ॥ ३५॥ तस्मि न्कृतेभीमसेनेनरूपेदृष्ट्वाजनाःशोणितंपीयमानम्॥ संप्राद्रवंश्चित्रसेनेनसार्धंभीमंरक्षोभाषमाणाभयार्ताः॥ ३६ ॥ युधामन्युःप्रद्रुतंचित्रसेनंसहानीकस्त्वभ्य याद्राजपुत्रः॥ विव्याधचैनंनिशितैःपृषत्कैर्व्यपेतभीःसप्तभिराशुमुक्तैः ॥ ३७॥ संक्रांतभोगइवलेलिहानोमहोरगःक्रोधविषंसिसृक्षुः॥ निवृत्त्यपांचालजमभ्य विध्यत्रिभिःशरैःसारथिमस्यषड्भिः ॥ ३८ ॥ ततःसुपुंखेनसुयंत्रितेनसुसंशिताग्रेणशरेणशूरः॥ आकर्णमुक्तेनसमाहितेनयुधामन्युस्तस्यशिरोजहार॥ ३९॥ तस्मिन्हतेभ्रातरिचित्रसेनेक्रुद्धःकर्णःपौरुषंदर्शयानः ॥ व्यद्रावयत्पांडवानामनीकंप्रत्युद्यातोनकुलेनामितौजाः ॥ ४० ॥भीमोपिहत्वातत्रैवदुःशासनममर्ष णम्॥ पूरयित्वांजलिंभूयोरुधिरस्योग्रनिःस्वनः॥ ४१ ॥ शृण्वतांलोकवीराणामिदंवचनमब्रवीत् ॥ एषतेरुधिरंकंठात्पिबामिपुरुषाधम ॥ ४२ ॥ ब्रूहीदानींतुसं हृष्टःपुनर्गौरितिगौरिति॥ येतदास्मान्प्रनृत्यंतिपुनर्गौरितिगौरिति ॥ ४३ ॥ तान्वयंप्रतिनृत्यामःपुनर्गौरितिगौरिति॥ प्रमाणकोट्यांशयनंकालकूटस्यभोजनम् ॥ ४४॥ दंशनंचाहिभिःकृष्णैर्दाहंचजतुवेश्मनि॥ द्यूतेनराज्यहरणमरण्येवसतिश्चया॥ ४५॥ द्रौपद्याःकेशपक्षस्यग्रहणंचसुदारुणम्॥ इष्वस्त्राणिचसंग्रामेष्व सुखानिचवेश्मनि ॥ ४६ ॥ विराटभवनेयश्चक्लेशोस्माकंपृथग्विधः ॥ शकुनेर्धार्तराष्ट्रस्यराधेयस्यचमंत्रिते ॥ ४७ ॥ अनुभूतानिदुःखानितेषांहेतुस्त्वमेवहि ॥ दुःखान्येतानिजानीमोनसुखानिकदाचन॥ धृतराष्ट्रस्यदौरात्म्यात्सपुत्रस्यसदावयम्॥ ४८॥ इत्युक्त्वावचनंराजन्जयंप्राप्यवृकोदरः॥ पुनराहमहाराजस्मयं स्तौकेशवार्जुनौ॥ ४९ ॥ अस्तृग्दिग्धोविस्रवल्लोहितास्यःक्रुद्धोत्यर्थंभीमसेनस्तरस्वी ॥ दुःशासनेयद्रणेसंश्रुतंमेतद्वैसत्यंकृतमद्येहवीरौ॥ ५० ॥ अत्रैवदास्याम्य परंद्वितीयंदुर्योधनंयज्ञपशुंविशस्य ॥ शिरोमृदित्वाचपदादुरात्मनःशांतिंलप्स्येकौरवाणांसमक्षम्॥ ५१ ॥ एतावदुक्त्वावचनंप्रहृष्टोननादचोच्चैरुधिरार्द्रगात्रः ननर्दचैवातिबलोमहात्मावृत्रंनिहत्येवसहस्रनेत्रः॥५२॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेकर्णपर्वणिदुःशासनवधेत्र्यशीतितमोऽध्यायः॥ ८३॥ ॥ ७९॥

दुःशासनइति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥

॥ संजयउवाच ॥ ॥ दुःशासनेतुनिहतेतवपुत्रामहारथाः ॥ महाक्रोधविषावीराःसमरेष्वपलायिनः ॥ १ ॥ दशराजन्महावीर्याभीमंप्राच्छादयन्शरैः ॥ निषंगी कवचीपाशीदंडधारोधनुर्धरः ॥ २ ॥ अलोलुपःसहःषंढोवातवेगसुवर्चसौ ॥ एतेसमेत्यसहिताभ्रातृव्यसनकर्शिताः ॥ ३ ॥ भीमसेनंमहाबाहुंमार्गणैःसमवारयन् ॥ सवार्यमाणोविशिखैःसमंतात्तैर्महारथैः ॥ ४ ॥ भीमःक्रोधाग्निरक्ताक्षःक्रुद्धःकालइवाबभौ ॥ तांस्तुभल्लैर्महावेगैर्दशभिर्दशभारतान् ॥ ५ ॥ रुक्मांगदान् रुक्मपुंखैःपार्थोनिन्येयमक्षयम् ॥ हतेषुतेषुवीरेषुप्रदुद्रावबलंतव ॥ ६ ॥ पश्यतःसूतपुत्रस्यपांडवस्यभयार्दितम् ॥ ततःकर्णोमहाराजप्रविवेशमहद्भयम् ॥ ७ ॥ दृष्ट्वा भीमस्यविक्रांतमंतकस्यप्रजास्विव ॥ तस्यत्वाकारभावज्ञःशल्यःसमितिशोभनः ॥ ८ ॥ उवाचवचनंकर्णंप्राप्तकालमरिंदमम् ॥ माव्यथांकुरुराधेयनैवंत्वय्युपपद्यते ॥ ९ ॥ एतेद्रवंतिराजानोभीमसेनभयार्दिताः ॥ दुर्योधनश्चसंमूढोभ्रातृव्यसनकर्शितः ॥ १० ॥ दुःशासनस्यरुधिरेपीयमानेमहात्मना ॥ व्यापन्नचेतसश्चैवशोकोपहतचेतसः ॥ ११ ॥ दुर्योधनमुपासंतेपरिवार्यसमंततः ॥ कृपप्रभृतयश्चैतेहतशेषाःसहोदराः ॥ १२ ॥ पांडवालब्धलक्षाश्चधनंजयपुरोगमाः ॥ त्वामेवाभिमुखाःशूरायुद्धायसमुपस्थिताः ॥ १३ ॥ सत्वंपुरुषशार्दूलपौरुषेणसमास्थितः ॥ क्षत्रधर्मंपुरस्कृत्यप्रत्युद्याहिधनंजयम् ॥ १४ ॥ भारोहिधार्तराष्ट्रेणत्वयिसर्वःसमाहितः ॥ तमुद्वहमहाबाहोयथाशक्तियथाबलम् ॥ १५ ॥ जयेस्याद्विपुलाकीर्तिर्ध्रुवःस्वर्गःपराजये ॥ वृषसेनश्चराधेयसंक्रुद्धस्तनयस्तव ॥ १६ ॥ त्वयिमोहंसमापन्नेपांडवानभिधावति ॥ एतच्छ्रुत्वातुवचनंशल्यस्यामिततेजसः ॥ हृदिचावश्यकंभावंचक्रेयुद्धायसुस्थिरम् ॥ १७ ॥ ततःक्रुद्धोवृषसेनोभ्यधावदवस्थितंप्रमुखेपांडवंतम् ॥ वृकोदरंकालमिवात्तदंडंगदाहस्तंयोधयंतंत्वदीयान् ॥ १८ ॥ तमभ्यधावन्नकुलःप्रवीरोरोषादमित्रंप्रतुदन्पृषत्कैः ॥ कर्णस्यपुत्रंसमरेप्रहृष्टंपुराजिघांसुर्मघवेवजंभम् ॥ १९ ॥ ततोध्वजंस्फाटिकचित्रकंचुकंचिच्छेदवीरोनकुलःक्षुरेण ॥ कर्णात्मजस्येष्वसनंचचित्रंभल्लेनजांबूनदचित्रनद्धम् ॥ २० ॥ अथान्यदादायधनुःसशीघ्रंकर्णात्मजःपांडवमभ्यविध्यत् ॥ दिव्यैरस्त्रैरभ्यवर्षच्चसोपिकर्णस्यपुत्रोनकुलंकृतास्त्रः ॥ २१ ॥ शराभिघाताच्चरुषाचराजन्स्वयाचभासास्त्रसमीरणाच्च ॥ जज्वालकर्णस्यसुतोतिमात्रमिद्धोयथाज्याहुतिभिर्हुताशः ॥ २२ ॥ कर्णस्यपुत्रोनकुलस्यराजन्सर्वानश्वानक्षिणोदुत्तमास्त्रैः ॥ वनायुजान्वैनकुलस्यशुभ्रानुदग्रगान्हेमजालावनद्धान् ॥ २३ ॥

॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ॥ इतिकर्णपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेचतुरशीतितमोऽध्यायः ॥ ८४ ॥

ततोहताश्वाद्वरुत्थयानादादायचर्मामलरुक्मचंद्रम् ॥ आकाशसंकाशमसिंप्रगृह्यदोधूयमानःखगवच्चचार ॥ २४ ॥ ततोंतरिक्षेचरथाश्वनागंचिच्छेदतूर्णंनकुलश्चित्रयोधी ॥ तेप्रापतन्नसिनागांविशस्तायथाश्वमेधेपशवःशमित्रा ॥ २५ ॥ द्विसाहस्राःपातितायुद्धशौंडानानादेश्याःसुभृताःसत्यसंधाः ॥ एकेनसंख्येनकुलेनकृत्ताजयेप्सुनानुत्तमचंदनांगाः ॥ २६ ॥ तमापतंतंनकुलंसोभिपत्यसमंततःसायकैःप्रत्यविध्यत् ॥ सतुद्यमानोनकुलःपृषत्कैर्विव्याधवीरंसचुकोपविद्धः ॥ २७ ॥ महाभयेरक्ष्यमाणोमहात्माभ्रात्राभीमेनाकरोत्तत्रभीमम् ॥ तंकर्णपुत्रोव्यधमंतमेकंनराश्वमातंगरथाननेकान् ॥ २८ ॥ क्रीडंतमष्टादशभिःपृषत्कैर्विव्याधवीरंनकुलंसरोषः ॥ सतेनविद्धोतिभृशंतरस्वीमहाहवेवृषसेनेनराजन् ॥ २९ ॥ क्रुद्धेनधावन्समरेजिघांसुःकर्णात्मजंपांडुसुतोनृवीरः ॥ वितत्यपक्षौसहसापतंतंश्येनंयथैवामिषलुब्धमाजौ ॥ ३० ॥ अवाकिरद्वृषसेनस्ततस्तंशितैःशरैर्नकुलमुदारवीर्यम् ॥ सतान्मोघांस्तस्यकुर्वन्शरौघान्चचारमार्गान्नकुलश्चित्ररूपान् ॥ ३१ ॥ अथास्यतूर्णंचरतोनरेंद्रखड्गेनचित्रंनकुलस्यतस्य ॥ महेषुभिर्व्यधमत्कर्णपुत्रोमहाहवेचर्मसहस्रतारम् ॥ ३२ ॥ तंचायसंनिशितंतीक्ष्णधारंविकोशमुग्रंगुरुभारसाहम् ॥ द्विषच्छरीरांतकरंसुघोरमाधुन्वतःसर्पमिवोग्ररूपम् ॥ ३३ ॥ क्षिप्रंशरैःषड्भिरमित्रसाहश्चकर्तखड्गंनिशितैःसुवेगैः ॥ पुनश्चदीप्तैर्निशितैःपृषत्कैःस्तनांतरेगाढमथाभ्यविध्यत् ॥ ३४ ॥ कृत्वातुतद्दुष्करमार्यजुष्टमन्यैर्नरैःकर्मरणेमहात्मा ॥ ययौरथंभीमसेनस्यराजन्शराभितप्तोनकुलस्त्वरावान् ॥ ३५ ॥ सभीमसेनस्यरथंहताश्वोमाद्रीसुतःकर्णसुताभितप्तः ॥ आपुप्लुवेसिंहइवाचलाग्रंसंप्रेक्ष्यमाणस्यधनंजयस्य ॥ ३६ ॥ ततःक्रुद्धोवृषसेनोमहात्माववर्षताविषुजालेनवीरः ॥ महारथावेकरथेसमेतौशरैःप्राभिंदन्निवपांडवेयौ ॥ ३७ ॥ तस्मिन्रथेनिहतेपांडवस्यक्षिप्रंचखड्गेविशिखैर्निकृत्ते ॥ अन्येचसंहत्यकुरुप्रवीरास्ततोन्यघ्नन्शरवर्षैरुपेत्य ॥ ३८ ॥ तौपांडवेयौपरितःसमेतान्संहूयमानाविवहव्यवाहौ ॥ भीमार्जुनौवृषसेनायक्रुद्धौववर्षतुःशरवर्षंसुघोरम् ॥ ३९ ॥ अथाब्रवीन्मारुतिःफाल्गुनंचपश्यस्वैनंनकुलंपीड्यमानम् ॥ अयंचनोबाधतेकर्णपुत्रस्तस्माद्भवान्प्रत्युपयातुकार्णिम् ॥ ४० ॥ सतन्निशम्यैववचःकिरीटीरथंसमासाद्यवृकोदरस्य ॥ अथाब्रवीन्नकुलोवीक्ष्यवीरमुपागतंशातयशीघ्रमेनम् ॥ ४१ ॥ इत्येवमुक्तःसहसाकिरीटीभ्रात्रासमक्षंनकुलेनसंख्ये ॥ कपिध्वजंकेशवसंगृहीतंप्रैषीदुदग्रोवृषसेनायवाहम् ॥ ४२ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेकर्णपर्वणिवृषसेनयुद्धेनकुलपराजयेचतुरशीतितमोऽध्यायः ॥ ८४ ॥

नकुलमिति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥

॥ संजयउवाच ॥ ॥ नकुलमथविदित्वाछिन्नबाणासनासिंविरथमरिशरार्तंकर्णपुत्रास्त्रभग्नम् ॥ पवनधुतपताकाह्वादिनोवल्गिताश्वावरपुरुषनियुक्तास्तेरथैः शीघ्रमीयुः ॥ १ ॥ द्रुपदसुतवरिष्ठाः पंचशैनेयषष्ठाद्रुपददुहितृपुत्राःपंचचामित्रसाहाः ॥ द्विरदरथनराश्वान्सूदयंतस्त्वदीयान्भुजगपतिनिकाशैर्मार्गणैरात्तशस्त्राः ॥ २ ॥ अथतवरथमुख्यास्तान्प्रतीयुस्त्वरंतःकृपहृदिकसुतौचद्रौणिदुर्योधनौच ॥ शकुनिसुतवृकौचक्राथदेवावृधौचद्विरदजलदघोषैःस्यंदनैःकार्मुकैश्च ॥ ३ ॥ तवनृपरथिवीरास्तान्दशैकंचवीरान्नवरशरवराग्रैस्ताडयंतोभ्यरुंधन् ॥ नवजलदसवर्णैर्हस्तिभिस्तानुदीयुर्गिरिशिखरनिकाशैर्भीमवेगैःकुलिंदाः ॥ ४ ॥ सुकल्पिताहैमवतामदोत्कटारणाभिकामैःकृतिभिःसमास्थिताः ॥ सुवर्णजालैर्विततावभुर्गजास्तथाययथाखेजलदाःसविद्युतः ॥ ५ ॥ कुलिंदपुत्रोदशभिर्महायसैः कृपंससूताश्वमपीडयद्भृशम् ॥ ततःशरद्वत्सुतसायकैर्हतःसहैवनागेनपपातभूतले ॥ ६ ॥ कुलिंदपुत्रावरजस्तुतोमरैर्दिवाकरांशुप्रतिमैरयस्मयैः ॥ रथंचविक्षोभ्यननादनर्दतस्ततोस्यगांधारपतिःशिरोऽहरत् ॥ ७ ॥ ततःकुलिंदेषुहतेषुतेष्वथप्रहृष्टरूपास्तवतेमहारथाः ॥ भृशंप्रदध्मुर्लवणांबुसंभवान्परांश्चबाणासनपाणयो ऽभ्ययुः ॥ ८ ॥ अथाभवद्युद्धमतीवदारुणंपुनःकुरूणांसहपांडुसृंजयैः ॥ शरासिशक्त्यृष्टिगदापरश्वधैर्नराश्वनागासुहरंभृशाकुलम् ॥ ९ ॥ रथाश्वमातंगपदातिभिस्ततःपरस्परंविप्रहताःपतन्क्षितौ ॥ यथासविद्युत्स्तनिताबलाहकाःसमाहतादिग्भ्यइवोग्रमारुतैः ॥ १० ॥ ततःशतानीकमतान्महागजांस्तथारथान्पत्तिगणांश्चतान्बहून् ॥ जघानभोजस्तुहयानथापतन्क्षणाद्विशस्ताःकृतवर्मणःशरैः ॥ ११ ॥ अथापरेद्रौणिहतामहाद्विपास्त्रयःससर्वायुधयोधकेतनाः ॥ निपेतुरुर्व्यांव्यसवोनिपातितास्तथाययथावज्रहतामहाचलाः ॥ १२ ॥ कुलिंदराजावरजादनंतरःस्तनांतरेपत्रिवरैरताडयत् ॥ तवात्मजंतस्यतवात्मजःशरैःशितैःशरीरंव्यहनद्द्विपंचतम् ॥ १३ ॥ सनागराजःसहराजसूनुनापपातरक्तंबहुसर्वतःक्षरन् ॥ महेंद्रवज्रप्रहतोंबुदागमेयथाजलंगैरिकपर्वतस्तथा ॥ १४ ॥ कुलिंदपुत्रप्रहितोपरोद्विपःक्राथंससूताश्वरथंव्यपोथयत् ॥ ततोपतत्क्राथशराभिघातितःसहेश्वरोवज्रहतोयथागिरिः ॥ १५ ॥ रथीद्विपस्थेनहतोपतच्छरैःक्राथाधिपःपर्वतजेनदुर्जयः ॥ सवाजिसूतेष्वसनध्वजस्तथाययथामहावातहतोमहाद्रुमः ॥ १६ ॥ वृकोद्विपस्थंगिरिराजवासिनंभृशंशरैर्द्वादशभिःपराभिनत् ॥ ततोवृकंसाश्वरथंमहाद्विपोद्रुतं[illegible]र्भिश्चरणैर्व्यपोथयत् ॥ १७ ॥ सनागराजःसनियंतृकोपतत्तथाहतोबभ्रुसुतेषुभिर्भृशम् ॥ सचापिदेवावृधसूनुरर्दितःपपातनुन्नःसहदेवसूनुना ॥ १८ ॥

॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥

विषाणगात्रावरयोधपातिनागजेनहंतुंशकुनिंकुलिंदजः॥ जगामवेगेनभृशार्दयंश्चतंततोस्यगांधारपतिःशिरोहरत्॥ १९॥ततःशतानीकहतामहागजाहयारथाः
पत्तिगणाश्चतावकाः ॥ सुपर्णवातप्रहतायथोरगास्तथागतागांविवशाविचूर्णिताः ॥ २० ॥ ततोभ्यविध्यद्बहुभिःशितैःशरैःकलिंगपुत्रोनकुलात्मजंस्मयन् ॥
ततोस्यकोपाद्विचकर्तनाकुलिःशिरःक्षुरेणांबुजसंनिभाननम् ॥ २१ ॥ ततःशतानीकमविध्यदायसैस्त्रिभिःशरैःकर्णसुतोर्जुनंत्रिभिः ॥ त्रिभिश्चभीमंनकुलंचस
प्तभिर्जनार्दनंद्वादशभिश्चसायकैः ॥ २२ ॥ तदस्यकर्मातिमनुष्यकर्मणःसमीक्ष्यहृष्टाःकुरवोभ्यपूजयन् ॥ पराक्रमज्ञास्तुधनंजयस्ययेहुतोयमग्नावितितेतुमेनिरे
॥ २३ ॥ ततःकिरीटीपरवीरघातीहताश्वमालोक्यनरप्रवीरः ॥ माद्रीसुतंनकुलंलोकमध्येसमीक्ष्यकृष्णंभृशविक्षतंच ॥ २४ ॥ समभ्यधावद्वृषसेनमाहवेससू
तजस्यप्रमुखेस्थितस्तदा ॥ तमापतंतंनरवीरमुग्रंमहाहवेबाणसहस्रधारिणम् ॥ २५ ॥ अभ्यापतत्कर्णसुतोमहारथंयथामहेंद्रंनमुचिःपुरातथा ॥ ततोद्भुतंचै
त्रशरेणपार्थंशितेनविद्ध्वायुधिकर्णपुत्रः ॥ २६ ॥ ननादनादंसुमहानुभावोविद्ध्वेवशक्रंनमुचिःसवीरः ॥ पुनःसपार्थंवृषसेनउग्रैर्बाणैरविध्यद्भुजमूलेतुसव्ये
॥ २७ ॥ तथैवकृष्णंनवभिःसमार्दयत्पुनश्चपार्थंदशभिर्जघान ॥ पूर्वंयथावृषसेनप्रयुक्तैरभ्याहतःश्वेतहयःशरैस्तैः ॥ २८ ॥ संरंभमीषद्गमितोवधायकर्णात्मज
स्याथमनःप्रदध्रे ॥ ततःकिरीटीरणमूर्ध्निकोपात्कृत्वात्रिशाखांभ्रुकुटिंललाटे ॥ २९ ॥ मुमोचतूर्णंविशिखान्महात्मावधेधृतःकर्णसुतस्यसंख्ये ॥ आरक्तने
त्रोंतकशत्रुहंताउवाचकर्णंभृशमुत्स्मयंस्तदा ॥ ३० ॥ दुर्योधनंद्रौणिमुखांश्चसर्वानहंरणेवृषसेनंतमुग्रम् ॥ संपश्यतःकर्णतवाद्यसंख्येनयामिलोकंनिशितैः
पृषत्कैः ॥ ३१ ॥ ऊनंचतावद्द्विजनावदंतिसर्वैर्भवद्भिर्ममसूनुर्हतोसौ ॥ एकोरथोमद्विहीनस्तरस्वीअहंहनिष्येभवतांसमक्षम् ॥ ३२ ॥ संरक्ष्यतांरथसंस्थाःसुतोय
महंहनिष्येवृषसेनमुग्रम् ॥ पश्चाद्वधिष्येत्वामपिसंप्रमूढमहंहनिष्येर्जुनआजिमध्ये ॥ ३३ ॥ तमद्यमूलंकलहस्यसंख्येदुर्योधनापाश्रयजातदर्पम् ॥ त्वामद्यहंता
स्मिरणेप्रसह्यअस्यैवहंतायुधिभीमसेनः ॥ ३४ ॥ दुर्योधनस्याधमपूरुषस्ययस्यानयादेषमहान्क्षयोभवत् ॥ सएवमुक्त्वाविनिमृज्यचापंलक्ष्यंहिकृत्वावृषसेनमा
जौ ॥ ३५ ॥ ससर्जबाणान्विशिखान्महात्मावधायराजन्कर्णसुतस्यसंख्ये ॥ विव्याधचैनंदशभिःपृषत्कैर्मर्मस्वशंकंप्रहसन्किरीटी ॥ ३६ ॥ चिच्छेदचास्ये
ष्वसनंभुजौचक्षुरैश्चतुर्भिर्निशितैःशिरश्च ॥ सपार्थबाणाभिहतःपपातरथाद्विबाहुर्विशिराधरायाम् ॥ ३७ ॥

सुपुष्पितोवृक्षवरोतिकायोवातेरितःशालइवाद्रिशृंगात् ॥ संप्रेक्ष्यबाणाभिहतंपतंतंरथात्सुतंसूतजःक्षिप्रकारी ॥ ३८ ॥ रथंरथेनाशुजगामरोषात्किरीटिनःपु
त्रवधाभितप्तः ॥ ततःसमक्षंस्वसुतंविलोक्यकर्णोहतंश्वेतहयेनसंख्ये ॥ संरंभमागम्यपरंमहात्माकृष्णार्जुनौसहसैवाभ्यधावत् ॥ ३९ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेक
र्णपर्वणिवृषसेनवधेपंचाशीतितमोऽध्यायः ॥ ८५ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ संजयउवाच ॥ ॥ तमायांतमभिप्रेक्ष्यवेलोद्धृत्तमिवार्णवम् ॥ गर्जंतंसुमहाकायंदुर्निवारंसु
रैरपि ॥ १ ॥ अर्जुनंप्राहदाशार्हःप्रहस्यपुरुषर्षभः ॥ अयंसरथआयातिश्वेताश्वःशल्यसारथिः ॥ २ ॥ येनतेसहयोद्धव्यंस्थिरोभवधनंजय ॥ पश्यचैनंसमायुक्तं
रथंकर्णस्यपांडव ॥ ३ ॥ श्वेतवाजिसमायुक्तंयुक्तंराधासुतेनच ॥ नानापताकाकलिलंकिंकिणीजालमालिनम् ॥ ४ ॥ उह्यमानमिवाकाशेविमानंपांडुरैर्हयैः ॥
ध्वजंचपश्यकर्णस्यनागकक्षंमहात्मनः ॥ ५ ॥ आखंडलधनुःप्रख्यमुल्लिखंतमिवांबरम् ॥ पश्यकर्णसमायांतंधार्तराष्ट्रप्रियैषिणम् ॥ ६ ॥ शरधाराविमुंचंतंधारा
सारमिवांबुदम् ॥ एषमद्रेश्वरोराजारथाग्रेपर्यवस्थितः ॥ ७ ॥ नियच्छतिहयानस्यराधेयस्यामितौजसः ॥ शृणुदुंदुभिनिर्घोषंशंखशब्दंचदारुणम् ॥ ८ ॥ सिंहना
[illegible]विविधान्शृणुपांडवसर्वतः ॥ अंतर्धायमहाशब्दान्कर्णेनामिततेजसा ॥ ९ ॥ दोधूयमानस्यभृशंधनुषःशृणुनिःस्वनम् ॥ एतेदीर्यंतिसगणाःपंचालानांमहार
[illegible]ः ॥ १० ॥ दृष्ट्वाकेसरिणंक्रुद्धंमृगाइवमहावने ॥ सर्वयत्नेनकौंतेयहंतुमर्हसिसूतजम् ॥ ११ ॥ नहिकर्णशरानन्यःसोढुमुत्सहतेनरः ॥ सदेवासुरगंधर्वांस्त्रींल्लोका
न्सचराचरान् ॥ १२ ॥ त्वंहिजेतुंरणेशक्तस्तथैवविदितंमम ॥ भीममुग्रंमहात्मानंत्र्यक्षंशर्वंकपर्दिनम् ॥ १३ ॥ नशक्ताद्रष्टुमीशानंकिंपुनर्योधितुंप्रभुम् ॥ त्वया
साक्षान्महादेवःसर्वभूतशिवःशिवः ॥ १४ ॥ युद्धेनाराधितःस्थाणुर्देवाश्चवरदास्तव ॥ तस्यपार्थप्रसादेनदेवदेवस्यशूलिनः ॥ १५ ॥ जहिकर्णमहाबाहोनमुचिं
वृत्रहायथा ॥ श्रेयस्तेस्तुसदापार्थयुद्धेजयमवाप्नुहि ॥ १६ ॥ ॥ अर्जुनउवाच ॥ ॥ ध्रुवएवजयःकृष्णममनास्त्यत्रसंशयः ॥ सर्वलोकगुरुर्यस्त्वंतुष्टोसिमधुसूदन ॥
॥ १७ ॥ चोदयाश्वान्हृषीकेशरथंमममहारथ ॥ नाहत्वासमरेकर्णंनिवर्तिष्यतिफाल्गुनः ॥ १८ ॥ अद्यकर्णंहतंपश्यमच्छरैःशकलीकृतम् ॥ मांवाद्रक्ष्यसिगोविं
दकर्णेननिहतंशरैः ॥ १९ ॥ उपस्थितमिदंघोरंयुद्धंत्रैलोक्यमोहनम् ॥ यज्जनाःकथयिष्यंतियावद्भूमिर्धरिष्यति ॥ २० ॥ एवंब्रुवंस्तदापार्थःकृष्णमक्लिष्टकारिणम् ॥
प्र[illegible]युयौरथेनाशुगजंप्रतिगजोयथा ॥ २१ ॥

॥ २[illegible] २३ ॥ ॥ इतिकर्णपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेषडशीतितमोऽध्यायः ॥ ८६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ वृषसेनमिति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥

पुनरप्याहतेजस्वीपार्थःकृष्णमरिंदम ॥ चोदयाश्वान्हृषीकेशकालोयमतिवर्तते ॥ एवमुक्तस्तदातेनपांडवेनमहात्मना ॥ २२ ॥ जयेनसंपूज्यसपांडवंतदाप्रचोदयामासहयान्मनोजवान् ॥ सपांडुपुत्रस्यरथोमनोजवःक्षणेनकर्णस्यरथाग्रतोभवत् ॥ २३ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेकर्णपर्वणिकर्णार्जुनद्वैरथेवासुदेववाक्येषडशीतितमोऽध्यायः ॥ ८६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ संजयउवाच ॥ ॥ वृषसेनंहतंदृष्ट्वाशोकामर्षसमन्वितः ॥ पुत्रशोकोद्भवंवारिनेत्राभ्यांसमवासृजत् ॥ १ ॥ रथेनकर्णस्तेजस्वीजगामाभिमुखोरिपुम् ॥ युद्धायामर्षताम्राक्षःसमाहूयधनंजयम् ॥ २ ॥ तौरथौसूर्यसंकाशौवैयाघ्रपरिवारितौ ॥ समेतौददृशुस्तत्रद्वाविवार्कौसमुद्गतौ ॥ ३ ॥ श्वेताश्वौपुरुषौदिव्यावास्थितावरिमर्दनौ ॥ शुशुभातेमहात्मानौचंद्रादित्यौयथादिवि ॥ ४ ॥ तौदृष्ट्वाविस्मयंजग्मुःसर्वसैन्यानिमारिष ॥ त्रैलोक्यविजयेयत्ताविंद्रवैरोचनाविव ॥ ५ ॥ रथज्यातलनिर्ह्रादैर्बाणसिंहरवैस्तथा ॥ तौरथावभ्यधावंतौसमालोक्यमहीक्षिताम् ॥ ६ ॥ ध्वजौचदृष्ट्वासंसक्तौविस्मयः[illegible]पद्यत ॥ हस्तिकक्षंचकर्णस्यवानरंचकिरीटिनः ॥ ७ ॥ तौरथौसंप्रसक्तौतुदृष्ट्वाभारतपार्थिवाः ॥ सिंहनादरवांश्चक्रुःसाधुवादांश्चपुष्कलान् ॥ ८ ॥ दृष्ट्वाचद्वैरथंताभ्यांतत्रयोधाःसहस्रशः ॥ चक्रुर्बाहुस्वनांश्चैवतथाचैवावधूननम् ॥ ९ ॥ आजघ्नुःकुरवस्तत्रवादित्राणिसमंततः ॥ कर्णंप्रहर्षयिष्यंतःशंखान्दध्मुश्चसर्वशः ॥ १० ॥ तथैवपांडवाःसर्वेहर्षयंतोधनंजयम् ॥ तूर्यशंखनिनादेनदिशःसर्वाव्यनादयन् ॥ ११ ॥ क्ष्वेडितास्फोटितोत्कुष्टैस्तुमुलंसर्वतोभवत् ॥ बाहुशब्दैश्चशूराणांकर्णार्जुनसमागमे ॥ १२ ॥ तौदृष्ट्वापुरुषव्याघ्रौरथस्थौरथिनांवरौ ॥ प्रगृहीतमहाचापौशरशक्तिध्वजायुतौ ॥ १३ ॥ वर्मिणौबद्धनिस्त्रिंशौश्वेताश्वौशंखशोभितौ ॥ तूणीरवरसंपन्नौद्वावप्येतौसुदर्शनौ ॥ १४ ॥ रक्तचंदनदिग्धांगौसमदौगोवृषाविव ॥ चापविद्युद्ध्वजोपेतौशस्त्रसंपत्तियोधिनौ ॥ १५ ॥ चामरव्यजनोपेतौश्वेतच्छत्रोपशोभितौ ॥ कृष्णशल्यरथोपेतौतुल्यरूपौमहारथौ ॥ १६ ॥ सिंहस्कंधौदीर्घभुजौरक्ताक्षौहेममालिनौ ॥ सिंहस्कंधप्रतीकाशौव्यूढोरस्कौमहाबलौ ॥ अन्योन्यवधमिच्छंतावन्योन्यजयकांक्षिणौ ॥ १७ ॥ अन्योन्यमभिधावंतौगोष्ठेगोवृषभाविव ॥ प्रभिन्नाविवमातंगौसुसंरब्धाविवाचलौ ॥ १८ ॥ आशीविषशिशुप्रख्यौयमकालांतकोपमौ ॥ इंद्रवृत्राविवक्रुद्धौसूर्यचंद्रसमप्रभौ ॥ १९ ॥ महाग्रहाविवक्रुद्धौयुगांतायसमुत्थितौ ॥ देवगर्भौदेवबलौदेवतुल्यौचरूपतः ॥ २० ॥ यदृच्छयासमायातौसूर्याचंद्रमसौयथा ॥ बलिनौसमरेदृप्तौनानाशस्त्रधरौयुधि ॥ २१ ॥

॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥

॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० [illegible] ४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७॥३८॥३९॥४०॥४१॥४२॥४३॥४४॥ व्यालमृगाःशशशृगाः ॥४५॥४६॥४७॥

तौदृष्ट्वापुरुषव्याघ्रौशार्दूलाविवधिष्ठितौ ॥ बभूवपर[illegible]ते ॥ २२ ॥ संशयःसर्वभूतानांविजयेसमपद्यत ॥ समेतौपुरुषव्याघ्रौप्रेक्ष्यकर्ण
धनंजयौ ॥ २३ ॥ उभौवरायुधधरावुभौरणकृतश्रमौ ॥ [illegible]हुशब्देननादयंतौनभस्तलम् ॥ २४ ॥ उभौविश्रुतकर्माणौपौरुषेणबलेनच ॥ उभौचसदृशौ
युद्धेशंबरामरराजयोः ॥ २५ ॥ कार्तवीर्यसमौचोभौतथाद[illegible]ःसमौ ॥ विष्णुवीर्यसमौचोभौतथाभवसमौयुधि ॥ २६ ॥ उभौश्वेतहयौराजन्रथप्रवरवाहि
नौ ॥ सारथीप्रवरौचैवतयोरास्तांमहारणे ॥ २७ ॥ ततोदृष्ट्वामहाराजराजमानौमहारथौ ॥ सिद्धचारणसंघानांविस्मयःसमपद्यत ॥ २८ ॥ तवपुत्रास्ततःकर्णं
सबलाभरतर्षभ ॥ परिवव्रुर्महात्मानंक्षिप्रमाहवशोभिनम् ॥ २९ ॥ तथैवपांडवाहृष्टाधृष्टद्युम्नपुरोगमाः ॥ परिवव्रुर्महात्मानंपार्थमप्रतिमंयुधि ॥ ३० ॥ तावका
नांरणेकर्णोग्लहोह्यासीद्विशांपते ॥ तथैवपांडवेयानांग्लहःपार्थोभवत्तदा ॥ ३१ ॥ तएवसभ्यास्तत्रासन्प्रेक्षकाश्चाभवन्स्मते ॥ तत्रैषांग्लहमानानांध्रुवौज
यपराजयौ ॥ ३२ ॥ ताभ्यांद्यूतंसमासक्तंविजयायेतरायच ॥ अस्माकंपांडवानांचस्थितानांरणमूर्धनि ॥ ३३ ॥ तौतुस्थितौमहाराजसमरेयुद्धशालिनौ ॥ अन्यो
[illegible]तिसंरब्धावन्योन्यवधकांक्षिणौ ॥ ३४ ॥ तावुभौप्रजिहीर्षंताविंद्रवृत्राविवप्रभो ॥ भीमरूपधरावास्तांमहाधूमाविवग्रहौ ॥ ३५ ॥ ततोंतरिक्षेसाक्षेपावि
[illegible]दाभरतर्षभ ॥ मिथोभेदाश्चभूतानामासन्कर्णार्जुनांतरे ॥ ३६ ॥ व्यश्रूयंतमिथोभिन्नाःसर्वलोकास्तुमारिष ॥ देवदानवगंधर्वाःपिशाचोरगराक्षसाः ॥ ३७ ॥
प्रतिपक्षग्रहंचक्रुःकर्णार्जुनसमागमे ॥ द्यौरासीत्सूतपुत्रस्यपक्षेमातेवधिष्ठिता ॥ ३८ ॥ भूमिर्धनंजयस्यासीन्मातेवजयकांक्षिणी ॥ गिरयःसागराश्चैवनद्य
श्चसजलास्तथा ॥ ३९ ॥ वृक्षाश्चोषधयश्चैवव्याश्रयंतपरस्परम् ॥ असुरायातुधानाश्चगुह्यकाश्चपरंतप ॥ ४० ॥ तेकर्णंसमपद्यंतहृष्टरूपाःसमंततः ॥ मुनयश्चा
रणाःसिद्धावैनतेयावयांसिच ॥ ४१ ॥ रत्नानिनिधयःसर्वेवेदाश्चाख्यानपंचमाः ॥ सोपवेदोपनिषदःसरहस्याःससंग्रहाः ॥ ४२ ॥ वासुकिश्चित्रसेनश्चतक्षकोम
णिकस्तथा ॥ सर्पाश्चैवतथासर्वेकाद्रवेयाश्चसान्वयाः ॥ ४३ ॥ विषवंतोमहाराजनागाश्चार्जुनतोभवन् ॥ ऐरावताःसौरभेयावैशालेयाश्चभोगिनः ॥ ४४ ॥ ए
तेभवन्नर्जुनतःक्षुद्रसर्पाश्चकर्णतः ॥ ईहामृगा[illegible]व्यालमृगामांगल्याश्चमृगद्विजाः ॥ ४५ ॥ पार्थस्यविजयेराजन्सर्वएवाभिसंस्थिताः ॥ वसवोमरुतःसाध्यारुद्रा
[illegible]विनौतथा ॥ ४६ ॥ अग्निरिंद्रश्चसोमश्चपवनोथदिशोदश ॥ धनंजयस्यतेपक्षेआदित्याःकर्णतोभवन् ॥ ४७ ॥

॥ ४[illegible] ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥

विशःशूद्राश्चसूताश्चयेचसंकरजातयः ॥ सर्वशस्तेमहाराजराधेयमभजंस्तदा ॥ ४८ ॥ देवास्तुपितृभिःसार्धंसगणाःसपदानुगाः ॥ यमोवैश्रवणश्चैववरु
णश्चयतोर्जुनः ॥ ४९ ॥ ब्रह्मक्षत्रंचयज्ञाश्चदक्षिणाश्चार्जुनंश्रिताः ॥ प्रेताश्चैवपिशाचाश्चक्रव्यादाश्चमृगांडजाः ॥ ५० ॥ राक्षसाःसहयादोभिःश्वसृगालाश्च
कर्णतः ॥ देवब्रह्मनृपर्षीणांगणाःपांडवतोभवन् ॥ ५१ ॥ तुंबुरुप्रमुखाराजन्गंधर्वाश्चयतोर्जुनः ॥ राधेयाःसहमौनेयागंधर्वाप्सरसांगणाः ॥ ५२ ॥ ईहामृगाःप
क्षिगणाद्विपाश्वरथपत्तिभिः ॥ उह्यमानास्तथामेघैर्वायुनाचमनीषिणः ॥ ५३ ॥ दिदृक्षवःसमाजग्मुःकर्णार्जुनसमागमम् ॥ देवदानवगंधर्वानागयक्षाःपतत्रि
णः ॥ ५४ ॥ महर्षयोवेदविदःपितरश्चस्वधाभुजः ॥ तपोविद्यास्तथौषध्योनानारूपबलान्विताः ॥ ५५ ॥ अंतरिक्षेमहाराजविनदंतोवतस्थिरे ॥ ब्रह्माब्रह्मर्षिभिः
[illegible]र्धंप्रजापतिभिरेवच ॥ ५६ ॥ भवश्चैवास्थितोयानेदिव्यंतंदेशमागमत् ॥ समेतौतौमहात्मानौदृष्ट्वाकर्णधनंजयौ ॥ ५७ ॥ अर्जुनोजयतांकर्णमितिशक्रोब्रवी
[illegible]त ॥ जयतामर्जुनंकर्णइतिसूर्यो[illegible]भ्यभाषत ॥ ५८ ॥ हत्वार्जुनंममसुतःकर्णोजयतुसंयुगे ॥ हत्वाकर्णंजयत्वद्यममपुत्रोधनंजयः ॥ ५९ ॥ इतिसूर्यस्यचैवासी
द्विवादोवासवस्यच ॥ पक्षसंस्थितयोस्तत्रतयोर्विबुधसिंहयोः ॥ द्वैपक्ष्यमासीद्देवानामसुराणांचभारत ॥ ६० ॥ समेतौतौमहात्मानौदृष्ट्वाकर्णधनंजयौ ॥ अ
कंपंतत्रयोलोकाःसहदेवर्षिचारणाः ॥ ६१ ॥ सर्वेदेवगणाश्चैवसर्वभूतानियानिच ॥ यतःपार्थस्ततोदेवायतःकर्णस्ततोऽसुराः ॥ ६२ ॥ रथयूथपयोःपक्षौकुरुपां
डववीरयोः ॥ दृष्ट्वाप्रजापतिंदेवाःस्वयंभुवमचोदयन् ॥ ६३ ॥ कोनयोर्विजयीदेवकुरुपांडवयोधयोः ॥ समोस्तुविजयोदेवएतयोर्नरसिंहयोः ॥ ६४ ॥ कर्णा
र्जुनविवादेनसर्वंसंशयितंजगत् ॥ स्वयंभोब्रूहिनस्तथ्यमेतयोर्विजयंप्रभो ॥ ६५ ॥ स्वयंभोब्रूहितद्वाक्यंसमोस्तुविजयोनयोः ॥ तदुपश्रुत्यमघवाप्रणिपत्यपितामह
म् ॥ ६६ ॥ व्यज्ञापयतदेवेशमिदंमतिमतांवरः ॥ पूर्वंभगवता[illegible]कृष्णयोर्विजयोध्रुवः ॥ ६७ ॥ तत्तथास्तुनमस्तेस्तुप्रसीदभगवन्मम ॥ ब्रह्मेशानावथोवाक्यमूच
तुस्त्रिदशेश्वरम् ॥ ६८ ॥ विजयोध्रुवमेवास्यविजयस्यमह[illegible]पांडवेयेनहुतभुक्तोषितःसव्यसाचिना ॥ ६९ ॥ स्वर्गंचसमनुप्राप्यसाहाय्यंशक्रतेकृतं ॥ कर्ण
श्चदानवःपक्षअतःकार्यःपराजयः ॥ ७० ॥ एवंकृतेभ[illegible]तम् ॥ आत्मकार्यंचसर्वेषांगरीयस्त्रिदशेश्वर ॥ ७१ ॥ महात्माफाल्गुनश्चापिसत्य
धर्मरतःसदा ॥ विजयस्तस्यनियतंजायतेनात्रसंशयः [illegible]वान्येनमहात्मावृषभध्वजः ॥ कथंवातस्यनजयोजायतेशतलोचन ॥ ७३ ॥

॥ २३ ॥ वानराणांसिंहनादोलंकांस्फोटयन्निवविदारयन्निवोदभूदितिशेषः ॥ इंद्रेणसहदेवानामिवांगदेनसहवानराणांसिंहनादःसमभवत् ॥ २४ ॥ २५ ॥ कतक० ॥ ९१ ॥
इतिरामाभि० वा० युद्ध० नवनवतितमःसर्गः ॥ ९९ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ महोदरेति ॥ हतौदृष्ट्वासरावणःक्रुद्धोजातइतिशेषः ॥ १ ॥ २ ॥ रुद्धस्यनगरस्य॥

तस्मिन्विनिहतेभूमौतत्सैन्यंसंप्रचुक्षुभे ॥ अभवच्चमहान्क्रोधःसमरेरावणस्यतु ॥ २३ ॥ वानराणांप्रहृष्टानांसिंहनादःसुपुष्कलः ॥ स्फोटयन्निव शब्देनलंकांसाट्टालगोपुरां ॥ सहेंद्रेणवदेवानांनादःसमभवन्महान् ॥ २४ ॥ अथेंद्रशत्रुस्त्रिदशालयानांवनौकसांचैवमहाप्रणादं ॥ श्रुत्वासरोषंयु धिराक्षसेंद्रःपुनश्चयुद्धाभिमुखोवतस्थे ॥ २५ ॥ इत्यार्षेश्रीमद्रामा०वा०युद्ध०नवनवतितमःसर्गः ॥ ९९ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ महो दरमहापार्श्वौहतौदृष्ट्वासरावणः ॥ तस्मिंश्चनिहतेवीरेविरूपाक्षेमहाबले ॥ १ ॥ आविवेशमहान्क्रोधोरावणंतुमहामृधे ॥ सूतंसंचोदयामासवा क्यंचेदमुवाचह ॥ २ ॥ निहतानाममात्यानांरुद्धस्यनगरस्यच ॥ दुःखमेवापनेष्यामिहत्वातौरामलक्ष्मणौ ॥ ३ ॥ रामवृक्षंरणेहन्मिसीतापुष्पफल प्रदं ॥ प्रशाखायस्यसुग्रीवोजांबवान्कुमुदोनलः ॥ ४ ॥ द्विविदश्चैवमैंदश्चअंगदोगंधमादनः ॥ हनूमांश्चसुषेणश्चसर्वेचहरियूथपाः ॥ ५ ॥ सदि शोदशघोषेणरथस्यातिरथोमहान् ॥ नादयन्प्रययौतूर्णंराघवंचाभ्यधावत ॥ ६ ॥ पूरितातेनशब्देनसनदीगिरिकानना ॥ संचचालमहीसर्वात्रस्त सिंहमृगद्विजा ॥ ७ ॥ तामसंसुमहाघोरंचकारास्त्रंसुदारुणं ॥ निर्ददाहकपीन्सर्वांस्तेप्रपेतुःसमंततः ॥ ८ ॥ उत्पपातरजोभूमौतैर्भग्नैःसंप्रधावितैः ॥ नहितत्सहितुंशेकुर्ब्रह्मणानिर्मितंस्वयं ॥ ९ ॥ तान्यनीकान्यनेकानिरावणस्यशरोत्तमैः ॥ दृष्ट्वाभग्नानिशतशोराघवःपर्यवस्थितः ॥ १० ॥ ततो राक्षसशार्दूलोविद्राव्यहरिवाहिनीं ॥ सददर्शततोरामंतिष्ठंतमपराजितं ॥ ११ ॥

वानरबलैरितिशेषः ॥ दुःखमपनेष्याम्येव ॥ ३ ॥ मूलोच्छेदंकरिष्यामीत्याशयेनरामंसर्वाश्रयमहावृक्षत्वेननिरूपयति ॥ रामवृक्षमिति ॥ सीतापुष्पंयस्यसः ॥ सचासौतेनैवपुष्पेण सर्वेषांवानराणांतत्तत्कर्मजफलप्रदस्तं ॥ सुग्रीवादयःप्रशाखायस्यतंप्रशाखासहितंहन्मीतिशेषः ॥ ४ ॥ ५ ॥ इत्युक्त्वारथस्यघोषेणदशदिशोनादयन् ॥ ६ ॥ ७ ॥ तामसमस्त्रंतमोय हदेवताकमस्त्रं ॥ ८ ॥ ब्रह्मणास्वयंनिर्मितंतामसमस्त्रंसहितुंसोढुंनशेकुः ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥

॥ १२ ॥ १३ ॥ राघवोहृष्टः ॥ एकःशिष्टःशत्रुर्दृग्गोचरंप्राप्तइतिहर्षः ॥ १४ ॥ १५ ॥ राघवबाणौघैरामविस्फारितेनचयःशब्दस्तेनपेतुः ॥ १६ ॥ सरावणोराजपुत्रयोःसमीपंप्राप्य चंद्रसूर्ययोःसमीपेराहुर्यथाबभौ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ अभ्यतिक्रम्यबाणैर्व्याकुलीकृत्य ॥ शैलमिवस्थिरमचलंराममासससाद ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ राघवोराव

लक्ष्मणेनसहभ्रात्राविष्णुनावासवंयथा ॥ आलिखंतमिवाकाशमवष्टभ्यमहद्धनुः ॥ १२ ॥ पद्मपत्रविशालाक्षंदीर्घबाहुमरिंदमं ॥ ततोरामो महातेजाःसौमित्रिसहितोबली ॥ १३ ॥ वानरांश्चरणेभग्नानापतंतंचरावणं ॥ समीक्ष्यराघवोहृष्टोमध्येजग्राहकार्मुकं ॥ १४ ॥ विस्फारयितुमारेभेततःसधनुरुत्तमं ॥ महावेगंमहानादंनिर्भिंदन्निवमेदिनीं ॥ १५ ॥ रावणस्यचबाणौघैरामविस्फारितेनच ॥ शब्देनराक्षसास्तेनपेतुश्चशतशस्तदा ॥ १६ ॥ तयोःशरपथंप्राप्यरावणोराजपुत्रयोः ॥ सबभौचयथाराहुःसमीपेशशिसूर्ययोः ॥ १७ ॥ तमिच्छन्प्रथमंयोद्धुंलक्ष्मणोनिशितैःशरैः ॥ मुमोचधनुरायम्यशरानग्निशिखोपमान् ॥ १८ ॥ तान्मुक्तमात्रानाकाशेलक्ष्मणेनधनुष्मता ॥ बाणान्बाणैर्महातेजारावणःप्रत्यवारयत् ॥ १९ ॥ एकमेकेनबाणेनत्रिभिस्त्रीन्दशभिर्दश ॥ लक्ष्मणस्यप्रचिच्छेददर्शयन्पाणिलाघवं ॥ २० ॥ अभ्यतिक्रम्यसौमित्रिंरावणःसमितिंजयः ॥ आससादरणेरामंस्थितंशैलमिवापरं ॥ २१ ॥ सराघवंसमासाद्यक्रोधसंरक्तलोचनः ॥ व्यसृजच्छरवर्षाणिरावणोराक्षसेश्वरः ॥ २२ ॥ शरधारास्ततोरामोरावणस्यधनुश्च्युताः ॥ दृष्ट्वैवापतिताःशीघ्रंभल्लान्जग्राहसत्वरं ॥ २३ ॥ ताञ्छरौघांस्ततोभल्लैस्तीक्ष्णैश्चिच्छेदराघवः ॥ दीप्यमानान्महाघोराञ्छरानाशीविषोपमान् ॥ २४ ॥ राघवोरावणंतूर्णंरावणोराघवंतथा ॥ अन्योन्यंविविधैस्तीक्ष्णैःशरवर्षैर्ववर्षतुः ॥ २५ ॥ चेरतुश्चचिरंचित्रंमंडलंसव्यदक्षिणं ॥ बाणवेगात्समुत्क्षिप्तावन्योन्यमपराजितौ ॥ २६ ॥ तयोर्भूतानिवित्रेसुर्युगपत्संप्रयुध्यतोः ॥ रौद्रयोःसायकमुचोर्यमांतकनिकाशयोः ॥ २७ ॥ सततंविविधैर्बाणैर्बभूवगगनंतदा ॥ घनैरिवातपापायेविद्युन्मालासमाकुलैः ॥ २८ ॥

णंरावणोराघवमित्यन्योन्यंशरवर्षैर्ववर्षतुर्ववृषतुः ॥ २५ ॥ अन्योन्यंबाणवेगात्समुत्क्षिप्तौअन्योन्यंक्षिप्तवंतौ ॥ अपराजितौअप्रतिहतौ ॥ २६ ॥ सायकंमुंचतइतिसायकमुचौ तयोः ॥ २७ ॥ सततंव्याप्तं ॥ २८ ॥

गवाक्षितमिवसंजातगवाक्षमिव ॥ गृध्रपत्रैस्तद्बंधनैः ॥ सुवाजितैःसम्यक्संपादितवेगैः ॥ आर्षंपुस्त्वंच्चारत्वर्ष्टिभिःविशेषणत्वात् ॥ २९ ॥ तपनेसूर्येऽस्तंगतेचापिशब्दादस्ताचलंत्यक्त्वो
दयाद्रिंगतेपीत्यर्थः ॥ दिवापीतियावत् ॥ यत्तुयथाश्रुतरीत्यारात्रावपीतिव्याचक्षते ॥ तत्रनकश्चिच्चमत्कारः ॥ ३०॥३१ ॥ ३२ ॥ येनव्रजतः ॥ येनयेनमंडलचारेणेत्यर्थः ॥ ३३ ॥

गवाक्षितमिवाकाशंबभूवशरवृष्टिभिः ॥ महावेगैःसुतीक्ष्णाग्रैर्गृध्रपत्रैःसुवाजितैः ॥ २९ ॥ शरांधकारमाकाशंचक्रतुःप्रथमंतदा ॥ गतेस्तंतपने चापिमहामेघाविवोत्थितौ ॥ ३० ॥ तयोरभून्महायुद्धमन्योन्यवधकांक्षिणोः ॥ अनासाद्यमचिंत्यंचवृत्रवासवयोरिव ॥ ३१ ॥ उभौहिपरमेष्वासावुभौयुद्धविशारदौ ॥ उभावस्त्रविदांमुख्यावुभौयुद्धेविचेरतुः ॥ ३२ ॥ उभौहियेनव्रजतस्तेनतेनशरोर्मयः ॥ ऊर्मयोवायुनाविद्धाजग्मुःसागरयोरिव ॥ ३३ ॥ ततःसंसक्तहस्तस्तुरावणोलोकरावणः ॥ नाराचमालांरामस्यललाटेप्रत्यमुंचत ॥ ३४ ॥ रौद्रचापप्रयुक्तांतांनीलोत्पलदलप्रभां ॥ शिरसाधारयद्रामोनव्यथामभ्यपद्यत ॥ ३५ ॥ अथमंत्रानपिजपन्रौद्रमस्त्रमुदीरयन् ॥ शरान्भूयःसमादायरामःक्रोधसमन्वितः ॥ ३६ ॥ मुमोचचमहातेजाश्चापमायम्यवीर्यवान् ॥ तान्शरान्राक्षसेंद्रायचिक्षेपाच्छिन्नसायकः ॥ ३७ ॥ तेमहामेघसंकाशेकवचेपातिताःशराः ॥ अवध्येराक्षसेंद्रस्यनव्यथांजनयंस्तदा ॥ ३८ ॥ पुनरेवाथतंरामोरथस्थंराक्षसाधिपं ॥ ललाटेपरमास्त्रेणसर्वास्त्रकुशलोभिनत् ॥ ३९ ॥ तेभित्वाबाणरूपाणिपंचशीर्षाइवोरगाः ॥ श्वसंतोविविशुर्भूमिंरावणप्रतिकूलिताः ॥ ४० ॥ निहत्यराघवस्यास्त्रंरावणःक्रोधमूर्छितः ॥ आसुरंसुमहाघोरमन्यदस्त्रंचकारसः ॥ ४१ ॥ सिंहव्याघ्रमुखांश्चापिकंककोकमुखानपि ॥ गृध्रश्येनमुखांश्चापिशृगालवदनांस्तथा ॥ ४२ ॥ ईहामृगमुखांश्चापिव्यादितास्यान्भयावहान् ॥ पंचास्यान्लेलिहानांश्चससर्जनिशितान्शरान् ॥ ४३ ॥

संसक्तहस्तोबाणप्रयोगेआसक्तहस्तः ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ उदीरयन्प्रवर्तयन् ॥ ३६ ॥ अच्छिन्नसायकःअव्यवच्छिन्नसायकःनिरंतरप्रवर्तितबाणवर्षइतियावत् ॥ ३७ ॥ अवध्येअभेद्ये जनयन्अजनयन् ॥ ३८ ॥ परमास्त्रेणेष्टास्त्रेणयोजितैर्बाणैरभिनत् ॥ ३९ ॥ बाणरूपाणि ॥ प्रशंसायांरूपप् ॥ प्रशस्ताबाणाः ॥ आर्षोलिंगव्यत्ययः ॥ रावणप्रतिकूलिताःरावणेन निवारिताअपिश्वसंतःपंचशीर्षाउरगाइवभूमिंविविशुः ॥ ४० ॥ चकारप्रादुश्चकार ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ईहामृगोवृकः ॥ पंचास्यान्सिंहमुखान् ॥ ४३ ॥

॥ ४४ ॥ यदासुरमस्त्रंप्रादुश्चकारतदाससर्जेत्यन्वयः ॥ ४५ ॥ तमोस्त्रस्यप्रत्यस्त्रंपावकमितितत्ससर्जेत्याह ॥ पावकमिति ॥ ४६ ॥ ततोऽखिलज्योतिर्गणमुखबाणोत्पत्तिरित्याह ॥ अग्निदीप्तमुखानिति ॥ ४७ ॥ विद्युज्जिह्वोपमान्विद्युदर्चिःसदृशान् ॥ कालाजिह्वास्तथार्चिषइतिहलायुधः ॥ ४८ ॥ विलयंजग्मुस्तथापिसहस्रशोवानरान्जघ्नुः ॥ ४९ ॥ संपरिक्षिप्य

शरान्खरमुखांश्चान्यान्वराहमुखसंश्रितान् ॥ श्वानकुक्कुटवक्त्रांश्चमकराशीविषाननान् ॥ ४४ ॥ एतांश्चान्यांश्चमायाभिःससर्जनिशिताञ्छरान् ॥ रामंप्रतिमहातेजाःक्रुद्धःसर्पइवश्वसन् ॥ ४५ ॥ आसुरेणसमाविष्टःसोस्त्रेणरघुपुंगवः ॥ ससर्जास्त्रंमहोत्साहंपावकंपावकोपमः ॥ ४६ ॥ अग्निदीप्तमुखान्बाणांस्तत्रसूर्यमुखानपि ॥ ग्रहनक्षत्रवर्णांश्चमहोल्कामुखसंस्थितान् ॥ ४७ ॥ विद्युज्जिह्वोपमांश्चापिससर्जविविधाञ्छरान् ॥ तेरावणशराघोराराघवास्त्रसमाहताः ॥ ४८ ॥ विलयंजग्मुराकाशेजघ्नुश्चैवसहस्रशः ॥ तदस्त्रंनिहतंदृष्ट्वारामेणाक्लिष्टकर्मणा ॥ ४९ ॥ दृष्टानेदुस्ततःसर्वेकपयःकामरूपिणः ॥ सुग्रीवाभिमुखावीराःसंपरिक्षिप्यराघवं ॥ ५० ॥ ततस्तदस्त्रंविनिहत्यराघवःप्रसह्यतद्रावणबाहुनिःसृतं ॥ मुदान्वितोदाशरथिर्महात्माविनेदुरुच्चैर्मुदिताःकपीश्वराः ॥ ५१ ॥ इत्यार्षेश्रीमद्रा०वा०युद्ध०शततमःसर्गः ॥ १०० ॥ ॥ ७१ ॥ ॥ ७१ ॥ तस्मिन्प्रतिहतेस्त्रेतुरावणोराक्षसाधिपः ॥ क्रोधंचद्विगुणंचक्रेक्रोधाच्चास्त्रमनंतरं ॥ १ ॥ मयेनविहितंरौद्रमन्यदस्त्रंमहाद्युतिः ॥ उत्स्रष्टुंरावणोभीमंराघवायप्रचक्रमे ॥ २ ॥ ततःशूलानिनिश्चेरुर्गदाश्चमुसलानिच ॥ कार्मुकाद्दीप्यमानानिवज्रसाराणिसर्वशः ॥ ३ ॥ मुद्गराःकूटपाशाश्चदीप्ताश्चाशनयस्तथा ॥ निष्पेतुर्विविधास्तीक्ष्णावाताइवयुगक्षये ॥ ४ ॥ तदस्त्रंराघवःश्रीमानुत्तमास्त्रविदांवरः ॥ जघानपरमास्त्रेणगांधर्वेणमहाद्युतिः ॥ ५ ॥ तस्मिन्प्रतिहतेस्त्रेतुराघवेणमहात्मना ॥ रावणःक्रोधताम्राक्षःसौरमस्त्रमुदीरयत् ॥ ६ ॥ ततश्चक्राणिनिष्पेतुर्भास्वराणिमहांतिच ॥ कार्मुकाद्भीमवेगस्यदशग्रीवस्यधीमतः ॥ ७ ॥ तैरासीद्गगनंदीप्तंसंपतद्भिःसमंततः ॥ पतद्भिश्चदिशोदीप्तैश्चंद्रसूर्यैर्ग्रहैरिव ॥ ८ ॥

परिवार्य ॥ ५० ॥ ५१ ॥ कतक० ॥ ९२ ॥ इतिरामाभि०वा०युद्ध०शततमःसर्गः ॥ १०० ॥ ७१ ॥ ॥ ७१ ॥ ॥ तस्मिन्प्रतिहतेइति ॥ क्रोधाच्चास्त्रमनंतरं ॥ चक्रेइतिशेषः ॥ ॥ १ ॥ तत्किमस्त्रंतत्राह ॥ मयेनेति ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥

तानिसौरास्त्रनिःसृतचक्राणि ॥ बाणबलादेवकेवलंचिच्छेदनप्रत्यस्त्रमपेक्षतेस्म ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ मनुष्यःशीर्षेयस्यतं ॥ मनुष्यशीर्षयुक्तमित्यर्थइत्यन्ये ॥ १४ ॥

तानिचिच्छेदबाणौघैश्चक्राणितुसराघवः ॥ आयुधानिचचित्राणिरावणस्यचमूमुखे ॥ ९ ॥ तदस्त्रंतुहतंदृष्ट्वारावणोराक्षसाधिपः ॥ विव्याधदश
भिर्बाणैरामंसर्वेषुमर्मसु ॥ १० ॥ सविद्धोदशभिर्बाणैर्महाकार्मुकनिःसृतैः ॥ रावणेनमहातेजानप्राकंपतराघवः ॥ ११ ॥ ततोविव्याधगात्रेषुस
र्वेषुसमितिंजयः ॥ राघवस्तुसुसंक्रुद्धोरावणंबहुभिःशरैः ॥ १२ ॥ एतस्मिन्नंतरेक्रुद्धोराघवस्यानुजोबली ॥ लक्ष्मणःसायकान्सप्तजग्राहपरवीर
हा ॥ १३ ॥ तैःसायकैर्महावेगैरावणस्यमहाद्युतिः ॥ ध्वजंमनुष्यशीर्षंतुतस्यचिच्छेदनैकधा ॥ १४ ॥ सारथेश्चापिबाणेनशिरोज्वलितकुंडलं ॥ ज
हारलक्ष्मणःश्रीमान्नैर्ऋतस्यमहाबलः ॥ १५ ॥ तस्यबाणैश्चचिच्छेदधनुर्गजकरोपमं ॥ लक्ष्मणोराक्षसेंद्रस्यपंचभिर्निशितैस्तदा ॥ १६ ॥ नीलमे
घनिभांश्चास्यसदश्वान्पर्वतोपमान् ॥ जघानाप्लुत्यगदयारावणस्यविभीषणः ॥ १७ ॥ हताश्वात्तुतदावेगादवप्लुत्यमहारथात् ॥ कोपमाहारयत्तीव्रं
भ्रातरंप्रतिरावणः ॥ १८ ॥ ततःशक्तिंमहाशक्तिःप्रदीप्तामशनीमिव ॥ विभीषणायचिक्षेपराक्षसेंद्रःप्रतापवान् ॥ १९ ॥ अप्राप्तामेवतांबाणैस्त्रिभि
श्चिच्छेदलक्ष्मणः ॥ अथोदतिष्ठत्सन्नादोवानराणांमहारणे ॥ २० ॥ संपपातत्रिधाछिन्नाशक्तिःकांचनमालिनी ॥ सविस्फुलिंगाज्वलितामहो
ल्केवदिवश्च्युता ॥ २१ ॥ ततःसंभाविततरांकालेनापिदुरासदां ॥ जग्राहविपुलांशक्तिंदीप्यमानांस्वतेजसा ॥ २२ ॥ सावेगिताबलवतारावणेन
दुरात्मना ॥ जज्वालसुमहातेजादीप्ताशनिसमप्रभा ॥ २३ ॥ एतस्मिन्नंतरेवीरोलक्ष्मणस्तंविभीषणं ॥ प्राणसंशयमापन्नंतूर्णमभ्यवपद्यत ॥ २४ ॥
तंविमोक्षयितुंवीरश्चापमायम्यलक्ष्मणः ॥ रावणंशक्तिहस्तंवैशरवर्षैरवाकिरत् ॥ २५ ॥

॥ १५ ॥ गजकरोपमंधनुश्चिच्छेद ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ महाशक्तिर्महाबलः ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ संभाविततरांअमोघेतिसर्वविख्यातां ॥ दुरासदांदुःसहां ॥ २२ ॥ वेगिताकृ
तवेगा ॥ २३ ॥ तूर्णमभ्यवपद्यत ॥ शक्तिसंमुखंस्वयमागत्यविभीषणंरक्षितवानित्यर्थः ॥ २४ ॥ २५ ॥

महात्मनालक्ष्मणेनविसृष्टेनशरौघेणकीर्यमाणोऽतएवविमुखीकृतविक्रमःकुंठितभ्रातृवधविषयोत्साहोतएवभ्रातरंप्रहर्तुंमनश्चक्रे ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ लोहितलक्षणाशत्रुरुधिरग्रहणस्वभावा ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ आपतंतींतांशक्तिंशक्त्यधिष्ठातृदेवतामुद्दिश्यानुव्याहरत् ॥ तदेवाह ॥ लक्ष्मणायस्वस्त्यस्तु ॥ त्वंहतोद्यमाहतप्राणनाशोद्योगाअतएवमोघाप्राणापहारांशेमोघाभव ॥ तच्छक्तिस्तुपीडामात्रेणचरितार्थास्त्वितिभावः ॥ स्पर्शमात्रेणप्राणापहरणसामर्थ्ययुक्तायाःशक्तेरनेनस्ववाक्येनमोघीकरणात्स्वस्यसत्यसंकल्पत्वंसूचितं

कीर्यमाणःशरौघेणविसृष्टेनमहात्मना ॥ सप्रहर्तुंमनश्चक्रेविमुखीकृतविक्रमः ॥ २६ ॥ मोक्षितंभ्रातरंदृष्ट्वालक्ष्मणेनसरावणः ॥ लक्ष्मणाभिमुखस्तिष्ठन्निदंवचनमब्रवीत् ॥ २७ ॥ मोक्षितस्तेबलश्लाघिन्यस्मादेवंविभीषणः ॥ विमुच्यराक्षसंशक्तिस्त्वयीयंविनिपात्यते ॥ २८ ॥ एषातेहृदयंभित्वाशक्तिर्लोहितलक्षणा ॥ मद्बाहुपरिघोत्सृष्टाप्राणानादाययास्यति ॥ २९ ॥ इत्येवमुक्त्वातांशक्तिमष्टघंटांमहास्वनां ॥ मयेनमायाविहितामोघांशत्रुघातिनीं ॥ ३० ॥ लक्ष्मणायसमुद्दिश्यज्वलंतीमिवतेजसा ॥ रावणःपरमक्रुद्धश्चिक्षेपचननादच ॥ ३१ ॥ साक्षिप्ताभीमवेगेनवज्राशनिसमस्वना ॥ शक्तिरभ्यपतद्वेगाल्लक्ष्मणंरणमूर्धनि ॥ ३२ ॥ तामनुव्याहरच्छक्तिमापतंतींसराघवः ॥ स्वस्त्यस्तुलक्ष्मणायेतिमोघाभवहतोद्यमा ॥ ॥ ३३ ॥ रावणेनरणेशक्तिःक्रुद्धेनाशीविषोपमा ॥ मुक्ताशूरस्यभीतस्यलक्ष्मणस्यममज्जसा ॥ ३४ ॥ न्यपतत्सामहावेगालक्ष्मणस्यमहोरसि ॥ जिह्वेवोरगराजस्यदीप्यमानामहाद्युतिः ॥ ३५ ॥ ततोरावणवेगेनसुदूरमवगाढया ॥ शक्त्याविभिन्नहृदयःपपातभुविलक्ष्मणः ॥ ३६ ॥ तदवस्थंसमीपस्थोलक्ष्मणंप्रेक्ष्यराघवः ॥ भ्रातृस्नेहान्महातेजाविषण्णहृदयोभवत् ॥ ३७ ॥ समुहूर्तमिवध्यात्वाबाष्पपर्याकुलेक्षणः ॥ बभूवसंरब्धतरोयुगांतइवपावकः ॥ ३८ ॥ नविषादस्यकालोयमितिसंचिंत्यराघवः ॥ चक्रेसुतुमुलंयुद्धंरावणस्यवधेधृतः ॥ सर्वयत्नेनमहतालक्ष्मणंपरिवीक्ष्यच ॥ ३९ ॥

॥ ३३ ॥ सामुक्ताशक्तिरभीतस्यभगवत्तत्त्वानुसंधानेननिर्भयस्यलक्ष्मणस्योरसिआशुममज्ज ॥ ३४ ॥ मुक्ताआशुउरसीतिच्छेदस्यगूढत्वात्स्पष्टमेवाहकविः ॥ न्यपतदिति ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ॥ ३७ ॥ मुहूर्तमिवध्यात्वा ॥ किमिदानींकर्तव्यमितिपर्यालोच्येत्यर्थः ॥ संरब्धतरःयुद्धेअधिकोत्साहवान् ॥ ३८ ॥ अथविषादस्यायंनकालइतिसंचिंत्यलक्ष्मणंचसन्निरीक्ष्यमहतोत्कृष्टेनसर्वयत्नेनसहजबलास्त्रबलेनरावणस्यवधेधृतोनिश्चितोभूत्वासुतुमुलंयुद्धंचक्रे ॥ अयंचवक्ष्यमाणार्थसंक्षेपः ॥ ३९ ॥

तमेवप्रपंचयति ॥ सददर्शेति ॥ ४० ॥ तांशक्तिंलक्ष्मणगात्रादवमर्दितुमुद्धर्तुंयत्नतोनशेकुः ॥ तत्रहेतुर्बलीयसाप्रहितत्वं ॥ ४१ ॥ हेत्वंतरमप्याह ॥ अर्दिताइति ॥ रक्षसांप्रवेकेणश्रेष्ठेन ॥ किंचसाशक्तिःसौमित्रेर्देहंनिर्भिद्यधरणीतलंभुवंप्रविष्टास्पृष्टवती ॥ ४२ ॥ तांशक्तिंकराभ्यांपरामृश्यधृत्वाबलवान्बलवत्तरोरामोलक्ष्मणदेहाद्विचकर्ष ॥ विकृष्यबभंजच ॥ इयंशक्तिःसर्वदाशत्रुंनिर्भिद्यरावणसमीपमेवप्राप्नोति ॥ इदानींरामेणमोघाभवेत्युक्त्यासत्यसंकल्पेननाशितनिष्क्रमणशक्तिस्तत्रैवलग्ना ॥ साचभगवताविकृष्यभग्ना ॥४३ ॥ एतदंतरेरंध्रवि

सददर्शततोरामःशक्त्याभिन्नंमहाहवे॥ लक्ष्मणंरुधिरादिग्धंसपन्नगमिवाचलं॥ ४० ॥ तामपिप्रहितांशक्तिंरावणेनबलीयसा ॥ यत्नतस्तेहरिश्रेष्ठानशेकुरवमर्दितुं॥ ४१ ॥ अर्दिताश्चैवबाणौघैस्तेप्रवेकेणरक्षसां॥ सौमित्रेःसाविनिर्भिद्यप्रविष्टाधरणीतलं॥ ४२॥ तांकराभ्यांपरामृश्यरामःशक्तिंभयावहां॥ बभंजसमरेक्रुद्धोबलवान्विचकर्षच॥ ४३ ॥ तस्यनिष्कर्षतःशक्तिंरावणेनबलीयसा ॥ शराःसर्वेषुगात्रेषुपातितामर्मभेदिनः॥ ॥४४॥ अचिंतयित्वातान्बाणान्समाश्लिष्यचलक्ष्मणं॥ अब्रवीच्चहनूमंतंसुग्रीवंचमहाकपिं॥४५॥ लक्ष्मणंपरिवार्यैवंतिष्ठध्वंवानरोत्तमाः॥ पराक्रमस्यकालोयंसंप्राप्तोमेचिरेप्सितः॥ ४६॥ पापात्मायंदशग्रीवोवध्यतांपापनिश्चयः॥ कांक्षितंचातकस्येवघर्मांतेमेघदर्शनं ॥ ४७ ॥ अस्मिन्मुहूर्तेनचिरात्सत्यंप्रतिशृणोमिवः॥ अरावणमरामंवाजगद्द्रक्ष्यथवानराः ॥ ४८ ॥ राज्यनाशंवनेवासंदंडकेपरिधावनं ॥ वैदेह्याश्चपरामर्शंरक्षोभिश्चसमागमं॥ ४९ ॥ प्राप्तंदुःखंमहद्घोरंक्लेशश्चनिरयोपमः ॥ अद्यसर्वमहंत्यक्ष्येनिहत्वारावणंरणे॥ ५० ॥ यदर्थंवानरंसैन्यंसमानीतमिदंमया॥ सुग्रीवश्चकृतोराज्येनिहत्वावालिनंरणे॥ ५१ ॥ यदर्थंसागरःक्रांतःसेतुर्बद्धश्चसागरे॥ ५२॥

द्राक्षसःप्रजहारेत्याह ॥ तस्येति ॥ शक्तिंनिष्कर्षतस्तस्यरामस्यगात्रेष्वित्यन्वयः ॥४४ ॥ समाश्लिष्येति ॥ समाश्लेषोयंसकलपीडानिवृत्तिफलकःस्वतादात्म्यावभासनरूपः ॥ ४५ ॥ ॥ ४६ ॥ पापात्मायंवध्यतांमत्तोद्यवधंप्राप्नोतु ॥ यतोघर्मांतेचातकस्यमेघदर्शनमिववधार्थमस्यदर्शनंममचिरंकांक्षितं ॥ स्तोककस्येतिपाठेपिचातकस्येत्येवार्थः ॥ स्तोककश्चातकःसमावित्यमरात् ॥ ४७ ॥ प्रतिशृणोमिप्रतिजाने ॥ नचिरादित्यस्यशीघ्रमित्यर्थकस्यारावणमित्यादिनान्वयः ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ राज्यनाशादिकृतंघोरंदुःखंमानसंप्राप्तं ॥ निरयोपमोयातनोपमःक्लेशःकायक्लेशश्चप्राप्तः ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥

॥ ५३ ॥ दृष्टिविषस्यदर्शनमात्रेणसंहारकरमहाविषवतःसर्पस्यदृष्टिंप्राप्तोमनुष्यइवनरावणोजीवितुमर्हति ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ रामस्यरामत्वंत्रीन्लोकान्सर्षिदेवान्धर्मेणसत्येनशौर्येणच
रमयतीत्यन्वर्थंरामत्वं ॥ तदुचितकर्माद्यकरिष्यामीतिभावः ॥ ५६ ॥ यावद्भूमिर्धरिष्यतिप्राणिनस्तावद्यन्मेकर्मसचराचराःसदेवालोकाजनाःकथयिष्यंतितादृशंकर्मकरिष्यामि ॥

सोयमद्यरणेपापश्चक्षुर्विषयमागतः॥ चक्षुर्विषयमागम्यनायंजीवितुमर्हति॥ ५३ ॥ दृष्टिंदृष्टिविषस्येवसर्पस्यममरावणः ॥ यथावावैनतेयस्यदृष्टिंप्राप्तोभुजंगमः॥ ५४॥ सुखंपश्यथदुर्धर्षायुद्धंवानरपुंगवाः॥ आसीनाःपर्वताग्रेषुममेदंरावणस्यच ॥ ५५ ॥ अद्यपश्यंतुरामस्यरामत्वंममसंयुगे॥ त्रयोलोकाःसगंधर्वाःसिद्धगंधर्वचारणाः ॥ ५६ ॥ अद्यकर्मकरिष्यामियल्लोकाःसचराचराः ॥ सदेवाःकथयिष्यंतियावद्भूमिर्धरिष्यति ॥ ॥ ५७॥ एवमुक्त्वाशितैर्बाणैस्तप्तकांचनभूषणैः ॥ आजघानरणेरामोदशग्रीवंसमाहितः॥ ५८ ॥ तथाप्रविद्धैर्नाराचैर्मुसलैश्चापिरावणः ॥ अभ्यवर्षत्तदारामंधाराभिरिवतोयदः॥ ५९॥ रामरावणमुक्तानामन्योन्यमभिनिघ्नतां ॥ वराणांचशराणांचबभूवतुमुलःस्वनः ॥ ६० ॥ विच्छिन्नाश्चविकीर्णाश्चरामरावणयोःशराः॥ अंतरिक्षात्प्रदीप्ताग्रानिपेतुर्धरणीतले ॥ ६१ ॥ तयोर्ज्यातलनिर्घोषोरामरावणयोर्महान् ॥ त्रासनःसर्वभूतानांबभूवाद्भुतदर्शनः ॥ ६२ ॥ विकीर्यमाणःशरजालवृष्टिर्महात्मनादीप्तधनुष्मतार्दितः ॥ भयात्प्रदुद्रावसमेत्यरावणोयथानिलेनाभिहतोबलाहकः॥ ६३ ॥ इत्यार्षेश्रीम० वा० युद्ध० एकाधिकशततमःसर्गः॥ १०१ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ शक्त्यानिपातितंदृष्ट्वारावणेनबलीयसा॥ लक्ष्मणंसमरेशूरंशोणितौघपरिप्लुतं ॥ १ ॥ सदत्वातुमुलंयुद्धंरावणस्यदुरात्मनः ॥ विसृजन्नेवबाणौघान्सुषेणमिदमब्रवीत्॥ २॥ एषरावणवीर्येणलक्ष्मणःपतितोभुवि॥ सर्पवच्चेष्टतेवीरोममशोकमुदीरयन्॥ ३ ॥

॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ वराणांशराणांश्रेष्ठानांशराणां ॥ चान्मुसलानां ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२॥ भयाद्भ्रातृपीडाजनितकोपेनसर्वथामांहनिष्यत्येवेत्यर्थः ॥ इदंपलायनममासायंकाले ॥ ६३ ॥ क० ॥ ९३ ॥ इतिरामाभि० वा० यु० एकाधिकशततमःसर्गः॥ १०१ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ शक्त्येति ॥ १ ॥ बाणौघान्विसृजन्रावणस्यतुमुलंयुद्धंदत्वातस्मिन्पलायितेलक्ष्मणपीडानिवृत्त्यर्थंसुषेणमिदमब्रवीत् ॥ २ ॥ शोकमुदीरयन्जनयन् ॥ ३ ॥

प्राणैःप्राणेभ्यः ॥ ४ ॥ ५ ॥ लज्जतीवेतिपरस्मैपदमार्षं ॥ ६ ॥ स्वमयाने ॥ स्वमेइत्यर्थेआर्षमस्यसाधुत्वं ॥ ७ ॥ भ्रातरंनिहतमित्यादिसार्धश्लोकःकविवाक्यं ॥ विष्टनंतंविकृतशब्दं

शोणितार्द्रमिमंवीरंप्राणैःप्रियतरंमम ॥ पश्यतोममकाशक्तिर्योद्धुंपर्याकुलात्मनः ॥४॥ अयंससमरश्लाघीभ्रातामेशुभलक्षणः ॥ यदिपंचत्वमा पन्नःप्राणैर्मेकिंसुखेनवा ॥ ५ ॥ लज्जतीवहिमेवीर्यंभ्रश्यतीवकराद्धनुः ॥ सायकाव्यवसीदंतिदृष्टिर्बाष्पवशंगता ॥ ६ ॥ अवसीदंतिगात्राणिस्व प्नयानेनृणामिव ॥ चिंतामेवर्ततेतीव्रामुमूर्षापिचजायते ॥ ७ ॥ भ्रातरंनिहतंदृष्ट्वारावणेनदुरात्मना ॥ विष्टनंतंतुदुःखार्तंमर्मण्यभिहतंभृशं ॥ ८ ॥ परंविषादमापन्नोविललापाकुलेंद्रियः ॥ भ्रातरंनिहतंदृष्ट्वालक्ष्मणंरणपांसुषु ॥९॥ विजयोपिहिमेशूरनप्रियायोपकल्पते ॥ अचक्षुर्विषयश्चंद्रःकां प्रीतिंजनयिष्यति ॥ १० ॥ किंमेयुद्धेनकिंप्राणैर्युद्धकार्यंनविद्यते ॥ यत्रायंनिहतःशेतेरणमूर्धनिलक्ष्मणः ॥ ११ ॥ यथैवमांवनंयांतमनुयातिम हाद्युतिः ॥ अहमप्यनुयास्यामितथैवैनंयमक्षयं ॥ १२ ॥ इष्टबंधुजनोनित्यंमांसनित्यमनुव्रतः ॥ इमामवस्थांगमितोराक्षसैःकूटयोधिभिः ॥ १३ ॥ देशेदेशेकलत्राणिदेशेदेशेचबांधवाः ॥ तंतुदेशंनपश्यामियत्रभ्रातासहोदरः ॥ १४ ॥ किंनुराज्येनदुर्धर्षलक्ष्मणेनविनामम ॥ कथंवक्ष्याम्यहंत्वं बांसुमित्रांपुत्रवत्सलां ॥ १५ ॥ उपालंभंनशक्ष्यामिसोढुंदत्तंसुमित्रया ॥ किंनुवक्ष्यामिकौसल्यांमातरंकिंनुकैकयीं ॥ १६ ॥ भरतंकिंनुवक्ष्यामि शत्रुघ्नंचमहाबलं ॥ सहतेनवनंयातोविनातेनागतःकथं ॥ १७ ॥ इहैवमरणंश्रेयोनतुबंधुविगर्हणं ॥ किंमयादुष्कृतंकर्मकृतमन्यत्रजन्मनि ॥ १८ ॥ येनमेधार्मिकोभ्रातानिहतश्चाग्रतःस्थितः ॥ हाभ्रातर्मनुजश्रेष्ठशूराणांप्रवरप्रभो ॥ १९ ॥ एकाकीकिंनुमांत्यक्त्वापरलोकायगच्छसि ॥ विलपंतं चमांभ्रातःकिमर्थंनावभाषसे ॥ २० ॥ उत्तिष्ठपश्यकिंशेषेदीनंमांपश्यचक्षुषा ॥ शोकार्तस्यप्रमत्तस्यपर्वतेषुवनेषुच ॥ २१ ॥ विषण्णस्यमहाबा होसमाश्वासयितामम ॥ राममेवंब्रुवाणंतुशोकव्याकुलितेंद्रियं ॥ २२ ॥

कुर्वंतं ॥ ८ ॥ रणपांसुषु ॥ लुठंतमितिशेषः ॥ तादृशंभ्रातरंदृष्ट्वाविजयोपिमेनप्रियायेत्यर्थः ॥ ९ ॥ १० ॥ यत्रायमिति ॥ यतःकारणादित्यर्थः ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥

॥ २३ ॥ बाणैःशत्रुप्रेषितैस्तुल्यां ॥ नपंचत्वंमृतिमापन्नः ॥ श्वासाद्यनुभवात् ॥ २४ ॥ नापिमरिष्यतिलक्षणाभावादित्याह ॥ नह्यस्येति ॥ २५ ॥ पद्मपत्रतलौपद्मपत्रवद्रक्तवर्णकर
तलवंतौ ॥ २६ ॥ भूतलेप्रसुप्तस्यस्रस्तगात्रस्येवमुहुर्मुहुःकंपमानस्यहृदयममुंसोच्छ्वासमाख्याति ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ योसौजांबवतातेकथितस्तमोषधिपर्वतंगत्वातस्यदक्षिणशि
खरेजातामोषधीमानय ॥ ३० ॥ सावर्ण्यकरणींपूर्ववर्णसमानवर्णकरणीं ॥ ३१ ॥ अजानंस्तामहौषधीरिति ॥ पूर्वदृष्टानामप्यपरिचयेपुराणांतरोक्तकालनेमियुद्धकृतचित्तचांचल्यं

आश्वासयन्नुवाचेदंसुषेणःपरमंवचः ॥ त्यजेमांनरशार्दूलबुद्धिंवैक्लव्यकारिणीं ॥ २३ ॥ शोकसंजननींचिंतांतुल्यांबाणैश्चमूमुखे ॥ नैवपंचत्व
मापन्नोलक्ष्मणोलक्ष्मिवर्धनः ॥ २४ ॥ नह्यस्यविकृतंवक्त्रंनचश्यामत्वमागतं ॥ सुप्रभंचप्रसन्नंचमुखमस्यनिरीक्ष्यतां ॥ २५ ॥ पद्मपत्रतलौहस्तौसु
प्रसन्नेचलोचने ॥ नेदृशंदृश्यतेरूपंगतासूनांविशांपते ॥ २६ ॥ विषादंमाकृथावीरसप्राणोयमरिंदम ॥ आख्यातितुप्रसुप्तस्यस्रस्तगात्रस्यभूतले ॥
॥ २७ ॥ सोच्छ्वासंहृदयंवीरकंपमानंमुहुर्मुहुः ॥ एवमुक्त्वामहाप्राज्ञःसुषेणोराघवंवचः ॥ २८ ॥ समीपस्थमुवाचेदंहनूमंतंमहाकपिं ॥ सौम्यशी
घ्रमितोगत्वापर्वतंहिमहोदयं ॥ २९ ॥ पूर्वंतुकथितोयोसौवीरजांबवतातव ॥ दक्षिणेशिखरेजातांमहौषधिमिहानय ॥ ३० ॥ विशल्यकरणींना
म्नासावर्ण्यकरणींतथा ॥ संजीवकरणींवीरसंधानींचमहौषधीं ॥ ३१ ॥ संजीवनार्थंवीरस्यलक्ष्मणस्यत्वमानय ॥ इत्येवमुक्तोहनुमान्गत्वाचौष
धिपर्वतं ॥ चिंतामभ्यगमच्छ्रीमानजानंस्तामहौषधीः ॥ ३२ ॥ तस्यबुद्धिःसमुत्पन्नामारुतेरमितौजसः ॥ इदमेवगमिष्यामिगृहीत्वाशिखरंगि
रेः ॥ ३३ ॥ अस्मिंस्तुशिखरेजातामोषधींतांसुखावहां ॥ प्रतर्केणावगच्छामिसुषेणोप्येवमब्रवीत् ॥ ३४ ॥ अगृह्ययदिगच्छामिविशल्यकरणी
महं ॥ कालात्ययेनदोषःस्याद्वैक्लव्यंचमहद्भवेत् ॥ ३५ ॥

हेतुरितिबोध्यं ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ अस्मिंस्तुशिखरेइति ॥ अस्मिन्नेवशिखरेजातांतामोषधींप्रतर्केणावगच्छामि ॥ हियतःसुषेणएवमेवंलक्षणशिखरेतामब्रवीत् ॥ ३४ ॥ अगृह्येति ॥ अ
त्रशिखरेऽस्तीत्येतावन्मात्रमेवजानामिइयंविशल्यकरणीतिविशिष्यनजानामि ॥ अनुभवाभावात् ॥ अतस्तांविशल्यकरणींलक्ष्मणस्यसप्राणत्वादवश्यमपेक्षितांयद्यगृहीत्वाअन्यांवा
तदाभासांगृहीत्वागच्छामितदामहद्वैक्लव्यंअचतुराज्ञत्वादिदोषःस्यात् ॥ विचारकरणेतुकालात्ययेनलक्ष्मणस्यप्राणनाशोदोषःस्यात् ॥ ३५ ॥

इत्येवमादिकंसंचिंत्यत्रिःप्रकंप्य ॥ स्वेनपुरास्थापितस्यापिपुनरुत्पाटनार्थंत्रिःकंपनं ॥ पूर्वंसंगृहीतौषधीनांमूर्च्छितयूथपेषुव्ययात्पुनरस्यप्रेषणमितिबोध्यं ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ गिरेःशि
खरंगृहीत्वास्थलान्नभउत्पपात ॥ ३८ ॥ संन्यस्यसुषेणसमीपइतिशेषः ॥३९॥४०॥४१॥४२॥ संक्षोदयित्वा ॥ संमर्द्येत्यर्थः॥ ४३ ॥४४॥४५॥ एह्येहीति॥उत्थितंलक्ष्मणंरामएह्येही

इतिसंचिंत्यहनुमान्गत्वाक्षिप्रंमहाबलः ॥ आसाद्यपर्वतश्रेष्ठंत्रिःप्रकंप्यगिरेस्तटं ॥ ३६ ॥ फुल्लनानातरुगणंसमुत्पाट्यमहाबलः ॥ गृहीत्वाहरि
शार्दूलोहस्ताभ्यांसमतोलयत्॥ ३७॥ सनीलमिवजीमूतंतोयपूर्णंनभस्तलात्॥ उत्पपातगृहीत्वातुहनूमान्शिखरंगिरेः॥ ३८ ॥ समागम्यमहावे
गःसंन्यस्यशिखरंगिरेः ॥ विश्रम्यकिंचिद्धनुमान्सुषेणमिदमब्रवीत् ॥ ३९ ॥ ओषधीर्नावगच्छामिताअहंहरिपुंगव ॥ तदिदंशिखरंकृत्स्नंगिरेस्त
स्याहृतंमया ॥ ४० ॥ एवंकथयमानंतुप्रशस्यपवनात्मजं ॥ सुषेणोवानरश्रेष्ठोजग्राहोत्पाट्यचौषधीः ॥ ४१ ॥ विस्मितास्तुबभूवुस्तेसर्वेवानरपुंग
वाः ॥ दृष्ट्वातुहनुमत्कर्मसुरैरपिसुदुष्करं ॥ ४२ ॥ ततःसंक्षोदयित्वातामोषधींवानरोत्तमः ॥ लक्ष्मणस्यददौनस्तःसुषेणःसुमहाद्युतिः ॥ ४३ ॥ स
शल्यःससमाघ्रायलक्ष्मणःपरवीरहा ॥ विशल्योविरुजःशीघ्रमुदतिष्ठन्महीतलात् ॥ ४४ ॥ तमुत्थितंतुहरयोभूतलात्प्रेक्ष्यलक्ष्मणं ॥ साधुसाध्वितिसु
प्रीतालक्ष्मणंप्रत्यपूजयन् ॥ ४५ ॥ एह्येहीत्यब्रवीद्रामोलक्ष्मणंपरवीरहा ॥ सस्वजेगाढमालिंग्यबाष्पपर्याकुलेक्षणः ॥ ४६ ॥ अब्रवीच्चपरिष्वज्यसौ
मित्रिंराघवस्तदा ॥ दिष्ट्यात्वांवीरपश्यामिमरणात्पुनरागतं ॥ ४७ ॥ नहिमेजीवितेनार्थःसीतयाचजयेनवा ॥ कोहिमेजीवितेनार्थस्त्वयिपंचत्व
मागते ॥ ४८ ॥ इत्येवंब्रुवतस्तस्यराघवस्यमहात्मनः ॥ खिन्नःशिथिलयावाचालक्ष्मणोवाक्यमब्रवीत् ॥ ४९ ॥ तांप्रतिज्ञांप्रतिज्ञायपुरासत्यपरा
क्रम ॥ लघुःकश्चिदिवासत्वोनैवंत्वंवक्तुमर्हसि ॥ ५० ॥ नहिप्रतिज्ञांकुर्वंतिवितथांसत्यवादिनः ॥ लक्षणंहिमहत्त्वस्यप्रतिज्ञापरिपालनं ॥ ५१ ॥ नै
राश्यमुपगंतुंचनालंतेमत्कृतेनघ ॥ वधेनरावणस्याद्यप्रतिज्ञामनुपालय ॥ ५२ ॥

त्यब्रवीत् ॥ ४६॥४७॥ ४८ ॥ शिथिलयावाचाखिन्नः ॥ कोहिमेजीवितेनार्थइत्येवंरूपयारावणवधविभीषणराज्यदानप्रतिज्ञाशैथिल्यकरयावाचाखिन्नइत्यर्थः ॥ ४९ ॥ तदेवाह ॥
तामिति ॥ तांमदुक्तरूपां ॥५०॥५१ ॥ मत्कृतेनैराश्यमुपगंतुंनालंनयुक्तं ॥ दैवाद्विपत्तावपीतिशेषः ॥ प्रतिज्ञामनुपालयदैवगत्याममापिस्वस्थतयास्वस्थचित्तःसन्प्रतिज्ञांपालय ॥५२॥

॥ ५३ ॥ कृतकर्माअद्यतनकर्तव्यांशेकृतलोकानुग्रहः ॥ यावदस्तंनयातीत्यनेनाश्विनशुक्लप्रतिपद्येषावार्तेतिगम्यते ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ कतक० ॥ ९४ ॥ इतिरामाभि०वा०युद्ध० द्व्यधिकशततमःसर्गः ॥ १०२ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ लक्ष्मणेनेति ॥ १ ॥ रावणायशरान्विससर्ज ॥ अथान्यंरथमित्यनेनचात्रस्थानेरावणेनशुक्राज्ञयाजयनिमित्तंनि

नजीवन्यास्यतेशत्रुस्तवबाणवशंगतः ॥ नर्दतस्तीक्ष्णदंष्ट्रस्यसिंहस्येवमहागजः ॥ ५३ ॥ अहंतुवधमिच्छामिशीघ्रमस्यदुरात्मनः ॥ यावदस्तंनयात्येषकृतकर्मादिवाकरः ॥ ५४ ॥ यदिवधमिच्छसिरावणस्यसंख्येयदिचकृतांहितवेच्छसिप्रतिज्ञां ॥ यदितवराजसुताभिलाषआर्यकुरुचववचोममशीघ्रमघवीर ॥ ५५ ॥ इत्यार्षेश्रीमद्रामा०वाल्मी०युद्ध०द्व्यधिकशततमःसर्गः ॥ १०२ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ लक्ष्मणेनतुतद्वाक्यमुक्तंश्रुत्वासराघवः ॥ संदधेपरवीरघ्नोधनुरादायवीर्यवान् ॥ १ ॥ रावणायशरान्घोरान्विससर्जचमूमुखे ॥ अथान्यंरथमास्थायरावणोराक्षसाधिपः ॥ २ ॥ अभ्यधावतकाकुत्स्थंस्वर्भानुरिवभास्करं ॥ दशग्रीवोरथस्थस्तुरामंवज्रोपमैःशरैः ॥ आजघानमहाशैलंधाराभिरिवतोयदः ॥ ३ ॥ दीप्तपावकसंकाशैःशरैःकांचनभूषणैः ॥ अभ्यवर्षद्रणेरामोदशग्रीवंसमाहितः ॥ ४ ॥ भूमौस्थितस्यरामस्यरथस्थस्यचरक्षसः ॥ नसमंयुद्धमित्याहुर्देवगंधर्वकिन्नराः ॥ ५ ॥ ततोदेववरःश्रीमान्श्रुत्वातेषांवचोमृतं ॥ आहूयमातलिंशक्रोवचनंचेदमब्रवीत् ॥ ६ ॥ रथेनममभूमिष्ठंशीघ्रंयाहिरघूत्तमं ॥ आहूयभूतलंयातःकुरुदेवहितंमहत् ॥ ७ ॥ इत्युक्तोदेवराजेनमातलिर्देवसारथिः ॥ प्रणम्यशिरसादेवंततोवचनमब्रवीत् ॥ ८ ॥ शीघ्रंयास्यामिदेवेंद्रसारथ्यंचकरोम्यहं ॥ ततोहयैश्चसंयोज्यहरितैःस्यंदनोत्तमं ॥ ततःकांचनचित्रांगःकिंकिणीशतभूषितः ॥ ९ ॥ तरुणादित्यसंकाशोवैदूर्यमयकूबरः ॥ सदश्वैःकांचनापीडैर्युक्तःश्वेतप्रकीर्णकैः ॥ १० ॥

कुंभिलायामारब्धहोमकर्मणोवानरद्वाराहिंसनंपुराणांतरोक्तमनुसंधेयमितिसूचितं ॥ पूर्वंरणात्पलायनोक्त्यारावणोद्देश्यकशरविसर्गस्यरणभूमावसंभवात् ॥ आश्विनप्रतिपन्मध्याह्नेएतद्युद्धप्रवृत्तिः ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ममरथेनशीघ्रंरघूत्तमंयाहि ॥ भूतलंयातःप्राप्तश्चआहूयरघूत्तमंसंबोधनपूर्वंदेवराजरथोयमितिबोधयित्वामहद्देवहितंकुर्वित्यर्थः ॥ ७ ॥ ॥ ८ ॥ ९ ॥ कांचनापीडैःस्वर्णाभरणैः ॥ श्वेतप्रकीर्णकैःसितचामराद्यलंकारवद्भिः ॥ चामरंतुप्रकीर्णकमित्यमरः ॥ १० ॥

देवराजरथायोस्तीतिशेषः ॥ तमारुह्येत्युत्तरेणसंबंधः ॥ ११ ॥ देवराजेनसंदिष्टःशीघ्रंगच्छेत्याज्ञप्तोमातलिरित्यन्वयः ॥ पूर्वाज्ञयावस्तुसज्जीकरणंपुनराज्ञयामनुष्यलोकंप्रतिचलनमि

हरिभिःसूर्यसंकाशैर्हेमजालविभूषितैः॥ रुक्मवेणुध्वजःश्रीमान्देवराजरथोवरः ॥ ११ ॥ देवराजेनसंदिष्टोरथमारुह्यमातलिः ॥ अभ्यवर्ततका कुत्स्थमवतीर्यत्रिविष्टपात् ॥ १२ ॥ अब्रवीच्चतदारामंसप्रतोदोरथेस्थितः ॥ प्रांजलिर्मातलिर्वाक्यंसहस्राक्षस्यसारथिः ॥ १३ ॥ सहस्राक्षेणका कुत्स्थरथोयंविजयायते ॥ दत्तस्तवमहासत्त्वश्रीमन्शत्रुनिबर्हण ॥ १४ ॥ इदमैंद्रंमहच्चापंकवचंचाग्निसन्निभं ॥ शराश्चादित्यसंकाशाःशक्तिश्च विमलाशिवा ॥ १५ ॥ आरुह्येमंरथंवीरराक्षसंजहिरावणं ॥ मयासारथिनादेवमहेंद्रइवदानवान् ॥ १६ ॥ इत्युक्तःसंपरिक्रम्यरथंतमभिवाद्यच॥ आरुरोहतदारामोलोकान्लक्ष्म्याविराजयन् ॥ १७ ॥ तद्बभौचाद्भुतंयुद्धंद्वैरथंरोमहर्षणं ॥ रामस्यचमहाबाहोरावणस्यचरक्षसः ॥ १८ ॥ सगां धर्वेणगांधर्वंदैवंदैवेनराघवः ॥ अस्त्रंराक्षसराजस्यजघानपरमास्त्रवित् ॥ १९ ॥ अस्त्रंतुपरमंघोरंराक्षसंराक्षसाधिपः ॥ ससर्जपरमक्रुद्धःपुन रेवनिशाचरः॥ २० ॥ तेरावणधनुर्मुक्ताःशराःकांचनभूषणाः ॥ अभ्यवर्ततकाकुत्स्थंसर्पाभूत्वामहाविषाः ॥ २१ ॥ तेदीप्तवदनादीप्तंवमंतोज्व लनंमुखैः ॥ राममेवाभ्यवर्ततव्यादितास्याभयानकाः ॥ २२ ॥ तैर्वासुकिसमस्पर्शैर्दीप्तभोगैर्महाविषैः ॥ दिशश्चसंतताःसर्वाविदिशश्चसमावृ ताः ॥ २३ ॥ तान्दृष्ट्वापन्नगान्रामःसमापततआहवे ॥ अस्त्रंगारुत्मतंघोरंप्रादुश्चक्रेभयावहं ॥ २४ ॥ तेराघवधनुर्मुक्तारुक्मपुंखाःशिखिप्रभाः ॥ सुवर्णाःकांचनाभूत्वाविचेरुःसर्पशत्रवः ॥ २५ ॥ तेतान्सर्वान्शरान्जघ्नुःसर्परूपान्महाजवान् ॥ सुपर्णरूपारामस्यविशिखाःकामरूपिणः ॥ २६ ॥ अस्त्रेप्रतिहतेक्रुद्धोरावणोराक्षसाधिपः ॥ अभ्यवर्षत्तदारामंघोराभिःशरवृष्टिभिः ॥ २७ ॥ ततःशरसहस्रेणराममक्लिष्टकारिणं ॥ अर्दयित्वाशरौ घेणमातलिंप्रत्यविध्यत ॥ २८ ॥

तिबोध्यं ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ इदंदत्तमित्यनुषज्यते ॥ १५ ॥ १६ ॥ संपरिक्रम्यप्रदक्षिणीकृत्य ॥ १७ ॥ द्वैरथंद्वौरथौययोस्तौद्विरथौतयोरिदंद्वैरथं ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ व्यादितास्याव्यात्तवदनाः ॥ २२ ॥ २३ ॥ प्रादुश्चक्रेप्रयुयुजे ॥ २४ ॥ शिखिप्रभाअग्निप्रभाः ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥

केतुमुद्दिश्यप्रक्षिप्तेनैकेनशरेणकेतुंचिच्छेद ॥ छिन्नंचतंरथाद्रथोर्ध्वदेशाद्रथोपस्थेपातयित्वा ॥ २९ ॥ अश्वानपिजघान ॥ ३० ॥ ३१ ॥ अथरामभयावहानुत्पातानाह ॥ प्राजापत्यमिति ॥ प्रजापतिदैवत्यनक्षत्रभूतांरोहिणीमित्यर्थः ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ दिवाकरंस्पृशन्निवोत्पपात ॥ अत्युच्चोर्मिर्जातइत्यर्थः ॥ शस्त्रवर्णःकृष्णांतर्मंडलः ॥ ३४ ॥ कबंधांकःकबंधोंकेय

चिच्छेदकेतुमुद्दिश्यशरेणैकेनरावणः ॥ पातयित्वारथोपस्थेरथात्केतुंचकांचनं ॥ २९ ॥ ऐंद्रानपिजघानाश्वान्शरजालेनरावणः ॥ विषेदुर्देवगंधर्वचारणादानवैःसह ॥ ३० ॥ राममार्तंतदादृष्ट्वासिद्धाश्चपरमर्षयः ॥ व्यथितावानरेंद्राश्चबभूवुःसविभीषणाः ॥ ३१ ॥ रामचंद्रमसंदृष्ट्वाग्रस्तंरावणराहुणा ॥ प्राजापत्यंचनक्षत्रंरोहिणींशशिनःप्रियां ॥ ३२ ॥ समाक्रम्यबुधस्तस्थौप्रजानामहितावहः ॥ सधूमपरिवृत्तोर्मिःप्रज्वलन्निवसागरः ॥ ३३ ॥ उत्पपाततदाक्रुद्धःस्पृशन्निवदिवाकरं ॥ शस्त्रवर्णःसुपरुषोमंदरश्मिर्दिवाकरः ॥ ३४ ॥ अदृश्यतकबंधांकःसंसक्तोधूमकेतुना ॥ कोशलानांचनक्षत्रंव्यक्तमिंद्राग्निदैवतं ॥ ३५ ॥ आहत्यांगारकस्तस्थौविशाखमपिचांबरे ॥ दशास्योविंशतिभुजःप्रगृहीतशरासनः ॥ ३६ ॥ अदृश्यतदशग्रीवोमैनाकइवपर्वतः ॥ निरस्यमानोरामस्तुदशग्रीवेणरक्षसा ॥ ३७ ॥ नाशक्नोदभिसंधातुंसायकान्रणमूर्धनि ॥ सकृत्वाभ्रुकुटिंक्रुद्धःकिंचित्संरक्तलोचनः ॥ ३८ ॥ जगामसुमहाक्रोधंनिर्दहन्निवराक्षसान् ॥ तस्यक्रुद्धस्यवदनंदृष्ट्वारामस्यधीमतः ॥ सर्वभूतानिवित्रेसुःप्राकंपतचमेदिनी ॥ ३९ ॥ सिंहशार्दूलवाञ्छैलःसंचचालचलद्रुमः ॥ बभूवचापिक्षुभितःसमुद्रःसरितांपतिः ॥ ४० ॥ खराश्चखरनिर्घोषागगनेपरुषाघनाः ॥ औत्पातिकाश्चनर्दंतःसमंतात्परिचक्रमुः ॥ ४१ ॥ रामंदृष्ट्वासुसंक्रुद्धमुत्पातांश्चैवदारुणान् ॥ वित्रेसुःसर्वभूतानिरावणस्याभवद्भयं ॥ ४२ ॥ विमानस्थास्तदादेवागंधर्वाश्चमहोरगाः ॥ ऋषिदानवदैत्याश्चगरुत्मंतश्चखेचराः ॥ ४३ ॥

स्यसः ॥ ३५ ॥ विशाखंविशाखाख्यनक्षत्रं ॥ एतेउत्पातारामस्यतथामनुष्यधर्मनटनसूचकाइतिबोध्यं ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ क्रुद्धःसरामःसुमहाक्रोधंजगाम ॥ तादृशक्रोधप्राप्तौस्वजनार्तिर्भूतवैपरीत्यंरावणपराक्रमश्चनिमित्तं ॥ ३९ ॥ चलद्रुमइतिबहुव्रीहिः ॥ महद्रुमइतिपाठांतरं ॥ ४० ॥ औत्पातिकाःउत्पातप्रवृत्ताः ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥

लोकानांसंवर्तःप्रलयस्तद्वत्संस्थितंसंख्यानंयस्य तत् ॥ ४४ ॥ विग्रह[illegible]गताःरामरावणपक्षपाताद्विरोधपूर्वकमभिनिवेशंप्राप्ताः ॥ प्रहृष्टवत्प्रहृष्टाःसंतः ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ कूटैःशू

ददृशुस्तेतदायुद्धंलोकसंवर्तसंस्थितं॥ नानाप्रहरणैर्भीमैःशूरयोःसंप्रयुध्यतोः॥ ४४ ॥ ऊचुःसुरासुराःसर्वेतदाविग्रहमागताः ॥ प्रेक्षमाणामहायु
द्धंवाक्यंभक्त्याप्रहृष्टवत्॥ ४५॥ दशग्रीवंजयेत्याहुरसुराःसमवस्थिताः॥ देवाराममथोचुस्तेत्वंजयेतिपुनःपुनः॥ ४६॥ एतस्मिन्नंतरेक्रोधाद्रा
घवस्यचरावणः॥ प्रहर्तुकामोदुष्टात्मास्पृशन्प्रहरणंमहत् ॥ ४७॥ वज्रसारंमहानादंसर्वशत्रुनिबर्हणं ॥ शैलशृंगनिभैःकूटैश्चित्तदृष्टिभयावहं ॥
॥ ४८॥ सधूममिवतीक्ष्णाग्रंयुगांताग्निचयोपमं॥ अतिरौद्रमनासाद्यंकालेनापिदुरासदं ॥ ४९ ॥ त्रासनंसर्वभूतानांदारणंभेदनंतथा ॥ प्रदीप्त
इवरोषेणशूलंजग्राहरावणः॥ ५० ॥ तच्छूलंपरमक्रुद्धोजग्राहयुधिवीर्यवान् ॥ अनीकैःसमरेशूरैराक्षसैःपरिवारितः ॥ ५१ ॥ समुद्यम्यमहाका
योननादयुधिभैरवं॥ संरक्तनयनोरोषात्स्वसैन्यमभिहर्षयन्॥ ५२ ॥ पृथिवींचांतरिक्षंचदिशश्चप्रदिशस्तथा ॥ प्राकंपयत्तदाशब्दोराक्षसेंद्रस्यदा
रुणः॥ ५३ ॥ अतिकायस्यनादेनतेनतस्यदुरात्मनः॥ सर्वभूतानिवित्रेसुःसागरश्चप्रचुक्षुभे ॥ ५४ ॥ सगृहीत्वामहावीर्यःशूलंतद्रावणोमहत् ॥
विनद्यसुमहानादंरामंपरुषमब्रवीत् ॥ ५५ ॥ शूलोयंवज्रसारस्तेरामरोषान्मयोद्यतः ॥ तवभ्रातृसहायस्यसम्यक्प्राणान्हरिष्यति॥ ५६ ॥ रक्ष
सामद्यशूराणांनिहतानांचमूमुखे॥ त्वांनिहत्यरणश्लाघीकरोमितरसासमं॥ ५७॥ तिष्ठेदानींनिहन्मित्वामेषशूलेनराघव॥ एवमुक्त्वासचिक्षेपत
च्छूलंराक्षसाधिपः॥ ५८॥ तद्रावणकरान्मुक्तंविद्युन्मालासमावृतं॥ अष्टघंटंमहानादंवियद्गतमशोभत ॥ ५९ ॥ तच्छूलंराघवोदृष्ट्वाज्वलंतंघोर
दर्शनं॥ ससर्जविशिखान्रामश्चापमायम्यवीर्यवान् ॥ ६० ॥ आपतंतंशरौघेणवारयामासराघवः ॥ उत्पतंतंयुगांताग्निंजलौघैरिववासवः ॥
॥ ६१ ॥ निर्ददाहसतान्बाणान्रामकार्मुकनिःसृतान्॥ रावणस्यमहान्शूलःपतंगानिवपावकः॥ ६२॥

लस्यदलत्रयशिखरैः ॥ ४८ ॥ अग्निचयोग्निसमूहः ॥ ४९ ॥ ५० ॥ अनीकैःअनेकानीकसंख्यैः ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ त्वांनिहत्यरक्षसांसमंकरोमि ॥ रक्षो
भिःसमंकरिष्यामीत्यर्थः ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ वारयामास ॥ प्रथमंवेगभंगंकृतवानित्यर्थः ॥ ६१ ॥ ६२ ॥

॥ ६२ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ बाणवद्भिः शब्दायमानैः ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ गात्रेभ्यः प्रस्रुतं शोणितं यस्य सः ॥ समूहस्थः समूहतया स्थितः ॥ बहुशिरःपाणित्वात्तथात्वं ॥ ६९ ॥ ७० ॥

तान्दृष्ट्वा भस्मसाद्भूतान्शूलसंस्पर्शचूर्णितान् ॥ सायकानंतरिक्षस्थान्राघवः क्रोधमूर्छितः ॥ ६३ ॥ सतां मातलिनानीतां शक्तिं वासवसंमतां ॥ जग्राह परमक्रुद्धो राघवो रघुनंदनः ॥ ६४ ॥ सा तोलिता बलवता शक्तिर्घंटाकृतस्वना ॥ नभः प्रज्वालयामास युगांतोल्केव सप्रभा ॥ ६५ ॥ सा क्षिप्ता राक्षसेंद्रस्य तस्मिञ्छूले पपात ह ॥ भिन्नः शक्त्या महान्शूलो निपपात गतद्युतिः ॥ ६६ ॥ निर्बिभेद ततो बाणैर्हयानस्य महाजवान् ॥ रामः क्षिप्रैर्महावेगैर्बाणवद्भिरजिह्मगैः ॥ ६७ ॥ निर्बिभेदोरसि तदा रावणं निशितैः शरैः ॥ राघवः परमायत्तो ललाटे पत्रिभिस्त्रिभिः ॥ ६८ ॥ स शरैर्भिन्नसर्वांगो गात्रप्रस्रुतशोणितः ॥ राक्षसेंद्रसमूहस्थः फुल्लाशोक इवाबभौ ॥ ६९ ॥ स रामबाणैरतिविद्धगात्रो निशाचरेंद्रः क्षतजार्द्रगात्रः ॥ जगाम खेदं च समाजमध्ये क्रोधं च चक्रे सुभृशं तदानीं ॥ ७० ॥ इत्यार्षे श्रीम० वा० युद्ध० त्र्यधिकशततमः सर्गः ॥ १०३ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ स तु तेन तदा क्रोधात्काकुत्स्थेनार्दितो भृशं ॥ रावणः समरश्लाघी महाक्रोधमुपागमत् ॥ १ ॥ स दीप्तनयनोमर्षाच्चापमुद्यम्य वीर्यवान् ॥ अभ्यर्दयत्सुसंक्रुद्धो राघवं परमाहवे ॥ २ ॥ बाणधारासहस्रैस्तु स तोयद इवांबरात् ॥ राघवं रावणो बाणैस्तटाकमिव पूरयन् ॥ ३ ॥ पूरितः शरजालेन धनुर्मुक्तेन संयुगे ॥ महागिरिरिवाकंप्यः काकुत्स्थो न प्रकंपते ॥ ४ ॥ स शरैः शरजालानि वारयन्समरे स्थितः ॥ गभस्तीनिव सूर्यस्य प्रतिजग्राह वीर्यवान् ॥ ५ ॥ ततः शरसहस्राणि क्षिप्रहस्तो निशाचरः ॥ निजघानोरसि क्रुद्धो राघवस्य महात्मनः ॥ ६ ॥ स शोणितसमादिग्धः समरे लक्ष्मणाग्रजः ॥ दृष्टः फुल्ल इवारण्ये सुमहान्किंशुकद्रुमः ॥ ७ ॥ शराभिघातसंरब्धः सोभिजग्राह सायकान् ॥ काकुत्स्थः सुमहातेजा युगांतादित्यवर्चसः ॥ ८ ॥ ततोन्योन्यं सुसंरब्धौ तावुभौ रामरावणौ ॥ शरांधकारे समरे नोपलक्षयतां तदा ॥ ९ ॥

कतक० ॥ ९५ ॥ इति रामाभि० वा० युद्ध० त्र्यधिकशततमः सर्गः ॥ १०३ ॥ ॥ छ ॥ स तु तेनेति ॥ १ ॥ २ ॥ अंबरात्पतिताभिर्धाराभिस्तोयदस्तटाकमिव सरावणो राघवं बाणधारासहस्रैः पूरयन्नभ्यर्दयदिति शेषः ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ अन्योन्यं नोपलक्षयतामित्यन्वयः ॥ ९ ॥

प्रहस्येति ॥ कोपविकारजोयंप्रहासः ॥ १० ॥ अज्ञानादविवेकान्मत्स्वरूपाज्ञानाच्च ॥ तस्मात्त्वंवीर्यवान्नासिच ॥ मत्क्रोधदीपकेननेनपापेनशीघ्रंविनंक्ष्यसीत्यर्थः ॥ ११ ॥ १२ ॥
विनाथासुअसन्निहितनाथासुस्त्रीषुशूरेत्यन्वयः ॥ १३ ॥ १४ ॥ श्लाघनीयंयशस्यंचमहत्कर्मकृतंत्वयेतिव्यंग्योक्तिः ॥ १५ ॥ तदेवस्पष्टमाह ॥ उत्सेकेनेति ॥ गर्वेणाभिपन्नस्यानुष्ठि

ततःक्रोधसमाविष्टोरामोदशरथात्मजः ॥ उवाचरावणंवीरःप्रहस्यपरुषंवचः ॥ १० ॥ ममभार्याजनस्थानादज्ञानाद्राक्षसाधम ॥ हृतातेविवशा
यस्मात्तस्मात्त्वंनासिवीर्यवान् ॥ ११ ॥ मयाविरहितांदीनांवर्तमानांमहावने ॥ वैदेहींप्रसभंहृत्वाशूरोहमितिमन्यसे ॥ १२ ॥ स्त्रीषुशूरविनाथा
सुपरदाराभिमर्शनं ॥ कृत्वाकापुरुषंकर्मशूरोहमितिमन्यसे ॥ १३ ॥ भिन्नमर्यादनिर्लज्जचारित्रेष्वनवस्थित ॥ दर्पान्मृत्युमुपादायशूरोहमिति
मन्यसे ॥ १४ ॥ शूरेणधनदभ्रात्रावलैःसमुदितेनच ॥ श्लाघनीयंमहत्कर्मयशस्यंचकृतंत्वया ॥ १५ ॥ उत्सेकेनाभिपन्नस्यगर्हितस्याहितस्यच ॥
कर्मणःप्राप्नुहीदानींतस्याद्यसुमहत्फलं ॥ १६ ॥ शूरोहमितिचात्मानमवगच्छसिदुर्मते ॥ नैवलज्जास्तितेसीतांचौरवद्व्यपकर्षतः ॥ १७ ॥ यदिम
त्सन्निधौसीताधर्षितास्यात्त्वयाबलात् ॥ भ्रातरंतुखरंपश्येस्तदामत्सायकैर्हतः ॥ १८ ॥ दिष्ट्यासिममंदात्मन्चक्षुर्विषयमागतः ॥ अद्यत्वांसाय
कैस्तीक्ष्णैर्नयामियमसादनं ॥ १९ ॥ अद्यतेमच्छरैश्छिन्नंशिरोज्वलितकुंडलं ॥ क्रव्यादाव्यपकर्षंतुविकीर्णंरणपांसुषु ॥ २० ॥ निपत्योरसिगृ
ध्रास्तेक्षितौक्षिप्तस्यरावण ॥ पिबंतुरुधिरंतर्षाद्बाणशल्यांतरोत्थितं ॥ २१ ॥ अद्यमद्बाणभिन्नस्यगतासोःपतितस्यते ॥ कर्षंत्वांत्राणिपतगागरु
त्मंतइवोरगान् ॥ २२ ॥ इत्येवंसवदन्वीरोरामःशत्रुनिबर्हणः ॥ राक्षसेंद्रंसमीपस्थंशरवर्षैरवाकिरत् ॥ २३ ॥ बभूवद्विगुणंवीर्यंबलंहर्षश्चसंयुगे ॥
रामस्यास्त्रबलंचैवशत्रोर्निधनकांक्षिणः ॥ २४ ॥ प्रादुर्बभूवुरस्त्राणिसर्वाणिविदितात्मनः ॥ प्रहर्षाच्चमहातेजाःशीघ्रहस्ततरोभवत् ॥ २५ ॥

तस्य ॥ अहितस्यइहामुत्रानर्थरूपस्य ॥ १६ ॥ १७ ॥ तदात्दैव ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ तर्षात्पिपासया ॥ बाणशल्यांतरोत्थितंबाणानांयानिशल्यानितत्कृतादांतराच्छिद्रादुत्थितं
॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ रामस्यवीर्यादिद्विगुणंबभूवापकारस्मरणादितिशेषः ॥ २४ ॥ अस्त्राणिप्रादुर्बभूवुःअस्त्रदेवताःसन्निहिताअभूवन् ॥ प्रहर्षादस्त्रदेवतासन्निधिजात् ॥ २५ ॥

भूयोभ्यधिकं ॥ २६ ॥ राघवाद्राघवस्य ॥ राघवोन्मुक्ता दितिवा ॥ विघूर्णहृदयःविकलहृदयः ॥ २७ ॥ विक्लवेनविसंज्ञेनांतरात्मनायदावीर्यंतत्कार्यंनारेभेशस्त्रंशस्त्रप्रयोगंचनारेभेत दारामोस्यनप्रत्यकरोत् ॥ संहारायनातिष्ठदितिभावः ॥ २८ ॥ अपितुमूर्च्छातःप्रागेवक्षिप्ताःशराअस्यरावणस्यमरणार्थायमरणरूपप्रयोजनायप्रवर्ततेस्म ॥ एवमस्यमृत्युकालोभ्यव र्ततउपस्थितः ॥ २९ ॥ मृत्युकालेउपस्थितेऽस्यरथंसूतोपवाहयत् ॥ ३० ॥ ३१ ॥ इतिरामाभि० वा० युद्ध० चतुरधिकशततमःसर्गः ॥१०४॥ ॥७॥ सतुमोहादिति॥शनैर्मो

शुभान्येतानिचिन्हानिविज्ञायात्मगतानिसः ॥ भूयएवार्दयद्रामोरावणंराक्षसांतकृत् ॥ २६ ॥ हरीणांचाश्मनिकरैःशरवर्षैश्चराघवात् ॥ हन्यमानो दशग्रीवोविघूर्णहृदयोभवत् ॥ २७ ॥ यदाचशस्त्रंनारेभेनचकर्षशरासनं ॥ नास्यप्रत्यकरोद्वीर्यंविक्लवेनांतरात्मना ॥ २८ ॥ क्षिप्ताश्चाशुशरास्तेन शस्त्राणिविविधानिच ॥ मरणार्थायवर्ततेमृत्युकालोभ्यवर्तत ॥ २९ ॥ सूतस्तुरथनेतास्यतदवस्थंनिरीक्ष्यतं ॥ शनैर्युद्धादसंभ्रांतोरथंतस्यापवाह यत् ॥ ३० ॥ रथंचतस्याथजवेनसारथिर्निवार्यभीमंजलदस्वनंतदा ॥ जगामभीत्यासमरान्महीपतिंनिरस्तवीर्यंपतितंसमीक्ष्य ॥ ३१ ॥ इत्यार्षेश्री म० वा० युद्ध० चतुरधिकशततमःसर्गः ॥ १०४ ॥ ॥ ७ ॥ सतुमोहात्सुसंक्रुद्धःकृतांतबलचोदितः ॥ क्रोधसंरक्तनयनोरावणःसूतम ब्रवीत् ॥ १ ॥ हीनवीर्यमिवाशक्तंपौरुषेणविवर्जितं ॥ भीरुंलघुमिवासत्वंविहीनमिवतेजसा ॥ २ ॥ विमुक्तमिवमायाभिरस्त्रैरिवबहिष्कृतं ॥ मा मवज्ञायदुर्बुद्धेस्वयाबुद्ध्याविचेष्टसे ॥ ३ ॥ किमर्थंमामवज्ञायमच्छंदमनवेक्ष्यच ॥ त्वयाशत्रुसमक्षंमेरथोयमपवाहितः ॥ ४ ॥ त्वयाद्यहिममाना र्यचिरकालमुपार्जितं ॥ यशोवीर्यंचतेजश्चप्रत्ययश्चविनाशितः ॥ ५ ॥ शत्रोःप्रख्यातवीर्यस्यरंजनीयस्यविक्रमैः ॥ पश्यतोयुद्धलुब्धोहंकृतःकापु रुषस्त्वया ॥ ६ ॥ यत्त्वंकथमिदंमोहान्नचेद्वहसिदुर्मते ॥ सत्योयंप्रतितर्कोमेपरेणत्वमुपस्कृतः ॥ ७ ॥

हेनमुक्तइतिशेषः ॥ १ ॥ हीनवीर्यंहीनबलं ॥ अशक्तंअस्त्रादिप्रयोगसामर्थ्यहीनं ॥ लघुमल्पचित्तं ॥ असत्यमधीरं ॥ तेजःपराभिभवसामर्थ्यं ॥ २ ॥ अवज्ञायावमत्यस्वबुध्यास्वे च्छया ॥ ३ ॥ मच्छंदंमदभिप्रायं ॥ ४ ॥ प्रत्ययोमद्विषयोलोकस्यशूरत्वविश्वासः ॥ ५ ॥ शत्रोःपश्यतःसतस्त्वयाहंकापुरुषःकुत्सितपुरुषःकृतः ॥ ६ ॥ यद्यतस्त्वमिमंरथंकथमपिचे न्नोद्वहसि ॥ मोहादपिअज्ञानादपिशत्रोरभिमुखंनप्रापयसि ॥ सत्वंपरेणोपस्कृतः ॥ उत्कोचेनविकारंप्रापितइत्येवंमेप्रतितर्कःसत्यः ॥ उपाद्वैकृतेर्थेकरोतेःसुट् ॥ ७ ॥

नहितत्त्वदनुष्ठितंकर्मसुहृदोविद्यतेभवति ॥ यत्त्वयानुष्ठितंतथापवाहनकर्मेत्यर्थः ॥ ८ ॥ अध्युषितश्चिरकालंमत्समीपेस्थितः ॥ मेगुणःमत्कृतोपकारइत्यर्थः ॥ ९ ॥ हितबुद्धिःसूतः ॥
॥ १० ॥ नोपजप्तःउपजापंभेदंनप्रापितः ॥ सत्क्रियात्वत्कृतेतिशेषः ॥ ११ ॥ यशश्चपरिरक्षताजीवनरक्षणेनात्मीयंत्वदीयंचयशोरक्षतेत्यर्थः ॥ स्नेहप्रसन्नमनसास्नेहार्द्रहृदयेन ॥ र
थापवाहनंशूरत्वात्तवाप्रियमपिहितमितिनिश्चित्यकृतं ॥ १२ ॥ अस्मिन्नर्थेयुद्धादपोहनरूपेकार्येअनार्योलघुरिवअविमृश्यकारीक्षुद्रइवदोषतोगंतुंदोषवत्त्वेनज्ञातुंनार्हसि ॥ मयिदु

नहितद्विद्यतेकर्मसुहृदोहितकांक्षिणः ॥ रिपूणांसदृशंत्वेतद्यत्त्वयैतदनुष्ठितं ॥ ८ ॥ निवर्तयरथंशीघ्रंयावन्नापैतिमेरिपुः ॥ यदिवाध्युषितोसित्वंस्म
र्यतेयदिमेगुणः ॥ ९ ॥ एवंपरुषमुक्तस्तुहितबुद्धिरबुद्धिना ॥ अब्रवीद्रावणंसूतोहितंसानुनयंवचः ॥ १० ॥ नभीतोस्मिनमूढोस्मिनोपजप्तोस्मि
शत्रुभिः ॥ नप्रमत्तोननिःस्नेहोविस्मृतानचसत्क्रिया ॥ ११ ॥ मयातुहितकामेनयशश्चपरिरक्षता ॥ स्नेहप्रसन्नमनसाहितमित्यप्रियंकृतं ॥ १२ ॥
नास्मिन्नर्थेमहाराजत्वंमांप्रियहितेरतं ॥ कच्चिल्लघुरिवानार्योदोषतोगंतुमर्हसि ॥ १३ ॥ श्रूयतांप्रतिदास्यामियन्निमित्तंमयारथः ॥ नदीवे
गइवांभोभिःसंयुगेविनिवर्तितः ॥ १४ ॥ श्रमंतवावगच्छामिमहतारणकर्मणा ॥ नहितेवीर्यसौमुख्यंप्रकर्षंनोपधारये ॥ १५ ॥ रथोद्वहनखि
न्नाश्चभग्नामेरथवाजिनः ॥ दीनाघर्मपरिश्रांतागावोवर्षहताइव ॥ १६ ॥ निमित्तानिचभूयिष्ठंयानिप्रादुर्भवंतिनः ॥ तेषुतेष्वभिपन्नेषुलक्षयाम्य
प्रदक्षिणं ॥ १७ ॥ देशकालौचविज्ञेयौलक्षणानींगितानिच ॥ दैन्यंहर्षश्चखेदश्चरथिनश्चमहाबल ॥ १८ ॥ स्थलनिम्नानिभूमेश्चसमानिविषमा
णिच ॥ युद्धकालश्चविज्ञेयःपरस्यांतरदर्शनं ॥ १९ ॥

ष्टबुद्धिकर्तुंनार्हसीत्यर्थः ॥ १३ ॥ कुतस्तत्राह ॥ श्रूयतामिति ॥ यदुत्तरंप्रतिदास्यामितच्छ्रूयतां ॥ यन्निमित्तंरथोनिवर्तितस्तच्चश्रूयतां ॥ रथोरथवेगः ॥ चंद्रोदयेनप्रवृद्धसमुद्रांभोभिर्न
दीवेगइव ॥ संयुगेसंयुगान्निवर्तितः ॥ १४ ॥ रणकर्मणायुद्धेन ॥ वीर्यसौमुख्यंवीर्यकार्यंप्रतिसौमुख्यंवीर्यसौमुख्यं ॥ प्रकर्षंशत्रोरपेक्षयाधिक्यं ॥ प्रहारमितिपाठेशत्रुविषयकमित्य
र्थः ॥ १५ ॥ १६ ॥ निमित्तानिदुर्निमित्तानि ॥ अभिपन्नेषुजातेषु ॥ अप्रदक्षिणंप्रतिकूलंलक्षयामीतिसंबंधः ॥ १७ ॥ ननुसंत्विमानिंकितवैतद्विचारेणेत्याशंक्याह ॥ देशेत्यादिना ॥ ल
क्षणानिशुभाशुभनिमित्तानि ॥ इंगितानिमुखप्रसादवैवर्ण्यादिचेष्टाश्च ॥ दैन्यमनुत्साहः ॥ १८ ॥ स्थलंसमं ॥ निम्नंनीचं ॥ तस्यैवविवरणंसमानीत्यादि ॥ अंतरदर्शनंप्रहारायच्छिद्रदर्शनं ॥ १९ ॥

उपयानापयानेरथस्यरिपुसमीपप्रापणनिवर्तने ॥ तत्कालाविवितियावत् ॥ स्थानंस्थैर्येणावस्थानं ॥ प्रत्यपसर्पणंअभिमुखस्थितस्यैवपृष्ठतोपसरणं ॥ रथकुटुंबिनारथनिर्वाहकेणसारथिना ॥ २० ॥ रौद्रंक्रूरंखेदंवर्जयतापरिहरता ॥ २१ ॥ स्वेच्छयानिमित्तंविना ॥ मयायदिदंकृतंतद्भर्तृस्नेहपरीतेनतद्यात्नेनैवकृतं ॥ २२ ॥ यथात्वंतत्कार्यस्वरूपंवक्ष्यसितत्करिष्यामि ॥ गतानृण्येनदत्तऋणत्रयेणक्वापिमनोनबध्नतेत्यर्थः ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ महारथइतिकर्मधारयः ॥ रणाग्रतःरणेअग्रतः ॥ संमुखइत्यर्थः ॥ रणेग्रतइतिपाठांतरं ॥२७॥ कतक० ॥ ९७ ॥ इतिरामाभि०वा०युद्ध०पंचाधिकशततमःसर्गः ॥ १०५ ॥ ॥ ७ ॥ अथरावणवैभवंदृष्ट्वात्रस्तमिवभगवंतंरामंभगवद्ब्रह्मदत्तरावणवैभवनिवर्तनस्यभगवद्ब्रह्मानुग्र

उपयानापयानेचस्थानंप्रत्यपसर्पणं ॥ सर्वमेतद्रथस्थेनज्ञेयंरथकुटुंबिना ॥ २० ॥ तवविश्रामहेतोस्तुतथैषांरथवाजिनां ॥ रौद्रंवर्जयताखेदंक्षमंकृतमिदंमया ॥ २१ ॥ स्वेच्छयानमयावीररथोयमपवाहितः ॥ भर्तुःस्नेहपरीतेनमयेदंयत्कृतंप्रभो ॥ २२ ॥ आज्ञापययथातत्त्वंवक्ष्यस्यरिनिषूदन ॥ तत्करिष्याम्यहंवीरगतानृण्येनचेतसा ॥ २३ ॥ संतुष्टस्तेनवाक्येनरावणस्तस्यसारथेः ॥ प्रशस्यैनंबहुविधंयुद्धलुब्धोब्रवीदिदं ॥ २४ ॥ रथंशीघ्रमिमंसूतराघवाभिमुखंनय ॥ नाहत्वासमरेशत्रून्निवर्तिष्यतिरावणः ॥ २५ ॥ एवमुक्त्वारथस्थस्यरावणोराक्षसेश्वरः ॥ ददौतस्यशुभंह्येकंहस्ताभरणमुत्तमं ॥ श्रुत्वारावणवाक्यानिसारथिःसंन्यवर्तत ॥ २६ ॥ ततोद्रुतंरावणवाक्यचोदितःप्रचोदयामासहयान्ससारथिः ॥ सराक्षसेंद्रस्यततोमहारथःक्षणेनरामस्यरणाग्रतोभवत् ॥ २७ ॥ इत्यार्षेश्रीमद्रा०वा०युद्धकांडेपंचाधिकशततमःसर्गः ॥ १०५ ॥ ॥ ७ ॥ ततोयुद्धपरिश्रांतंसमरेचिंतयास्थितं ॥ रावणंचाग्रतोदृष्ट्वायुद्धायसमुपस्थितं ॥ १ ॥

हैकसाध्यत्वात्तदनुग्रहसिद्ध्येविद्यामंडलऋषिरगस्त्योब्रह्मरूपादित्यहृदयदेवताकत्वादादित्यहृदयाख्यंस्तोत्रमुपदिशतिस्मेत्याह ॥ ततोयुद्धेत्यादि ॥ अस्यस्तोत्रस्यागस्त्यऋषिरनुष्टुप्छंदः आदित्यहृदयभूतोभगवान्ब्रह्मादेवता ॥ निरस्ताशेषविघ्नतयाब्रह्मविद्यासिद्धौसर्वत्रजयसिद्धौचविनियोगः ॥ अस्यषडंगंप्रणवेनरश्मिमतेनमइत्यनेनवा ॥ गायत्र्याषडंगमित्यन्ये ॥ ततोयुद्धेत्यादित्वरस्वेत्यंतंस्तोत्रं ॥ एवंभयनाटनंतन्मूलकमगस्त्यादुपदेशग्रहणंलोकानुग्रहाय ॥ लोकस्यजयसाधनवस्तुप्रकाशनार्थमितितत्त्वं ॥ युद्धपरिश्रांतंअनेकाहोरात्रयुद्धपरिश्रांतमिवस्थितं ॥ समरेसमरविषयेचिंतयाप्रबलोयमरिःकथंजेतव्यइतिचिंतयायुक्तं ॥ सारथिनापवाहितंरावणंप्रातर्युद्धायायतोरामसंमुखेसमुपस्थितंदृष्ट्वा ॥ स्थितंधनुरवष्टभ्यस्थितंरामं ॥ १ ॥

दैवतैः समागम्य मिलित्वा रणं द्रष्टुमभ्यागतो भगवानगस्त्योंतर्यामि भगवत्प्रेरणया देवनियोगतश्चोक्तविशेषणं राममुपागम्योद्यतिभास्करेब्रवीत् ॥ २ ॥ किमब्रवीत्तदाह ॥ रामरामेत्यादि ॥ येनस्तोत्रेणसर्वानरीन्विजेष्यसि ॥ तद्गुह्यंरहस्यं ॥ सनातनंप्रवाहानादिभूतं ॥ अनेनस्वकल्पितत्वनिरासः ॥ शृणु ॥ ३ ॥ आदित्यहृदयंयएषोंतरादित्येहिरण्मयइत्याद्यशेषश्रुतिप्रसिद्धंब्रह्मतद्देवताकत्वात्तदाख्यंस्तोत्रं ॥ पुण्यंपुण्यजनकं ॥ अनेनपारत्रिकंफलमुक्तं ॥ सर्वशत्रुविनाशनं ॥ जयावहमित्यैहिकंफलं ॥ जपंजप्यतइतिजपंस्तोत्रं ॥ परमफलमाह ॥ अक्षयंपरमंशिवंअपवर्गरूपंतत्प्रदमित्यर्थः ॥ कदातत्राह ॥ नित्यं यदिनित्यवत्फलनिरपेक्षंतदातत्फलमितिभावः ॥ जपेन्नित्यमितिपाठांतरं ॥ ४ ॥ ऐहिकानिफलांतराणि ॥ सर्वमंगलमांगल्यंसर्वमंगलरूपाणामपिमंगलप्रदं ॥ ५ ॥ रश्मिमंतंपंचेंद्रियद्वारानेकज्ञानरश्मिमंतंज्योतीरूपरश्मिमंतंच ॥ रश्मिशब्दोभक्तवाचीतद्वंतंतन्मध्येभासमान

दैवतैश्चसमागम्यद्रष्टुमभ्यागतोरणं ॥ उपगम्याब्रवीद्राममगस्त्योभगवांस्तदा ॥ २ ॥ रामराममहाबाहोश्शृणुगुह्यंसनातनं ॥ येनसर्वानरीन्वत्स समरेविजयिष्यसे ॥ ३ ॥ आदित्यहृदयंपुण्यंसर्वशत्रुविनाशनं ॥ जयावहंजपंनित्यमक्षयंपरमंशिवं ॥ ४ ॥ सर्वमंगलमांगल्यंसर्वपापप्रणाशनं ॥ चिंताशोकप्रशमनमायुर्वर्धनमुत्तमं ॥ ५ ॥ रश्मिमंतंसमुद्यंतंदेवासुरनमस्कृतं ॥ पूजयस्वविवस्वंतंभास्करंभुवनेश्वरं ॥ ६ ॥

मित्यर्थंतीर्थआह ॥ रश्मिमतेनमः १ समुद्यंतंलोकान्क्रियासुप्रवर्तयंतं ॥ उदयगिरावुदयंप्राप्तंच ॥ समुद्यतेनमः २ एवंनमोंताएतेऽस्यनमस्कारार्चनमंत्राइतिउच्यंते ॥ देवैःसात्विकवृत्तिभिः ॥ असुरैराजसतामसवृत्तिभिश्चनमस्कृतं ॥ साक्षिचैतन्यत्वेननित्यमुपजीवितं ॥ इंद्रविरोचनादीनामविशेषादुपास्यंच ॥ देवासुरनमस्कृतायनमः ३ विवस्वान्विशेषेणवसुमान् ॥ पृषोदरादित्वादुकारलोपः ॥ वसुनिधिरित्यर्थः ॥ सकलव्यवहाराधिष्ठानत्वाद्वसुमंतं ॥ स्वोदयेनसकलव्यवहारप्रवर्तकत्वाच्चवसुमत्त्वं ॥ विवस्वतेनमः ४ भास्करंज्ञानज्ञेयभासःकरोतिइतिभास्करं ॥ तस्यभासासर्वमिदंविभातीतिश्रुतेः ॥ भास्करायनमः ५ भुवनानांमूलादिब्रह्मरंध्रांतयोगाधारभूमीनामीश्वरमधिष्ठातारं ॥ भूराद्यशेषभुवनानांप्रकाशकतयेश्वरंच ॥ भुवनेश्वरायनमः ६ ॥ ६ ॥

रश्मिमदादिशब्दप्रतिपाद्यस्यब्रह्मत्वंस्फुटयन्नाह ॥ सर्वेति ॥ हियस्मात्सर्वदेवोपादानकारणत्वादेषसर्वदेवात्मकः ॥ इदंसर्वात्मकत्वोपलक्षणं ॥ सर्वदेवात्मकायनमः ७ तेजस्वीसर्वभा
सनसमर्थतेजोयुक्तः ॥ तेजस्विनेनमः ८ रश्मिभिर्ज्ञानरश्मिभिःसर्वंवस्तुजातंभावयतिसत्तास्फूर्तिमत्संपादयतिसः ॥ रश्मिभिर्योगिनोभावयतिब्रह्मलोकंप्रापयतीत्यर्थइत्यन्ये ॥ रश्मि
भावनायनमः ९ एषएतन्मंडलवर्ती ॥ देवासुरगणान्तेषांलोकांश्चगभस्तिभिर्ज्ञानज्ञेयरश्मिभिःपाति ॥ याभिरादित्यस्तपतिरश्मिभिस्ताभिःपर्जन्योवर्षतिइतिश्रुतेर्वृष्टिद्वाराऽन्नहविरा
दिदानेनदेवादिगणान्लोकान्मनुष्यादींश्चयःपाति ॥ देवासुरगणलोकपालायनमः ॥ अत्रैषपातीत्युक्त्यासूर्यस्यपुरतस्थितत्वनिर्देशेनसूर्योदयकालेएतत्स्तोत्रदानमितिलभ्यते १० ॥७॥
एषःएषोंतरादित्येहिरण्मयःपुरुषइतिश्रुतेर्योगजनितसाक्षात्कारविषयःपुरोदृश्यमानश्चब्रह्मानिस्तुलैश्वर्यविद्यास्रष्टृत्वशक्तिः ॥ ब्रह्मणेनमः ११ विष्णुः ॥ स्वसृष्टपरिपालनप्रयोजकत
यापरिगृहीतविष्णुमूर्तिर्नारायणः ॥ विष्णवेनमः १२ शिवोऽपरिमितकल्याणपुण्यस्वभावः ॥ मृगपरश्वादिचिह्नोभगवान्महादेवश्च ॥ शिवायनमः १३ जीवज्योतिर्द्वारासर्वाणींद्रि

सर्वदेवात्मकोह्येषतेजस्वीरश्मिभावनः ॥ एषदेवासुरगणान्लोकान्पातिगभस्तिभिः ॥ ७ ॥
एषब्रह्माचविष्णुश्चशिवःस्कंदःप्रजापतिः ॥ महेंद्रोधनदःकालोयमःसोमोह्यपांपतिः ॥ ८ ॥

याणिस्कंदतीतिस्कंदः ॥ भगवान्मयूरवाहनश्च ॥ स्कंदायनमः १४ ॥ प्रजानांजन्यवस्तूनांस्वामी ॥ स्वशक्तिद्वारासर्वोपादानत्वात् ॥ दशयज्ञायुधचिन्होभगवान्यज्ञेश्वरश्च ॥ प्र
जापतयेनमः १५ ॥ महेंद्रः ॥ इदिपरमैश्वर्येष्ट्रन्सर्वधातुभ्यः ॥ परमैश्वर्यकाष्ठांप्राप्तः ॥ वज्रहस्तत्वादिचिन्होदेवराजश्च ॥ महेंद्रायनमः १६ धनंचैतन्यंसर्वानुग्रहायसर्वस्यांतर्द
दातिस्थापयतीतिधनदः ॥ अन्नादोवसुदानइत्युक्तसकलफलदःकुबेरश्च ॥ धनदायनमः १७ कालःबुद्धिवृत्तिजातमपरोक्षतयाकलयतीतिकालः ॥ मंडलस्पंदानुमेयःक्रियापरि
च्छेदकश्चकालः ॥ कालायनमः १८ यमयतीतियमःसर्वांतर्यामी ॥ यमोवैवस्वतोराजायस्तवैषहृदिस्थितः ॥ तेनचेदविवादस्तेमागंगांमाकुरून्गमः ॥ अविवादोभेदाभावइतिमनुः ॥
पितृपतिश्च ॥ यमायनमः १९ सोमः ॥ उमाउःकेवलनिपातःमाप्रभा ॥ उसर्वदाप्रभयासहितःसोमोभगवानर्धनारीश्वरश्च ॥ सोमःपवतेजनितामतीनामितिश्रुतेःसर्वकारणंसोमशब्द
वाच्यं ॥ उमयाशक्त्याप्रकृत्याख्ययासहितइत्यर्थमन्ये ॥ सोमायनमः २० आपःसत्वंचित्तात्मकंतस्यांतःकरणोपाधिवशतोनंतस्यपतिः ॥ वरुणश्च ॥ अपांपतयेनमः २१ ॥ ८ ॥

पितरोबीजप्रदास्तद्रूपोयंसर्वेषांबीजप्रदः ॥ तासांब्रह्ममहद्योनिरहंबीजप्रदःपितेत्युक्तेः ॥ बहुत्वंपूजार्थं ॥ कव्यवाहनादयःपितृदेवताश्च ॥ पितृदेवतायैनमः २२ वसुरहमर्थः ॥ अष्टौ वसवश्च ॥ वसुमूर्तयेनमः २३ साध्याः ॥ प्राधान्येनयोगिनांप्रसाधनीयत्वात्साध्याः ॥ देवगणविशेषश्चसाध्याः ॥ साध्यमूर्तयेनमः २४ अश्विनौ ॥ अश्नोतेर्वन्प्रत्ययांतोश्वशब्दः ॥ सर्वव्याप्तौदेवभिषजौच ॥ अश्विमूर्तयेनमः २५ मरुत् ॥ मृङ्प्राणत्यागेऽस्यधातोरुतिप्रत्ययांतंरूपं ॥ अनर्थमारकएकोनपंचाशत्संख्यमरुद्गणश्च ॥ मरुन्मूर्तयेनमः २६ मनुतइतिम नुःसर्वज्ञआदिराजश्च ॥ मनवेनमः २७ वातीतिवायुः ॥ वागतिगंधनयोः ॥ गतिर्ज्ञानंज्ञापनंच ॥ ज्ञाताज्ञापकश्च ॥पंचवृत्तिःप्राणश्च ॥ वायुमूर्तयेनमः २८ वहेर्निःवह्निः ॥स्वेमहिम्नि स्वयंप्रतिष्ठितोभूत्वास्वस्मिन्सर्वंसारंवहतीतिवह्निः ॥ अग्निश्च ॥ वह्नयेनमः २९ प्रजायंतेजीवात्मनेतिप्रजाः ॥ प्रकृष्टजनिमंतोविभूत्यध्यायोक्ताश्चदेवाश्च ॥ प्रजारूपायनमः ३० प्रा णयतीतिप्राणः ॥ नप्राणेननापानेनमर्त्योजीवतिकश्चन ॥ इतरेणतुजीवंतियस्मिन्नेताउपाश्रिताइतिश्रुतेःप्राणयात्राप्रवर्तकःप्राणः ॥ प्राणायनमः ३१ ऋतूनांज्ञानानांकर्ताउपादानं॥ वसंताद्यृतुकर्तासंवत्सरात्माकालश्च ॥ ऋतुकर्त्रेनमः ३२ ऋतुःसुदर्शनःकालइतिसहस्रनामसुपाठात् ॥ ऋतुरितिपाठेभिन्नंपदमितितीर्थः ॥ कर्तासकलजगत्कर्ता ॥ प्रभाकरोभास्कर

पितरोवसवःसाध्याअश्विनौमरुतोमनुः॥ वायुर्वन्हिःप्रजाःप्राणऋतुकर्ताप्रभाकरः॥ ९॥

आदित्यःसवितासूर्यःखगःपूषागभस्तिमान्॥ सुवर्णसदृशोभानुर्हिरण्यरेतादिवाकरः॥ १०॥

वत् ॥ शब्दस्याप्यर्थतादात्म्येनदेवतास्वरूपत्वाद्भास्करप्रभाकरयोःशब्दयोःशब्दभेदेनमूर्त्यंतरत्वंज्ञेयं ॥ प्रभाकरायनमः ३३ ॥ ९ ॥ यस्मात्सर्वमादत्तेएतस्मादादित्यइत्यौपनिषद्व्यु त्पत्त्याऽशेषविषयभोक्ताआदित्यः ॥ मंडलादित्योमंडलाभिमानीअदितिपुत्रश्च ॥ आदित्यायनमः ३४ सविता षूङ्प्राणिप्रसवे ॥ अंतःकरणोपाधिनाऽपरिमितचिदात्मवर्गस्रष्टा रश्मि भिःपर्जन्यादिप्रवृत्त्यातत्तदन्नादिस्रष्टा ॥ सवित्रेनमः ३५ सर्तेःसूर्यःसर्वगः ॥ सूर्यएकाकीचरतीतिश्रुतेः ॥ कर्मप्रेरकोवा ॥ सूर्यायनमः ३६ खंपरमाकाशंहृदयाकाशंचगच्छतीति खगः ॥ खगायनमः ३७ पुष्णातीतिपूषास्थितिकर्ता ॥ पूष्णेनमः ३८ गभस्तिमान्रश्मिवत्समानार्थः ॥ शब्दभेदान्मूर्तिभेदः ॥ यद्वा ॥ गभस्तिभिःसर्वव्यापिनीलक्ष्मीस्तद्वान् ॥ यथा सर्वगतोविष्णुस्तथैवेयंद्विजोत्तमेतिपराशरस्मृतेः ॥ गभस्तिमतेनमः ३९ सुवर्णसदृशः ॥ आत्मलाभान्नपरंविद्यतइतिश्रुतेःसुवर्णसदृशनिधिलाभतुल्यलाभः ॥ आप्रणखात्सर्वएवसुवर्ण इतिश्रुतेःसुवर्णसदृशमूर्तिश्च ॥ सुवर्णसदृशायनमः ४० सुपर्णस्तपनइतिपाठेद्वासुपर्णाइतिश्रुतेःसुपर्णत्वंब्रह्मणः ॥ तपतीतितपनइतितीर्थः ॥ भानुर्भासकः ॥ भानवेनमः ४१ हिरण्यं तेजःप्रज्ञारूपंतद्रेतोजगदुत्पत्तिबीजंयस्यसः ॥ यद्वाहिरण्यंरेतोंडोत्पादकंद्रव्यंयस्यसः ॥ यद्वाहिरण्यंतत्साधनंपारदएवरेतोयस्येत्यर्थः ॥ हिरण्यरेतसेनमः ४२ अक्षराधिक्यमार्षं ॥ दिवे त्यव्ययंप्रकाशवाचकं ॥ प्रकाशंकरोतीतिदिवाकरः ॥ दिवाकरायनमः ४३ ॥ १० ॥

हरितोदिशोऽश्नोतिव्याप्नोतीतिहरिदश्वः ॥ श्यामवर्णाश्वश्च ॥ हदिदश्वायनमः ४४ सहस्राण्यनंतान्यर्चींषिज्ञानानियस्यसः ॥ यद्वा ॥ सहस्रसंख्याकानिअर्चींषिरश्मयोयस्य ॥ सहस्रार्चिषेनमः ४५ सप्तसप्तिः ॥ सप्तशीर्षण्याःप्राणाइंद्रियाणिद्वेचक्षुषीद्वेश्रोत्रेद्वेनासिकेवाक्चैकेतिसप्तप्राणाःप्रभवंतितस्मादितिश्रुतेः॥सप्तप्राणानांसप्तिःप्रवृत्तिर्यतःसः ॥ सप्तसंख्याश्वश्च॥ हयसैंधवसप्तयइतिकोशः॥सप्तसप्तयेनमः ४६ मरीचिमच्छब्दोगभस्तिमच्छब्देनव्याख्यातः॥मरीचिमतेनमः ४७अज्ञानलक्षणंतिमिरमुन्मथ्नातीतितिमिरोन्मथनःअंधकारनाशनश्च॥तिमिरोन्मथनायनमः ४८ शमपवर्गादिरूपंसुखमस्माद्भवतीतिशंभुः ॥ शंभवेनमः ४९ त्वक्षतितनूकरोतिभक्तानामुत्पत्तिप्रलयरूपानर्थप्रवाहदुःखमितित्वष्टा॥देववर्धकिश्च ॥ त्वष्ट्रेनमः ५० मृतमचेतनमंडंब्रह्मांडंजीवयतीतिमार्तंडःसएवमार्तंडकः ॥ मार्तंडकायनमः ५१ अंशुमान्मरीचिमत्पर्यायः॥अंशुमान्सर्वव्यापकः॥अशूव्याप्ताविति धातुः॥अंतर्बहिश्चतत्सर्वंव्याप्यनारायणःस्थितइतिश्रुतेरितितीर्थः ॥ अंशुमतेनमः ५२ ॥ ११ ॥ हिरण्यगर्भः ॥ सकलजगदुत्पत्तिस्थितिलयकर्ताब्रह्मविष्णुरुद्ररूपोहिरण्यगर्भः ॥ भगवतेहिरण्यगर्भायनमइतिद्वादशाक्षरीआदित्यहृदयरहस्यमितिकतकः ५३ शिशिरःशीतःसुखस्वभावः ॥ शिशिरायनमः ५४ तपनः॥तपऐश्वर्ये ॥स्वभावतएवसर्वैश्वरइत्यर्थः ॥ तपनायनमः ५५ अहस्करोदिवाकरपर्यायः ॥ अहस्करायनमः ५६ रौतिउपदिशतिहिरण्यगर्भादिभ्यइतिरविः ॥ योवेदांश्चप्रहिणोतितस्माइतिश्रुतेः ॥ रवयेनमः ५७ अग्निःकालाग्निरुद्रोगर्भेयस्यसोग्निगर्भः ॥ नारायणाद्रुद्रोजायतेतिश्रुतेः ॥ अग्निगर्भायनमः ५८ दितिर्नाशोनविद्यतेयस्याःसाअदितिर्ब्रह्मविद्यातस्याःपुत्रस्तल्लभ्यत्वात् ॥ आदित्यश्च ॥ अदितेःपुत्रायनमः ५९ शंचखंचशंखः ॥ परमानंदगगनालेत्यर्थः ॥ शंखायनमः ६० शिशिरंजाड्यंमंदबुद्धित्वंनाशयतीतिशिशिरनाशनः ॥ हिमनाशकश्च ॥ शिशिरनाशनायनमः ६१ ॥ १२ ॥ व्योमनाथःआकाशकर्ता ॥ आत्मनआकाशःसंभूतइतिश्रुतेः ॥ व्योमनाथायनमः ६२ तमोभेदीतिमिरोन्मथनपर्यायः ॥ तमोभेदिनेनमः ६३ ऋगादीनांपारस्तत्तदुपनिषत्तद्रतस्तदेकप्रतिपाद्यः ॥ ऋग्यजुःसामपारगायनमः ६४ ॥ घनाऽधिकावृष्टिःसकलकर्मफलदानरूपायस्मात्सः ॥ घनासंपूर्णावृष्टिर्यस्मादितिच ॥ घनवृष्टयेनमः ६५ अपांसात्विकानांमित्रश्चैतन्यदानेनोपकर्ताऽपांमित्रःजलानामुत्पादकश्च॥अपांमित्रायनमः ६६ विंध्यंगहनंदुर्गं ॥एवंचदुर्गेसौषुम्नेब्रह्मनाडीमार्गेप्लवंगमःशीघ्रगंता॥किंचविंध्यवीथीसूर्यमार्गस्तेनशीघ्रगंताच॥विंध्यवीथीप्लवंगमायनमः ६७॥१३

हरिदश्वःसहस्रार्चिःसप्तसप्तिर्मरीचिमान्॥ तिमिरोन्मथनःशंभुस्त्वष्टामार्तंडकोंशुमान्॥ ११ ॥
हिरण्यगर्भःशिशिरस्तपनोहस्करोरविः॥ अग्निगर्भोदितेःपुत्रःशंखःशिशिरनाशनः॥ १२ ॥
व्योमनाथस्तमोभेदीऋग्यजुःसामपारगः॥ घनवृष्टिरपांमित्रोविंध्यवीथीप्लवंगमः॥ १३ ॥

आतपीआसमंतात्तपोजगन्निर्माणसंकल्पःसोस्यास्तीत्यातपी ॥ तपआलोचने ॥ आतपिनेनमः ६८ मंडलंकिरणसमूहस्तद्वान् ॥ यद्वा ॥ मंड्यतेनेनेतिमंडलंकौस्तुभादितद्वान् ॥ मंड
लिनेनमः ६९ मृत्युःसर्वम्मृत्युसंपादकः ॥ अमुमाहुःपरंमृत्युमितिश्रुतेः ॥ मृत्यवेनमः ७० पिंगलःपिंगलनाडीप्रवर्तनेनकर्ममार्गप्रवर्तकइत्यर्थः ॥ पीतवर्णश्च ॥ पिंगलायनमः ७१ स
र्वतापनःसर्वसंहर्ता ॥ तपदाहे ॥ सर्वतापनायनमः ७२ कविःसर्वज्ञः ॥ कवयिताच ॥ कवयेनमः ७३ विश्वोविश्वरूपः ॥ विश्वमेवेदंपुरुषइतिश्रुतेः ॥ विश्वस्मैनमः ७४ महत्तेजः
स्वरूपंयस्यसः ॥ महातेजसेनमः ७५ रक्तःपालनेनसर्वरंजकः ॥ रक्तवर्णश्च ॥ रक्तायनमः ७६ सर्वभवोद्भवःसर्वकार्यवर्गोत्पत्तिहेतुः ॥ सर्वभवोद्भवायनमः ७७ ॥ १४ ॥ नक्षत्रा
दीनामंतर्यामितयाऽधिपःप्रवर्तकः ॥ नक्षत्रग्रहताराधिपायनमः ७८ विश्वभावनःसर्वोद्भवपर्यायः ॥ विश्वभावनायनमः ७९ तेजसामग्न्यादितेजसामपिसत्तास्फूर्तिसाधकचिन्मयते

आतपीमंडलीमृत्युःपिंगलःसर्वतापनः ॥ कविर्विश्वोमहातेजारक्तःसर्वभवोद्भवः ॥ १४ ॥ नक्षत्रग्रहताराणामधिपोविश्वभाव
नः ॥ तेजसामपितेजस्वीद्वादशात्मन्नमोस्तुते ॥ १५ ॥ नमःपूर्वायगिरयेपश्चिमायाद्रयेनमः ॥ ज्योतिर्गणानांपतयेदिनाधिपत
येनमः ॥ १६ ॥ जयायजयभद्रायहर्यश्वायनमोनमः ॥ नमोनमःसहस्रांशोआदित्यायनमोनमः ॥ १७ ॥

जोरूपः ॥ येनसूर्यस्तपतितेजसेद्धइतिश्रुतेः ॥ तेजसामपितेजस्विनेनमः ८० द्वादशात्मन्द्वादशमासस्वरूप ॥ प्रागनुक्रांतसर्वमूर्तिरूपायतुभ्यंनमइत्यर्थः ॥ द्वादशात्मनेनमः ८१॥१५
पूर्वायगिरये ॥ तदंतर्यामिणेइत्यर्थः ॥ पूर्वायगिरयेनमः ८२ एवंपश्चिमायाद्रयेइति ॥ पश्चिमायाद्रयेनमः ८३ ज्योतिर्गणानांपतये ॥ नक्षत्रग्रहताराधिपपर्यायः ॥ ज्योतिर्गणानां
पतयेनमः ८४ दिनाधिपतयेइतिदिवाकरपर्यायः ॥ दिनाधिपतयेनमः ८५ ॥ १६ ॥ जयायब्रह्मलोकांतसकलजयप्रदाय ॥ जयाख्यब्रह्मद्वारपालमूर्तयेच ॥ जयमूर्तयेनमः ८६
जयभद्रायब्रह्मलोकादिजयप्राप्यंयद्भद्रंभूमानंदस्तदात्मकाय ॥ जयभद्राख्यद्वितीयद्वारपालमूर्तयेच॥ जयभद्रायनमः ८७ इमावेवशापवशतोऽवतीर्णौरावणकुंभकर्णौ॥ हर्यश्वोहरि
दश्वपर्यायः ॥ हर्यश्वायनमः ८८ सहस्रांशोइतिसहस्रार्चिःपर्यायः ॥ सहस्रमनंताजीवाअंशवोंशायस्यसः ॥ ममैवांशोजीवलोकेजीवभूतइतिस्मृतेः ॥ सहस्रांशवेनमः ८९ आदरा
तिशयायनमःशब्दस्यद्विरुक्तिः ॥ आदित्येतिनाम्नःप्राधान्यबोधनायतस्याद्विरुक्तिः ॥ आदित्यायनमः ९० ॥ १७ ॥

उग्रायइंद्रियनिग्राहकाय ॥ रुद्ररूपायच ॥ उग्रायनमः ९१ वीरायइंद्रियप्रवर्तनेस्वतंत्राय ॥ त्रिपुरसंहारक्षमपराक्रमयुतायच ॥ वीरायनमः ९२ सारंप्रणवस्तत्प्रतिपाद्याय ॥ सारंगायनमः ९३ पद्मंहृदयकमलंबाह्यंचपद्मंतद्बोधकाय ॥ पद्मप्रबोधायनमः ९४ प्रचंडायसर्वसमर्थायअतिकोपनायच ॥ प्रचंडायनमः ९५ ॥ १८ ॥ ब्रह्मेशानाच्युतानांसृष्टिसंहारस्थितिकर्तॄणामीशायस्वामिने ॥ सृष्टिस्थित्यंतकरणींब्रह्मविष्णुशिवात्मिकां॥ससंज्ञांयातिभगवानेकएवजनार्दनइतिस्मृतेः॥ प्रातरादौब्रह्माच्युतेशानश्च ॥ ब्रह्मेशानाच्युतेशायनमः ९६ ॥ सूरःसूर्यपर्यायः ॥ सूरायनमः ९७ आदित्यस्यांतरंवर्चोज्ञानंतद्रूपाय ॥ आदित्यवर्चसेनमः ९८ भास्वतेचिदचित्प्रकाशवते ॥ भास्वतेनमः ९९ सर्वभक्षायसर्वंविषयजातंभक्षयतीतिसर्वभक्षस्तस्मै ॥ यस्यब्रह्मचक्षत्रंचोभेभवतओदनइतिश्रुतेः ॥ सर्वभक्षायनमः १०० रुद्दुःखंतन्मूलौरागद्वेषौतन्मूलाज्ञानंचविद्रावयतीतिरुद्रस्तस्येदंरौद्रं ॥ अज्ञानसंहारसमर्थज्ञानाकारायेत्यर्थः ॥ रौद्रवपुषेनमः १०१ ॥ १९ ॥ तमोघ्नहिमोघ्नौतिमिरोन्मथनशिशिरनाशनपर्यायौ ॥ तमोघ्नायनमः १०२ हिमघ्नायनमः १०३ शत्रुर्देहाहंभावः॥ नि

नमउग्रायवीरायसारंगायनमोनमः॥ नमःपद्मप्रबोधायप्रचंडायनमोस्तुते॥ १८॥ ब्रह्मेशानाच्युतेशायसूरायादित्यवर्चसे॥
भास्वतेसर्वभक्षायरौद्रायवपुषेनमः॥ १९॥ तमोघ्नायहिमघ्नायशत्रुघ्नायामितात्मने॥ कृतघ्नघ्नायदेवायज्योतिषांपतयेनमः॥
॥ २० ॥ तप्तचामीकराभायहरयेविश्वकर्मणे॥ नमस्तमोभिनिघ्नायरुचयेलोकसाक्षिणे॥ २१ ॥

जतत्त्वभगवदनुसंधानजसौख्येनतस्यशातनात्तस्यहंता ॥ रिपुऋणगदादिहंताच ॥ शत्रुघ्नायनमः १०४ अमितात्मनेकालदेशपरिच्छेदरहितस्वरूपाय ॥ अमितात्मनेनमः १०५ कृतघ्नघ्नायकृतंचेतनत्वलक्षणंभगवत्कृतमुपकारंघ्नंतिविस्मरंतितेकृतघ्नाभगवद्विमुखाअज्ञाःसंसारिणस्तान्संसारानर्थप्रापणेनहंतिताद्दशाय ॥ कृतघ्नघ्नायनमः १०६ देवायचिदानंदज्योतिःस्वरूपाय॥ अजागतकृत्यस्यनिजोदयेनप्रवर्तनशीलश्च ॥ देवायनमः १०७ ज्योतिषांपतयेइति ज्योतिर्गणानांपतयेइत्येतत्पर्यायः ॥ ज्योतिषांपतयेनमः १०८ ॥ २० ॥ तप्तचामीकराभायसुवर्णसदृशायेत्येतत्पर्यायः ॥ तप्तचामीकराभायनमः १०९ हरत्यशेषमज्ञानंतत्कार्यंचेतिहरिस्तस्मै ॥ हरयेनमः ११० विश्वंसर्वंकर्मयस्यतस्मै ॥ सर्वकर्मासर्वकामइतिस्मृतेः ॥ विश्वकर्मणेनमः १११ तमोभिनिघ्नस्तमोनिघ्नपर्यायः ॥ तमोभिनिघ्नायनमः ११२ रुचयेचिल्लक्षणदीप्तिमते ॥ रुचयेनमः ११३ लोक्यतइतिलोकोदृश्यप्रपंचस्तत्साक्षिणेसाक्षात्तद्द्रष्ट्रे ॥ लोकानांपापपुण्यकर्मसाक्षिणेच ॥ लोकसाक्षिणेनमः ११४ ॥ २१ ॥

॥ १७६॥

एषइत्युक्तार्थः ॥ भूतंप्रपंचंप्रतिसुप्तिनाशयति ॥ भूतंप्राणिजातंतत्तदायुरंतेनाशयति ॥ स्वदिनांतेचनाशयति ॥ तेनभूतनाशायनमः ११५ तमेवउक्तमेवउक्तभूतंजागरादौअहरादौच सृजति॥भूतस्रष्ट्रेनमः ११६ प्रभुःप्रकर्षेणस्वशक्तिवैभवेनसकलप्रपंचात्मनाभवतीतिप्रभुःसकलप्रपंचस्यसाक्षादधिष्ठाताच॥प्रभवेनमः ११७ पायतिशोषयतिगभस्तिभिः॥पायतेनमः ११८ तपतिनाशयति॥तपतेनमः ११९ वर्षतिसृजति ॥ वर्षतेनमः॥१२०॥२२॥ एषकरणेषुसुप्तेषुउपरतेषुस्वयमनुपरतशक्तिनित्यचिद्रूपोजागर्ति॥निजमंडलादर्शनतःप्राणिषुसुप्तेषुत दगोचरदेशस्थेस्वमंडलेजागर्तिच॥सुप्तेषुजायतेनमः १२१ भूतेषुपरिनिष्ठितःअंतर्यामितयास्थितः॥भूतेषुपरिनिष्ठितायनमः १२२ अग्नयःपंचेंद्रियलक्षणाःपंचाग्नयस्तेषुहोत्रंहोमस्तत्त द्विषयानुभवरूपः ॥अग्निहोत्रायनमः १२३ अग्निहोत्रिणांबाह्याभ्यंतराग्निहोत्रानुष्ठातॄणांप्राप्यंयत्स्वर्गापवर्गरूपंफलंतत्प्रदश्च॥अग्निहोत्रिणांफलदायनमः १२४॥२३॥ देवाःक्रतुदेवा

नाशयत्येषवैभूतंतमेवसृजतिप्रभुः॥ पायत्येषतपत्येषवर्षत्येषगभस्तिभिः ॥ २२ ॥ एषसुप्तेषुजागर्तिभूतेषुपरिनिष्ठितः ॥ एषचैवाग्निहोत्रंच फलंचैवाग्निहोत्रिणां॥ २३ ॥ देवाश्चक्रतवश्चैवक्रतूनांफलमेवच ॥ यानिकृत्यानिलोकेषुसर्वेषुपरमप्रभुः ॥ २४ ॥ एनमापत्सुकृच्छ्रेषुकांतारे षुभयेषुच ॥ कीर्तयन्पुरुषःकश्चिन्नावसीदतिराघव॥ २५॥पूजयस्वैनमेकाग्रोदेवदेवंजगत्पतिं॥एतत्त्रिगुणितंजप्त्वायुद्धेषुविजयिष्यति॥ २६॥ अस्मिन्क्षणेमहाबाहोरावणंत्वंजहिष्यसि॥ एवमुक्त्वाततोगस्त्योजगामसयथागतं ॥ २७॥

अष्टौवसवएकादशरुद्रेत्यादिक्रमेणोपदिष्टास्त्रयस्त्रिंशद्देवाः ॥ क्रवतःसोमाद्यश्वमेधांताः ॥ क्रतुफलंश्रुत्युक्तंस्वर्गादि ॥ किंचसर्वेषुलोकेषुप्राणिषुयानिकृत्यानिक्रियास्तत्साधनानिच ऋत्विग्यजमानसमिदाज्यपश्वादीनितैर्निजभक्तद्विजानांसंघटनेपरमप्रभुःपरमसमर्थः ॥ परमसमर्थायभगवतेब्रह्मणेनमः १२५ एवंपंचविंशत्युत्तरशतसंख्याभगवत्पूजारहस्यनाममं त्राइतिकतकः ॥ सर्वदेवात्मकोह्येषइत्यारभ्यलोकसाक्षिणेइत्यंताष्टोत्तरशतसंख्याएवादित्यहृदयस्तोत्रनाममंत्राइतितीर्थः ॥२४ ॥ एवंकथितस्यस्तोत्रस्यफलमाह ॥ एनमिति ॥ आ दित्यहृदयस्तवंकीर्तयन्आपदादिषुकश्चिदपिद्विजोनावसीदतिनदुःखनिमग्नोभवति ॥ यद्वैनमादित्यहृदयार्थभूतंसूर्यमापदादिनिमित्तेषुउक्तैर्नाममंत्रैर्विशिष्यकीर्तयन्स्तुवन्नावसीदति अत्रापदकालमृत्युः ॥ कृच्छ्रंज्वरादिदुःखं ॥ भयंचोरादिनिमित्तं ॥ २५ ॥ यदेवमतःपूजयस्वैनंआदित्यहृदयार्थं ॥ देवदेवंदेवानांब्रह्मविष्णुरुद्राणामपिदेवमुपास्यं ॥ जगतांजनिमृति धर्मिणांभूरादिलोकानांसंसारमात्रस्यचपतिं ॥ एतदादित्यहृदयंस्तोत्रंत्रिगुणितंसंजातत्रिगुणंयथातथाजप्त्वाविजयिष्यतिविजेष्यति ॥ रिपून्जनइतिशेषः ॥ २६ ॥ २७॥

नष्टशोकोनष्टोरावणविषयांचिताहृपःशोकोयस्यसः ॥ २८ ॥ इइंशीघ्रसिद्धिकरंस्तोत्रंजप्त्वाहृष्टात्माभ्रातर्युद्धायागतंरावणंप्रेक्ष्यजयार्थंमनसाभगवंतमगमत् ध्यातवान् ॥ २९॥३०॥
अथरविः रामंनिरीक्ष्यनिशाचरपतिसंक्षयंतत्कालंविदित्वाँस्वलीलामूर्त्यासुरगणमध्यगतःसन्साक्षात्त्वरेतिवचोऽवदत् ॥ ३१ ॥ कतक० ॥ ९८ ॥ इतिरामाभि०वा०युद्ध०षष्ठोत्तर
शततमःसर्गः ॥ १०६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥७॥ ससारथिःरावणस्यसारथिःहृष्टःसन् उच्यमानगुणंरथंचोदयामासेत्यन्वयः ॥ गंधर्वनगराकारंतद्वदाश्चर्यदर्शनं ॥ १ ॥ परम

एतच्छ्रुत्वामहातेजानष्टशोकोऽभवत्तदा ॥ धारयामाससुप्रीतोराघवःप्रयतात्मवान् ॥ २८ ॥ आदित्यंप्रेक्ष्यजप्त्वेदंपरंहर्षमवाप्तवान् ॥ त्रिराच
म्यशुचिर्भूत्वाधनुरादायवीर्यवान् ॥ २९ ॥ रावणंप्रेक्ष्यहृष्टात्माजयार्थंसमुपागमत् ॥ सर्वयत्नेनमहताव्रतस्तस्यवधेऽभवत् ॥ ३० ॥ अथरवि
रवदन्निरीक्ष्यरामंमुदितमनाःपरमंप्रहृष्यमाणः ॥ निशिचरपतिसंक्षयंविदित्वासुरगणमध्यगतोवचस्त्वरेति ॥ ३१ ॥ इत्यार्षेश्रीमद्रा
मायणेवाल्मी०आ०यु०षष्ठोत्तरशततमःसर्गः॥ १०६ ॥ ॥ ७॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ सारथिःसरथंहृष्टःपरसैन्याप्र
धर्षणं ॥ गंधर्वनगराकारंसमुच्छ्रितपताकिनं ॥ १ ॥ युक्तंपरमसंपन्नैर्वाजिभिर्हेममालिभिः ॥ युद्धोपकरणैःपूर्णंपताकाध्वजमालिनं ॥ २ ॥ ग्रसं
तमिवचाकाशंनादयंतंवसुंधरां ॥ प्रणाशंपरसैन्यानांस्वसैन्यस्यप्रहर्षणं ॥ ३ ॥ रावणस्यरथंक्षिप्रंचोदयामाससारथिः ॥ तमापतंतंसहसास्वन
वंतंमहाध्वजं ॥४॥ रथंराक्षसराजस्यनरराजोददर्शह ॥ कृष्णवाजिसमायुक्तंयुक्तंरौद्रेणवर्चसा ॥ ५॥ दीप्यमानमिवाकाशेविमानंसूर्यवर्चसं ॥ त
डित्पताकागहनंदर्शितेंद्रायुधप्रभं ॥ ६ ॥ शरधाराविमुंचंतंधाराधरमिवांबुदं ॥ सदृष्ट्वामेघसंकाशमापतंतंरथंरिपोः ॥ ७ ॥

संपन्नैःपरमैःरथवहनोचिताश्वगुणैर्जवादिभिःसंपन्नैः ॥ पताकाध्वजानांमालाऽस्मिन्नस्तितं ॥ अनेनध्वजबाहुल्यमुक्तं ॥ समुच्छ्रितपताकिनमित्यनेनचतदौन्नत्यमुक्तं ॥ २ ॥ प्रणाशंप्र
णाशकरं ॥ ३ ॥ द्वितीयरथसारथिशब्दौअनेकविशेषणव्यवधानात्पूर्वोक्ताविस्मरणार्थौतदनुवादकावेव ॥ ४ ॥ ५ ॥ तडित्पताकागहनंतडित्तुल्यपताकाभिर्गहनंसंकीर्णं ॥ दर्शितेंद्रा
युधप्रभंदर्शिताइंद्रायुधस्यप्रभायेनतं ॥ दर्शितेंद्रायुधायुधमितिपाठे ॥ दर्शितानींद्रायुधेनसदृशान्यायुधानियेनतमित्यर्थः ॥ ६ ॥ ७ ॥

वज्राभिमृष्टस्यवज्राभिहतस्यदीर्यतोगिरेःस्वनस्यसदृशस्वनं ॥ बालचंद्रवन्नतं ॥ ८ ॥ ९ ॥ यथानुभूयमानप्रकारेणापसव्यंप्रदक्षिणंमहतारथवेगेनपततानेनरावणेनसमरेआत्मानंमां हंतुंमतिःकृता ॥ प्रथमप्रादक्षिण्येनरथसंचारलक्षणंसुनिमित्तसंपादनेनेतिशेषः ॥ १० ॥ तत्तस्मादप्रमादंसावधानत्वंआतिष्ठासनस्थैर्येणरिपोरावणस्यरथंप्रतिप्रत्युद्गच्छ ॥ प्रादक्षिण्येनै वेतिशेषः ॥ ११ ॥ अविक्लवादिचतुर्गुणयुक्तंयथातथाद्रुतंरथंप्रचोदय ॥ अविक्लवत्वमभीरुत्वं ॥ असंभ्रांतत्वंरणक्षोभादक्षुभितचित्तत्वं ॥ अव्यग्रमश्वीयहृदयेक्षणंयत्र ॥ रश्मिसंचार

गिरेर्वज्राभिमृष्टस्यदीर्यतःसदृशस्वनं ॥ विस्फारयन्वैवेगेनबालचंद्रानतंधनुः ॥ ८ ॥ उवाचमातलिंरामःसहस्राक्षस्यसारथिं ॥ मातलेपश्यसंरब्ध मापतंतंरथंरिपोः ॥ ९ ॥ यथापसव्यंपततावेगेनमहतापुनः ॥ समरेहंतुमात्मानंतथाऽनेनकृतामतिः ॥ १० ॥ तदप्रमादमातिष्ठप्रत्युद्गच्छरथंरि पोः ॥ विध्वंसयितुमिच्छामिवायुर्मेघमिवोत्थितं ॥ ११ ॥ अविक्लवमसंभ्रांतमव्यग्रहृदयेक्षणं ॥ रश्मिसंचारनियतंप्रचोदयरथंद्रुतं ॥ १२ ॥ का मंनत्वंसमाधेयःपुरंदररथोचितः ॥ युयुत्सुरहमेकाग्रःस्मारयेत्वांनशिक्षये ॥ १३ ॥ परितुष्टःसरामस्यतेनवाक्येनमातलिः ॥ प्रचोदयामासरथंसुर सारथिरुत्तमः ॥ १४ ॥ अपसव्यंततःकुर्वन्रावणस्यमहारथं ॥ चक्रसंभूतरजसारावणंव्यवधूनयत् ॥ १५ ॥ ततःक्रुद्धोदशग्रीवस्ताम्रविस्फारिते क्षणः ॥ रथप्रतिमुखंरामंसायकैरवधूनयत् ॥ १६ ॥ धर्षणामर्षितोरामोधैर्यंरोषेणलंभयन् ॥ जग्राहसुमहावेगमैंद्रंयुधिशरासनं ॥ १७ ॥ शरांश्च सुमहावेगान्सूर्यरश्मिसमप्रभान् ॥ तदुपोढंमहद्युद्धमन्योन्यवधकांक्षिणोः ॥ परस्पराभिमुखयोर्दृप्तयोरिवसिंहयोः ॥ १८ ॥ ततोदेवाःसगंधर्वाः सिद्धाश्चपरमर्षयः ॥ समीयुर्द्वैरथंद्रष्टुंरावणक्षयकांक्षिणः ॥ १९ ॥

नियतं ॥ रश्मिसंचारेनैपुण्यंतत्तत्कालानुगुण्येनसंयमनमोचनव्यवस्थावत्त्वं ॥ १२ ॥ यस्मात्पुरंदररथोचितस्त्वंयद्यपिकामंनसमाधेयोनशिक्षणीयः ॥ अथापियुयुत्सुरेकाग्रोहंस्मार येसहजंसारथ्यकर्मस्मारयेनशिक्षये ॥ १३ ॥ १४ ॥ अपसव्यंप्रदक्षिणप्रचारंव्यवधूनयत्अकंपयत् ॥ १५ ॥ रथेनप्रतिमुखंसंमुखंरथप्रतिमुखं ॥ १६ ॥ धर्षणेनामर्षितः ॥ रोषेणसह धैर्यंयुद्धारभटींलंभयन्प्रापुवन् ॥ इंद्रस्येदंऐंद्रंशरासनंजग्राह ॥ किंचैंद्रंपारमेश्वरंइदिपरमैश्वर्यइत्युक्तेः ॥ निजायुधंजग्राहेत्यर्थः ॥ १७ ॥ तत्तदामहद्युद्धमुपोढमारब्धमभूत् ॥ १८ ॥ द्वाभ्यांरथाभ्यांप्रवर्तितंद्वयोरथयोरिदंवाद्वैरथंयुद्धंद्रष्टुंसमीयुर्मिलित्वागताः ॥ १९ ॥

॥ २० ॥ उत्पातानाह ॥ ववर्षेति ॥ मंडलिनोवातावात्यारूपाइत्यर्थः ॥ तीव्रास्तीव्रवेगाः ॥ व्यपसव्यंविगतमपसव्यंप्रदक्षिणंयथातथा ॥ वामावर्ताइत्यर्थः ॥ २१ ॥ येनयेनेति ॥ मार्गेणेत्यर्थः ॥ गृध्रकुलस्यमृतमांसभोजिनोरावणेनसहागमनेनरावणस्यासन्नमरणंसूच्यते ॥ २२ ॥ जपापुष्पनिकाशयासंध्ययावृतालंकासंप्रदीप्तेवदृश्यते ॥ अकालेपीतिशेषः ॥ तदेवाह ॥ दिवसेपीति ॥ वसुंधरेतिलंकाविशेषणं ॥ २३ ॥ संप्रपेतुः ॥ रावणस्यपुरस्तादितिशेषः ॥ तदातस्मिन्काले ॥ अहिताःअनर्थसूचकाः ॥ २४ ॥ वसुंधरालंकापर्यंतभूः ॥

समुत्पेतुरथोत्पातादारुणारोमहर्षणाः ॥ रावणस्यविनाशायराघवस्योदयायच ॥ २० ॥ ववर्षरुधिरंदेवोरावणस्यरथोपरि ॥ वातामंडलिनस्तीव्राव्यपसव्यंप्रचक्रमुः ॥ २१ ॥ महद्गृध्रकुलंचास्यभ्रममाणंनभस्थले ॥ येनयेनरथोयातितेनतेनप्रधावति ॥ २२ ॥ संध्ययाचावृतालंकाजपापुष्पनिकाशया ॥ दृश्यतेसंप्रदीप्तेवदिवसेपिवसुंधरा ॥ २३ ॥ सनिर्घातामहोल्काश्चसंप्रपेतुर्महास्वनाः ॥ विषादयंस्तेरक्षांसिरावणस्यतदाहिताः ॥ २४ ॥ रावणश्चयतस्तत्रप्रचचालवसुंधरा ॥ रक्षसांचप्रहरतांगृहीताइवबाहवः ॥ २५ ॥ ताम्राःपीताःसिताःश्वेताःपतिताःसूर्यरश्मयः ॥ दृश्यंतेरावणस्याग्रेपर्वतस्येवधातवः ॥ २६ ॥ गृध्रैरनुगताश्चास्यवमंतोज्वलनंमुखैः ॥ प्रणेदुर्मुखमीक्षंत्यःसंरब्धमशिवंशिवाः ॥ २७ ॥ प्रतिकूलंववौवायूरणेपांसून्समुत्किरन् ॥ तस्यराक्षसराजस्यकुर्वन्दृष्टिविलोपनं ॥ २८ ॥ निपेतुरिंद्राशनयःसैन्येचास्यसमंततः ॥ दुर्विषह्यस्वराघोरंविनाजलधरोदयं ॥ ॥ २९ ॥ दिशश्चप्रदिशःसर्वाबभूवुस्तिमिरावृताः ॥ पांसुवर्षेणमहतादुर्दर्शंचनभोभवत् ॥ ३० ॥ कुर्वंत्यःकलहंघोरंसारिकास्तद्रथंप्रति ॥ निपेतुःशतशस्तत्रदारुणादारुणारुताः ॥ ३१ ॥ जघनेभ्यःस्फुलिंगाश्चनेत्रेभ्योश्रूणिसंततं ॥ मुमुचुस्तस्यतुरगास्तुल्यमग्निंचवारिच ॥ ३२ ॥ एवंप्रकाराबहवःसमुत्पाताभयावहाः ॥ रावणस्यविनाशायदारुणाःसंप्रजज्ञिरे ॥ ३३ ॥

गृहीताइवेतिभयात्स्तब्धाइतिशेषः ॥ २५ ॥ पर्वतस्यधातवइवताम्रादिरूपाः ॥ सूर्यस्यरश्मयोरावणस्याग्रेपतिताःसंतोदृश्यंतइतिसंबंधः ॥ २६ ॥ अस्यमुखमीक्षंत्यइत्यन्वयः ॥ ॥ २७ ॥ दृष्टिविलोपनंअशक्योद्वीक्षणत्वं ॥ २८ ॥ इंद्राशनयइत्यनेनअयुधाशनिव्यावृत्तिः ॥ २९ ॥ ३० ॥ तद्रथंरावणरथंप्रति ॥ ३१ ॥ तुल्यमग्निंचवारिच ॥ जघनेभ्यइत्याद्युक्तप्रकारेणेतिशेषः ॥ ३२ ॥ ३३ ॥

॥ ३४ ॥ परमसंहृष्टोलक्ष्मणोमातलिर्वैतिशेषः ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ इति० वा ० यु० सप्तोत्तरशततमःसर्गः ॥ १०७ ॥ ॥ ७ ॥ ततइति ॥ द्वैरथंव्याख्यातं ॥ सुमहत्अनेकदिनव्यापि ॥ १ ॥ प्रतिगृहीतप्रहरणमपिनिश्चेष्टंसमवर्ततनिवृत्तोद्योगमवातिष्ठत ॥ तद्युद्धदर्शनपारवश्यादितिशेषः ॥ २ ॥ तदेवाह ॥ संप्रयुद्धाविति ॥ सम्यक्युद्धारंभप्रवृत्तौ ॥ ३ ॥

रामस्यापिनिमित्तानिसौम्यानिचशिवानिच ॥ बभूवुर्जयशंसीनिप्रादुर्भूतानिसर्वशः ॥ ३४ ॥ निमित्तानीहसौम्यानिराघवस्यजयायवै ॥ दृष्ट्वा परमसंहृष्टोहतंमेनेचरावणं ॥ ३५ ॥ ततोनिरीक्ष्यात्मगतानिराघवोरणेनिमित्तानिनिमित्तकोविदः ॥ जगामहर्षंचपरांचनिर्वृतिंचकारयुद्धेत्यधिकंचविक्रमं ॥ ३६ ॥ इत्यार्षेश्रीमद्रा० वा० युद्ध० सप्तोत्तरशततमःसर्गः ॥ १०७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ततःप्रवृत्तंसुक्रूरंरामरावणयोस्तदा ॥ सुमहद्वैरथंयुद्धंसर्वलोकभयावहं ॥ १ ॥ ततोराक्षससैन्यंचहरीणांचमहद्बलं ॥ प्रगृहीतप्रहरणंनिश्चेष्टंसमवर्तत ॥ २ ॥ संप्रयुद्धौतुतौदृष्ट्वाबलवन्नरराक्षसौ ॥ व्याक्षिप्तहृदयाःसर्वेपरंविस्मयमागताः ॥ ३ ॥ नानाप्रहरणैर्व्यग्रैर्भुजैर्विस्मितबुद्धयः ॥ तस्थुःप्रेक्ष्यचसर्वंतेनाभिजग्मुःपरस्परं ॥ ४ ॥ रक्षसांरावणंचापिवानराणांचराघवं ॥ पश्यतांविस्मिताक्षाणांसैन्यंचित्रमिवाबभौ ॥ ५ ॥ तौतुतत्रनिमित्तानिदृष्ट्वाराघवरावणौ ॥ कृतबुद्धीस्थिरामर्षौयुयुधातेह्यभीतवत् ॥ ६ ॥ जेतव्यमितिकाकुत्स्थोमर्तव्यमितिरावणः ॥ धृतौस्ववीर्यसर्वस्वंयुद्धेऽदर्शयतांतदा ॥ ७ ॥ ततःक्रोधाद्दशग्रीवःशरान्संधायवीर्यवान् ॥ मुमोचध्वजमुद्दिश्यराघवस्यरथेस्थितं ॥ ८ ॥ तेशरास्तमनासाद्यपुरंदररथध्वजं ॥ रथशक्तिंपरामृश्यनिपेतुर्धरणीतले ॥ ९ ॥ ततोरामोपिसंक्रुद्धश्चापमाकृष्यवीर्यवान् ॥ कृतप्रतिकृतंकर्तुंमनसासंप्रचक्रमे ॥ १० ॥ रावणध्वजमुद्दिश्यमुमोचनिशितंशरं ॥ महासर्पमिवासह्यंज्वलंतंस्वेनतेजसा ॥ ११ ॥ रामश्चिक्षेपतेजस्वीकेतुमुद्दिश्यसायकं ॥ जगामसमहींभित्वादशग्रीवध्वजंशरः ॥ १२ ॥

भुजैरुपलक्षिताइतिशेषः ॥ नाभिजग्मुः प्रहर्तुंपरस्परमितिशेषः ॥ ४ ॥ विस्मिताक्षाणांविस्मयपरवशेंद्रियाणांहरिरक्षसामितिशेषः ॥ चित्रमिवचित्रलिखितमिव ॥ ५ ॥ कृतबुद्धीयुद्धविषयेनिश्चितबुद्धी ॥ अभीतवदभीताहि ॥ ६ ॥ निश्चयमाह ॥ जेतव्यमितिमर्तव्यमिति ॥ मृत्युरूपशत्रौप्रहर्तव्यमित्यर्थइतिकतकः ॥ इतिधृतौएवंनिश्चयवंतौ ॥ अदर्शयतामितिच्छेदः ॥ ७ ॥ ८ ॥ रथशक्तिंदिव्यरथवैभवंरथावयवविशेषंवापरामृश्यप्राप्यतन्महिम्नाकेवलंधरणीतलेपेतुः ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥

॥ १३ ॥ १४ ॥ स्खलनाद्यभावेस्वस्थहृदयत्वेचहेतुर्दिव्याइति ॥ १५ ॥ पद्मनालैःपद्मदंडैः ॥ १६ ॥ १७॥ गिरिशृंगादीनांपातनंकुतस्तत्राह ॥ मायाविहितमिति ॥ एतद्गिरिवृक्षादि वर्षं ॥ शस्त्रवर्षंमुक्तगदादिशस्त्रवर्षं ॥ १८ ॥ भीमःप्रतिस्वनोयस्मिंस्तत् ॥ नैकशस्त्रमयंनानाशस्त्रप्रचुरं ॥ तद्वर्षंप्रागुक्तशस्त्रवर्षं ॥ १९ ॥ राघवरथंविमुच्यक्रोधातिशयेनयुक्तत्वाल्लक्ष्य भूतंरामरथमतिक्रम्यवानरेबलेऽपतत् ॥ २० ॥ निःसंगेनप्राणाशासंगरहितेन ॥ तत्परंतदनंतरं ॥ व्यायच्छमानंव्यायच्छंतंप्रवर्तयंतं ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ शरबद्धंशररचितंद्वितीय

सनिकृत्तोपतद्भूमौरावणस्यंदनध्वजः॥ ध्वजस्योन्मथनंदृष्ट्वारावणःसमहाबलः॥१३॥ संप्रदीप्तोभवत्क्रोधादमर्षात्प्रदहन्निव॥सरोषवशमापन्नः शरवर्षंववर्षह॥ १४॥ रामस्यतुरगान्दीप्तैःशरैर्विव्याधरावणः॥ तेदिव्याहरयस्तत्रनास्खलन्नापिबभ्रमुः॥ १५॥ बभूवुःस्वस्थहृदयाःपद्मनालैरि वाहताः॥ तेषामसंभ्रमंदृष्ट्वावाजिनांरावणस्तदा॥ १६॥ भूयएवसुसंक्रुद्धःशरवर्षंमुमोचह ॥ गदाश्चपरिघांश्चैवचक्राणिमुशलानिच॥ १७॥ गिरिशृंगाणिवृक्षांश्चतथाशूलपरश्वधान्॥ मायाविहितमेतत्तुशस्त्रवर्षमपातयत् ॥ सहस्रशस्तदाबाणानश्रांतहृदयोद्यमः ॥ १८ ॥ तुमुलंत्रास जननंभीमंभीमप्रतिस्वनं॥ तद्वर्षमभवद्युद्धेनैकशस्त्रमयंमहत् ॥ १९ ॥ विमुच्यराघवरथंसमंताद्वानरेबले ॥ सायकैरंतरिक्षंचचकारसुनिरंतरं ॥ ॥ २० ॥ मुमोचचदशग्रीवोनिःसंगेनांतरात्मना ॥ व्यायच्छमानंतंदृष्ट्वातत्परंरावणंरणे ॥ २१ ॥ प्रहसन्निवकाकुत्स्थःसंदधेनिशिताञ्छरान् ॥ समुमोचततोबाणाञ्छतशोथसहस्रशः॥ २२॥ तान्दृष्ट्वारावणश्चक्रेस्वशरैःखंनिरंतरं॥ ताभ्यांनियुक्तेनतदाशरवर्षेणभास्वता ॥ २३॥ शरबद्ध मिवाभातिद्वितीयंभास्वदंबरं॥ नानिमित्तोभवद्बाणोनानिर्भेत्तानिष्फलः॥ २४॥ अन्योन्यमभिसंहत्यनिपेतुर्धरणीतले॥ तथाविसृजतोर्बाणा न्रामरावणयोर्मृधे॥ २५॥ प्रायुध्येतामविच्छिन्नमस्यंतौसव्यदक्षिणं॥ चक्रतुश्चशरैर्घोरैर्निरुच्छ्वासमिवांबरं॥२६॥

मंबरमित्यर्थः ॥ भास्वत्भासमानं ॥ नानिमित्तःनिमित्तंलक्ष्यमप्राप्यवर्तमानोनास्ति ॥ ननिष्फलःलक्ष्यवेधपरप्रयुक्तवारणान्यतरप्रयोजनहीनोनाभवत् ॥ नानिर्भेत्ताअभेत्तान ॥ना तियत्नइतिपाठेपरप्रयुक्तनिवारणाययत्नातिक्रांतोन ॥ निवारणायप्रयुक्तोनिवारयत्येवेत्यर्थः ॥ २४ ॥ बाणान्विसृजतोस्तयोर्बाणाःअन्योन्यमभिसंहत्यस्वस्वप्रयोगकार्यंकृत्वैवधरणी तलेनिपतुः ॥ २५ ॥ सव्यंचदक्षिणंचसव्यदक्षिणं ॥ अत्यंतसंयोगेद्वितीया ॥ उभयपार्श्वयोरविच्छिन्नंशरानस्यंतौ ॥ निरुच्छ्वासंनीरंध्रं ॥ २६ ॥

कृतस्यानुकृतंप्रतिक्रियातत्करणशीलौ ॥ २७ ॥ २८ ॥ तुमुलंरोमहर्षणं ॥ एतदनंतरंप्रयुध्यमानावित्येकंश्लोकंप्रक्षिप्यात्रसर्गावच्छेदंकुर्वंतितदयुक्तं॥ पश्चादपितुमुलयुद्धस्यैवसत्त्वा देकप्रकरणत्वाच्च ॥ अनवच्छेदस्यैवबहुषुपुस्तकेषुदर्शनाच्चेतिकतकः ॥ २९ ॥ सर्गः ॥ १०८ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ सारथ्यजांसूतकर्मनैपुण्यजां ॥ अर्दयन्नबभूवेतिशेषः ॥ ३३ ॥

रावणस्यहयान्रामोहयान्रामस्यरावणः ॥ जघ्नतुस्तौतदान्योन्यंकृतानुकृतकारिणौ ॥ २७॥ एवंतुतौसुसंक्रुद्धौचक्रतुर्युद्धमुत्तमं ॥ मुहूर्तमभवद्युद्धंतुमुलंरोमहर्षणं ॥ २८ ॥ प्रयुध्यमानौसमरेमहाबलौशितैःशरैरावणलक्ष्मणाग्रजौ ॥ ध्वजावपातेनसराक्षसाधिपोभृशंप्रचुक्रोधतदारघूत्तमे॥ ॥ २९ ॥ सर्गः ॥ १०८ ॥ ॥ ७॥ तौतथायुध्यमानौतुसमरेरामरावणौ ॥ ददृशुःसर्वभूतानिविस्मितेनांतरात्मना ॥ ३० ॥ अर्दयंतौतुसमरेतयोस्तौस्यंदनोत्तमौ ॥ परस्परमभिक्रुद्धौपरस्परमभिद्रुतौ ॥ ३१ ॥ परस्परवधेयुक्तौघोररूपौबभूवतुः ॥ मंडलानिचवीथीश्चगतप्रत्यागतानिच ॥ ॥ ३२ ॥ दर्शयंतौबहुविधांसूतौसारथ्यजांगतिं ॥ अर्दयन्रावणंरामोराघवंचापिरावणः ॥ ३३ ॥ गतिवेगंसमापन्नौप्रतिवेगनिवर्तने ॥ क्षिपतोःशरजालानितयोस्तौस्यंदनोत्तमौ ॥ ३४ ॥ चेरतुःसंयुगमहींसासारौजलदाविव॥दर्शयित्वातदातौतुगतिंबहुविधांरणे॥ ३५ ॥ परस्परस्याभिमुखौपुनरेवचतस्थतुः ॥ धुरंधुरेणरथयोर्वक्रंवक्रेणवाजिनां ॥ ३६ ॥ पताकाश्चपताकाभिःसमीयुःस्थितयोस्तदा ॥ रावणस्यततोरामोधनुर्मुक्तैःशितैःशरैः ॥ ३७॥ चतुर्भिश्चतुरोदीप्तान्हयान्प्रत्यपसर्पयत् ॥ सक्रोधवशमापन्नोहयानामपसर्पणे ॥ ३८ ॥ मुमोचनिशितान्बाणान्राघवायदशाननः ॥ सोतिविद्धोबलवतादशग्रीवेणराघवः ॥ ३९ ॥ जगामनविकारंचनचापिव्यथितोभवत् ॥ चिक्षेपचपुनर्बाणान्वज्रसारसमस्वनान् ॥ ॥ ४० ॥ सारथिंवज्रहस्तस्यसमादिश्यदशाननः ॥ मातलेस्तुमहावेगाःशरीरेपतिताःशराः ॥ ४१ ॥ नसूक्ष्ममपिसंमोहंव्यथांवाप्रददुर्युधि ॥ तया धर्षणयाक्रुद्धोमातलेर्नतथात्मनः ॥ ४२ ॥

॥ ३४ ॥ सासारौधारासंपातआसारस्तत्सहितौ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ प्रत्यपसर्पयत्॥प्रत्यपसर्पणंनामात्यक्ताभिमुख्यानामेवपश्चार्धेनापसर्पणं॥ ३८ ॥ ३९॥चिक्षेपरावणःक्षिप्तवान् ॥ ४० ॥ ४१ ॥ मातलेर्व्यथांनप्रददुः ॥ देवत्वेनदिव्यशक्तिमत्त्वात् ॥ अपसर्पणकालेरावणेनप्रक्षिप्तानामतिवेधसामर्थ्यायोगाच्च ॥ यथामातलेर्धर्षणयाक्रुद्धस्तथाआत्मनोधर्षणयानक्रुद्धः ॥ ४२ ॥

अतएवरिपुंविमुखंचकार ॥४३॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ क्षुब्धानांसागराणामधोदेशवर्तिपातालवासिनोव्यथिताजाताइतिशेषः ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ जपंतःवदंतः ॥ ५१ ॥ वचनप्रकारमाह ॥ गंधर्वाप्सरसामिति ॥ अनूपममितिदीर्घआर्षः ॥ दृष्ट्वायुद्धमनूपममित्युत्तरंसागरंचांबरप्रख्यमंबरंसागरोपममितिपाठेसागरंनैल्यवैपुल्यादिनांबरप्रख्यमाकाशतुल्यमितिवक्तुंशक्यं ॥ एवमंबरमपिसागरोपममितिशक्यं ॥ रामरावणयोर्युद्धंतुतदतिरिक्तादृशयुद्धासंभवात्स्वतुल्यमित्येववक्तुंशक्यं ॥ तेनानुपमत्वंफलतीतिअनन्वयोत्रालंकारः ॥

चकारशरजालेनराघवोविमुखंरिपुं ॥ विंशतिंत्रिंशतिंषष्टिंशतशोथसहस्रशः ॥ ४३ ॥ मुमोचराघवोवीरःसायकान्स्यंदनेरिपोः ॥ रावणोपिततःक्रुद्धोरथस्थोराक्षसेश्वरः ॥ ४४ ॥ गदामुसलवर्षेणरामंप्रत्यर्दयद्रणे ॥ तत्प्रयुक्तंपुनर्युद्धंतुमुलंरोमहर्षणं ॥ ४५ ॥ गदानांमुशलानांचपरिघाणांचनिःस्वनैः ॥ शराणांपुंखवातैश्चक्षुभिताःसप्तसागराः ॥ ४६ ॥ क्षुब्धानांसागराणांचपातालतलवासिनः ॥ व्यथितादानवाःसर्वेपन्नगाश्चसहस्रशः ॥ ४७ ॥ चकंपेमेदिनीकृत्स्नासशैलवनकानना ॥ भास्करोनिष्प्रभश्चासीन्नववौचापिमारुतः ॥ ४८ ॥ ततोदेवाःसगंधर्वाःसिद्धाश्चपरमर्षयः ॥ चिंतामापेदिरेसर्वेसकिन्नरमहोरगाः ॥ ४९ ॥ स्वस्तिगोब्राह्मणेभ्यस्तुलोकास्तिष्ठंतुशाश्वताः ॥ जयतांराघवःसंख्येरावणंराक्षसेश्वरं ॥ ५० ॥ एवंजपंतोऽपश्यंस्तेदेवाःसर्षिगणास्तदा ॥ रामरावणयोर्युद्धंसुघोरंरोमहर्षणं ॥ ५१ ॥ गंधर्वाप्सरसांसंघाद्दृष्ट्वायुद्धमनूपमं ॥ सागरंचांबरप्रख्यमंबरंसागरोपमं ॥ ५२ ॥ रामरावणयोर्युद्धंरामरावणयोरिव ॥ एवंब्रुवंतोददृशुस्तद्युद्धंरामरावणं ॥ ५३ ॥ ततःक्रोधान्महाबाहूरघूणांकीर्तिवर्धनः ॥ संधायधनुषारामःशरमाशीविषोपमं ॥ ५४ ॥ रावणस्यशिरोछिंदच्छ्रीमज्वलितकुंडलं ॥ तच्छिरःपतितंभूमौदृष्टंलोकैस्त्रिभिस्तदा ॥ ५५ ॥ तस्यैवसदृशंचान्यद्रावणस्योत्थितंशिरः ॥ तत्क्षिप्रंक्षिप्रहस्तेनरामेणक्षिप्रकारिणा ॥ ५६ ॥

पूर्वार्धेतूपमेयोपमेतिकतकः ॥ सागरशब्देलिंगव्यत्ययआर्षः ॥ अर्धर्चादिर्वासः ॥ गगनंगगनाकारंसागरःसागरोपमइतिपाठे ॥ अर्धद्वयेप्यनन्वयएवेतिबोध्यं ॥ एवंब्रुवंतोगंधर्वादिसंघास्तद्युद्धंददृशुः ॥ रामरावणंतत्कर्तृकमित्यर्थः ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ततस्तद्वाक्यश्रवणानंतरं ॥ ५४ ॥ शिरोछिंदत् ॥ एकैकशइतिशेषः ॥ सकृद्दशशिरसांछेदेतुनपुनःप्ररोहइतिकतकः ॥ ५५ ॥ तस्यैवसदृशं ॥ यद्भूमौपतितंतस्यैवसदृशमित्यर्थः ॥ ५६ ॥

॥ ५७ ॥ एवमेवशतंछिन्नमितिपाठः ॥ तुल्यवर्चसांतुल्याकाराणांशिरसांशतंरामेणच्छिन्नं ॥ एवंचभगवतःसर्वतोभद्रचक्रपदशतंरामेणरावणीयशिरःशतकमलैःपूजितमितिकतकः ॥
॥ ५८ ॥ रावणस्यजीवितक्षयेंतोनिश्चयोनदृश्यते ॥ ५९ ॥ ६० ॥ क्रौंचावटेक्रौंचवनसंबंधिन्यवटेश्वभ्रे ॥ ६१ ॥ प्रात्ययिकाःअमोघत्वेननिश्चिताः ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ अंतरि
क्षेचेत्यादि ॥ रथयोःकामगत्वात्तत्रतत्रकियत्कालंस्थितेरितिभावः ॥ ६५ ॥ सर्वरात्रं ॥ जातावेकवचनं ॥ तेनानेकाहोरात्रानित्यर्थः ॥ वस्तुतःशवर्गेसकारस्तृतीयस्तेनत्रयउच्यंते ॥

द्वितीयंरावणशिरश्छिन्नंसंयतिसायकैः ॥ छिन्नमात्रंचतच्छीर्षंपुनरेवप्रदृश्यते ॥ ५७ ॥ तदप्यशनिसंकाशैश्छिन्नंरामस्यसायकैः ॥ एवमेवश
तंछिन्नंशिरसांतुल्यवर्चसां ॥ ५८ ॥ नचैवरावणस्यांतोदृश्यतेजीवितक्षये ॥ ततःसर्वास्त्रविद्वीरःकौसल्यानंदवर्धनः ॥ ५९ ॥ मार्गणैर्बहुभिर्युक्त
श्चिंतयामासराघवः ॥ मारीचोनिहतोयैस्तुखरोयैस्तुसदूषणः ॥ ६० ॥ क्रौंचावटेविराधस्तुकबंधोदंडकावने ॥ यैःसालागिरयोभग्नावालीचक्षुभि
तोंऽबुधिः ॥ ६१ ॥ तइमेसायकाःसर्वेयुद्धेप्रात्ययिकामम ॥ किंतुतत्कारणंयेनरावणेमंदतेजसः ॥ ६२ ॥ इतिचिंतापरश्चासीदप्रमत्तश्चसंयुगे ॥
ववर्षशरवर्षाणिराघवोरावणोरसि ॥ ६३ ॥ रावणोपिततःक्रुद्धोरथस्थोराक्षसेश्वरः ॥ गदामुशलवर्षेणरामंप्रत्यर्दयद्रणे ॥ ६४ ॥ तत्प्रवृत्तंमहद्यु
द्धंतुमुलंरोमहर्षणं ॥ अंतरिक्षेचभूमौचपुनश्चगिरिमूर्धनि ॥ ६५ ॥ देवदानवयक्षाणांपिशाचोरगरक्षसां ॥ पश्यतांतन्महद्युद्धंसर्वरात्रमवर्तत ॥
॥ ६६ ॥ नैवरात्रिंनदिवसंनमुहूर्तंनचक्षणं ॥ रामरावणयोर्युद्धंविराममुपगच्छति ॥ ६७ ॥ दशरथसुतराक्षसेंद्रयोस्तयोर्जयमनवेक्ष्यरणेसराघ
वस्य ॥ सुरवररथसारथिर्महात्मारणरतराममुवाचवाक्यमाशु ॥ ६८ ॥ इत्यार्षेश्रीमद्रामा० वा० यु० नवोत्तरशततमःसर्गः ॥ १०९ ॥ ॥ ७ ॥
अथसंस्मारयामासमातलीराघवंतदा ॥ अजानन्निवकिंवीरत्वमेनमनुवर्तसे ॥ १ ॥ विसृजास्मैवधायत्वमस्त्रंपैतामहंप्रभो ॥ विनाशकालःक
थितोयःसुरैःसोद्यवर्तते ॥ २ ॥ ततःसंस्मारितोरामस्तेनवाक्येनमातलेः ॥ जग्राहसशरंदीप्तंनिःश्वसंतमिवोरगं ॥ ३ ॥

यवर्गेचवकारश्चतुर्थस्तेनचत्वारउच्यंते ॥ मिलित्वासप्तरात्रमित्यर्थः ॥ सप्तरात्रमेवचतयोर्द्वैरथंयुद्धमितिवक्ष्यमाणपाद्मकालिकापुराणयोःस्पष्टमितिदिक् ॥ ६६ ॥ तदेवाह ॥ नैवरात्रि
मिति ॥ ६७ ॥ तयोर्मध्येराघवस्यजयमनवेक्ष्यादृष्ट्वासुरवरस्यसारथिरिति ॥ रणेरतोरणरतःरणरतश्चासौरामश्चतं ॥ ६८ ॥ इतिरामाभि० वा० युद्ध० नवोत्तरशततमःसर्गः ॥ १०९ ॥
एनमनुवर्तसे ॥ एतत्प्रतिभयमनुसरसीत्यर्थः ॥ १ ॥ अस्मैएनंप्रति ॥ २ ॥ ३ ॥

ब्रह्मदत्तंब्रह्मणेंद्रायदत्तं ॥ इंद्रेणागस्त्यद्वारारामायदत्तं ॥ ४ ॥ ब्रह्मदत्तशब्दस्योक्तएवार्थःस्पष्टीक्रियते ॥ ब्रह्मणेत्यादि ॥ ५ ॥ अस्यबाणस्यब्रह्मानुग्रहवैशिष्ट्यमाह ॥ यस्येति ॥ वाजेषुवेगसाधनपक्षेषु ॥ तत्रतत्रपवनादीनामधिदेवतात्वेनावस्थानंबोध्यं ॥ शरीरंमध्यभागआकाशमयं ॥ आसमंतात्काशतेप्रकाशतेइत्याकाशोब्रह्माभगवान्भूताकाशोवा ॥ तेनव्याप्तिसामर्थ्यं ॥ पवनवत्त्वेनगतिसामर्थ्यं ॥ पावकादिमत्त्वेनदुःसहत्वं ॥ तर्हिलघुःस्यात्तत्राह ॥ गौरवेइति ॥ ६ ॥ सर्वभूतानांपृथिव्यादीनां ॥ तेजसासारांशेन ॥ ७ ॥ क्षिप्रकारिणंशीघ्रभेदकारिणं ॥ ८ ॥ द्वाराणांगोपुराणां ॥ ९ ॥ नानासमितिदारणमित्यन्वर्थंनामभगवत्कृतंरामबाणस्य ॥ १० ॥ ११ ॥ गरुत्मतोवाजैःपक्षैः ॥ १२ ॥ इक्ष्वाकुःरामस्तत्पक्षाणांभयनाशनंतमुत्तमेषुमभिमंत्र्येत्यनेनान्वयः ॥ १३ ॥ अभिमंत्र्यब्रह्मास्त्रविद्यया ॥ वेदोधनुर्वेदस्तेनप्रोक्तोयोमुष्टिदृष्टिस्थितिसंधानादीनांविधिर्विधानंमार्गस्तेनेत्यर्थः ॥ १४ ॥ १५ ॥ परमायत्तःपरमयत्नवान् ॥ १६ ॥

यंतस्मैप्रथमंप्रादादगस्त्योभगवानृषिः ॥ ब्रह्मदत्तंमहद्बाणममोघंयुधिवीर्यवान् ॥ ४ ॥ ब्रह्मणानिर्मितंपूर्वमिंद्रार्थममितौजसा ॥ दत्तंसुरपतेःपूर्वंत्रिलोकजयकांक्षिणः ॥ ५ ॥ यस्यवाजेषुपवनःफलेपावकभास्करौ ॥ शरीरमाकाशमयंगौरवेमेरुमंदरौ ॥ ६ ॥ जाज्वल्यमानंवपुषासुपुंखंहेमभूषितं ॥ तेजसासर्वभूतानांकृतंभास्करवर्चसं ॥ ७ ॥ सधूममिवकालाग्निंदीप्तमाशीविषोपमं ॥ नरनागाश्ववृंदानांभेदनंक्षिप्रकारिणं ॥ ८ ॥ द्वाराणांपरिघाणांचगिरीणांचापिभेदनं ॥ नानारुधिरदिग्धांगंमेदोदिग्धंसुदारुणं ॥ ९ ॥ वज्रसारंमहानादंनानासमितिदारणं ॥ सर्ववित्रासनंभीमंश्वसंतमिवपन्नगं ॥ १० ॥ कंकगृध्रबकानांचगोमायुगणरक्षसां ॥ नित्यभक्षप्रदंयुद्धेयमरूपंभयावहं ॥ ११ ॥ नंदनंवानरेंद्राणांरक्षसामवसादनं ॥ वाजितंविविधैर्वाजैश्चारुचित्रैर्गरुत्मतः ॥ १२ ॥ तमुत्तमेषुंलोकानामिक्ष्वाकुभयनाशनं ॥ द्विषतांकीर्तिहरणंप्रहर्षकरमात्मनः ॥ १३ ॥ अभिमंत्र्यततोरामस्तंमहेषुंमहाबलः ॥ वेदप्रोक्तेनविधिनासंदधेकार्मुकेबली ॥ १४ ॥ तस्मिन्संधीयमानेतुराघवेणशरोत्तमे ॥ सर्वभूतानिसंत्रेसुश्चचालचवसुंधरा ॥ १५ ॥ सरावणायसंक्रुद्धोभृशमायम्यकार्मुकं ॥ चिक्षेपपरमायत्तःशरंमर्मविदारणं ॥ १६ ॥

वज्रिबाह्विति ॥ वज्रितुल्यबलरामबाहुविनिःसृतइत्यर्थः ॥ वज्रकवचवद्रामेत्यादिवा ॥ वस्तुतोवज्रिबाहुविसर्जितोवज्रइवदुर्धर्षइत्यर्थः ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ निभृतवत्विनी तवत् ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ अभिपेतुस्तान्मद्रुतराक्षसानित्यर्थः ॥ २४ ॥ हताश्रयत्वात्हतआश्रयोयेषांतत्त्वात् ॥ बाष्पप्रस्रवणैर्मुखैःकरुणैःशोकवद्भिरुपलक्षिताःसंतोलं

सवज्रइवदुर्धर्षोवज्रिबाहुविसर्जितः ॥ कृतांतइवचावार्योन्यपतद्रावणोरसि ॥ १७ ॥ सविसृष्टोमहावेगःशरीरांतकरःपरः ॥ बिभेदहृदयंतस्यरावणस्यदुरात्मनः ॥ १८ ॥ रुधिराक्तःसवेगेनशरीरांतकरःशरः ॥ रावणस्यहरन्प्राणान्विवेशधरणीतलं ॥ १९ ॥ सशरोरावणंहत्वारुधिरार्द्रकृतच्छविः ॥ कृतकर्मानिभृतवत्सतूर्णीपुनराविशत् ॥ २० ॥ तस्यहस्ताद्धतस्याशुकार्मुकंचापिसायकं ॥ निपपातसहप्राणैर्भ्रश्यमानश्वजीवितात् ॥ २१ ॥ गतासुर्भीमवेगस्तुनैर्ऋतेंद्रोमहाद्युतिः ॥ पपातस्यंदनाद्भूमौवृत्रोवज्रहतोयथा ॥ २२ ॥ तंदृष्ट्वापतितंभूमौहतशेषानिशाचराः ॥ हतनाथाभयत्रस्ताःसर्वतःसंप्रदुद्रुवुः ॥ २३ ॥ सर्वतश्चाभिपेतुस्तान्वानरान्द्रुमयोधिनः ॥ दशग्रीववधंदृष्ट्वाविजयंराघवस्यच ॥ २४ ॥ अर्दितावानरैर्भ्रष्टालंकामभ्यपतन्भयात् ॥ हताश्रयत्वात्करुणैर्बाष्पप्रस्रवणैर्मुखैः ॥ २५ ॥ ततोविनेदुःसंहृष्टावानराजितकाशिनः ॥ वदंतोराघवजयंरावणस्यचतद्वधं ॥ २६ ॥ अथांतरिक्षेव्यनदत्सौम्यस्त्रिदशदुंदुभिः ॥ दिव्यगंधवहस्तत्रमारुतःसुसुखोववौ ॥ २७ ॥ निपपातांतरिक्षाच्चपुष्पवृष्टिस्तदाभुवि ॥ किरंतीराघवरथंदुरावापामनोहरा ॥ २८ ॥ राघवस्तवसंयुक्तागगनेचविशुश्रुवे ॥ साधुसाध्वितिवागग्र्यादेवतानांमहात्मनां ॥ २९ ॥ आविवेशमहान्हर्षोदेवानांचारणैःसह ॥ रावणेनिहतेरौद्रेसर्वलोकभयंकरे ॥ ३० ॥ ततःसकामंसुग्रीवमंगदंचविभीषणं ॥ चकारराघवःप्रीतोहत्वाराक्षसपुंगवं ॥ ३१ ॥ ततःप्रजग्मुःप्रशमंमरुद्गणादिशःप्रसेदुर्विमलंनभोभवत् ॥ महीचकंपेनचमारुतोववौस्थिरप्रभश्चाप्यभवद्दिवाकरः ॥ ३२ ॥

कामभ्यपतन् ॥ २५ ॥ तद्वधं ॥ तंवधमित्यर्थः ॥ २६ ॥ २७ ॥ दुरावापाआप्तुमशक्या ॥ २८ ॥ राघवस्तवसंयुक्तासाधुसाध्वितिवाक्गगनेपिशुश्रुवे ॥ २९ ॥ ३० ॥ राक्षसपुंगवंहत्वासुग्रीवादिकंसकामंसंपूर्णकामंचकार ॥ रावणवधेनरामकार्येसिद्धेकिलतेषांराज्यंशाश्वतंप्रतिष्ठितंभवति ॥ ३१ ॥ महीनचकंपे ॥ मारुतोनववौ ॥ क्रूरइतिशेषः ॥ महीचकंपे नहीतिपाठेमारुतोववौसुखइतिशेषः ॥ स्थिरप्रभश्चेति ॥ अनेनाश्विनशुक्लनवम्यांयामावशेषदिनेइतिबोधितं ॥ ३२ ॥

रणेभिरामंरणविषयेसर्वजगत्पूजनीयपराक्रमं॥ ३३॥रामःस्वजनबलाभिवृतोबभूव॥महेंद्रश्चत्रिदशगणाभिसंवृतोबभूव॥ ३४॥अत्रयुद्धदिवसगणानायांकतकतीर्थौ॥पूर्वंसुवेलारोहणदिनेततोस्तमगमत्सूर्यःसंध्ययाप्रतिरंजितः॥पूर्णचंद्रप्रदीप्ताचक्षपासमतिवर्ततेइत्युक्तेस्तद्दिनंचतुर्दशीपूर्णिमान्यतरदितिस्पष्टं॥ततःकृष्णप्रतिपदियुद्धारंभस्तस्यामेवरात्रौनागपाशबंधतद्विमोक्षौ ॥ द्वितीयायांधूम्राक्षवधः॥तृतीयायांवज्रदंष्ट्रस्य॥चतुर्थ्यामकंपनस्य॥पंचम्यांप्रहस्तस्य॥षष्ठ्यांरावणभंगः॥सप्तम्यांकुंभकर्णवधः॥अष्टम्यामतिकायादेः॥नवम्यामिंद्रजितोब्रह्मास्त्रप्रयोगः ॥ दशम्यांदिवानिकुंभवधः ॥ तद्रात्रौमकराक्षवधः ॥ एकादश्यादित्रयोदश्यंतदिनत्रयेणइंद्रजिद्वधः ॥ चतुर्दश्यांमूलबलवधः ॥ अमायांरावणयुद्धारंभतद्वधावितिपंचदशदिनानिसर्वंयुद्धमिति ॥ अत्रेदंवक्तव्यं ॥ केयंकृष्णप्रतिपत्माघकृष्णस्यवाचैत्रकृष्णस्यवा ॥ नाद्यःचैत्रेपुष्यनक्षत्रेऽयोध्यातोवनंप्रतिरामस्यप्रस्थानमितिस्पष्टमयोध्याकांडे ॥ चैत्रेपुष्यश्चशुक्लपक्षएवतत्रापिनवम्यादिदिनत्रयेएवेतिस्पष्टमेवज्योतिषादौ ॥ तत्रनवमीरिक्तात्वादभिषेकायोग्यादशम्येवतुपूर्णत्वाद्योग्या ॥ एवंचचैत्रशुक्लदशम्यांप्रस्थानं॥ तत्रमाघकृष्णामा

ततस्तुसुग्रीवविभीषणांगदाःसुहृद्विशिष्टाःसहलक्ष्मणास्तदा ॥ समेत्यहृष्टाविजयेनराघवंरणेभिरामंविधिनाभ्यपूजयन् ॥ ३३ ॥ सतुनिहतरिपुःस्थिरप्रतिज्ञःस्वजनबलाभिवृतोरणेबभूव॥रघुकुलनृपनंदनोमहौजास्त्रिदशगणैरभिसंवृतोमहेंद्रः ॥ ३४ ॥ इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवाल्मीकीयेआदिकाव्येयुद्धकांडेदशाधिकशततमःसर्गः ॥ ११० ॥ ॥छ॥ ॥छ॥ ॥छ॥ ॥छ॥

यांयुद्धसमाप्तौतदुत्तरपंचम्यांभरद्वाजाश्रमागमनं ॥ पूर्णेचतुर्दशेवर्षेपंचम्यांलक्ष्मणाग्रजः ॥भरद्वाजाश्रमंप्राप्यववंदेनियतोमुनिमितिवक्ष्यमाणत्वात् ॥ तत्रचनचतुर्दशवर्षसमाप्तिरितिभगवतःप्रतिज्ञाहानिः ॥ पूर्णेचतुर्दशेवर्षेइत्युक्तेरसंगतिश्च ॥ युद्धोत्तरंतावत्कालंलंकायामवस्थानस्यालाभाच्च ॥ चैत्रशुक्लपंचम्यांतत्रागमनेपिपंचदिनन्यूनतैवेतितद्धानिस्तदवस्थैव ॥ तदुत्तरद्वितीयदिनेएवायोध्याप्रवेशस्यलाभात् ॥ अमांतमानेनचैत्रकृष्णोत्तरपंचम्यांतदाश्रमगतावपिचतुर्दशवर्षतोबहुदिनाधिक्येनचतुर्दशवर्षसमाप्तिदिनेऽयोध्यानागमेमयाप्राणादेयाइतिभरतप्रतिज्ञाहानिः ॥ साचप्रतिज्ञाचित्रकूटेरामसन्निधावित्ययोध्याकांडांतेस्पष्टं ॥ एतेनचैत्रकृष्णप्रतिपदियुद्धारंभस्तच्छुक्लप्रतिपदिरावणसंस्कारइतितीर्थोक्तश्चैत्रकृष्णस्येत्यंत्योपिपरास्तः ॥ पूर्णिमांतमानेनतिथिबद्धद्वादशमासैर्वर्षगणनेपंचदिनानांन्यूनत्वात् ॥ अमांतमानेनचैत्रकृष्णग्रहणेबहुदिनाधिक्यं ॥ सावनमानेनषष्ट्युत्तरत्रिशतदिनैर्वर्षगणनेतुतिथिबद्धवर्षात्तत्रषड्दिनाधिक्येनचतुर्दशवर्षाणांचतुरशीत्यहोरात्रवृत्त्याबहुदिनन्यूनतैव ॥ किंचमहाभारततेयुधिष्ठिरवनवासेत्रयोदशवर्षमितेकिंचित्कालादर्वागेवतेषांप्राकट्येदुर्योधनेनतदसमाप्तौएषांप्राकट्येनपुनस्तावत्पर्यंतंपुनरेतैर्वनवासःकर्तव्योभविष्यतीतिभीष्मंप्रत्युक्तेभीष्मवाक्यंविराटपर्वणि ॥ पंचमेपंचमेवर्षेद्वौमासावुपजायतः॥ एषामप्यधिकामासाः

पंचचद्वादशक्षपाः ॥ त्रयोदशानांवर्षाणामितिमेधीयतेमतिः ॥ सर्वंयथावच्चरितंयद्देभिःप्रतिश्रुतं ॥ एवमेतद्ध्रुवंज्ञात्वाततोबीभत्सुरागतः ॥ सर्वेचैवमहात्मानःसर्वेधर्मार्थकोविदाः ॥
येषांयुधिष्ठिरोराजाकस्माद्धर्मेपराङ्मुयुरिति ॥ एवंचेद्दशव्यवहारेतिथिबद्धद्वादशमासैरेववर्षगणना ॥ अधिकमासगणनाचोचितैव ॥ एवंचाधिकमासगणनायांधर्महानौन्याय्यत्वेच
स्थितेकस्माद्रामस्तानुपेक्षेत् ॥ भरतोवातान्नगणयेत् ॥ एवंचामांतमानेनचतुर्दशीयाश्विनकृष्णे ॥ पूर्णिमांतमानेनकार्तिककृष्णेषष्ठ्यांतत्समाप्तिरित्यायाति ॥ अन्यथाचैत्रशुक्लदश
म्यामारब्धस्यवनवासस्यषष्ठ्यांचतुर्दशवर्षसमाप्तिर्नकथमप्युपपद्यते॥तद्गणनेतुएकादशदिनन्यूनषण्मासानांचतुर्दशवर्षेषुवृद्धावुपपद्यतएवसा ॥ तस्माद्द्वादशसमास्तुत्तरंत्रयोदशेकिंचि
द्यतीतेअरण्यकांडोक्तास्मद्रीत्याफाल्गुनाष्टम्यांरावणकृतसीतापहारः ॥ ततश्चतुर्दशेकिंचिद्यतीतेरामस्यलंकासमीपगमनं ॥ वर्ततेदशमोमासोद्वौतुशेषौप्लवंगमेतिसीतोक्तिःसावनमा
नेनस्वहरणदिनतःकालगणनया ॥ तत्रपूर्णचंद्रप्रदीप्ताचेतिरामोक्त्यापौषशुक्लचतुर्दश्यांपूर्णिमायांवात्रिकूटशिखरप्राप्तीरामस्य ॥ किंचहनूमतोलंकाप्रवेशोत्तरंसीतादर्शनकालेहिमव्य
पायेनचशीतरश्मिरभ्युत्थितोनैकसहस्ररश्मिरितिवाक्येनद्वौमासौरक्षितव्यौमेयोवधिस्तेमयाकृतइतिरावणवाक्येनमार्गशुक्लदशम्युत्तरंहनूमतोलंकाप्रवेशोदिनद्वयांतरेलभ्यतेइतिनिरू
पितंसुंदरकांडे ॥ ततोमार्गकृष्णेऽष्टम्यांराघवप्रस्थानस्यान्यत्रोक्तत्वेनपौषपौर्णिमात्वमेवोचितंतत्प्राप्तिदिनस्य ॥ ततोदशपंचदिनानिसेनानिवेशदूतप्रेषणादिनागतानि ॥ ततोयु
द्धारंभस्तत्रतदारभ्यभाद्रश्रावणोभयामांतंलंकापुराद्बहिःसेनयोःसंकुलंयुद्धं ॥ ततोबहुराक्षसक्षयेणभीताराक्षसालंकांप्रविष्टाइतितद्दिनेऽवहारः ॥ तदुत्तरप्रतिपदिरात्राविंद्रजित्कृतश
रबंधइत्यादि ॥ अतएवशरबंधबद्धराघवदर्शनकालेसीतावाक्यं ॥ तीर्त्वासागरमक्षोभ्यंभ्रातरौगोष्पदेहताविति ॥ अनेनबहुदिनयुद्धेनबहुषुराक्षसेषुक्षयितेषुकतिपययूथपरूपेऽल्पत्या
वशिष्टेसैन्येतयोःशरबंधइतिलभ्यते ॥ तथाअयंतेसुमहान्कालःशयानस्यमहाबलेतिकुंभकर्णप्रतिरावणोक्त्यासांप्रततन्निद्रायाःषण्मासाधिकत्वप्रतीतेरप्येवमेवोचितं ॥ निरूपितंचैत
त्प्राक् ॥ सेतुबंधादिवृत्तांतंत्वंनजानीषेइतिकुंभकर्णप्रतिरावणोक्त्यापूर्वमंत्रकरणोत्तरंमध्येजागरणाभावस्यप्रतीतेः ॥ किंच ॥ शरबंधनदिनंनकृष्णप्रतिपत् ॥ तस्याःपूर्णिमोत्तरत्वेनसं
पूर्णरात्रौचंद्रसत्त्वयातस्मिंस्तमसिदारुणेइत्याद्युक्तेरसंगत्यापत्तेरतःसाशुक्लप्रतिपद्वाच्या ॥ एवंचामांतपक्षमात्रंयुद्धमित्यस्यात्यंतमसंगत्यापत्तिः ॥ यत्तुअमायामेवरावणवधइतितत्तुन
युक्तं ॥ इंद्रजिद्वधोत्तरं ॥ अभ्युत्थानंत्वमद्यैवकृष्णपक्षचतुर्दशीं ॥ कृत्वानिर्याह्यमावास्यांविजयायबलैर्वृतइतिरावणंप्रतिसुपार्श्वस्योक्त्या ॥ चतुर्दश्यांरावणप्रेषितबलवधोत्तरममा
यांनिर्गतरावणेनरामलक्ष्मणयोर्युद्धेरात्रौलक्ष्मणस्यशक्तिघात्तोत्तरंरावणलंकाप्रवेशस्योक्ततयाततोलक्ष्मणचिकित्सोत्तरंपुनारामरावणयुद्धस्यवाल्मीकिनैवस्पष्टमुक्ततयातदसंभवा
त् ॥ किंच ॥ आदित्यहृदयस्यादित्यंप्रेक्ष्यजप्त्वेदंपरंहर्षमवाप्तवानित्यनेनसूर्यदर्शनोत्तरंजपस्योक्ततयारावणमरणोत्तरंस्थिरप्रभश्चाभ्यभवद्दिवाकरइत्युक्त्यादिवातद्वधप्रतीत्याचचिर
कालयुद्धोत्तरंलक्ष्मणेशक्तिघातस्यतदर्थमोषधीपर्वतानयनस्यचोक्तत्वेनामारात्रौशक्तिघातप्रतीत्यारणाद्रावणापगमस्यप्रतीत्याचतद्विरोधात् ॥ तथापाद्मे ॥ ततोजज्ञेमहायुद्धंसंकुलं
कपिरक्षसां ॥ मध्याह्नेप्रथमंयुद्धंप्रारब्धंप्रतिपद्यभूत् ॥ प्रतिपदिशुक्लप्रतिपदीत्यर्थः ॥ उक्तयुक्तेः ततोनिशिसमागम्यमायावीशक्रजिद्बली ॥ बबंधनागपाशैस्तौराघवौचहरिव्रजान् ॥

ततःचिरकालसंकुलयुद्धोत्तरं ॥ अन्यथातस्यांनिशीत्येववदेत् ॥ अग्रेद्वितीयेह्निषष्ठ्यामितिचोक्त्यादारुणेतमसीतिरामायणोक्त्याचभाद्रश्रावणोभयामोत्तरप्रतिपद्येतदितिबोध्यं ॥ वैनतेयस्तदाभ्येत्यतानिचास्त्राण्यमोचयत् ॥ द्वितीयेहनिधूम्राक्षंहनूमान्निजघानवै ॥ तृतीयेह्निवज्रदंष्ट्रंखड्गाच्चिच्छेदचांगदः ॥ जघानहनुमान्भूयश्चतुर्थेहन्यकंपनं ॥ प्रहस्तंपंचमीतिथ्यांनीलश्चिच्छेदमूर्धनि ॥ रावणःपरिभूतोभूत्षष्ठ्यांरामेणधन्विना ॥ अथलंकेश्वरःखिन्नःकुंभकर्णसहोदरं ॥ शैलमुद्गरघाताश्वधावनाद्यैरबोधयत् ॥ जघानतंकुंभकर्णरामःसप्तमवासरे ॥ इदंबोधनंदिनद्वयेन ॥ तंबोधितंकुंभकर्णं ॥ सप्तमवासरेबोधनोत्तरंसप्तमवासरेइत्यर्थः ॥ यत्तुबोधनंषष्ठ्यांरात्रौसप्तम्यांचैतद्वधइतितन्न ॥ तदुत्थापनेउक्तस्यातिप्रयासस्यरात्रिमात्रेणासंभवात् ॥ रावणमंदिरगमनकालेसूर्यप्रभयारावणमंदिरस्यातिभास्वरत्ववर्णनेनमंत्रादिनासप्तम्यांयुद्धासंभवात् ॥ इंद्रजितोदिनत्रयेणवधोऽस्ययामषट्केनेत्यस्यासंगतत्वाच्च ॥ एवंचभाद्रपूर्णिमायामेतद्वधः ॥ जघानलक्ष्मणोन्येद्युरतिकायंदशास्यजं ॥ बबंधान्येद्युरिंद्रारिर्ब्रह्मास्त्रेणनृपौकपीन् ॥ हनूमतासमानीतोमहौषधमहीधरः ॥ तस्यानिलस्पर्शवशात्सर्वएतेसमुत्थिताः ॥ अन्येद्युःकपिराट्कुंभंनिकुंभंवायुजोऽवधीत् ॥ तस्यांनिशिरघुश्रेष्ठोजघानमकरेक्षणं॥ मायासीतावधंचक्रेशक्रजिद्रणमूर्धनि ॥ तेनखिन्नोभवद्रामआश्वस्तोलक्ष्मणेनसः ॥ त्रयोदशाहेसौमित्रिस्त्रिदिनंयोधयन्बली॥ जघानशक्रजेतारंरामध्यानेनहेतुना ॥ अन्येद्युःअन्येषुदिवसेषु ॥ अत्रातिकायग्रहणंत्रिशिरोदेवांतकनरांतकमहोदरमहापार्श्वोपलक्षणं ॥ लक्ष्मणग्रहणमंगदहनूमतोरप्युपलक्षणं ॥ एवंषड्भिर्दिनैःषण्णांवधः ॥ पूर्वक्रमेणैवतद्वधोक्तेः ॥ अन्येद्युःसप्तम्यां ॥ पर्वतानयनमष्टम्यां ॥ अन्येद्युर्नवम्यां ॥ तस्यांनिशिनवमीरात्रौतदंतेमायासीतावधः ॥ ततोदशमीचतुर्थयाममारभ्यत्रयोदशीचतुर्थयामपर्यंतमिंद्रजिद्वधः ॥ ततोवधीन्मूलबलंचतुर्दश्यांरघूद्वहः ॥ दर्शेथनिर्ययौराजायोद्धुंरामेणसंयुगे ॥ चतुरंगबलैःसार्धंमंत्रिभिर्दशकंधरः ॥ छत्रचामरसंयुक्तःसर्वाभरणभूषितः ॥ महारथगतोद्वारादुत्तरान्निर्ययौबहिः ॥ आगतोरक्षसांराजाब्रह्मघ्नोदेवकंटकः ॥ योद्धुंरघुवरेणेतिशुश्रुवेकलहध्वनिः ॥ तत्रयुद्धंसमभवद्वानराणांचरक्षसां ॥ रामरावणयोश्चैवतथासौमित्रिणासह ॥ शक्तिंचिक्षेपसंक्रुद्धःसोनुजंप्रतिरावणः ॥ वक्षसाधारयामाससौमित्रिस्तांवियद्गतां ॥ तयासबाध्यमानःसन्पपातधरणीतले ॥ हनूमताजीवितोभूद्दोषध्यानयनात्पुनः ॥ ततःक्रुद्धोमहातेजाराघवोराक्षसांतकः ॥ जघानराक्षसान्सर्वान्शरैःकालांतकोपमैः ॥ भयात्प्रदुद्रावरणेलंकांप्रतिनिशाचरः ॥ जगद्राममयंपश्यन्निर्वेदात्स्वगृहंविशत्॥ निकुंभिलांततःप्राप्यहोमंचक्रेजिगीषया ॥ ध्वंसितंवानरैर्द्वैस्तदभिचारात्मकंरिपोः ॥ पुनरुत्थायपौलस्त्योरामेणसहयोधितुं ॥ दिव्यंस्यंदनमारुह्यराक्षसैर्निर्ययौबहिः ॥ इदंनिर्गमनमाश्विनशुक्लप्रतिपदि ॥ ततःशतमखोदिव्यंरथंहर्यश्वसंयुतं ॥ राघवायस्वसूतेनप्रेषयामासभक्तिमान् ॥ तंतुमातलिनानीतमारुह्यरथसत्तमं ॥ स्तूयमानःसुरगणैर्युयुधेतेनरक्षसा ॥ ततोयुद्धमभूद्घोरंरामरावणयोर्महत् ॥ सप्ताह्निकमहोरात्रंशस्त्रास्त्रैरतिभीषणैरिति ॥ ततोमातलिरथागमनदिनोत्तरं ॥ एवंचनवम्यांतद्वधः ॥ तदुक्तंकालिकापुराणे ॥ रामस्यानुग्रहार्थंवैरावणस्यवधायच ॥ रात्रावेवमहादेवीब्रह्मणाबोधितापुरा ॥ ततस्तुत्यक्तनिद्रासानंदायामाश्विनेसिते ॥ जगामनगरींलंकांयत्रासीद्राघवःपुरा ॥ आगतइतिशेषः ॥ इदंचागमनंराव्यंतेतदैवमातलिरथागमनं ॥ तत्रगत्वामहादेवीतदातौरामलक्ष्मणौ ॥ युद्धेनयोजयामासस्वयमंतर्हितांबिका ॥ राक्षसानां

वानराणांजग्ध्वासामांसशोणितं ॥ रामरावणयोर्युद्धंसप्ताहंसान्ययोजयत् ॥ व्यतीतेसप्तमेरात्रेनवम्यांरावणंततः ॥ रामेणघातयामासमहामायाजगन्मयी ॥ यावत्तयोःस्वयंदेवी
युद्धकेलिमुदैक्षत ॥ तावत्तुअष्टरात्राणिसर्वैर्देवैःसुपूजिता ॥ निहतेरावणेवीरेनवम्यांसकलैःसुरैः ॥ विशेषपूजांदुर्गायाश्चक्रेलोकपितामहः ॥ सकलैःसुरैरित्यस्यसहेतिशेषः ॥ रामरा
वणबाणैस्तुयुद्धंचावेक्ष्यभीतिदं ॥ तृतीयायांतुलंकायाःपूर्वोत्तरदिशिस्थितं ॥ स्वातिनक्षत्रयुक्तायांभीतंसुरबलंमहत् ॥ शांत्यर्थंवारयामासदेवेंद्रोवचनाद्धरेः ॥ शांत्यर्थंभयशांत्यर्थं ॥
ततस्तुश्रवणेनाथदशम्यांचंडिकांशुभां ॥ विसृज्यचक्रेशांत्यर्थंबलनीराजनंहरिः ॥ रिपुजनितभयशांत्यर्थमित्यर्थः ॥ नीराजितबलःशक्रस्तत्ररामंसलक्ष्मणं ॥ संभाष्यप्रययौस्वर्गंसहदे
वैःशचीपतिः ॥ इतिवृत्तंपुराकल्पेमनोःस्वायंभुवेंतरे ॥ पुराकल्पेयथावृत्तंप्रतिकल्पंतथैवतु ॥ प्रवर्ततेस्वयंदेवीदैत्यानांनाशनायवै ॥ स्वायंभुवमन्वंतररूपेपुराकल्पेइत्यर्थः ॥प्रतिकल्पंप्रति
मन्वंतरमित्यर्थः ॥ जलप्लवसामान्येनतत्रापिकल्पव्यवहारात् ॥ प्रतिकल्पंभवेद्रामोरावणश्चापिराक्षसः ॥ तथैवजायतेयुद्धंतथैवत्रिदशागमः ॥ एवंरामसहस्राणिरावणानांतथैवच ॥
भवितव्यानिभूतानितेषुदेवीप्रवर्तते ॥ तांपूजंतिसुराःसर्वैबलंनीराजयंतिच ॥ तथैवचनराःसर्वैकुर्युःपूजांयथाविधि ॥ बलनीराजनंराजाकुर्याद्बलविवृद्धयेइति ॥ इयंचब्रह्मबोधिताम
हादेवीअग्नौप्रविष्टासीतैवभगवच्छक्तिरूपेतिप्रतिभाति ॥ अतएवब्रह्मवैवर्तेप्रथमेंशविभागे ॥ प्रतिकल्पंविष्णोश्चरितंकीदृशमितिनारदप्रश्नेब्रह्मवाक्यं ॥ सएवभगवान्नूनंप्रतिमन्वंतरंमुने
वधायदुष्टदैत्यानांभूमिभारकृतांभुवि ॥ कलिद्वापरयोःसंधौभविष्यतिनसंशयः ॥ प्रतिकल्पंत्वेवमेवभविष्यतिनसंशयइति ॥ सहस्रकृत्वोरामोपिभविताब्रह्मणोदिनेइतिब्रह्मवैवर्तेप्रथम
विभागस्थेराधांप्रतिकृष्णवाक्ये ॥ दिनेइतिजातावेकवचनं ॥ दिनेष्वित्यर्थः ॥ पूर्वंप्रतिमन्वंतरमित्युक्तेः॥ प्रतिचतुर्युगंरामाद्यवतारइतितुनयुक्तं॥ चतुर्विंशतितमचतुर्युग्यांरामावतारस्या
ष्टाविंशतितमचतुर्युग्यांकृष्णावतारस्यहरिवंशेपुराणांतरेचप्रसिद्धत्वादितिदिक् ॥ आग्निवेश्यरामायणमितिप्रसिद्धग्रंथेषु ॥ रामःपंचदशेवर्षेषड्वर्षामपिमैथिलीं ॥ उपयेमेत्वयोध्यायां
द्वादशाब्दानुवाससः ॥ सप्तविंशतिमेवर्षेवनवासमकल्पयत् ॥ अष्टादशतुवर्षाणिसीतायास्तुतदाभवन् ॥ त्रिरात्रमुदकाहारश्चतुर्थेह्निफलाशनः ॥ पंचमेचित्रकूटेतुरामोवासमकारयत्
अथत्रयोदशेवर्षेपंचवट्यांमहामनाः ॥ रामोविरूपयामासघोरांशूर्पणखांवने ॥ ततोमाघेसिताष्टम्यांमुहूर्तेवृंदसंज्ञके ॥ राघवाभ्यांविनासीतांजहारदशकंधरः ॥ माघेशुक्लचतुर्दश्यामि
तिपाठांतरं ॥ मार्गशुक्लदशम्यांतुवसंतींरावणालये ॥ संपातिर्दशमेमासेआचख्यौवानरेषुतां ॥ एकादश्यांमहेंद्रायात्पुप्लुवेशतयोजनं ॥ तद्रात्रिशेषेसीतायादर्शनंहिहनूमतः ॥ द्वादश्यां
शिंशपावृक्षेहनूमान्पर्यवस्थितः ॥ तस्यांनिशायांसीतायाविश्वासालापसत्कथाः ॥ अक्षादिभिस्त्रयोदश्यांततोयुद्धमवर्तत ॥ वधोक्षकुमारस्यवनविध्वंसनंतथा ॥ ब्रह्मास्त्रेणचतुर्दश्यां
बद्धःशक्रजिताकपिः ॥ वह्निनापुच्छयुक्तेनलंकायादहनंतथा ॥ पौर्णमास्यांमहेंद्राद्रौपुनरागमनंकपेः ॥ मार्गासितप्रतिपदःपंचभिःपथिवासरैः ॥ पुनरागम्यषष्ठेह्निध्वस्तंमधुवनंचतैः
सप्तम्यांप्रत्यभिज्ञानदानंशुद्धिनिवेदनं ॥ अष्टम्युत्तरफल्गुन्यांमुहूर्तेविजयाभिधे ॥ मध्यंप्राप्तेसहस्रांशौप्रस्थानंराघवस्यतु ॥ वासरेसप्तमेंऽभोधौस्कंधावारनिवेशनं ॥ पौषशुक्लप्रतिपद
स्तृतीयायावदंबुधेः ॥ उपस्थानंससैन्यस्यराघवस्यबभूवह ॥ विभीषणश्चतुर्थ्यांवैरामेणसहसंगतः ॥ समुद्रतरणार्थायपंचम्यांमंत्रउद्गमः ॥ प्रायोपवेशनंचक्रेरामोदिनचतुष्टयं॥समुद्रवर

लाभश्वसेतूपायप्रकीर्तनं ॥ सेतोर्दशम्यामारंभस्त्रयोदश्यांसमापनं ॥ चतुर्दश्यांसुवेलायेरामःसैन्यंन्यवेशयत् ॥ पौर्णमास्यांद्वितीयांतंत्रिदिनैःसैन्यतारणं ॥ तृतीयायादशम्यंतंमंत्रोगु
ल्मनिवेशने ॥ शुकसारणयोःसैन्यप्राप्तिरेकादशेदिने ॥ पौषेसितायांद्वादश्यांसैन्यसंख्याकृतातुवै ॥ सारणेनकपीनांतुसारासारोपवर्णनं ॥ त्रयोदश्याद्यमांयावल्लंकायांदिवसैस्त्रिभिः॥
रावणःसैन्यसंख्यानंरणायोत्साहनंतथा ॥ ययावथांगदोदौत्यंमाघशुक्लादिवासरे ॥ माघशुक्लद्वितीयादिदिनैःसप्तभिरेवतु ॥ रक्षसांवानराणांचयुद्धमासीत्सुदारुणं ॥माघशुक्लनवम्यांतु
रात्राविंद्रजितारणे ॥ रामलक्ष्मणयोर्नागपाशैर्बंधोबभूवह ॥ नागपाशविमोक्षार्थंदशम्यांगरुडोभ्यगात् ॥ अत्रावहारःकथितोदशम्यादिदिनद्वयं ॥ द्वादश्यामांजनेयेनधूम्राक्षस्य
वधःकृतः ॥ त्रयोदश्यांतुतेनैवनिहतोकंपनोरणे ॥ माघशुक्लचतुर्दश्यांयावत्कृष्णादिवासरं ॥ त्रिदिनेनप्रहस्तस्यनीलेनविहितोवधः ॥ माघासितद्वितीयायाश्चतुर्थ्यंतंत्रिभिर्दिनैः ॥ रामे
णतुमुलेयुद्धेरावणोद्रावितोरणात् ॥ पंचम्यास्त्वष्टमीयावद्रावणेनप्रबोधितः ॥ कुंभकर्णःसमुत्तस्थावत्रायुद्धंचतुर्दिनं ॥ कुंभकर्णोदिनैःषड्भिर्नवम्यास्तुचतुर्दशीं ॥ रामेणनिहतोयुद्धेबहु
वानरभक्षकः ॥ अमावास्यादिनेशोकादवहारोबभूवह ॥ फाल्गुनादिप्रतिपदश्चतुर्थ्यंतदिनैस्ततः ॥ नरांतकप्रभृतयोनिहताःपंचराक्षसाः ॥ पंचम्याःसप्तमीयावदतिकायवधस्त्र्यहात् ॥
अष्टम्याद्वादशीयावन्निहतौदिनपंचकात् ॥ निकुंभकुंभावूर्ध्वंतुमकराक्षश्चतुर्दिनैः ॥ फाल्गुनस्यद्वितीयायांकृष्णेशक्रजिताजितं ॥ तृतीयायास्तुसप्तम्यांहरयःपंचवासरात् ॥ ओष
ध्यानयनेव्यग्रास्तदासीदवहारकः ॥ तत्रत्रयोदशींयावद्दिनैःषड्भिस्तुशक्रजित् ॥ लक्ष्मणेनहतोयुद्धेबिघ्नितोभिचरन्क्रमात् ॥ चतुर्दश्यांदशग्रीवोरणदीक्षाविधिक्रमात् ॥ अमावास्यांय
यौवीरोयुद्धायदशकंधरः ॥ चैत्रशुक्लप्रतिपदःपंचमीदिनपंचकैः॥रावणस्यप्रधानानांयुध्यतामभवत्क्षयः ॥ चैत्रषष्ठ्यष्टमीयावन्महापार्श्वादिमारणं ॥ चैत्रशुक्लनवम्यांतुसौमित्रेःशक्तिभे
दनं ॥ द्रोणाद्रिरांजनेयेनलक्ष्मणार्थमुपाहृतः ॥ दशम्यामवहारोभूद्रात्रौयुद्धंनरक्षसोः ॥ एकादश्यांतुरामायरथोमातलिसारथिः ॥ अष्टादशदिनैरामोद्वैरथेरावणंवधीत्॥द्वादश्याःशुक्ल
पक्षस्ययावत्कृष्णचतुर्दशीं ॥ माघशुक्लद्वितीयायाश्चैत्रकृष्णचतुर्दशीं ॥ अष्टाशीतिर्दिनंयुद्धंमध्येपंचदशाहकं ॥ युद्धावहारंसंग्रामस्त्रिसप्ततिदिनान्यभूत् ॥ संस्कारोरावणादीनाममा
वास्यादिनेभवत् ॥ वैशाखादितिथौरामःसुवेलंपुनरागमत् ॥ अभिषिक्तोद्वितीयायांलंकाराज्येविभीषणः ॥ सीताशुद्धिस्तृतीयायांदेवेभ्योवरलंभनं॥ वैशाखस्यचतुर्थ्यांतुरामःपुष्पक
मास्थितः ॥ पूर्णेचतुर्दशेवर्षेपंचम्यांमाधवस्यतु ॥ भरद्वाजाश्रमंरामःससीतःपुनरागमत् ॥ नंदिग्रामेतुषष्ठ्यांवैभरतेनसमागतः ॥ सप्तम्यामभिषिक्तोसावयोध्यायांरघूत्तमः ॥ जानकी
रामसहितारावणस्यनिवेशने ॥ मनु १४ मासान्स्थितापक्षदशवासरसंयुतेति ॥ तत्तुसर्वांशेअनिश्चितप्रामाण्यं ॥ कालिकापुराणादिविरोधात् ॥ इदंकल्पांतरविषयमितिनयुक्तं ॥ त
द्विरोधादेव ॥ तस्मात्क्रियाविरोधेपुराणेषुउपसंहारएवन्याय्यः ॥ शाखांतरोक्तांगोपसंहारवत् ॥ यथाकुंभकर्णवधोत्ररामेणोक्तोभारतेलक्ष्मणेनतादृशेविषयेनतुकल्पभेदेनव्यवस्था ॥
जन्मविषयेएवतुहरिवंशोक्तासेतिबोध्यं ॥ इतिरामाभि० वा० युद्ध० दशोत्तरशततमःसर्गः ॥ ११० ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

अथविभीषणविलापः ॥ भ्रातरमिति ॥ १ ॥ प्रवीणसमर्थ ॥ २ ॥ अपवृत्तेनरामबाणैस्त्याजितेनमुकुटेनोपलक्षितः ॥ ३ ॥ यन्मयापूर्वमीरितंत्वन्निधनांतसर्वरक्षोनाशरूपंतदिदंसं प्राप्तं ॥ उक्तस्यैवविवरणं ॥ काममोहेति ॥ काममोहपरीतस्यतेयन्मेवचोनरुचितं ॥ ४ ॥ यच्चप्रहस्तादयःदर्पाद्वर्वान्नबहुमन्यंत ॥ त्वयंचवचोनबहुमन्येथास्तस्योदर्कउत्तरकालिक विपाकआगतःप्राप्तः ॥ ५ ॥ सुनीतानांधार्मिकाणांसेतुर्गतः ॥ विग्रहःस्वरूपं ॥ सत्त्वस्यबलस्य ॥ संक्षेपःसंग्रहस्थानं ॥ सुहस्तानांवीराणां ॥ गतिर्गताप्राप्ता ॥ त्वयेतिशेषः ॥ ६ ॥ अस्मिन्भूमौपतितेसतिआदित्यभूमिपातादितुल्यंदृश्यते ॥ व्यवसायःप्रवृत्तिलक्षणोधर्मः ॥ निरुद्यमःत्वत्तुल्याश्रयाभावान्निर्व्यापारोभूदित्यर्थः ॥ ७ ॥ रणेत्वयिपांसुषुप्रसुप्तइवजाते ॥

भ्रातरंनिहतंदृष्ट्वाशयानंनिर्जितंरणे ॥ शोकवेगपरीतात्माविललापविभीषणः ॥ १ ॥ वीरविक्रांतविख्यातप्रवीणनयकोविद ॥ महार्हशयनोपेत किंशेषेनिहतोभुवि ॥ २ ॥ निक्षिप्यदीर्घौनिश्चेष्टौभुजावंगदभूषितौ ॥ मुकुटेनापवृत्तेनभास्कराकारवर्चसा ॥ ३ ॥ तदिदंवीरसंप्राप्तंयन्मयापूर्वमीरितं ॥ काममोहपरीतस्ययत्तन्नरुचितंतव ॥ ४ ॥ यन्नदर्पात्प्रहस्तोवानेंद्रजिन्नापरेजनाः ॥ नकुंभकर्णोतिरथोनातिकायोनरांतकः ॥ नस्वयंबहुमन्येथास्तस्योदर्कोयमागतः ॥ ५ ॥ गतःसेतुःसुनीतानांगतोधर्मस्यविग्रहः ॥ गतःसत्वस्यसंक्षेपःसुहस्तानांगतिर्गता ॥ ६ ॥ आदित्यःपतितोभूमौमग्नस्तमसिचंद्रमाः ॥ चित्रभानुःप्रशांतार्चिर्व्यवसायोनिरुद्यमः ॥ अस्मिन्निपतितेवीरेभूमौशस्त्रभृतांवरे ॥ ७ ॥ किंशेषमिहलोकस्यगतसत्वस्यसंप्रति ॥ रणेराक्षसशार्दूलेप्रसुप्तइवपांसुषु ॥ ८ ॥ धृतिप्रवालःप्रसभाग्र्यपुष्पस्तपोबलःशौर्यनिबद्धमूलः ॥ रणेमहान्राक्षसराजवृक्षःसंमर्दितोराघवमारुतेन ॥ ९ ॥ तेजोविषाणःकुलवंशवंशःकोपप्रसादापरगात्रहस्तः ॥ इक्ष्वाकुसिंहावगृहीतदेहःसुप्तःक्षितौरावणगंधहस्ती ॥ १० ॥

इहलंकायांवर्तमानस्यगतसत्त्वस्यगताधारबलस्यलोकस्यकिंशेषंनकिमपि ॥ सर्वंनष्टमित्यर्थः ॥ ८ ॥ धृतिर्धैर्यमेवप्रवालायस्यसः ॥ प्रसभोहठएवाग्र्यंपुष्पंयस्यसः ॥ तपएवबलंयस्यसः ॥ शौर्यमेवनिबद्धंदृढावस्थितिसाधनंमूलंयस्यसः ॥ ९ ॥ विषाणंदंतः ॥ कुलंपितृपैतामहादयस्तेषांवंशःसमूहएववंशःपृष्ठावयवविशेषोयस्यसः ॥ वंशोवेणौकुलेवर्गेपृष्ठस्यावयवेपिचेतिविश्वः ॥ कोपापरगात्रःकोपएवापरगात्रंपादाद्यवयवायस्यसः ॥ प्रसादहस्तःप्रसादःप्रसन्नतैवहस्तःशुंडादंडइत्यर्थः ॥ इक्ष्वाकुसिंहेनरामरूपसिंहेनावगृहीतःपातितोदेहोयस्यसः ॥ १० ॥

पराक्रमोत्साहरूपंविजृंभितमर्चिर्यस्यसः ॥ क्रोधजोनिःश्वासएवधूमोयस्यसः ॥ स्वबलमेवप्रतापोदाहशक्तिर्यस्यसः ॥ अतएवप्रतापवान् ॥ ११ ॥ सिंहर्क्षाःराक्षसास्तएवलांगूलंक
कुद्विषाणेचयस्यसः ॥ सिंहर्क्षाराक्षसाःप्रोक्तायक्षाउष्णीषिणोमताइतिनिघंटुः ॥ पराभिजित्परजेता ॥ गंधनेपराक्रमाद्युत्साहेगंधवाहोवायुतुल्यः ॥ गंधनगंधवाहइतिपांक्तःपाठः ॥
गंधहस्तीतिपाठेमत्तगजतुल्यः ॥ रक्षोवृषोरावणः ॥ चापलंधर्मादिविषयस्खलनमेवकर्णचक्षुर्यस्य ॥ क्षितीश्वरव्याघ्रोरामव्याघ्रः ॥१२ ॥ परिदृष्टःप्रकाशमानोऽर्थनिश्चयोयस्मात्तत्॥
॥ १३ ॥ अयंसमरेनिश्चेष्टोऽशक्तोभूत्वानविनष्टः ॥ अपितुचंडविक्रमत्वादिगुणएकएवायं ॥ अशंकितोमृत्युशंकारहितएवदैवात्पतितः ॥ १४ ॥ किंततस्तत्राह ॥ नैवमिति ॥ वृद्धि

पराक्रमोत्साहविजृंभितार्चिर्निःश्वासधूमःस्वबलप्रतापः ॥ प्रतापवान्संयतिराक्षसाग्निर्निर्वापितोरामपयोधरेण ॥ ११ ॥ सिंहर्क्षलांगूलककुद्वि
षाणःपराभिजिद्गंधनगंधवाहः ॥ रक्षोवृषश्चापलकर्णचक्षुःक्षितीश्वरव्याघ्रहतोवसन्नः ॥ १२ ॥ वदंतंहेतुमद्वाक्यंपरिदृष्टार्थनिश्चयं ॥ रामःशोक
समाविष्टमित्युवाचविभीषणं ॥ १३ ॥ नायंविनष्टोनिश्चेष्टःसमरेचंडविक्रमः ॥ अत्युन्नतमहोत्साहःपतितोयमशंकितः ॥ १४ ॥ नैवंविनष्टाः
शोच्यंतेक्षत्रधर्मव्यवस्थिताः ॥ वृद्धिमाशंसमानायेनिपतंतिरणाजिरे ॥ १५ ॥ येनसेंद्रास्त्रयोलोकास्त्रासितायुधिधीमता ॥ अस्मिन्कालसमायु
क्तेनकालःपरिशोचितुं ॥ १६ ॥ नैकांतविजयोयुद्धेभूतपूर्वःकदाचन ॥ परैर्वाहन्यतेवीरःपरान्वाहंतिसंयुगे ॥ १७ ॥ इयंहिपूर्वैःसंदिष्टागतिःक्षत्रि
यसंमता ॥ क्षत्रियोनिहतःसंख्येनशोच्यइतिनिश्चयः ॥ १८ ॥ तदेवंनिश्चयंदृष्ट्वातत्त्वमास्थायविज्वरः ॥ यदिहानंतरंकार्यंकल्प्यंतदनुचिंतय ॥
॥ १९ ॥ तमुक्तवाक्यंविक्रांतंराजपुत्रंविभीषणः ॥ उवाचशोकसंतप्तोभ्रातुर्हितमनंतरं ॥ २० ॥

जयादिकमाशंसमानाःसंतोयेरणाजिरेनिपतंति ॥ क्षत्रधर्मस्थिताएवंविनष्टास्तेनशोच्यंतेपुण्यलोकप्राप्तेरितिभावः ॥ १५ ॥ कालसमायुक्तेकालधर्मसंबद्धे ॥ एवंदुर्गुणयुक्तस्यमरण
मेवसम्यगितिभावः ॥ १६ ॥ नभूतपूर्वइत्येतदेवोपपादयति ॥ परैरिति ॥ १७ ॥ इयंहियागतिरनेनप्राप्ताइयंगतिःपूर्वैर्मन्वादिभिःसंदिष्टाउपदिष्टा ॥ क्षत्रियसंमताक्षत्रियपूजितोत्त
मागतिरेव ॥ अतःसंख्येहतःक्षत्रियोनशोच्यइतिनिश्चयः ॥ १८ ॥ तत्तस्मादेवंनिश्चयंदृष्ट्वाज्ञात्वातत्त्वमास्थायनिश्चितत्त्वमवलंब्यात्रयत्कल्प्यमनुष्ठेयंतदनुचिंतय ॥ सत्वमास्थायेति
पाठेसत्वगुणमास्थायेत्यर्थः ॥ १९ ॥ २० ॥

विमर्देषुयुद्धेषु ॥ २१ ॥ वनीपकेषुयाचकेष्वनेनदत्तानिदानानीतिशेषः ॥ निभृताःनितरांपोषिताः ॥ २२ ॥ एषोहिताग्निरित्यार्षःसंधिः ॥ आहिताग्निरितिच्छेदः ॥ वेदांतगःअधीतोपनिषत्कः ॥ कर्मसुअग्निहोत्रादिषु ॥ अग्र्यशूरःपरमानुष्ठातापरमकर्मठइत्यर्थः ॥ २३ ॥ तस्यस्वर्गीयंस्वर्गार्हंआधानंविधानंप्रेतकृत्यं ॥ २४ ॥ तवेवममापिस्नेहविषयोतःसंस्कारवि

योयंविमर्देष्वविभग्नपूर्वःसुरैःसमस्तैरपिवासवेन ॥ भवंतमासाद्यरणेविभग्नोवेलामिवासाद्ययथासमुद्रः ॥ २१ ॥ अनेनदत्तानिवनीपकेषुभुक्ताश्चभोगानिभृताश्चभृत्याः ॥ धनानिमित्रेषुसमर्पितानिवैराण्यमित्रेषुनिपातितानि ॥ २२ ॥ एषोहिताग्निश्चमहातपाश्चवेदांतगःकर्मसुचाग्र्यशूरः ॥ एतस्ययत्प्रेतगतस्यकृत्यंतत्कर्तुमिच्छामितवप्रसादात् ॥ २३ ॥ सतस्यवाक्यैःकरुणैर्महात्मासंबोधितःसाधुविभीषणेन ॥ आज्ञापयामासनरेंद्रसूनुःस्वर्गीयमाधानमदीनसत्वः ॥ २४ ॥ मरणांतानिवैराणिनिवृत्तंनःप्रयोजनं ॥ क्रियतामस्यसंस्कारोममाप्येषयथातव ॥ २५ ॥ इत्यार्षेश्रीमद्रा० वाल्मीकीयेआ० युद्ध० एकादशाधिकशततमःसर्गः ॥ १११ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ रावणंनिहतंदृष्ट्वाराघवेणमहात्मना ॥ अंतःपुराद्विनिष्पेतूराक्षस्यःशोककर्शिताः ॥ १ ॥ वार्यमाणाःसुबहुशोवेष्टंत्योरणपांसुषु ॥ विमुक्तकेश्यःशोकार्तागावोवत्सहतायथा ॥ २ ॥ उत्तरेणविनिष्क्रम्यद्वारेणसहराक्षसैः ॥ प्रविश्यायोधनंघोरंविचिन्वंत्योहतंपतिं ॥ ३ ॥ आर्यपुत्रेतिवादिन्योहानाथेतिचसर्वशः ॥ परिपेतुःकबंधांकांमहींशोणितकर्दमां ॥ ४ ॥ ताबाष्पपरिपूर्णाक्ष्योभर्तृशोकपराजिताः ॥ करिण्यइवनर्दंत्यःकरेण्वोहतयूथपाः ॥ ५ ॥ ददृशुस्तामहाकायंमहावीर्यंमहाद्युतिं ॥ रावणंनिहतंभूमौनीलांजनचयोपमं ॥ ६ ॥ ताःपतिंसहसादृष्ट्वाशयानंरणपांसुषु ॥ निपेतुस्तस्यगात्रेषुच्छिन्नावनलताइव ॥ ७ ॥ बहुमानात्परिष्वज्यकाचिदेनंरुरोदह ॥ चरणौकाचिदालंब्यकाचित्कंठेऽवलंब्यच ॥ ८ ॥

षयांशंकांमाकुर्वित्यर्थः ॥ २५ ॥ इतिरामाभिरामे० वाल्मीकीयेयुद्धकांडे एकादशाधिकशततमःसर्गः ॥ १११ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ रावणमिति ॥ १ ॥ वार्यमाणाःपांसुवेष्टनाद्बहुशोनिवार्यमाणाअपिरणपांसुषुवेष्टंत्यः ॥ वत्सहताःहतवत्साः ॥ अयमत्याप्तवियोगजशोकमात्रेदृष्टांतः ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ हतयूथपाःकरेण्वइव ददृशुः ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥

सुपरिवर्ततेलुंठतिस्म ॥ ९ ॥ स्नापयंतीत्यस्यवैकल्पिकत्वात्पक्षेमित्वाभावः ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ असत्वःकश्चिदिवदुर्बलःप्राकृतप्राणीव ॥ लंभितःप्रापितः ॥
॥ १६ ॥ १७ ॥ सुहृदांवाक्यमितिशेषः ॥ एतावयंआत्माचतेत्वयाइदानींसमंएककालएवपातितः ॥ १८ ॥ हितंवाक्यंब्रुवाणोपियत्परुषितस्तत्फलंदृष्टमित्यर्थः ॥ १९ ॥ यदितेत्व

उत्क्षिप्यचभुजौकाचिद्भूमौसुपरिवर्तते॥हतस्यवदनंदृष्ट्वाकाचिन्मोहमुपागमत्॥ ९॥काचिदंकेशिरःकृत्वारुरोदमुखमीक्षती॥ स्नापयंतीमुखंबाष्पैस्तुषारैरिवपंकजं॥ १०॥ एवमार्ताःपतिंदृष्ट्वारावणंनिहतंभुवि॥चुक्रुशुर्बहुधाशोकाद्भूयस्ताःपर्यदेवयन्॥ ११॥येनवित्रासितःशक्रोयेनवित्रासितोयमः॥ येनवैश्रवणोराजापुष्पकेणवियोजितः ॥ १२ ॥ गंधर्वाणामृषीणांचसुराणांचमहात्मनां ॥ भयंयेनरणेदत्तंसोयंशेतेरणेहतः ॥ १३ ॥ असुरेभ्यःसुरेभ्योवापन्नगेभ्योपिवातथा ॥ भयंयोनविजानातितस्येदंमानुषाद्भयं ॥ १४ ॥ अवध्योदेवतानांयस्तथादानवरक्षसां ॥ हतःसोयंरणेशेतेमानुषेणपदातिना॥ १५॥ योनशक्यःसुरैर्हंतुंनयक्षैर्नासुरैस्तथा॥ सोयंकश्चिदिवासत्वोमृत्युंमर्त्यैनलंभितः॥ १६ ॥ एवंवदंत्योरुरुदुस्तस्यतादुःखिताःस्त्रियः॥ भूयएवचदुःखार्ताविलेपुश्चपुनःपुनः॥ १७॥ अशृण्वतातुसुहृदांसततंहितवादिनां॥ मरणायाहृतासीताराक्षसाश्चनिपातिताः॥ एताःसममिदानींतेवयमात्माचपातितः॥ १८॥ ब्रुवाणोपिहितंवाक्यमिष्टोभ्राताविभीषणः॥ दृष्टंपरुषितोमोहात्त्वयात्मवधकांक्षिणा ॥ १९॥ यदिनिर्यातितातेस्यात्सीतारामायमैथिली॥ ननःस्याद्व्यसनंघोरमिदंमूलहरंमहत् ॥ २०॥ वृत्तकामोभवेद्भ्राताराममोमित्रकुलंभवेत् ॥ वयंचाविधवाःसर्वाःसकामानचशत्रवः॥ २१॥ त्वयापुनर्नृशंसेनसीतांसंरुंधताबलात् ॥ राक्षसावयमात्माचत्रयंतुल्यंनिपातितं ॥ २२ ॥ नकामकारःकामंवातवराक्षसपुंगव॥ दैवंचेष्टयतेसर्वंहतंदैवेनहन्यते॥ २३ ॥

यासीतानिर्यातितासमर्पितास्यात्तदानःइदंव्यसनंनस्यात् ॥२०॥ भ्रातावृत्तकामोनिष्पन्नमनोरथः॥ स्ववाक्यकरणात् ॥ मित्रकुलंमित्रपक्षः ॥ वयमविधवाःस्याम ॥ शत्रवश्चसकामानस्युः ॥ २१ ॥ २२ ॥ एवंरावणीयस्वेच्छाचरणस्यनाशहेतुतामुक्त्वेदानींतन्निरासपूर्वकंदैवस्यतत्कारणत्वंदर्शयति ॥ नेति ॥ कामंपर्याप्तं ॥ तवनकामकारोनत्वदिच्छाप्रवर्तितोयंव्यवहारः ॥ कुतोयतोदैवंसर्वंप्राणिजातंचेष्टयतेतत्तत्कर्मानुसारेणातोदैवहतमेवकेनचिन्निमित्तेनहन्यते ॥ २३ ॥

तेतवरणेवानराणांराक्षसानांतवचायंविनाशोदैवादुपागतः ॥ २४ ॥ अर्थेनधनेन ॥ कामेनेच्छया ॥ आज्ञयामर्यादाव्यवस्थापनशक्त्या ॥ उद्यताफलोन्मुखीभूता ॥ २५ ॥ २६ ॥
कतक० ॥ १०३ ॥ इतिरामाभि० वा० यु० द्वादशाधिकशततमःसर्गः ॥ ११२ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ तासामिति ॥ १ ॥ मंडोदरीमंडनभूतोदरी ॥ कृशोदरीत्यर्थः ॥ मंदोदरीतिपाठेप्ययमेवार्थः ॥ २ ॥ पुरंदरोपित्रस्यति ॥ ३ ॥ तवोद्वेगात्त्वत्तउद्वेगंप्राप्य ॥ ४ ॥ वीर्येणत्रैलोक्यमाक्रम्यश्रियान्वितंत्वांमानुषोजघानेतियदत्रकिमितिनव्यपत्रपसे ॥ ५ ॥ ६ ॥ मानुषाणामविषयेअगोचरे ॥ लंकाद्वीपरूपेदेशेइत्यर्थः ॥ ७ ॥ सर्वतःसमुपेतस्यजयोपेतस्यतवतेनरामेणयदभिमर्षणंप्रधर्षणमेतद्रामस्यकर्मेतिनश्रद्दधामि ॥ ८ ॥ ननुप्रत्यक्षसिद्धेकथमश्रद्धेत्यरुच्यापक्षांतरमथवेति ॥ तवनाशायाप्रतितर्किताअचिंतनीयोपपत्तिकांमायांविधायकृतांतोरामरूपेणागतइतिमन्येइतिशेषः ॥ ९ ॥ अथवारामरूपेणवासवेनत्वंधर्षितोसि ॥ एतन्नोपपद्यतइत्याह ॥ वासवस्येति ॥ महाबलत्वादिविशेषणंत्वांद्रष्टुमपिवासवस्यतुकुतःशक्तिः ॥ १० ॥

वानराणांविनाशोयंराक्षसानांचतेरणे ॥ तवचैवमहाबाहोदैवयोगादुपागतः ॥ २४ ॥ नैवार्थेनचकामेनविक्रमेणनचाज्ञया ॥ शक्यादैवगतिर्लोकेनिवर्तयितुमुद्यता ॥ २५ ॥ विलेपुरेवंदीनास्ताराक्षसाधिपयोषितः ॥ कुरर्यइवदुःखार्ताबाष्पपर्याकुलेक्षणाः ॥ २६ ॥ इत्यार्षेश्रीमद्रा० वाल्मी० यु० द्वादशाधिकशततमःसर्गः ॥ ११२ ॥ ॥ ७ ॥ तासांविलपमानानांतदाराक्षसयोषितां ॥ ज्येष्ठपत्नीप्रियादीनाभर्तारंसमुदैक्षत ॥ १ ॥ दशग्रीवंहतंदृष्ट्वारामेणाचिंत्यकर्मणा ॥ पतिंमंडोदरीतत्रकृपणापर्यदेवयत् ॥ २ ॥ ननुनाममहाबाहोतववैश्रवणानुज ॥ क्रुद्धस्यप्रमुखेस्थातुंत्रस्यत्यपिपुरंदरः ॥ ३ ॥ ऋषयश्चमहांतोपिगंधर्वाश्चयशस्विनः ॥ ननुनामतवोद्वेगाच्चारणाश्चदिशोगताः ॥ ४ ॥ सत्वंमानुषमात्रेणरामेणयुधिनिर्जितः ॥ नव्यपत्रपसेराजन्किमिदंराक्षसेश्वर ॥ ५ ॥ कथंत्रैलोक्यमाक्रम्यश्रियावीर्येणचान्वितं ॥ अविषह्यंजघानत्वांमानुषोवनगोचरः ॥ ६ ॥ मानुषाणामविषयेचरतःकामरूपिणः ॥ विनाशस्तवरामेणसंयुगेनोपपद्यते ॥ ७ ॥ नचैतत्कर्मरामस्यश्रद्दधामिचमूमुखे ॥ सर्वतःसमुपेतस्यतवतेनाभिमर्षणं ॥ ८ ॥ अथवारामरूपेणकृतांतःस्वयमागतः ॥ मायांतवविनाशायविधायाप्रतितर्कितां ॥ ९ ॥ अथवावासवेनत्वंधर्षितोसिमहाबल ॥ वासवस्यतुकाशक्तिस्त्वांद्रष्टुमपिसंयुगे ॥ १० ॥

अतोव्यक्तमित्यादि ॥ सत्यमेवमंदोदरीजानीतेभगवत्कृपया ॥ महायोगीस्वाभाविकसर्वशक्तियुक्तः ॥ परमात्माआत्मनामप्यात्मा ॥ सर्वांतर्यामीत्यर्थः ॥ यआत्मनितिष्ठन्नात्मानमं
तरोयमयतीतिश्रुतेः ॥ सनातनःसदास्तित्वयुक्तः ॥ ११ ॥अनादिमध्यनिधनःजन्मवृद्धिनाशहीनः ॥ महतःपरमोमहान्महतोमहीयान् ॥ तमसःपरमःप्रकृतेःप्रवर्तकः ॥ तपसःपरमइ
तिपाठेसर्वतःफलदइत्यर्थः ॥ धातास्रष्टा ॥ यतोवाइमानिभूतानिजायंतइत्युक्तेः ॥ इदानींविग्रहगुणानाह ॥ शंखेत्यादि ॥ १२ ॥ नित्यश्रीरनपायिलक्ष्मीकः ॥ अजय्योजेतुमश
क्यः ॥ शाश्वतोऽपक्षयरहितः ॥ ध्रुवःपरिणामशून्यः ॥ अनेनषड्भावविकारशून्यत्वमुक्तं ॥ महायोगित्वादिविशेषणविशिष्टोयोविष्णुःसएवरामइत्यर्थः ॥ १३ ॥ १४ ॥ सराक्षसपरी

महाबलंमहावीर्यंदेवशत्रुंमहौजसं॥ व्यक्तमेषमहायोगीपरमात्मासनातनः॥ ११ ॥ अनादिमध्यनिधनोमहतःपरमोमहान्॥ तमसःपरमोधाता
शंखचक्रगदाधरः॥ १२॥ श्रीवत्सवक्षानित्यश्रीरजय्यःशाश्वतोध्रुवः॥ मानुषंरूपमास्थायविष्णुःसत्यपराक्रमः॥ १३॥ सर्वैःपरिवृतोदेवैर्वानरत्व
मुपागतैः॥ सर्वलोकेश्वरःश्रीमान्लोकानांहितकाम्यया ॥ १४ ॥ सराक्षसपरीवारंदेवशत्रुंभयावहं ॥ इंद्रियाणिपुराजित्वाजितंत्रिभुवनंत्वया
॥ १५॥ स्मरद्भिरिवतद्वैरमिंद्रियैरेवनिर्जितः॥ यदैवहिजनस्थानेराक्षसैर्बहुभिर्वृतः॥ १६ ॥ खरस्तुनिहतोभ्रातातदारामोनमानुषः ॥ यदैवनग
रींलंकांदुष्प्रवेशांसुरैरपि॥ १७॥ प्रविष्टोहनुमान्वीर्यात्तदैवव्यथितावयं॥ क्रियतामविरोधश्चराघवेणेतियन्मया ॥ १८ ॥ उच्यमानंनगृह्णासित
स्येयंव्युष्टिरागता॥ अकस्माच्चाभिकामोसिसीतांराक्षसपुंगव॥ १९ ॥ ऐश्वर्यस्यविनाशायदेहस्यस्वजनस्यच ॥ अरुंधत्याविशिष्टांतांरोहिण्या
श्चापिदुर्मते॥ २०॥ सीतांधर्षयतामान्यांत्वयात्यसदृशंकृतं ॥ वसुधायाहिवसुधांश्रियाःश्रीभर्तृवत्सलां ॥ २१ ॥ सीतांसर्वानवद्यांगीमरण्येवि
जनेशुभां॥ आनयित्वातुतांदीनांछद्मनात्मस्वदूषणं॥ २२॥

वारंराक्षसरूपपरीवारसहितं ॥ हतवानितिशेषः ॥ देवशत्रुंभयावहमित्यनेनभगव
तोवैषम्यनैर्घृण्येपरिहृते ॥ अवतारप्रयोजनंरावणवधप्रयोजनंचदेवभयनिवृत्तिरूपंदर्शितं ॥ पुराभगवदुद्देशेनतपोनुष्ठानकाले॥ १५॥ तद्वैरंस्वजयनिमित्तंवैरंस्मरद्भिरिंद्रियैरकर्मप्रवृत्ति
संपादनेननिर्जितः ॥१६॥१७ ॥ १८ ॥ व्युष्टिःफलं ॥ सीतांप्रतिअभिकामःकामुकः ॥ १९ ॥ २० ॥ मान्यांउपास्यदेवतां ॥ वसुधायाःसर्वक्षमावन्निदर्शनभूतायाःवसुधांनिदर्शनभू
मिं ॥ एवंसर्वसौभाग्ययुक्तानांनिदर्शनभूतश्रियोपिनिदर्शनभूतां ॥२१॥छद्मनाआनयित्वाआनीय॥आत्मस्वदूषणं॥स्वशब्दःस्वीयवाचीआत्मनःस्वकुलस्यनाशनंकृतमितिशेषः॥२२॥

मैथिलीसंगमेकृतंतंकाममप्राप्यपतिव्रतायास्तस्यास्तपसानूनंनिश्चयेनदग्धोसि ॥ मेप्रभोमेभर्तः ॥ २३ ॥ तांधर्षयंस्तदैवधर्षणसमयएवनदग्धइतियत् ॥ येनमाहात्म्येनदेवाबिभ्यतिते नमाहात्म्येनेत्यर्थः ॥ २४ ॥ कालेपरिपाकसमयेपर्यागतेसति ॥२५॥ शुभंसुखं ॥ पापंदुःखं ॥ २६ ॥ तुभ्यंतव ॥ ततःसीतातोपि ॥ २७ ॥ मैथिलीकुलादिनामदधिकानमत्तुल्यापि नाथापितत्तुतथात्वंतुत्वंमोहान्नबुध्यसे ॥ २८ ॥ अलक्षणोऽनिमित्तः ॥ मैथिलीकृतलक्षणःमैथिलीकृतंलक्षणंनिमित्तंयस्यसः ॥ मैथिलीहेतुकइत्यर्थः ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ श्रिया

अप्राप्यतंचैवकामंमैथिलीसंगमेकृतं॥ पतिव्रतायास्तपसानूनंदग्धोसिमेप्रभो ॥ २३ ॥ तदैवयन्नदग्धस्त्वंधर्षयंस्तनुमध्यमां ॥ देवाबिभ्यतिते सर्वेसेंद्राःसाग्निपुरोगमाः॥ २४॥ अवश्यमेवलभतेफलंपापस्यकर्मणः॥ भर्तःपर्यागतेकालेकर्तानास्त्यत्रसंशयः॥ २५॥ शुभकृच्छुभमाप्नोति पापकृत्पापमश्नुते॥ विभीषणःसुखंप्राप्तस्त्वंप्राप्तःपापमीदृशं ॥ २६ ॥ संत्यन्याःप्रमदास्तुभ्यंरूपेणाभ्यधिकास्ततः ॥ अनंगवशमापन्नस्त्वंतुमोहान्नबुध्यसे ॥ २७॥ नकुलेननरूपेणनदाक्षिण्येनमैथिली॥ मयाधिकावातुल्यावातत्तुमोहान्नबुध्यसे॥२८॥ सर्वदासर्वभूतानांनास्तिमृत्युरलक्षणः॥ तवतद्वदयंमृत्युर्मैथिलीकृतलक्षणः ॥ २९ ॥ सीतानिमित्तजोमृत्युस्त्वयादूरादुपाहृतः ॥ मैथिलीसहरामेणविशोकाविहरिष्यति ॥ ३० ॥ अल्पपुण्यात्वहंघोरेपतिताशोकसागरे॥ कैलासेमंदरेमेरौतथाचैत्ररथेवने ॥ ३१ ॥ देवोद्यानेषुसर्वेषुविहृत्यसहितात्वया॥ विमानेनानुरूपेणयाम्यतुलयाश्रिया॥ ३२॥ पश्यंतीविविधान्देशांस्तांस्तांश्चित्रस्रगंबरा ॥ भ्रंशिताकामभोगेभ्यःसास्मिवीरवधात्तव ॥ ३३ ॥ सैवान्येवास्मिसंवृत्ताधिग्राज्ञांचंचलांश्रियं॥ हाराजन्सुकुमारंतेसुभ्रुसुत्वक्समुन्नसं ॥ ३४॥ कांतिश्रीद्युतिभिस्तुल्यमिंदुपद्मदिवाकरैः॥ किरीटकूटोज्ज्वलितंताम्रास्यंदीप्तकुंडलं॥ ३५॥ मदव्याकुललोलाक्षंभूत्वायत्पानभूमिषु ॥विविधस्रग्धरंचारुवल्गुस्मितकथंशुभं॥ ३६॥

उपलक्षितेतिशेषः ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ सैवाहंसौभाग्यलक्षणवत्येवतववधादन्येवविधवेवसंवृत्तेत्यर्थः ॥ अत्रान्येवेतीवकारेणदेवस्थित्यावस्तुतोऽवैधव्यंसूचितं ॥ सुभ्रुशोभनभ्रूयुतं ॥ सुत्वक्शोभनत्वगिंद्रियस्थानं ॥ ३४ ॥ कांतिःआल्हादकरीप्रभातयाचंद्रतुल्यं ॥ श्रीरुज्ज्वलतातयापद्मवत् ॥ द्युतिःपराभिभवसामर्थ्यंतेजस्तेनरवितुल्यं ॥ कूटःसमूहः ॥ ताम्रास्यंताम्रोष्ठं ॥ ३५ ॥ पानभूमिषुमदव्याकुललोलाक्षंभूत्वायद्भ्राजतेतिशेषः ॥ चारुसुंदरं ॥ वल्गुचंचलं ॥ स्मितकथंस्मितोपेतकथायुतं ॥ ३६ ॥

तदेवतेवक्त्रं ॥ एवमेवकथामापन्नंनभ्राजते ॥ तामवस्थामाह ॥ रामेति ॥ रक्तंरक्तवर्णं ॥ ३७ ॥ विशीर्णमेदोस्थिगतमांसंमस्तिष्कंमज्जाचयस्यतत् ॥ सावैधव्यदापश्चिमादशामेमया संप्राप्ता ॥ ३८ ॥ यामयासंबुद्धानासीत् ॥ दानवराज्ञोमयः ॥ ३९ ॥ अहंगर्विताविशिष्टपतिपुत्रपितृत्वात् ॥ दृप्तारिमथनत्वादिधर्मामनाथास्त्रातारःसंतीतिममध्रुवादृढामतिरासी

तदेवाद्यतवैवंहिवक्त्रंनभ्राजतेप्रभो ॥ रामसायकनिर्भिन्नंरक्तंरुधिरविस्रवैः ॥ ३७ ॥ विशीर्णमेदोमस्तिष्कंरूक्षंस्यंदनरेणुभिः ॥ हापश्चिमामेसंप्राप्तादशावैधव्यदायिनी ॥ ३८ ॥ यामयासीन्नसंबुद्धाकदाचिदपिमंदया ॥ पितादानवराजोमेभर्तामेराक्षसेश्वरः ॥ ३९ ॥ पुत्रोमेशक्रनिर्जेताइत्यहंगर्विताभृशं ॥ दृप्तारिमथनाःक्रूराःप्रख्यातबलपौरुषाः ॥ ४० ॥ अकुतश्चिद्भयानाथाममेत्यासीन्मतिर्ध्रुवा ॥ तेषामेवंप्रभावाणांयुष्माकंराक्षसर्षभाः ॥ ४१ ॥ कथंभयमसंबुद्धंमानुषादिदमागतं ॥ स्निग्धेंद्रनीलनीलंतुप्रांशुशैलोपमंमहत् ॥ ४२ ॥ केयूरांगदवैदूर्यमुक्ताहारस्रगुज्वलं ॥ कांतंविहारेष्वधिकंदीप्तंसंग्रामभूमिषु ॥ ४३ ॥ भात्याभरणभाभिर्यद्विद्युद्भिरिवतोयदः ॥ तदेवाद्यशरीरंतेतीक्ष्णैर्नैकशरैश्चितं ॥ ४४ ॥ पुनर्दुर्लभसंस्पर्शंपरिष्वक्तुंनशक्यते ॥ श्वाविधःशललैर्युक्तंलग्नैर्बाणैर्निरंतरं ॥ ४५ ॥ स्वर्पितैर्मर्मसुभृशंसंछिन्नस्नायुबंधनं ॥ क्षितौनिपतितंराजन्श्याममंवैरुधिरच्छवि ॥ ४६ ॥ वज्रप्रहारमभितोविकीर्णइवपर्वतः ॥ हास्वप्नःसत्यमेवेदंत्वंरामेणकथंहतः ॥ ४७ ॥ त्वंमृत्योरपिमृत्युःस्याःकथंमृत्युवशंगतः ॥ त्रैलोक्यवसुभोक्तारंत्रैलोक्योद्वेगदंमहत् ॥ ४८ ॥ जेतारंलोकपालानांक्षेप्तारंशंकरस्यच ॥ दृप्तानांनिग्रहीतारमाविष्कृतपराक्रमं ॥ ॥ ४९ ॥ लोकक्षोभयितारंचसाधुभूतविदारणं ॥ ओजसादृप्तवाक्यानांवक्तारंरिपुसन्निधौ ॥ ५० ॥ स्वयूथभृत्यगोप्तारंहंतारंभीमकर्मणां ॥ हंतारंदानवेंद्राणांयक्षाणांचसहस्रशः ॥ ५१ ॥ निवातकवचानांतुनिग्रहीतारमाहवे ॥ नैकयज्ञविलोप्तारंत्रातारंस्वजनस्यच ॥ ५२ ॥

त् ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ श्वाविधःशल्यकस्य ॥ शललैःकंटकैरिवलग्नैर्बाणैर्निरंतरं ॥ कृतमितिशेषः ॥ ४५ ॥ तथामर्मसुस्वर्पितैर्बाणैःसंछिन्नस्नायुबंधनं ॥ रुधिरच्छवितत्सं बंधेनरक्तकांति ॥ ४६ ॥ वज्रप्रहारमभितोविकीर्णःपर्वतइवतेशरीरंविकीर्णं ॥ हाखेदे ॥ स्वप्नइवेदंकथंसत्यमेवजातं ॥ ४७ ॥ वसुरत्नं ॥ महत्अत्यर्थं ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ साधुभूतानां साधुजनानांविदारणं ॥ ओजसाबलेन ॥ दृप्तवाक्यानांगर्विष्ठवचसां ॥ ५० ॥ ५१ ॥ आहवेनिग्रहीतारंजेतारमितियावत् ॥ ५२ ॥

॥ ५३ ॥ ५४ ॥ एवंप्रभावंत्वांहतंदृष्ट्वाहतप्रियाइमंदेहंधारयामि ॥ अतःस्थिराकठिनहृदयास्मीतिजाने ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ तदात्वभिहताअभिघातमात्रंप्राप्ता ॥ अद्यतुनि
पातितास्मि ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ अनवगुंठितांभ्रष्टावगुंठनां ॥ ६१ ॥ भ्रष्टंलज्जारक्षकमवगुंठनंयेषांतान् ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ नैकाःकुलस्त्रियऋष्यादीनामितिशेषः ॥ ६४ ॥ यच्छ

धर्मव्यवस्थाभेत्तारंमायास्रष्टारमाहवे ॥ देवासुरनृकन्यानामाहर्तारंततस्ततः ॥ ५३ ॥ शत्रुस्त्रीशोकदातारंनेतारंस्वजनस्यच ॥ लंकाद्वीपस्यगो
प्तारंकर्तारंभीमकर्मणां ॥ ५४ ॥ अस्माकंकामभोगानांदातारंरथिनांवरं ॥ एवंप्रभावंभर्तारंदृष्ट्वारामेणपातितं ॥ ५५ ॥ स्थिरास्मियादेहमिमं
धारयामिहतप्रिया ॥ शयनेषुमहार्हेषुशयित्वाराक्षसेश्वर ॥ ५६ ॥ इहकस्मात्प्रसुप्तोसिधरण्यांरेणुगुंठितः ॥ यदामेतनयःशस्तोलक्ष्मणेनेंद्रजिद्यु
धि ॥ ५७ ॥ तदात्वभिहतातीव्रमद्यत्वस्मिनिपातिता ॥ साहंबंधुजनैर्हीनाहीनानाथेनचत्वया ॥ ५८ ॥ विहीनाकामभोगैश्चशोचिष्येशाश्वतीःस
माः ॥ प्रपन्नोदीर्घमध्वानंराजन्नद्यसुदुर्गमं ॥ ५९ ॥ नयमामपिदुःखार्तांनवर्तिष्येत्वयाविना ॥ कस्मात्त्वंमांविहायेहकृपणांगंतुमिच्छसि ॥ ६० ॥
दीनांविलपतींमंदांकिंचमांनाभिभाषसे ॥ दृष्ट्वानखल्वभिक्रुद्धोमामिहानवगुंठितां ॥ ६१ ॥ निर्गतांनगरद्वारात्पद्भ्यामेवागतांप्रभो ॥ पश्येष्टदार
दारांस्तेभ्रष्टलज्जावगुंठनान् ॥ ६२ ॥ बहिर्निष्पतितान्सर्वान्कथंदृष्ट्वानकुप्यसि ॥ अयंक्रीडासहायस्तेनाथोलालप्यतेजनः ॥ ६३ ॥ नचैनमाश्वा
सयसिकिंवानबहुमन्यसे ॥ यास्त्वयाविधवाराजन्कृतानैकाःकुलस्त्रियः ॥ ६४ ॥ पतिव्रताधर्मरतागुरुशुश्रूषणेरताः ॥ ताभिःशोकाभितप्ताभिःश
प्तःपरवशंगतः ॥ ६५ ॥ त्वयाविप्रकृताभिश्चतदाशप्तस्तदागतं ॥ प्रवादःसत्यमेवायंत्वांप्रतिप्रायशोनृप ॥ ६६ ॥ पतिव्रतानांनाकस्मात्पतंत्यश्रू
णिभूतले ॥ कथंचनामतेराजन्लोकानाक्रम्यतेजसा ॥ ६७ ॥ नारीचौर्यमिदंक्षुद्रंकृतंशौटीर्यमानिना ॥ अपनीयाश्रमाद्रामंयन्मृगच्छद्मनात्वया
॥ ६८ ॥ आनीतारामपत्नीसाअपनीयचलक्ष्मणं ॥ कातर्यंचनतेयुद्धेकदाचित्संस्मराम्यहं ॥ ६९ ॥

प्तस्तत्फलंत्वंपरवशंशत्रुवशंगतः ॥ ६५ ॥ त्वयाविप्रकृताभिःकृतापकाराभिस्तदापकारसमयेयच्छप्तंतत्फलमागतं ॥ विप्रकृतानांपतिव्रतानामश्रूण्यकस्मात्किंचिदनर्थकारणंविनाभूतलेन
पतंतीतियोयंप्रवादःप्रायशोजनेचरतिप्रवर्ततेससत्यंत्वांप्रतिजातः ॥ तवानर्थकरएवजातइत्यर्थः ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ शौटीर्यमानिनावीरमानिना ॥ ६८ ॥ कातर्यंकातरत्वं ॥ ६९ ॥

पक्कलक्षणंपक्कस्यआसन्नविनाशस्यलक्षणमित्यर्थः ॥ ७० ॥ मेदेवरोविभीषणोराक्षसानांविनाशआगतइतियदब्रवीत्तदागतमितिशेषः ॥ ७१ ॥ व्यसनेनस्त्रीप्रसक्तलक्षणेन ॥ प्रसंगिनाप्रसक्तिमता ॥७२ ॥ त्वत्कृतेनार्थोऽशेषैश्वर्यलक्षणोनिवृत्तः ॥ यतःसोयंपरस्त्रीप्रसक्तिरूपोमूलहरोनर्थइतिशेषः ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ दुःखितांसंप्राप्तदुःखां ॥ ७५॥ सुहृदांमारीच्या

तत्तुभाग्यविपर्यासान्नूनंतेपक्कलक्षणं॥ अतीतानागतार्थज्ञोवर्तमानविचक्षणः॥ ७० ॥ मैथिलीमाहृतांदृष्ट्वाध्यात्वानिःश्वस्यचायतं ॥ सत्यवाक्समहाबाहोदेवरोमेयदब्रवीत्॥ ७१ ॥ अयंराक्षसमुख्यानांविनाशःप्रत्युपस्थितः॥ कामक्रोधसमुत्थेनव्यसनेनप्रसंगिना ॥ ७२ ॥ निवृत्तस्त्वत्कृतेनार्थःसोयंमूलहरोमहान्॥ त्वयाकृतमिदंसर्वमनाथंराक्षसंकुलं॥ ७३॥ नहित्वंशोचितव्योमेप्रख्यातबलपौरुषः ॥ स्त्रीस्वभावात्तुमेबुद्धिःकारुण्येपरिवर्तते ॥ ७४॥ सुकृतंदुष्कृतंचत्वंगृहीत्वास्वांगतिंगतः॥ आत्मानमनुशोचामित्वद्विनाशेनदुःखितां ॥ ७५ ॥ सुहृदांहितकामानांनश्रुतंवचनंत्वया ॥ भ्रातॄणांचैवकार्त्स्न्येनहितमुक्तंदशानन ॥ ७६ ॥ हेत्वर्थयुक्तंविधिवच्छ्रेयस्करमदारुणं ॥ विभीषणेनाभिहितंनकृतंहेतुमत्त्वया ॥ ॥ ७७ ॥ मारीचकुंभकर्णाभ्यांवाक्यंममपितुस्तथा ॥ नकृतंवीर्यमत्तेनतस्येदंफलमीदृशं ॥ ७८ ॥ नीलजीमूतसंकाशपीतांबरशुभांगद ॥ स्वगात्राणिविनिक्षिप्यकिंशेषेरुधिरावृतः ॥ ७९ ॥ प्रसुप्तइवशोकार्तांकिंमांनप्रतिभाषसे ॥ महावीर्यस्यदक्षस्यसंयुगेष्वपलायिनः ॥ ८० ॥ यातुधानस्यदौहित्रींकिंमांनप्रतिभाषसे ॥ उत्तिष्ठोत्तिष्ठकिंशेषेनवेपरिभवेकृते ॥ ८१ ॥ अद्यवैनिर्भयालंकाप्रविष्टाःसूर्यरश्मयः ॥ येनसूदयसेशत्रून्समरेसूर्यवर्चसा॥ ८२॥ वज्रंवज्रधरस्येवसोयंतेसततार्चितः॥ रणेबहुप्रहरणोहेमजालपरिष्कृतः ॥ ८३॥ परिघोव्यवकीर्णस्तेबाणैश्छिन्नःसहस्रधा॥ प्रियामिवोपसंगृह्यकिंशेषेरणमेदिनीं॥ ८४ ॥ अप्रियामिवकस्माच्चमांनेच्छस्यभिभाषितुं॥धिगस्तुहृदयंयस्याममेदंनसहस्रधा ॥८५॥ त्वयिपंचत्वमापन्नेफलतेशोकपीडितं॥ इत्येवंविलपंतीसाबाष्पपर्याकुलेक्षणा॥ ८६ ॥

दीनां ॥ ७६ ॥ अदारुणंसौम्यं ॥ हेत्वर्थयुक्तंहेतुप्रयोजनाभ्यांसहितं ॥ हेतुमन्नकृतं ॥ फलवन्नानुष्ठितमित्यर्थः ॥ ७७ ॥ मारीचकुंभकर्णाभ्यामभिहितमितिशेषः ॥ ७८॥ विनिक्षिप्यभूतलेइतिशेषः ॥ ७९ ॥ ८० ॥ यातुधानस्यसुमालेः ॥ ८१ ॥ ८२ ॥ तेत्वयासततमर्चितःपूजितः ॥ बहुप्रहरणोबहुहंता ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ फलतेस्फुटति ॥ ८६ ॥

कश्मलोमूर्छा ॥ सन्नापीडिता ॥ ८७ ॥ ८८ ॥ दशात्रिभागस्यपुण्यपरिपाकदशाविशेषस्यपर्यायेविनाशेराज्ञांचंचलाःश्रियस्तेनविदिताःकिं ॥ एवंलोकानांस्थितिरध्रुवाचंचलेत्य
पितेकिंनविदितं ॥ ८९ ॥ ९० ॥ ९१ ॥ प्रश्रितंराममनोनुकूलंयथातथारामंप्रत्युवाच ॥ ९२ ॥ त्यक्तोधर्मोव्रतंचयेनतं ॥ अनृतमनृतवादिनं ॥ ९३ ॥ ९४ ॥ गुरुगौरवात्पूज्योपि
उक्तदोषान्मत्तःपूजांनार्हतेनार्हति ॥ हेरामसर्वेमनुजाःपूर्वंभ्रातुरसंस्कारश्रवणान्मांनृशंसइतिवक्ष्यंति ॥ पश्चात्तस्यागुणान्श्रुत्वापुनःसुकृतंसम्यक्कृतमित्येवंवक्ष्यंति ॥ ९५ ॥ ९६ ॥

स्नेहोपस्कन्नहृदयातदामोहमुपागमत् ॥ कश्मलाभिहतासन्नाबभौसारावणोरसि ॥ ८७ ॥ संध्यानुरक्तेजलदेदीप्ताविद्युदिवोज्ज्वला ॥ तथागतांस
मुत्थाप्यसपत्न्यस्तांभृशातुराः ॥ ८८ ॥ पर्यवस्थापयामासूरुदत्योरुदतींभृशं ॥ किंतेनविदितादेविलोकानांस्थितिरध्रुवा ॥ ८९ ॥ दशाविभागपर्या
येराज्ञांवैचंचलाःश्रियः ॥ इत्येवमुच्यमानासासशब्दंप्ररुरोदह ॥ ९० ॥ स्नपयंतीतदास्रेणस्तनौवक्त्रंसुनिर्मलं ॥ एतस्मिन्नंतरेरामोविभीषणमुवा
चह ॥ ९१ ॥ संस्कारःक्रियतांभ्रातुःस्त्रीगणःपरिसांत्व्यतां ॥ तमुवाचततोधीमान्विभीषणइदंवचः ॥ ९२ ॥ विमृश्यबुद्ध्याप्रश्रितंधर्मार्थसहितंहि
तं ॥ त्यक्तधर्मव्रतंक्रूरंनृशंसमनृतंतथा ॥ ९३ ॥ नाहमर्हामिसंस्कर्तुंपरदाराभिमर्शनं ॥ भ्रातृरूपोहिमेशत्रुरेषसर्वाहितेरतः ॥ ९४ ॥ रावणोनार्ह
तेपूजांपूज्योपिगुरुगौरवात् ॥ नृशंसइतिमांरामवक्ष्यंतिमनुजाभुवि ॥ ९५ ॥ श्रुत्वातस्यागुणान्सर्वेवक्ष्यंतिसुकृतंपुनः ॥ तच्छ्रुत्वापरमप्रीतोरा
मोधर्मभृतांवरः ॥ ९६ ॥ विभीषणमुवाचेदंवाक्यज्ञंवाक्यकोविदः ॥ तवापिमेप्रियंकार्यंत्वत्प्रभावान्मयाजितं ॥ ९७ ॥ अवश्यंतुक्षमंवाच्योम
यात्वंराक्षसेश्वर ॥ अधर्मानृतसंयुक्तःकामंत्वेषनिशाचरः ॥ ९८ ॥ तेजस्वीबलवाञ्छूरःसंग्रामेषुचनित्यशः ॥ शतक्रतुमुखैर्देवैःश्रूयतेनपराजि
तः ॥ ९९ ॥ महात्माबलसंपन्नोरावणोलोकरावणः ॥ मरणांतानिवैराणिनिर्वृत्तंनःप्रयोजनं ॥ १०० ॥

तवापीति ॥ ॥ सुग्रीवस्येवतवापिप्रियंराज्याभिषेकलक्षणंमयाकार्यंकर्तव्यं ॥ हियतस्त्वत्प्रभावान्मयाजितं ॥ ९७ ॥ तस्मादवश्यंक्षमंअभिषेकसंपादनयोग्यंयत्कृत्यंप्रेतनिर्हारलक्षणं
तन्मयात्वंवाच्यः ॥ यद्यप्ययंत्वदुक्तदोषवांस्तथापिगुणबाहुल्यात्संस्कार्यएवेत्याह ॥ अधर्मेत्यादि ॥ ९८ ॥ ९९ ॥ त्वच्छत्रुत्वादसंस्कार्यइतिचेत्तत्राह ॥ मरणांतानीति ॥ नःसात्वि
कानामस्माकंप्रयोजनंवैरनिर्यातनरूपंनिर्वृत्तंसंपन्नमतःपरंनवैरप्रयोजनमस्ति ॥ १०० ॥

यदेवमतोस्य संस्कारः क्रियतामिति ॥ एषयथातवभ्रातासंस्कारादिनातवानुग्राह्यस्तथाममाप्यनुग्राह्यएव ॥ चतुर्विधमुक्तिष्वेकापिनास्य ॥ तदुक्तंविष्णुपुराणे ॥ हिरण्यकशिपोर्विष्णुरयमित्येवंनमनस्यभूत् ॥ दशाननत्वेप्यनंगपराधीनतयाजानकीसमासक्तचेतसोदाशरथिरूपदर्शनमेवासीत् ॥ नायमच्युतइत्यासक्तिर्विपद्यतोंतःकरणस्यमानुषबुद्धिरेवकेवलमभूदिति ॥ अतएवरावणकुंभकर्णयोःशिशुपालदंतवक्ररूपेणजन्मश्रूयते ॥ नहिभगवत्सालोक्यंप्राप्तयोरपिजन्मभवतिकिंतुब्रह्मणासहमुक्तिरेवेतिसिद्धांतः ॥ १०१ ॥ यशोभागितिरामवा

क्रियतामस्यसंस्कारोममाप्येषयथातव॥ त्वत्सकाशान्महाबाहोसंस्कारंविधिपूर्वकं ॥ १०१ ॥ क्षिप्रमर्हतिधर्मेणत्वंयशोभाग्भविष्यसि ॥ राघवस्यवचःश्रुत्वात्वरमाणोविभीषणः॥ २॥ संस्कारयितुमारेभेभ्रातरंरावणंहतं॥ सप्रविश्यपुरींलंकांराक्षसेंद्रोविभीषणः॥ ३ ॥ रावणस्याग्निहोत्रंतुनिर्यापयतिसत्वरं॥ शकटान्दारुरूपाणिंअग्नीन्वैयाजकांस्तथा॥ ४॥ तथाचंदनकाष्ठानिकाष्ठानिविविधानिच॥ अगुरूणिसुगंधीनिगंधांश्चसुरभींस्तथा॥ ५॥ मणिमुक्ताप्रवालानिनिर्यापयतिराक्षसः॥ आजगाममुहूर्तेनराक्षसैःपरिवारितः ॥ ६ ॥ ततोमाल्यवतासार्धंक्रियामेवचकारसः॥ सौवर्णींशिबिकांदिव्यामारोप्यक्षौमवाससं॥ ७॥ रावणंराक्षसाधीशमश्रुपूर्णमुखाद्विजाः॥ तूर्यघोषैश्चविविधैस्तुवद्भिश्चाभिनंदितं॥८॥ पताकाभिश्चचित्राभिःसुमनोभिश्चचित्रितां॥ उत्क्षिप्यशिबिकांतांतुविभीषणपुरोगमाः॥ ९ ॥ दक्षिणाभिमुखाःसर्वेगृह्यकाष्ठानिभेजिरे ॥ अग्नयोदीप्यमानास्तेतदाध्वर्युसमीरिताः॥ ११० ॥ शरणाभिगताःसर्वेपुरस्तात्तस्यतेययुः॥ अंतःपुराणिसर्वाणिरुदमानानिसत्वरं ॥ ११ ॥ पृष्ठतोनुययुस्तानिप्लवमानानिसर्वतः॥ रावणंप्रयतेदेशेस्थाप्यतेभृशदुःखिताः॥ १२॥

क्येनत्यक्तवैरोभ्रातरंसंस्कृतवानितिख्यातिरेवभविष्यतीत्यर्थः ॥ २ ॥ ३ ॥ निर्यापयति ॥ स्मेतिशेषः ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ द्विजाःराक्षसद्विजाः ॥ स्तुवद्भिर्बंदिजनैरभिनंदितंअभिनंदितमिव ॥ रावणंशिबिकामारोप्यद्विजाययुरितिशेषः ॥ ८ ॥ पताकादिभिश्चित्रितांशिबिकांवाहकैरुत्थाप्यविभीषणादयः ॥ ९ ॥ काष्ठानिगृहीत्वादक्षिणामुखाःश्मशानमार्गंभेजिरे ॥ १० ॥ शरणाभिगताःआधारस्थानकुंडस्थाः ॥ ११ ॥ प्लवमानानिचलनाभ्यासाभावात्त्वरयाचप्लवमानानीव ॥ १२ ॥

पद्मकोगंधवृक्षः ॥ ब्राह्म्यावेदमार्गानुगतक्रियया ॥ रंकुःकृष्णसारमृगस्तत्संबंधिरांकवंतेनास्तरणेनावृतांचितांसंवर्तयामासुःचक्रुः ॥११३॥ पितृमेधंपितृमेधविहितंकर्मप्रचक्रुः ॥ तत्प्र
कारोवेदिंचेत्यादि ॥ दक्षिणाप्राचींचितायादक्षिणाप्राग्देशेइत्यर्थः ॥ यथास्थानंपावकंचप्रचक्रुः ॥ दक्षिणपूर्वदेशेआहवनीयंनिदधातिउत्तरपश्चिमेगार्हपत्यंदक्षिणपश्चिमेदक्षिणाग्नि
मितिसूत्रोक्तस्थानमनतिक्रम्येत्यर्थः ॥ १४ ॥ पृषदाज्येनसदध्याज्येनसंपूर्णेनोपलक्षितंस्रुवंस्कंधेस्कंधदेशेप्रचिक्षिपुः ॥ यद्यपिनासिकेस्रुवावित्यापस्तंबेनोक्तंतथापिसूत्रांतरात्स्कंधे
पिनिक्षेपःस्रुवस्यबोध्यः ॥ तथापादयोःशकटमूर्वोरुलूखलमितिचसूत्रांतरादेवबोध्यं ॥ १५ ॥ दारुपात्रादिसर्वंसूत्रोक्ततत्तत्स्थानेदत्वाअन्यंमुसलंचातुर्मास्यमुसलंचयथास्थानंदत्वा

चितांचंदनकाष्ठैश्चपद्मकोशीरचंदनैः ॥ ब्राह्म्यासंवर्तयामासूरांकवास्तरणावृतां ॥ ११३ ॥ प्रचक्रूराक्षसेंद्रस्यपितृमेधमनुत्तमं ॥ वेदिंचदक्षि
णाप्राचींयथास्थानंचपावकं ॥ १४ ॥ पृषदाज्येनसंपूर्णंस्रुवंस्कंधेप्रचिक्षिपुः ॥ पादयोःशकटंप्रापुरूर्वोश्चोलूखलंतदा ॥ १५ ॥ दारुपात्राणिसर्वा
णिअरणिंचोत्तरारणिं ॥ दत्वातुमुसलंचान्यंयथास्थानंविचक्रमुः ॥ १६ ॥ शास्त्रदृष्टेनविधिनामहर्षिविहितेनच ॥ तत्रमेध्यंपशुंहत्वाराक्षसेंद्रस्य
राक्षसाः ॥ १७ ॥ परिस्तरणिकांराज्ञोघृताक्तांसमवेशयन् ॥ गंधैर्माल्यैरलंकृत्यरावणंदीनमानसाः ॥ १८ ॥ विभीषणसहायास्तेवस्त्रैश्चविविधै
रपि ॥ लाजैरवकिरंतिस्मबाष्पपूर्णमुखास्तथा ॥ १९ ॥ सददौपावकंतस्यविधियुक्तंविभीषणः ॥ स्नात्वाचैवार्द्रवस्त्रेणतिलान्दर्भविमिश्रितान् ॥
॥ १२० ॥ उदकेनचसंमिश्रान्प्रदायविधिपूर्वकं ॥ ताःस्त्रियोनुनयामाससांत्वयित्वापुनःपुनः ॥ १२१ ॥

चविचक्रमुःपितृमेधंचक्रुः ॥ १६ ॥ शास्त्रदृष्टेनश्रुतिदृष्टेनमहर्षिविहितेनकल्पसूत्रकृदृषिविहितेन ॥ १७ ॥ परिस्तीर्यतेमुखमनयेतिपरिस्तरणिकावपातांराक्षसेंद्रस्यमुखेसमवेशयन् ॥
वपास्यमुखंप्रोर्णौतीतिसूत्रात् ॥ तीर्थस्तुअनुस्तरणिकींराज्ञइतिपठित्वानुस्तरणिकींराजगवींतामालभ्यतच्चर्मणायजमानमास्तृतवंतइत्यर्थः ॥ मृतायानुस्तरणींघ्नंतीतिश्रुतेरित्याह ॥
॥ १८ ॥ वस्त्रैश्चेति ॥ अलंकृत्येत्यनुकर्षः ॥ १९ ॥ २० ॥ विधिपूर्वकंप्रदायस्थितइतिशेषः ॥ ननुनिहतंरावणंदृष्ट्वारामेणाक्लिष्टकर्मणा ॥ तत्यजुस्तंमहाभागंपंचभूतानिरावणं ॥ शरी
रधातवोह्यस्यमांसंरुधिरमेवच ॥ नेशुर्ब्रह्मास्त्रनिर्दग्धानचभस्माप्यदृश्यतेतिमहाभारतेउक्तत्वेनकस्यवाल्मीकिनाश्मशानानयनपूर्वकंदाहउक्तइतिचेन्न ॥ तस्यरामबाणतेजोवर्णन
विषयेऽत्युक्त्यलंकारपरत्वादितिवदंति ॥ १२१ ॥

गम्यतामित्युवाचेत्यर्थः ॥ रावणपत्नीरितिशेषः ॥ १२२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ अयंसंस्कारोनवम्यामेवसायंकाले ॥ कतक० ॥ १०४ ॥ इतिरामाभि० वा० युद्ध० त्रयोदशाधिकशततमः सर्गः ॥ ११३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ तेरावणेति ॥ १ ॥ सुग्रीवस्यमंत्रितंसेनासंमेलनसीतान्वेषणादिसर्वकार्यसाधकंमंत्रसामर्थ्यं ॥ २ ॥ मारुतिलक्ष्मणयो

गम्यतामितिताःसर्वाविविशुर्नगरंततः ॥ प्रविष्टासुपुरींस्त्रीषुराक्षसेंद्रोविभीषणः ॥ रामपार्श्वमुपागम्यसमतिष्ठद्विनीतवत् ॥ १२२ ॥ रामोपिसह सैन्येनससुग्रीवःसलक्ष्मणः ॥ हर्षंलेभेरिपुंहत्वायथावृत्रंवज्रधरोयथा ॥ १२३ ॥ ततोविमुक्त्वासशरंशरासनंमहेंद्रदत्तंकवचंसतन्महत् ॥ विमुच्यरोषंरिपुनिग्रहात्ततोरामःससौम्यत्वमुपागतोरिहा ॥ १२४ ॥ इत्यार्षेश्रीमद्रा० वा० यु० त्रयोदशाधिकशततमः सर्गः ॥ ११३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

तेरावणवधंदृष्ट्वादेवगंधर्वदानवाः ॥ जग्मुःस्वैःस्वैर्विमानैस्तेकथयंतःशुभाःकथाः ॥ १ ॥ रावणस्यवधंघोरंराघवस्यपराक्रमं ॥ सुयुद्धंवानराणां चसुग्रीवस्यचमंत्रितं ॥ २ ॥ अनुरागंचवीर्यंचमारुतेर्लक्ष्मणस्यच ॥ पतिव्रतात्वंसीतायाहनूमतिपराक्रमं ॥ ३ ॥ कथयंतोमहाभागाजग्मुर्हृष्टाय थागतं ॥ राघवस्तुरथंदिव्यमिंद्रदत्तंशिखिप्रभं ॥ ४ ॥ अनुज्ञाप्यमहाबाहुर्मातलिंप्रत्यपूजयत् ॥ राघवेणाभ्यनुज्ञातोमातलिःशक्रसारथिः ॥ ५ ॥ दिव्यंतंरथमास्थायदिवमेवोत्पपातह ॥ तस्मिंस्तुदिवमारूढेसरथेरथिनांवरः ॥ ६ ॥ राघवःपरमप्रीतःसुग्रीवंपरिषस्वजे ॥ परिष्वज्यचसुग्रीवंलक्ष्मणेनाभिवादितः ॥ ७ ॥ पूज्यमानोहरिगणैराजगामबलालयं ॥ अथोवाचसकाकुत्स्थःसमीपपरिवर्तिनं ॥ ८ ॥ सौमित्रिंमित्रसंपन्नंलक्ष्मणंशुभलक्षणं ॥ विभीषणमिमंसौम्यलंकायामभिषेचय ॥ ९ ॥ अनुरक्तंचभक्तंचतथापूर्वोपकारिणं ॥ एषमेपरमःकामोयदिमंरावणानुजं ॥ १० ॥ लंकायांसौम्यपश्येयमभिषिक्तंविभीषणं ॥ एवमुक्तस्तुसौमित्रीराघवेणमहात्मना ॥ ११ ॥

रामेऽनुरागंवीर्यंच ॥ ३ ॥ इंद्रदत्तंइंद्रप्रेषितं ॥ ४ ॥ अनुज्ञाप्यरथंनयेत्याज्ञांदत्वा ॥ यद्यपिभारतेसीतायाआगमनोत्तरंरथादवतरणंभगवतउक्तंतथापितत्रपौर्वापर्यक्रमेतात्पर्याभावान्नक्षतिः ॥ ५ ॥ ६ ॥ लक्ष्मणेनाभिवादितोराघवः ॥ ७ ॥ बलालयंसेनानिवेशस्थानं ॥ अथत्रिभिर्दिनैर्दशरात्रैकादशाहद्वादशाहकर्तव्यक्रियासमाप्तौचतुर्थेऽहनीत्यर्थः ॥ नात्रदशाहमाशौचमितिभ्रमितव्यं ॥ उद्यतैराहवेशस्त्रैःक्षत्रधर्मव्रतस्यतु ॥ सद्यःसंतिष्ठतेयज्ञस्तथाशौचमितिस्थितिरितिमनूक्तेः ॥ ८ ॥ लंकायामभिषेचय ॥ रावणसिंहासनेसाक्षादितिशेषः ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥

तंघटं हस्तेइतिजातावेकवचं ॥ मनोजवान्वानरान्व्यादिदेश ॥ १२ ॥ समुद्रसलिलंतदानयनं ॥ १३ ॥ समुद्राच्चतुःसमुद्रेभ्यइत्यर्थः ॥ परमासनेविभीषणंसंस्थाप्यतमभ्यषिचत् ॥ ॥ १४ ॥ १५ ॥ मंत्रदृष्टेनवेददृष्टेन ॥ १६ ॥ भक्ताःयेचास्यविभीषणस्यामात्यव्यतिरिक्ताभक्तास्तेपीत्यर्थः ॥ १७ ॥ १८ ॥ प्रकृतयःप्रकृतीःस्वपुरराष्ट्रप्रजाः ॥ १९ ॥ पौरास्तस्मै

तथेत्युक्त्वासुसंहृष्टःसौवर्णंघटमाददे ॥ तंघटंवानरेंद्राणांहस्तेदत्वामनोजवान् ॥ १२ ॥ व्यादिदेशमहासत्वोसमुद्रसलिलंतदा ॥ अतिशीघ्रंततो गत्वावानरास्तेमनोजवाः ॥ १३ ॥ आगतास्तुजलंगृह्यसमुद्राद्वानरोत्तमाः ॥ ततस्त्वेकंघटंगृह्यसंस्थाप्यपरमासने ॥ १४ ॥ घटेनतेनसौमित्रिर भ्यषिंचद्विभीषणं ॥ लंकायांरक्षसांमध्येराजानंरामशासनात् ॥ १५ ॥ विधिनामंत्रदृष्टेनसुहृद्गणसमावृतः ॥ अभ्यषिंचंस्तदासर्वेराक्षसावानरा स्तथा ॥ १६ ॥ प्रहर्षमतुलंगत्वातुष्टुवूराममेवहि ॥ तस्यामात्याजहृषिरेभक्तायेचास्यराक्षसाः ॥ १७ ॥ दृष्ट्वाभिषिक्तंलंकायांराक्षसेंद्रंविभीषणं ॥ राघवःपरमांप्रीतिंजगामसहलक्ष्मणः ॥ १८ ॥ सांत्वयित्वाप्रकृतयस्ततोराममुपागमत् ॥ दध्यक्षतान्मोदकांश्चलाजाःसुमनसस्तथा ॥ १९ ॥ आ जन्हुरथसंहृष्टाःपौरास्तस्मैनिशाचराः ॥ सतान्गृहीत्वादुर्धर्षोराघवायन्यवेदयत् ॥ २० ॥ मांगल्यंमंगलंसर्वंलक्ष्मणायचवीर्यवान् ॥ कृतकार्यंस मृद्धार्थंदृष्ट्वारामोविभीषणं ॥ प्रतिजग्राहतत्सर्वंतस्यैवप्रतिकाम्यया ॥ २१ ॥ ततःशैलोपमंवीरंप्रांजलिंप्रणतंस्थितं ॥ उवाचेदंवचोरामोहनूमंतं प्लवंगमं ॥ २२ ॥ अनुज्ञाप्यमहाराजमिमंसौम्यविभीषणं ॥ प्रविश्यनगरींलंकांकौशलंब्रूहिमैथिलीं ॥ २३ ॥ वैदेह्यामांचकुशलंसुग्रीवंचसलक्ष्म णं ॥ आचक्ष्ववदतांश्रेष्ठरावणंचहतंरणे ॥ २४ ॥ प्रियमेतदिहाख्याहिवैदेह्यास्त्वंहरीश्वर ॥ प्रतिगृह्यतुसंदेशमुपावर्तितुमर्हसि ॥ २५ ॥ इत्या र्षेश्रीमद्रामायणेवाल्मी० युद्ध० चतुर्दशाधिकशततमःसर्गः ॥ ११४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

विभीषणायाजन्हुः ॥ रामसमीपगमनवेलायामितिशेषः ॥ तानुपहृतान्पदार्थान् ॥ २० ॥ लक्ष्मणायचन्यवेदयत् ॥ प्रतिकाम्याइच्छा ॥ २१ ॥ ततःअभिषेकोत्तरंदिनद्वयेतस्यप्र जासांत्वनोत्तरंरामपूजार्थमागतेविभीषणेतत्पूजांकृत्वानगरंगतेसतिसप्तमेदिनेइत्यर्थः ॥ २२ ॥ अनुज्ञाप्यपुराधिपतित्वात्कर्तव्येर्थेतदनुज्ञापेक्षणं ॥ आदौसीतांप्रतिकुशलप्रश्नस्ततःस्व कुशलनिवेदनं ॥ २३ ॥ २४ ॥ संदेशंवैदेह्याःप्रतिसंदेशमित्यर्थः ॥ २५ ॥ कतक० ॥ १०५ ॥ इतिरामाभि० वा० यु० चतुर्दशाधिकशततमःसर्गः ॥ ११४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

इतिप्रतीति ॥ सीतांप्रतिसमादिष्टइत्यर्थः ॥ १ ॥ २ ॥ मृजयास्नानादिसंस्कारेण ॥ सातंकांग्रहपीडासहितां ॥ ३ ॥ निभृतोनिश्चलः ॥ प्रह्वोनम्रः ॥ अभिवाद्यचस्थितइतिशेषः ॥४॥
॥ ५ ॥ ६ ॥ कुशलंत्वात्वामाहेत्यर्थः ॥ ७ ॥ ८ ॥ कोसौसंदेशस्तत्राह ॥ प्रियमिति ॥ हेदेवितेप्रियमाख्यामि ॥ त्वांभूयःसभाजयेप्रीणयामि ॥ तवप्रभावात्तवपातिव्रत्यवैभवात्संयु

इतिप्रतिसमादिष्टोहनूमान्मारुतात्मजः ॥ प्रविवेशपुरींलंकांपूज्यमानोनिशाचरैः ॥ १॥ प्रविश्यचपुरींलंकामनुज्ञाप्यविभीषणं ॥ ततस्तेनाभ्यनु
ज्ञातोहनूमान्वृक्षवाटिकां॥ २॥ सप्रविश्ययथान्यायंसीतायाविदितोहरिः॥ ददर्शमृजयाहीनांसातंकांरोहिणीमिव ॥ ३॥ वृक्षमूलेनिरानंदांराक्ष
सीभिःपरीवृतां ॥ निभृतःप्रणतःप्रह्वःसोभिगम्याभिवाद्यच ॥ ४ ॥ दृष्ट्वासमागतंदेवीहनूमंतंमहाबलं ॥ तूष्णीमास्ततदादृष्ट्वास्मृत्वाहृष्टाभवत्तदा
॥ ५॥ सौम्यंतस्यामुखंदृष्ट्वाहनूमान्प्लुवगोत्तमः ॥ रामस्यवचनंसर्वमाख्यातुमुपचक्रमे ॥६॥ वैदेहिकुशलीरामःसुग्रीवःसहलक्ष्मणः ॥ कुशलंत्वाह
सिद्धार्थोहतशत्रुरमित्रजित् ॥ ७॥ विभीषणसहायेनरामेणहरिभिःसह॥ निहतोरावणोदेविलक्ष्मणेनचवीर्यवान् ॥ ८ ॥ प्रियमाख्यामितेदेवि
भूयश्चत्वांसभाजये॥ तवप्रभावाद्धर्मज्ञेमहान्रामेणसंयुगे ॥ ९ ॥ लब्धोयंविजयःसीतेस्वस्थाभवगतज्वरा॥ रावणश्चहतःशत्रुर्लंकाचैववशीकृ
ता ॥ १० ॥ मयात्द्यलब्धनिद्रेणधृतेनतवनिर्जये ॥ प्रतिज्ञैषाविनिस्तीर्णाबध्वासेतुंमहोदधौ ॥ ११ ॥ संभ्रमश्चनकर्तव्योवर्तत्यारावणालये ॥ वि
भीषणविधेयंहिलंकैश्वर्यमिदंकृतं॥ १२ ॥ तदाश्वसिहिविस्रब्धंस्वगृहेपरिवर्तसे॥ अयंचाभ्येतिसंहृष्टस्त्वद्दर्शनसमुत्सुकः ॥ १३ ॥ एवमुक्तातुसा
देवीसीताशशिनिभानना॥ प्रहर्षेणावरुद्धासाव्याहर्तुंनशशाकह ॥ १४ ॥ ततोब्रवीद्धरिवरःसीतामप्रतिजल्पतीं ॥ किंत्वंचिंतयसेदेविकिंचमां
नाभिभाषसे ॥ १५ ॥ एवमुक्ताहनुमतासीताधर्मपथेस्थिता ॥ अब्रवीत्परमप्रीताबाष्पगद्गदयागिरा ॥ १६ ॥

गेरामेणायंमहान्विजयोलब्धः ॥ ९ ॥ १० ॥ तवनिर्जये ॥ शत्रोरितिशेषः ॥ धृतेनकृतनिश्चयेन ॥ एषाप्रतिज्ञाशत्रुंहत्वासीतांप्रत्यानेष्यामीत्येवंरूपा ॥ ११ ॥ संभ्रमोभयं॥ वर्तत्या
वर्तमानया ॥ यतोविभीषणविधेयंलंकैश्वर्यंकृतंतस्मात्त्वंस्वगृहेएवपरिवर्तसेअतआश्वसिहि ॥ १२ ॥ अयंचाभ्येतिसंहृष्टइतिपाठः ॥ अयंविभीषणः ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥

क्षणांतरंक्षणरूपकालावकाशमात्रं ॥ १७ ॥ नकेवलंहर्षवशादेवनिर्वाक्याकिंतुप्रियाख्यातुस्तवतत्सदृशदेयवस्त्वभावादपीत्याह ॥ नहीति ॥ प्रत्यभिनंदनंदेयवस्तु ॥ आख्यानकस्य
त्वत्कृतप्रियाख्यानकस्यसदृशंनास्तीत्यर्थः ॥ स्वार्थेकः ॥ १८ ॥ उक्तमेवानंदवशात्पुनराह ॥ नचेति ॥ ईदृशप्रियाख्यानेयत्तस्यसदृशंसमंतवदातुंयोग्यंतत्पृथिव्यामपिनपश्यामि ॥
॥ १९ ॥ एतद्भाषितंत्वदुक्तंप्रत्यभिनंदनत्वेनहिरण्यादिकंनार्हति ॥ अतएवतत्प्रियवचनेदेयंवस्तुलोकेनास्तीत्यर्थः ॥ २० ॥ २१ ॥ स्निग्धंस्नेहोपेतं ॥ एवंविधंअशक्यप्रीतिदानमित्येवं

प्रियमेतदुपश्रुत्यभर्तुर्विजयसंश्रितं॥ प्रहर्षवशमापन्नानिर्वाक्यास्मिक्षणांतरं॥ १७॥ नहिपश्यामिसदृशंचिंतयंतीप्लवंगम ॥ आख्यानकस्यभ
वतोदातुंप्रत्यभिनंदनं॥ १८॥ नचपश्यामिसदृशंपृथिव्यांतवकिंचन ॥ सदृशंयत्प्रियाख्यानेतवदत्वाभवेत्सुखं ॥ १९ ॥ हिरण्यंवासुवर्णंवारत्ना
निविविधानिच ॥ राज्यंवात्रिषुलोकेषुएतन्नार्हतिभाषितं ॥ २० ॥ एवमुक्तस्तुवैदेह्याप्रत्युवाचप्लवंगमः ॥ प्रगृहीतांजलिर्हर्षात्सीतायाःप्रमुखे
स्थितः ॥ २१ ॥भर्तुःप्रियहितेयुक्तेभर्तुर्विजयकांक्षिणि ॥ स्निग्धमेवंविधंवाक्यंत्वमेवार्हस्यनिंदिते॥ २२ ॥ तवैतद्वचनंदेवित्वत्तोर्हामिप्रियंम
हत्॥ रत्नौघाद्विविधाच्चापिदेवराज्याद्विशिष्यते॥ अर्थतश्चमयाप्राप्तादेवराज्यादयोगुणाः ॥ हतशत्रुंविजयिनंरामंपश्यसिसुस्थिरं ॥ तस्यतद्वचनं
श्रुत्वामैथिलीजनकात्मजा॥ ततःशुभतरंवाक्यमुवाचपवनात्मजं॥२३॥ अतिलक्षणसंपन्नंमाधुर्यगुणभूषणं॥ बुद्ध्यात्वष्टांगयायुक्तंत्वमेवार्हसि
भाषितुं॥२४॥ श्लाघनीयोऽनिलस्यत्वंसुतःपरमधार्मिकः॥ बलंशौर्यंश्रुतंसत्वंविक्रमोदाक्ष्यमुत्तमं॥२५॥ तेजःक्षमाधृतिःस्थैर्यंविनीतत्वंनसंश
यः॥एतेचान्येचबहवोगुणास्त्वय्येवशोभनाः॥२६॥अथोवाचपुनःसीतामसंभ्रांतोविनीतवत्॥प्रगृहीतांजलिर्हर्षात्सीतायाःप्रमुखेस्थितः॥२७॥

रूपं ॥ त्वमेवभाषितुमर्हसिनान्या ॥ अतस्त्वयासर्वोत्तरंयदिदंवचनमुक्तंतदेवपरमंप्रत्यभिनंदनमितिशेषः ॥ २२ ॥ एतदुत्तरंतवैतद्वचनमित्यादिश्लोकद्वयंप्रक्षिप्तमितिकतकः ॥ २३ ॥
अतिलक्षणसंपन्नंआकांक्षायोग्यतादिलक्षणसंपन्नंव्याकरणलक्षणसंपन्नंच ॥ माधुर्यंचश्रवणमात्रेणानंदजनकत्वं ॥ तद्रूपगुणएवभूषणंयस्यतत् ॥ अष्टांगया ॥ शुश्रूषाश्रवणंचैवग्र
हणंधारणंतथा ॥ ऊहापोहोर्थविज्ञानंतत्त्वज्ञानंचधीगुणाइत्युक्ताष्टांगबुद्ध्यायुक्तं ॥ २४ ॥ बलमायाससहिष्णुता ॥ शौर्यंयुद्धोत्साहः ॥ सत्वंशारीरःसारः ॥ २५ ॥ तेजःपराभिभव
सामर्थ्यं ॥ एवमाद्याबहवोगुणास्त्वय्येवसंतिनान्यत्र ॥ २६ ॥ असंभ्रांतःस्तुत्याऽविकृतचित्तः ॥ विनीतवत्विनीतार्हं ॥ २७ ॥

॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ एतद्द्वयंअपकारिराक्षसीगणवधरूपं ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ राजसंश्रयादेवराजवश्यानांपराज्ञयाकुर्वतीनांशुभमशुभंवेतिशेषः ॥ ३६ ॥ पुर

इमास्तुखलुराक्षस्योयदित्वमनुमन्यसे ॥ हंतुमिच्छामिताःसर्वायाभिस्त्वंतर्जितापुरा ॥ २८ ॥ क्लिश्यंतींपतिदेवांत्वामशोकवनिकांगतां ॥ घोररूपसमाचाराःक्रूराःक्रूरतरेक्षणाः ॥ २९ ॥ इहश्रुतामयादेविराक्षस्योविकृताननाः ॥ असकृत्परुषैर्वाक्यैर्वदंत्योरावणाज्ञया ॥ ३० ॥ विकृताविकृताकाराःक्रूराःक्रूरकचेक्षणाः ॥ इच्छामिविविधैर्घातैर्हंतुमेताःसुदारुणाः ॥ ३१ ॥ राक्षस्योदारुणकथावरमेतत्प्रयच्छमे ॥ मुष्टिभिःपार्ष्णिघातैश्चविशालैश्चैवबाहुभिः ॥ ३२ ॥ जंघाजानुप्रहारैश्चदंतानांचैवपीडनैः ॥ भक्षणैःकर्णनासानांकेशानांलुंचनैस्तथा ॥ ३३ ॥ निपात्यहंतुमिच्छामितवविप्रियकारिणीः ॥ एवंप्रहारैर्बहुभिःसंप्रहार्ययशस्विनि ॥ ३४ ॥ घातयेतीव्ररूपाभिर्याभिस्त्वंतर्जितापुरा ॥ इत्युक्तासाहनुमताकृपणादीनवत्सला ॥ ३५ ॥ हनूमंतमुवाचेदंचिंतयित्वाविमृश्यच ॥ राजसंश्रयवश्यानांकुर्वतीनांपराज्ञया ॥ ३६ ॥ विधेयानांचदासीनांकःकुप्येद्वानरोत्तम ॥ भाग्यवैषम्यदोषेणपुरस्ताद्दुष्कृतेनच ॥ ३७ ॥ मयैतत्प्राप्यतेसर्वंस्वकृतंह्युपभुज्यते ॥ मैवंवदमहाबाहोदैवीह्येषापरागतिः ॥ ३८ ॥ प्राप्तव्यंतुदशायोगान्मयैतदितिनिश्चितं ॥ दासीनांरावणस्याहंमर्षयामीहदुर्बला ॥ ३९ ॥ आज्ञप्ताराक्षसेनेहराक्षस्यस्तर्जयंतिमां ॥ हतेतस्मिन्नकुर्वंतितर्जनंमारुतात्मज ॥ ४० ॥ अयंव्याघ्रसमीपेतुपुराणोधर्मसंहितः ॥ ऋक्षेणगीतःश्लोकोस्तितंनिबोधप्लवंगम ॥ ४१ ॥

स्ताद्दुष्कृतेनपूर्वदुष्कृतेनेत्यर्थः ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ रावणस्यदासीनामेतत्तर्जनादिकंदशायोगात्कर्मपरिपाककालसंबंधात्प्राप्तव्यमितिमयानिश्चितं ॥ अतस्तत्कालसंबंधादेवदुर्बलेवाहंतन्मर्षयामीत्यर्थः ॥ ३९ ॥ राक्षसीतर्जनेराजाज्ञामूलत्वमन्वयव्यतिरेकाभ्यांदर्शयति ॥ आज्ञप्ताइति ॥ ४० ॥ ईदृशेविषयेक्षमैवोचितेतिइतिहासमुखेनाह ॥ अयमिति ॥ ४१ ॥

श्लोकमेवाह ॥ नपरइति ॥ क्वचिदरण्येव्याघ्रानुद्रुतःकश्चिद्व्याधोऋक्षारूढंवृक्षमारुहत् ॥ वृक्षमूलगश्चव्याघ्रोवृक्षस्थंऋक्षंवन्यानामस्माकंशत्रुममुंव्याधंवृक्षात्पातयेत्यब्रवीत् ॥ एवमु
क्तोऋक्षःस्वावस्थानगतमेनंनपात यिष्यामितथात्वेधर्महानिःस्यादित्युक्त्वासुष्वाप ॥ सुप्तंऋक्षंपातयेतिव्याघ्रनोदितोव्याधोऋक्षमपातयत्सऋक्षोऽभ्यासबलेनशाखांतरमवलंब्यना
पतत् ॥ तदनंतरंकृतापराधमेनंपातयेतिपुनर्व्याघ्रेणोक्तोपिऋक्षोबहुशःकृतापराधमप्येनंतुभ्यंनदास्यामीत्यभिधायररक्षेतिपौराणिकीगाथेतितीर्थस्तत्रत्योयंश्लोकः ॥ परेषांपापकर्म

नपरःपापमादत्तेपरेषांपापकर्मणां ॥ समयोरक्षितव्यस्तुसंतश्चारित्रभूषणाः ॥ ४२ ॥ पापानांवाशुभानांवावधार्हाणामथापिवा ॥ कार्यंकारुण्य
मार्येणनकश्चिन्नापराध्यति ॥ ४३ ॥ लोकहिंसाविहाराणांक्रूराणांपापकर्मणां ॥ कुर्वतामपिपापानिनैवकार्यमशोभनं ॥ ४४ ॥ एवमुक्तस्तुहनु
मान्सीतयावाक्यकोविदः ॥ प्रत्युवाचततःसीतांरामपत्नीमनिंदितां ॥ ४५ ॥ युक्तारामस्यभवतीधर्मपत्नीगुणान्विता ॥ प्रतिसंदिशमांदेविगमि
ष्येयत्रराघवः ॥ ४६ ॥ एवमुक्ताहनुमतावैदेहीजनकात्मजा ॥ साब्रवीद्द्रष्टुमिच्छामिभर्तारंभक्तवत्सलं ॥ ४७ ॥ तस्यास्तद्वचनंश्रुत्वाहनूमान्मारुता
त्मजः ॥ हर्षयन्मैथिलींवाक्यमुवाचेदंमहामतिः ॥ ४८ ॥ पूर्णचंद्रमुखंरामंद्रक्ष्यस्यद्यसलक्ष्मणं ॥ स्थितमित्रंहतामित्रंशचीवेंद्रंसुरेश्वरं ॥ ४९ ॥
तामेवमुक्त्वाभ्राजंतींसीतांसाक्षादिवश्रियं ॥ आजगाममहातेजाहनूमान्यत्रराघवः ॥ ५० ॥ सपदिहरिवरस्ततोहनूमान्प्रतिवचनंजनकेश्वरात्म
जायाः ॥ कथितमकथयद्यथाक्रमेणत्रिदशवरप्रतिमायराघवाय ॥ ५१ ॥ इत्यार्षेश्री० वा० यु ० पंचदशाधिकशततमःसर्गः ॥ ११५ ॥ ॥ छ ॥
तमुवाचमहाप्राज्ञःसोभिवाद्यप्लवंगमः ॥ रामंकमलपत्राक्षंवरंसर्वधनुष्मतां ॥ १ ॥

णांपरानु द्दिश्यपापंकुर्वतांपरःप्राज्ञःपुरुषःपापंप्रत्यपकाररूपंनादत्तेनकरोति ॥ समयःअपकर्तृष्वपिप्रत्यपकारवर्जनरूपआचारोरक्षितव्यएव ॥ हियतःसंतश्चारित्रभूषणाः ॥ ४२ ॥ पा
पानांवाशुभानांवेति ॥ शुभेष्विवपापेषुवधार्हेष्वपिआर्येणकारुण्यंकार्यंकर्तव्यं ॥ इतरौवाशब्दौवाक्यालंकारे ॥ ननुसापराधेष्ववश्यंदंडःकार्योऽतआह ॥ नकश्चिदिति ॥ कश्चिदपि
नापराध्यतीतिन ॥ सर्वोप्यपराध्यत्येवेत्यर्थः ॥ तस्मात्सर्वत्रदयैवोचितेतिभावः ॥ ४३ ॥ राक्षसानांपरहिंसैवस्वभावइत्यतोपिनवध्याइत्याह ॥ लोकेति ॥ अशोभनंदंडनं ॥ ४४ ॥
॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ कतक० ॥ १०६ ॥ इतिरामाभि० वा० युद्ध० पंचदशाधिकशततमःसर्गः ॥ ११५ ॥ ॥ छ ॥ तमुवाचेति ॥ १ ॥

आरंभउद्योगः ॥ कर्मणांसेतुबंधरावणवधादीनां ॥ यःफलोदयःफलरूपः ॥ २ ॥ ३ ॥ पूर्वकात्प्रत्ययात्संदेशकालिकादात्मीयोयमितिविश्वासाद्भर्तारंद्रष्टुमिच्छामीत्यहमुक्तस्ततःपर्याकुलेक्षणाआसीदितिशेषः ॥ ४ ॥ ध्यानमागच्छत् ॥ परगृहोषितापरगृहेमहान्लोकापवादोनिर्दोषायाःपरित्यागेचमहान्दोषइतिकार्यदौस्थ्यात्किंकर्तव्यमितिचिंतयामासेत्यर्थः ॥ वस्तुतोमुख्यसीतालाभोऽग्रेःकथंस्यादितिचिंतात्र ॥ ५ ॥ ६ ॥ दिव्यांगरागामिति ॥ तैस्तस्यारूपाधिक्याभिव्यक्तौईदृश्यर्थेऽयंमेउद्यमइतिसर्वान्ज्ञापयितुमेवंवादः ॥ ७ ॥ ८ ॥ ततः

यन्निमित्तोयमारंभःकर्मणांयःफलोदयः ॥ तांदेवींशोकसंतप्तांद्रष्टुमर्हसिमैथिलीं ॥ २ ॥ साहिशोकसमाविष्टाबाष्पपर्याकुलेक्षणा ॥ मैथिलीविजयंश्रुत्वाद्रष्टुंत्वामभिकांक्षति ॥ ३ ॥ पूर्वकात्प्रत्ययाच्चाहमुक्तोविश्वस्तयातया ॥ द्रष्टुमिच्छामिभर्तारमितिपर्याकुलेक्षणा ॥ ४ ॥ एवमुक्तोहनुमतारामोधर्मभृतांवरः ॥ आगच्छत्सहसाध्यानमीषद्बाष्पपरिप्लुतः ॥ ५ ॥ सदीर्घमभिनिःश्वस्यजगतीमवलोकयन् ॥ उवाचमेघसंकाशंविभीषणमुपस्थितं ॥ ६ ॥ दिव्यांगरागांवैदेहींदिव्याभरणभूषितां ॥ इहसीतांशिरःस्नातामुपस्थापयमाचिरं ॥ ७ ॥ एवमुक्तस्तुरामेणत्वरमाणोविभीषणः ॥ प्रविश्यांतःपुरंसीतांस्त्रीभिःस्वाभिरचोदयत् ॥ ८ ॥ ततःसीतांमहाभागांदृष्ट्वोवाचविभीषणः ॥ मूर्ध्निबद्धांजलिःश्रीमान्विनीतोराक्षसेश्वरः ॥ ९ ॥ दिव्यांगरागावैदेहिदिव्याभरणभूषिता ॥ यानमारोहभद्रंतेभर्तात्वांद्रष्टुमिच्छति ॥ १० ॥ एवमुक्तातुवैदेहीप्रत्युवाचविभीषणं ॥ अस्नात्वाद्रष्टुमिच्छामिभर्तारंराक्षसेश्वर ॥ ११ ॥ तस्यास्तद्वचनंश्रुत्वाप्रत्युवाचविभीषणः ॥ यथाहरामोभर्तातितत्तथाकर्तुमर्हसि ॥ १२ ॥ तस्यतद्वचनंश्रुत्वामैथिलीपतिदेवता ॥ भर्तृभक्त्यावृतासाध्वीतथेतिप्रत्यभाषत ॥ १३ ॥ ततःसीतांशिरःस्नातांसंयुक्तांप्रतिकर्मणा ॥ महार्हाभरणोपेतांमहार्हांबरधारिणीं ॥ १४ ॥ आरोप्यशिबिकांसीतांराक्षसैर्वहनोचितैः ॥ राक्षसैर्बहुभिर्गुप्तामाजहारविभीषणः ॥ १५ ॥

स्वस्त्रीणांतत्समीपगमनानंतरं ॥ ९ ॥ १० ॥ अस्नात्वाद्रष्टुमिच्छामिभर्त्राज्ञांविनापिस्नानमकृत्वैवद्रष्टुमिच्छामीत्यर्थः ॥ ११ ॥ तस्यास्तद्वचनंस्नानाद्यनंगीकारवचनं ॥ यथारामआहतथाकर्तुमर्हसि ॥ तांदृष्ट्वाचारुसर्वांगींयानस्थांशोककर्शितां ॥ मलोपचितसर्वांगींजटिलांकृष्णवाससं ॥ उवाचरामोवैदेहींपरामर्शविशंकितइतिभारतेतुमलोपचितेत्यर्थेपूर्वमितिशेषः ॥ १२ ॥ भर्तृभक्त्याआवृताऽन्विता ॥ १३ ॥ १४ ॥ स्त्रीयुक्तवाहनवहनोचितैः ॥ परीक्षितैरित्यर्थः ॥ १५ ॥

ज्ञात्वापिविभीषणागमनंज्ञात्वापिध्यानमास्थितं ॥ अतःपरंकिंवक्तव्यंकिंकर्तव्यमितिचितायुक्तमित्यर्थः ॥ १६ ॥ रोषंसर्वानर्थमूलयाऽनयाकिलससुहृद्भ्रातृकेणेदंबहुदुःखमनुभूत मितिरोषः ॥ यद्वारावणगृहेचिरोषितत्वनिमित्तकआरोपितोरोषोभाविशपथोपयोगी ॥ चिरवियुक्तायाअद्यदर्शनमितिहर्षः ॥ चिरकालंमत्प्रतीक्षयानयाबहुदुःखमनुभूतमितिदैन्यं ॥ १७ ॥ अहृष्टःउक्तधर्मत्रयाक्रांतत्वात्प्रकटहर्षरहितः ॥ १८ ॥ १९ ॥ उत्सारणं ॥ जनस्येतिशेषः ॥ २० ॥ वेत्रैर्वेत्रग्रहणैर्झर्झरास्ताद्दशशब्दवंतःपाणयोयेषां ॥ २१ ॥ उत्तस्थुः

सोभिगम्यमहात्मानंज्ञात्वापिध्यानमास्थितं ॥ प्रणतश्चप्रहृष्टश्चप्राप्तांसीतांन्यवेदयत् ॥ १६ ॥ तामागतामुपश्रुत्यरक्षोगृहचिरोषितां ॥ रोषंहर्षंच दैन्यंचराघवःप्रापशत्रुहा ॥ १७ ॥ ततोयानगतांसीतांसविमर्शंविचारयन् ॥ विभीषणमिदंवाक्यमहृष्टोराघवोब्रवीत् ॥ १८ ॥ राक्षसाधिपतेसौ म्यनित्यंमद्विजयेरत ॥ वैदेहीसन्निकर्षंमेक्षिप्रंसमभिगच्छतु ॥ १९ ॥ तस्यतद्वचनंश्रुत्वाराघवस्यविभीषणः ॥ तूर्णमुत्सारणंतत्रकारयामासधर्म वित् ॥ २० ॥ कंचुकोष्णीषिणस्तत्रवेत्रझर्झरपाणयः ॥ उत्सारयंतस्तान्योधान्समंतात्परिचक्रमुः ॥ २१ ॥ ऋक्षाणांवानराणांचराक्षसानांचसर्व शः ॥ वृंदान्युत्सार्यमाणानिदूरमुत्तस्थुरंततः ॥ २२ ॥ तेषामुत्सार्यमाणानांनिःस्वनःसुमहानभूत् ॥ वायुनोद्धूयमानस्यसागरस्येवनिःस्वनः ॥ २३ ॥ उत्सार्यमाणान्दृष्ट्वाथजगत्यांजातसंभ्रमान् ॥ दाक्षिण्यात्तदमर्षाच्चवारयामासराघवः ॥ २४ ॥ संरंभाच्चाब्रवीद्रामश्चक्षुषाप्रदहन्निव ॥ विभीषणंम हाप्राज्ञंसोपालंभमिदंवचः ॥ २५ ॥ किमर्थंमामनादृत्यक्लिश्यतेयंत्वयाजनः ॥ निवर्तयैनमुद्वेगंजनोयंस्वजनोमम ॥ २६ ॥ नगृहाणिनवस्त्राणिनप्रा कारस्तिरस्क्रिया ॥ नेदृशाराजसत्कारावृत्तमावरणंस्त्रियः ॥ २७ ॥ व्यसनेषुनकृच्छ्रेषुनयुद्धेषुस्वयंवरे ॥ नक्रतौनोविवाहेवादर्शनंदूष्यतेस्त्रियः ॥ २८ ॥

उत्थायजग्मुः ॥ २२ ॥ २३ ॥ दाक्षिण्यात्स्वभक्तवानरसेनासुदाक्षिण्यात्कृपाविशेषात् ॥ तदमर्षात् ॥ मदाज्ञांविनोत्सारयतीतिविभीषणेऽमर्षः ॥ २४ ॥ संरंभात्कोपात् ॥ २५ ॥ एनमुद्वेगंनिवर्तयास्यजनस्येतिशेषः ॥ कथमेवंयुज्यतेतत्राह ॥ जनोयमिति ॥ स्वजनःभ्रात्रादिस्वजनसदृशएव ॥ २६ ॥ किंचव्यर्थोयंजनापसरणप्रयासइत्याह ॥ नगृहाणीति ॥ गृहादित्रयंतिरस्क्रियाआवरणा ॥ ईदृशाजनापसरणादिव्यापारानस्त्रियाआवरणंकिंतुराजसत्कारएवकेवलंछत्रचामरादिवत् ॥ किंतर्ह्यावरणंतत्राह ॥ वृत्तमेवावरणमिति ॥ २७ ॥ अपिचेदानींदर्शनमपिनास्यादोषायेत्याह ॥ व्यसनेष्विति ॥ व्यसनंविपत्तिकालः ॥ कृच्छ्रंपीडा ॥ २८ ॥

प्रकृतेदर्शनस्यादोषत्वसाधकंधर्ममाह ॥ सैषेति ॥ २९ ॥ पश्यंतुवैदेहीमित्यनुकर्षः ॥ ३० ॥ सविमर्शः एवंवादादस्यांप्रायेणाभिमानोनास्तिजिघृक्षाचनास्ति ॥ यदितौस्यातांतदा राजपत्न्युचितमुपचारमनुमन्येतैवेतिचिंतायुक्तइत्यर्थः ॥ ३१ ॥ अनयैवबुद्ध्यालक्ष्मणादेरपिव्यथा ॥ ३२ ॥ लज्जयावलीयंतीजनसमक्षंभर्तृसमीपस्थितिजन्यलज्जयावलीयंतीसंकोचंगच्छंती ॥ ३३ ॥ विस्मयादिति ॥ बहुमित्रपरिवारसंपत्तिदर्शनजोविस्मयः॥प्रियदर्शनजोहर्षः ॥ ३४ ॥ समपनुदत्समपानुदत् ॥ ३५ ॥ कतकः ॥ १०७ ॥ इतिरामाभि० वा० यु० षोडशा

सैषाविपद्गताचैवकृच्छ्रेणचसमन्विता ॥ दर्शनेनास्तिदोषोस्यामत्समीपेविशेषतः ॥ २९ ॥ विसृज्यशिबिकांतस्मात्पद्भ्यामेवापसर्पतु ॥ समीपेममवैदेहींपश्यंत्वेतेवनौकसः ॥ ३० ॥ एवमुक्तस्तुरामेणसविमर्शोविभीषणः ॥ रामस्योपानयत्सीतांसन्निकर्षंविनीतवत् ॥ ३१ ॥ ततोलक्ष्मणसुग्रीवौहनूमांश्चप्लवंगमः ॥ निशम्यवाक्यंरामस्यबभूवुर्व्यथिताभृशं ॥ ३२ ॥ लज्जयात्ववलीयंतीस्वेषुगात्रेषुमैथिली ॥ विभीषणेनानुगताभर्तारंसाभ्यवर्तत ॥ ३३ ॥ विस्मयाच्चप्रहर्षाच्चस्नेहाच्चपतिदेवता ॥ उदैक्षतमुखंभर्तुःसौम्यंसौम्यतरानना ॥ ३४ ॥ अथसमपनुदन्मनःक्लमंसासुचिरमदृष्टमुदीक्ष्यवैप्रियस्य ॥ वदनमुदितपूर्णचंद्रकांतंविमलशशांकनिभाननातदासीत् ॥ ३५ ॥ इत्यार्षेश्रीमद्रामा० वाल्मी० आदिकाव्येयुद्ध० षोडशाधिकशततमःसर्गः ॥ ११६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ तांतुपार्श्वेस्थितांप्रह्वांरामःसंप्रेक्ष्यमैथिलीं ॥ हृदयांतर्गतंभावंव्याहर्तुमुपचक्रमे ॥ १ ॥ एषासिनिर्जिताभद्रेशत्रुंजित्वारणाजिरे ॥ पौरुषाद्यदनुष्ठेयंमयैतदुपपादितं ॥ २ ॥ गतोस्म्यंतममर्षस्यधर्षणासंप्रमार्जिता ॥ अवमानश्चशत्रुश्चयुगपन्निहतौमया ॥ ३ ॥ अद्यमेपौरुषंदृष्टमद्यमेसफलःश्रमः ॥ अद्यतीर्णप्रतिज्ञोहंप्रभवाम्यद्यचात्मनः ॥ ४ ॥ यात्वंविरहितानीताचलचित्तेनरक्षसा ॥ दैवसंपादितोदोषोमानुषेणमयाजितः ॥ ५ ॥

धिकशततमःसर्गः ॥ ११६ ॥ ॥ ७ ॥ तांत्विति ॥ १ ॥ एषात्वंशत्रुंजित्वानिर्जिताशत्रोःप्रत्याहृता ॥ पौरुषात्पुरुषयत्नात् ॥ २ ॥ अमर्षस्यक्रोधस्यांतंगतः ॥ धर्षणाशत्रुकृतस्वदारहरणलक्षणाभिभवः ॥ ३ ॥ अद्यमेपौरुषंदृष्टं ॥ लोकैरितिशेषः ॥ तीर्णप्रतिज्ञःतीर्णारावणवधविषयाप्रतिज्ञायेनसः ॥ ४ ॥ मयाविरहितायात्वंचलचित्तेनरक्षसानीताअसौदैवसंपादितस्तवदोषोमानुषेणमनुष्यसाध्यपराक्रमेणमयाजितोऽपनीतः ॥ ५ ॥

॥ ६ ॥ अद्यसफलमित्यन्वयः ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ इत्येवंवदतइत्यर्थात्त्वयामेप्रयोजनंनास्तीतिप्रतिफलनाद्दुःखेनाश्रुपरिप्लुताबभूव ॥ १० ॥ तद्रूपदर्शनादंगीकारबुद्धिः ॥ जनवादभयात्त्यागबुद्धिः ॥ भावसंधिरत्र ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ जीवलोकस्यदुराधर्षेत्यन्वयः ॥ इल्वलवातापिभयादितिशेषः ॥ रावणभयात्प्राणिमात्रस्यदुराधर्षायुद्धेननिर्जिता ॥ १४ ॥

संप्राप्तमवमानंयस्तेजसानप्रमार्जति ॥ कस्तस्यपौरुषेणार्थोमहताप्यल्पचेतसः ॥ ६ ॥ लंघनंचसमुद्रस्यलंकायाश्चापिमर्दनं ॥ सफलंतस्यच श्लाघ्यमद्यकर्महनूमतः ॥ ७॥ युद्धेविक्रमतश्चैवहितंमंत्रयतस्तथा ॥ सुग्रीवस्यससैन्यस्यसफलोद्यपरिश्रमः ॥ ८ ॥ विभीषणस्यचतथासफलोद्य परिश्रमः ॥ विगुणंभ्रातरंत्यक्त्वायोमांस्वयमुपस्थितः ॥ ९ ॥ इत्येवंवदतःश्रुत्वासीतारामस्यतद्वचः ॥ मृगीवोत्फुल्लनयनाबभूवाश्रुपरिप्लुता ॥ ॥ १० ॥ पश्यतस्तांतुरामस्यसमीपेहृदयप्रियां ॥ जनवादभयाद्राज्ञोबभूवहृदयंद्विधा ॥ ११ ॥ सीतामुत्पलपत्राक्षींनीलकुंचितमूर्धजां ॥ अवदद्वै वरारोहांमध्येवानररक्षसां ॥ १२ ॥ यत्कर्तव्यंमनुष्येणधर्षणांप्रतिमार्जता ॥ तत्कृतंरावणंहत्वामयेदंमानकांक्षिणा ॥ १३ ॥ निर्जिताजीवलोक स्यतपसाभावितात्मना ॥ अगस्त्येनदुराधर्षामुनिनादक्षिणेवदिक् ॥ १४ ॥ विदितश्चास्तुभद्रंतेयोयंरणपरिश्रमः ॥ सुतीर्णःसुहृदांवीर्यान्नत्व दर्थंमयाकृतः ॥ १५ ॥ रक्षतातुमयावृत्तमपवादंचसर्वतः ॥ प्रख्यातस्यात्मवंशस्यन्यंगंचपरिमार्जता ॥ १६ ॥ प्राप्तचारित्रसंदेहाममप्रतिमुखे स्थिता ॥ दीपोनेत्रातुरस्येवप्रतिकूलासिमेदृढा ॥ १७॥ तद्गच्छत्वाऽनुजानेद्ययथेष्टंजनकात्मजे ॥ एतादशादिशोभद्रेकार्यमस्तिनमेत्वया ॥ १८ ॥ कःपुमांस्तुकुलेजातःस्त्रियंपरगृहोषितां ॥ तेजस्वीपुनरादद्यात्सुहृल्लोभेनचेतसा ॥ १९ ॥ रावणांकपरिक्लिष्टांदृष्टांदुष्टेनचक्षुषा ॥ कथंत्वांपुनरादद्यां कुलंव्यपदिशन्महत् ॥ २० ॥ यदर्थंनिर्जितामेत्वंसोयमासादितोमया ॥ नास्तिमेत्वय्यभिष्वंगोयथेष्टंगम्यतामिति ॥ २१ ॥

॥ १५ ॥ अपवादंस्वदारापहारिणंहंतुंनाशक्तो दित्यपवादंपरिमार्जता ॥ न्यंगंनीचत्वंपरिमार्जतेदंकृतमितिशेषः ॥ १६ ॥ नेत्रातुरस्यनेत्ररोगिणः ॥ १७ ॥ १८ ॥ सुहृल्लोभेनसुहृच्चिरकालस्निग्धइतिलोभोजिघृक्षायस्यतेन ॥ १९ ॥ रावणस्यदुष्टेनचक्षुषाकामोपहतनेत्रेणदृष्टां ॥ एवंचविषान्नवदग्राह्यामित्यर्थः ॥ २० ॥ २१ ॥

कृतबुद्धिनानिश्चितबुद्धिना ॥ अस्मदीयेषुयत्रकुत्रापितिष्ठेत्याह ॥ लक्ष्मणइत्यादि ॥ २२ ॥ यथावासुखं ॥ स्वमातृपितृकुलेवेत्यर्थः ॥ २३ ॥ सर्वलोकस्यममचत्वयिदत्तः संदेहोदुर्निवारइत्याह ॥ नहित्वामित्यादि ॥ २४ ॥ प्रियार्हश्रवणाप्रियश्रवणार्हेत्यर्थः ॥ गजेंद्रहस्ताभिहतावल्लरीयथाबाष्पंमुमोचेत्यर्थः ॥ २५ ॥ कतकः ॥ १०८ ॥ इतिरामाभिरामेवाल्मी०युद्धकांडसप्तदशाधिकशततमःसर्गः ॥ ११७ ॥ ॥ ५ ॥ ॥ ५ ॥ एवमिति ॥ १ ॥ जनेमहतिमहाजनसन्निधावित्यर्थः ॥ २ ॥

तदद्यव्याहृतंभद्रेमयैतत्कृतबुद्धिना ॥ लक्ष्मणेवाथभरतेकुरुबुद्धिंयथासुखं ॥ २२ ॥ शत्रुघ्नेवाथसुग्रीवेराक्षसेवाविभीषणे ॥ निवेशयमनःसीते यथावासुखमात्मनः ॥ २३ ॥ नहित्वांरावणोदृष्ट्वादिव्यरूपांमनोरमां ॥ मर्षयत्यचिरंसीतेस्वगृहेपर्यवस्थितां ॥ २४ ॥ ततःप्रियार्हश्रवणातदप्रियं प्रियादुपश्रुत्यचिरस्यमानिनी ॥ मुमोचबाष्पंरुदतीतदाभृशंगजेंद्रहस्ताभिहतेववल्लरी ॥ २५ ॥ इत्यार्षेश्रीमद्रा०वा०युद्ध०सप्तदशाधिकशततमःसर्गः ॥ ११७ ॥ ॥ ५ ॥ ॥ ५ ॥ एवमुक्तातुवैदेहीपरुषंरोमहर्षणं ॥ राघवेणसरोषेणश्रुत्वाप्रव्यथिताभवत् ॥ १ ॥ सा तदाऽश्रुतपूर्वंहिजनेमहतिमैथिली ॥ श्रुत्वाभर्तुर्वचोघोरंलज्जयावनताभवत् ॥ २ ॥ प्रविशंतीवगात्राणिस्वानिसाजनकात्मजा ॥ वाक्शरैस्तैः सशल्येवभृशमश्रूण्यवर्तयत् ॥ ३ ॥ ततोबाष्पपरिक्लिन्नंप्रमार्जंतीस्वमाननं ॥ शनैर्गद्गदयावाचाभर्तारमिदमब्रवीत् ॥ ४ ॥ किंमामसदृशंवाक्य मीदृशंश्रोत्रदारुणं ॥ रूक्षंश्रावयसेवीरप्राकृतःप्राकृतामिव ॥ ५ ॥ नतथास्मिमहाबाहोयथामामवगच्छसि ॥ प्रत्ययंगच्छमेस्वेनचारित्रेणैवते शपे ॥ ६ ॥ पृथक्स्त्रीणांप्रचारेणजातिंत्वंपरिशंकसे ॥ परित्यजैनांशंकांतुयदितेऽहंपरीक्षिता ॥ ७ ॥

॥ ३ ॥ ४ ॥ असदृशंत्वयावक्तुंमयाश्रोतुंचायोग्यं ॥ रूक्षंपरुषमतएवश्रोत्रदारुणंश्रवणकटु ॥ ५ ॥ यथात्वमवगच्छसिदुष्टेयमितितथानास्मि ॥ स्वेनचारित्रेणपातिव्रत्यलक्षणेन तेशपेशपथेनतवप्रत्ययंसंपादयिष्ये ॥ ततोमेप्रत्ययंगच्छ ॥ ६ ॥ पृथक्स्त्रीणांप्रचारेणचारित्रदर्शनेनहेतुनाजातिंस्त्रीजातिंपरिशंकसेदुष्टांमन्यसे ॥ इदमनुचितमितिशेषः ॥ य दितेत्वयाहंपरीक्षितातदेमांशंकांत्यज ॥ ७ ॥

ननुकातेपरीक्षारक्षोंगस्पृष्टायास्तत्राह ॥ यदहमिति ॥ विवशाऽस्वाधीनासतीगात्रसंस्पर्शंगतास्मिप्राप्तास्मि ॥ तत्रमेकामकारोनइच्छापूर्वकतान ॥ तत्रबलात्स्पर्शेदैवमेवापराध्यति अपराधंकारितवत् ॥ दैवमेवात्रकारणंनमेऽत्रापराधइतिभावः ॥ ८ ॥ स्वतोदोषजनकंकर्मतुमेनास्तीत्याह ॥ मदधीनमिति ॥ परैर्ग्रहीतुमशक्यमित्यर्थः ॥ पराधीनेषुपरैर्ग्रहीतुंशक्येषुदैवाधीनेषुच ॥ यस्याश्छायास्मितदधीनानिगात्राणि ॥ तयैतदर्थमेवैषांनिर्माणात् ॥ हृदयंतुतदीयमेवात्रापीतिभावः ॥ ९ ॥ सहयुगपत्संवृद्धोभावःपरस्परानुरागलक्षणस्तेनसंसर्गेणचिरकालसहवासेनचयद्यहंतेत्वयागुणवत्त्वेननविज्ञातातेनत्वदज्ञानेनहेतुनाहंशाश्वतंहताचिरकालंदुःखमग्राकृता ॥ १० ॥ अवलोककःअवलोकितुमन्वेष्टुमित्यर्थः ॥ तदा

यदहंगात्रसंस्पर्शंगतास्मिविवशाप्रभो॥ कामकारोनमेतत्रदैवंतत्रापराध्यति ॥ ८ ॥ मदधीनंतुयत्तन्मेहृदयंत्वयिवर्तते ॥ पराधीनेषुगात्रेषुकिंकरिष्याम्यनीश्वरी॥ ९ ॥ सहसंवृद्धभावेनसंसर्गेणचमानद ॥ यदितेहंनविज्ञाताहतातेनास्मिशाश्वतं ॥ १० ॥ प्रेषितस्तेमहावीरोहनुमानवलोककः ॥ लंकास्थाहंत्वयाराजन्किंतदानविसर्जिता ॥ ११ ॥ प्रत्यक्षंवानरस्यास्यतद्वाक्यसमनंतरं ॥ त्वयासंत्यक्तयावीरत्यक्तंस्याज्जीवितंमया॥ १२॥ नवृथातेश्रमोयंस्यात्संशयेन्यस्यजीवितं ॥ सुहृज्जनपरिक्लेशोनचायंविफलस्तव ॥ १३ ॥ त्वयातुनृपशार्दूलरोषमेवानुवर्तता ॥ लघुनेवमनुष्येण स्त्रीत्वमेवपुरस्कृतं ॥ १४ ॥ अपदेशोमेजनकान्नोत्पत्तिर्वसुधातलात् ॥ ममवृत्तंचवृत्तज्ञबहुतेनपुरस्कृतं ॥ १५ ॥ नप्रमाणीकृतःपाणिर्बाल्येममनिपीडितः ॥ ममभक्तिश्चशीलंचसर्वंतेपृष्ठतःकृतं ॥ १६ ॥ इतिब्रुवंतीरुदतीबाष्पगद्गदभाषिणी ॥ उवाचलक्ष्मणंसीतादीनंध्यानपरायणं ॥ १७ ॥

किंनत्वयाविसर्जितापुनरंगीकाराभावंकिमितिनश्राविता ॥ ११ ॥ तदोक्तौकोविशेषस्तत्राह ॥ प्रत्यक्षमिति ॥ एवंचतदैवजीवत्यागेएतावत्पर्यंतंमहतीत्वद्वियोगव्यथानस्यादिति भावः ॥ १२ ॥ जीवितंसंशयेन्यस्ययुद्धेजयस्यसंदिग्धत्वात्संशयेप्रतिष्ठाप्ययोयंवृथाश्रमःकृतःसनकर्तव्यःस्यात् ॥ तथाविफलःसुहृज्जनपरिक्लेशश्चनकर्तव्योभवेत् ॥ १३ ॥ स्त्रीत्वमेवप्राकृतसाधारणस्त्रीजातिरेवपुरस्कृतंचिंतिता ॥ १४ ॥ मेऽपदेशोवैदेहीत्यादिव्यवहारोजनकाज्जनकयज्ञभूमिसंबंधमात्रात् ॥ नोत्पत्तिर्जनकादित्यनुकर्षः ॥ कुतस्तर्हिसातत्राह ॥ वसुधातलात् ॥ एवंमनुष्ययोन्यनुत्पत्तिरप्राकृतस्त्रीत्वोपपादिकोक्ता ॥ तथामेबहुमानार्हंवृत्तंचारित्रंचतेत्वयानपुरस्कृतंअपरित्यागेहेतुत्वेननविचारितं ॥ १५ ॥ किंचबाल्ये कृतंधर्मप्रजोद्देश्यकंपाणिग्रहणमपित्वयापरित्यागेनप्रमाणीकृतं ॥ १६ ॥ १७ ॥

॥१८॥ गुणैरप्रीतेनभर्त्राजनसंसदित्यक्तायायागतिःक्षमातांगंतिगंतुंहव्यवाहनंप्रवेक्ष्ये ॥ अप्रीतस्यगुणैर्भर्तुरितिपाठांतरं ॥ तत्रापिशेषेषष्ठी ॥१९॥२०॥ मनश्छंदंमनोभिप्रायं ॥ आकारसूचितंभ्रूभंगाद्याकारसूचितं ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ राघवःशुद्धचारित्रामदुष्टामेवमांयदिदुष्टांजानाति ॥ अहंतथाचेत्अदुष्टाचेत्पावकोमांसर्वतःपातु ॥ केशांबरा

चितांमेकुरुसौमित्रेव्यसनस्यास्यभेषजं॥ मिथ्यापवादोपहतानाहंजीवितुमुत्सहे॥ १८॥ अप्रीतेनगुणैर्भर्त्रात्यक्तायाजनसंसदि ॥ याक्षमामेगतिर्गंतुंप्रवेक्ष्येहव्यवाहनं॥ १९॥ एवमुक्तस्तुवैदेह्यालक्ष्मणःपरवीरहा॥ अमर्षवशमापन्नोराघवंसमुदैक्षत॥ २०॥ सविज्ञायमनश्छंदंरामस्याकारसूचितं॥ चितांचकारसौमित्रिर्मतेरामस्यवीर्यवान्॥ २१ ॥ नहिरामंतदाकश्चित्कालांतकयमोपमं॥ अनुनेतुमथोवक्तुंद्रष्टुंवाप्यशकत्सुहृत्॥ २२ ॥ अधोमुखंस्थितंरामंततःकृत्वाप्रदक्षिणं॥ उपावर्ततवैदेहीदीप्यमानंहुताशनं॥ २३॥ प्रणम्यदैवतेभ्यश्चब्राह्मणेभ्यश्चमैथिली॥ बद्धांजलिपुटाचेदमुवाचाग्निसमीपतः ॥ २४॥ यथामेहृदयंनित्यंनापसर्पतिराघवात्॥ तथालोकस्यसाक्षीमांसर्वतःपातुपावकः ॥ २५॥ यथामांशुद्धचारित्रांदुष्टांजानातिराघवः॥ तथालोकस्यसाक्षीमांसर्वतःपातुपावकः ॥ २६॥ एवमुक्त्वातुवैदेहीपरिक्रम्यहुताशनं॥ विवेशज्वलनंदीप्तंनिःशंकेनांतरात्मना॥ २७॥ जनश्चसुमहांस्तत्रबालवृद्धःसमाकुलः॥ ददर्शमैथिलींदीप्तांप्रविशंतींहुताशनं॥ २८॥ सातप्तनवहेमाभातप्तकांचनभूषणा॥ पपातज्वलनंदीप्तंसर्वलोकस्यसन्निधौ॥ २९ ॥ ददृशुस्तांविशालाक्षींपतंतींहव्यवाहनं ॥ सीतांसर्वाणिरूपाणिरुक्मवेदिनिभांतदा ॥ ॥ ३० ॥ ददृशुस्तांमहाभागांप्रविशंतींहुताशनं॥ ऋषयोदेवगंधर्वायज्ञेपूर्णाहुतीमिव॥ ३१॥ प्रचुक्रुशुःस्त्रियःसर्वास्तांदृष्ट्वाहव्यवाहने॥ पतंतींसंस्कृतांमंत्रैर्वसोर्धारामिवाध्वरे॥ ३२॥ ददृशुस्तांत्रयोलोकादेवगंधर्वदानवाः॥ शप्तांपतंतींनिरयेत्रिदिवाद्देवतामिव॥ ३३॥

दिकमपिमाधाक्षीदित्यर्थः ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ सातप्तेत्यादि ॥ एतदर्थमेवस्नातायाअलंकारयुतायाआनयनंकारितं ॥ २९ ॥ सर्वाणिरूपाणिसर्वाणिभूतानि ॥ सर्वाणिरूपाणिविजित्यधीरइत्यादौतद्बोधकतयाप्रसिद्धोरूपशब्दः ॥ ३० ॥ ३१ ॥ वसोर्धारांसंततांघृतधारां ॥ ३२ ॥ शप्तांशापंप्राप्तामतएवत्रिदिवान्निरयेमनुष्ययोन्यादौपतंतीं ॥ ३३ ॥

अद्भुतोपमःआश्वर्यमित्युपमाज्ञानंयत्प्रवृत्तौसः ॥ ३४ ॥ कतक० ॥ १०९ ॥ इतिरामाभिरा०वा० यु०अष्टादशाधिकशततमःसर्गः ॥ ११८ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥
ततोहीति ॥ एवंवदतांहाहेतिवदतांसर्वेषामार्तागिरःश्रुत्वाततोहितततएवदुर्मनाःखिन्नचित्तोरामोबाष्पव्याकुललोचनःप्राकृतस्त्रीवत्सीताएतदनर्हैतितद्वियोगतोबाष्पव्याकुललोचनो भूत्वामुहूर्तंदध्यौकिमुक्तंकिंकृतंकिंचातःपरंकर्तव्यमितिचिंतापरोबभूव ॥ १ ॥ अत्रावसरेदिक्पालसहितोरुद्रोहिरण्यगर्भश्वरामानुग्रहायसमागताइत्याह ॥ ततइत्यादि ॥ २ ॥ षडर्धनयनःश्रीमान् ॥ षडर्धनयनस्त्रिनेत्रइत्यर्थः ॥ सर्वलोकस्यब्रह्मलोकपर्यंतंसर्वलोकवर्तिपदार्थानांस्रष्टा ॥ ब्रह्मविदांचतुर्मुखप्रजापतिविष्णुदेवराजादिदिक्पालवसिष्ठाद्यृषितत्सं

तस्यामग्निंविशंत्यांतुहाहेतिविपुलःस्वनः ॥ रक्षसांवानराणांचसंबभूवाद्भुतोपमः ॥ ३४ ॥ इत्यार्षेश्रीम०वाल्मी०आदिका०युद्ध०अष्टादशाधिकशततमःसर्गः ॥ ११८ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ततोहिदुर्मनारामःश्रुत्वैवंवदतांगिरः ॥ दध्यौमुहूर्तंधर्मात्माबाष्पव्याकुललोचनः ॥ १ ॥ ततोवैश्रवणोराजायमश्वपितृभिःसह ॥ सहस्राक्षश्वदेवेशोवरुणश्वजलेश्वरः ॥ २ ॥ षडर्धनयनःश्रीमान्महादेवोवृषध्वजः ॥ कर्तासर्वस्यलोकस्यब्रह्माब्रह्मविदांवरः ॥ ३ ॥ एतेसर्वेसमागम्यविमानैःसूर्यसन्निभैः ॥ आगम्यनगरींलंकामभिजग्मुश्वराघवं ॥ ४ ॥ ततःसहस्ताभरणान्प्रगृह्यविपुलान्भुजान् ॥ अब्रुवंस्त्रिदशश्रेष्ठाराघवंप्रांजलिंस्थितं ॥ ५ ॥ कर्तासर्वस्यलोकस्यश्रेष्ठोज्ञानविदांविभुः ॥ उपेक्षसेकथंसीतांपतंतींहव्यवाहने ॥ कथंदेवगणश्रेष्ठमात्मानंनावबुध्यसे ॥ ६ ॥ ऋतधामावसुःपूर्ववसूनांचप्रजापतिः ॥ त्रयाणामपिलोकानामादिकर्तास्वयंप्रभुः ॥ ७ ॥

तानजब्राह्मणाब्रह्मविदस्तेषांवरोज्येष्ठोहिरण्यगर्भः ॥ योवैब्रह्माणंविदधातिपूर्वंयोवैवेदांश्वप्रहिणोतितस्मैइतिश्रुतेर्हिरण्यगर्भःसमवर्ततताग्रेइतिश्रुतेश्व ॥ ३ ॥ एतेसर्वैविमानैर्लंकामागत्य राघवमभिजग्मुः ॥ ४ ॥ प्रगृह्यउद्यम्य ॥ भारतेत्वग्निप्रवेशंसीतायाअनुक्त्वारामस्यचारित्रसंदेहेसीतादुःखंदृष्ट्वावाय्वग्निवरुणाद्युक्त्यैवसीतांगीकारउक्तस्तत्रानुक्तोप्यग्निप्रवेशोमध्येद्रष्टव्यइत्याहुः ॥ पाद्मेतु ॥ सातेनगर्हितासाध्वीविवेशज्वलनंतदेत्युक्तं ॥ ५ ॥ कर्तासर्वस्येति ॥ मनुष्यदेहेराघवेसर्वलोककर्तृत्वाद्युक्तिर्मूलस्वरूपाभिप्रायेण ॥ ज्ञानविदांऔपनिषदज्ञानवतां ॥ देवगणाइंद्रादयस्तेषांश्रेष्ठं ॥ विष्णुमुखावैदेवाइतिश्रुतेः ॥ ६ ॥ ऋतधामेत्यादिश्लोकत्रयंकतकासंमतं ॥ तीर्थस्त्वेवंव्याचष्टे ॥ पूर्वंपूर्वस्मिन्कल्पेस्रष्टेःपूर्वंवावसूनांमध्येऋतधामानामवसुः ॥ आदिकर्ताअंडांडाधिपतिरूपादिसृष्टिकर्ता ॥ स्वयंप्रभुःइतरानियम्यः ॥ ७ ॥

अष्टमोरुद्रोमहादेवः ॥ साध्यानामपिपंचमःवीर्यवान्नामा ॥ विराड्रूपंवर्णयति ॥ अश्विनौचेत्यादि ॥ ८ ॥ अंतेचादौचेत्यनेनसर्वभूततत्वंत्वमेवेतिसूचितं ॥ ९ ॥ लोकपालैरिंद्रादि
ब्रह्मांतैःपूर्वोक्तैः ॥ लोकस्यभूलोकस्येदानींसाक्षात्स्वामीराघवोरघुकुलजः ॥ १० ॥ अथब्रह्मानुमहादेवब्रह्मविद्यौन्मुख्यस्यश्रुत्यादिसिद्धतयातदौन्मुख्यस्यात्मानंनावबुध्यसेइतिब्रह्म
णैवकृतत्वात्तज्जिज्ञासुरिवस्वीयानांस्वस्वरूपबोधनायब्रह्माणंगुरुमज्ञइवोपासददित्याहात्मानमिति ॥ अहमात्मानमात्मस्वरूपंसामान्यतोहंत्वेनप्रतीयमानंदशरथपुत्रंरामनामकंमनुष्य
जातीयंपिंडमेवमन्येनतुततोतिरिक्तंकिंचिद्वेद्मि ॥ भवद्भिरप्युक्तंस्वात्मानंनावबुध्यसेइति ॥ एवंचसोहमेवंभूताहंबुद्धिमान्यश्चपरमार्थतोयत्तत्त्वोयतश्चयत्प्रकृतिकश्चतत्सर्वंभगवान्सर्व
ज्ञःपरमगुरुर्मेमह्यमज्ञायजिज्ञासवेब्रवीतूपदिशतु ॥ अयमेवब्रह्मविद्योपदेशमार्गःसर्वत्रश्रुतिस्मृतिषुप्रसिद्धः ॥ ११ ॥ इतिब्रुवाणंजिज्ञासवेमह्यंब्रवीत्वितिब्रुवाणं ॥ वाक्यंदेहदेहितत्त्वोप

रुद्राणामष्टमोरुद्रःसाध्यानामपिपंचमः॥ अश्विनौचापिकर्णौतेसूर्याचंद्रमसौदृशौ ॥ ८ ॥ अंतेचादौचमध्येचदृश्यसेचपरंतप ॥ उपेक्षसेचवैदेहीं
मानुषःप्राकृतोयथा॥ ९ ॥ इत्युक्तोलोकपालैस्तैःस्वामीलोकस्यराघवः॥ अब्रवीत्त्रिदशश्रेष्ठान्रामोधर्मभृतांवरः॥ १० ॥ आत्मानंमानुषंमन्येरा
मंदशरथात्मजं॥ सोहंयश्चयतश्चाहंभगवांस्तद्ब्रवीतुमे ॥ ११ ॥ इतिब्रुवाणंकाकुत्स्थंब्रह्माब्रह्मविदांवरः ॥ अब्रवीच्छृणुमेवाक्यंसत्यंसत्यपराक्र
म॥ १२ ॥ भवान्नारायणोदेवःश्रीमांश्चक्रायुधःप्रभुः ॥ एकशृंगोवराहस्त्वंभूतभव्यसपत्नजित् ॥ १३ ॥ अक्षरंब्रह्मसत्यंचमध्येचांतेचराघव ॥
लोकानांत्वंपरोधर्मोविष्वक्सेनश्चतुर्भुजः॥ १४ ॥

देशरूपं ॥ १२ ॥ नारंजीवसमूहोऽयनंस्थानंयस्यसविराड्रूपोनारायणपदवाच्योयःसत्वमसि ॥ देवःस्वप्रकाशः ॥ विराट्चिह्नान्याह ॥ चक्रेति ॥ इदंशंखगदादेरप्युपलक्षणं ॥ ए
कशृंगोवराहएकदंष्ट्रोधरणीवराहः ॥ अयंविराड्विष्णुमूर्तेर्भेदः ॥ भूतभव्यसपत्नजिद्भूतभव्यकालरूपोयःसपत्नोजनिमृतिहेतुत्वात्तंजयतिसः ॥ नित्यइतियावत् ॥ १३ ॥ तदेवाह ॥
अक्षरमिति ॥ यदक्षरंमध्येचांतेचादादौच ॥ सत्यमप्रच्युतस्वरूपंतत्त्वं ॥ यद्ब्रह्मतदेवत्वमसीतिशेषः ॥ लोकानांधर्माधिकृतप्राणिनांत्वमेवपरमोधर्मः ॥ यज्ञोवैविष्णुरित्यादिश्रुतेरश्वमे
धांतधर्मस्त्वमेव ॥ विष्वंचःसर्वगताःसेनानियामकगणायस्य ॥ चतुर्भुजःशत्रुनिरसनदक्षभुजचतुष्टयवान् ॥ १४ ॥

शार्ङ्गधन्वाकालरूपंशार्ङ्गंधनुर्यस्य ॥ हृषीकेशइति ॥ हृषीकाणामिंद्रियाणामीशोनियंता ॥ पुरुषइति ॥ पुरूणिफलानिसनोतिददातिसपुरुषः ॥ पुरुहृदयपुंडरीकेशेतइतिवापूर्णत्वाद्वापुरुषः ॥ तेनेदंपूर्णंपुरुषेणसर्वमितिश्रुतेः॥पुरुषोत्तमःयस्मात्क्षरमतीतोहमक्षरादपिचोत्तमः ॥ अतोस्मिलोकेवेदेचप्रथितःपुरुषोत्तमइतिस्मृतेः ॥ अजितःपाप्मनाऽरिभिश्चाजितः॥ खड्गधृक्विद्याख्यनंदकखड्गधृक् ॥ विष्णुःसर्वव्यापकः ॥ कृष्णस्तद्वर्णः ॥ बृहद्बलइति ॥ अशेषब्रह्मांडस्यलीलाकंदुकवद्धारणक्षमबृहद्बलः ॥ १५॥सेनानीराजसेनापतिश्च ॥ ग्रामणी मैत्री ॥ सर्वंजगत्त्वमेव ॥ बुद्धिर्निश्चयात्मिका ॥ क्षमाभक्तापराधसहिष्णुता ॥ दमइंद्रियनिग्रहः ॥ तद्धर्मकत्वात्तदात्मत्वव्यपदेशः ॥ प्रभवाप्ययौसृष्टिप्रलयौतत्कारणत्वात्तद्यपदेशः॥ उपेंद्रादयस्तवैवमूर्तिभेदाः ॥ १६ ॥ प्रजापतिरिंद्रमसृजतेत्युक्तेरिंद्रःकर्मसृष्टिर्यस्यसइंद्रकर्मा ॥ महेंद्रःसकलेशिता ॥ पद्मंवैराजंनाभौयस्यसः ॥ रणांतकृत्रणेशत्रूणांनाशकर्ता ॥

शार्ङ्गधन्वाहृषीकेशःपुरुषःपुरुषोत्तमः॥ अजितःखड्गधृग्विष्णुःकृष्णश्चैवबृहद्बलः॥ १५ ॥ सेनानीर्ग्रामणीःसर्वंत्वंबुद्धिस्त्वंक्षमादमः ॥ प्रभवश्चाप्ययश्चत्वमुपेंद्रोमधुसूदनः ॥ १६॥ इंद्रकर्मामहेंद्रस्त्वंपद्मनाभोरणांतकृत्॥ शरण्यंशरणंचत्वामाहुर्दिव्यामहर्षयः ॥ १७॥ सहस्रशृंगोवेदात्माशतशीर्षोमहर्षभः॥ त्वंत्रयाणांहिलोकानामादिकर्तास्वयंप्रभुः ॥ १८ ॥ सिद्धानामपिसाध्यानामाश्रयश्चासिपूर्वजः ॥ त्वंयज्ञस्त्वंवषट्कारस्त्वमोंकारःपरात्परः॥ १९ ॥ प्रभवंनिधनंचापिनोविदुःकोभवानिति॥ दृश्यसेसर्वभूतेषुगोषुचब्राह्मणेषुच॥ २० ॥ दिक्षुसर्वासुगगनेपर्वतेषुनदीषुच॥ सहस्रचरणःश्रीमान्शतशीर्षःसहस्रदृक्॥ २१ ॥ त्वंधारयसिभूतानिपृथिवींसर्वपर्वतान्॥ अंतेपृथिव्याःसलिलेदृश्यसेत्वंमहोरगः ॥ २२ ॥

शरण्यंशरणत्वेनप्राप्यं ॥ शरणंरक्षकंचत्वामेवाहुः॥ परित्राणायसाधूनामित्युक्तेः ॥ १७ ॥ सहस्रशृंगोऽनेकशाखामयशृंगवान् ॥ वेदात्मावेदस्वरूपःशतशीर्षोऽनेकविधिमयशिरोयुक्तः ॥ महर्षभःश्रेष्ठतमः ॥ शिशुमारप्रजापतिरूपइत्यर्थइतिकतकः ॥ त्रयाणांलोकानां ॥ सर्वप्रजानामित्यर्थः ॥ स्वयंप्रभुःअनन्यप्रेर्यः ॥ १८ ॥ सिद्धानामारूढानांसाध्यानामारुरुक्षूणामाश्रयःप्राप्यःपूर्वजश्चासि ॥ अहमस्मिप्रथमजाऋतस्येत्यादिश्रुतेः ॥ १९ ॥ तवप्रभावाद्यपिनजानंतिकोभवानितिचेदंतयानजानंति ॥ सार्वात्म्येनस्तौति ॥ दृश्यसइति ॥ सर्वभूतेषुगोष्वित्यादि॥उत्तमचेतनेष्वपीत्यर्थः ॥दृश्यसेंऽतर्यामितयाश्रूयसे ॥ २० ॥ अत्यंतमचेतनेष्वपित्वमंतर्यामीत्याह ॥ दिक्ष्विति ॥२१ ॥ त्वमेवसहस्रचरणत्वादिविशिष्टानंतरूपोभूत्वापृथिव्यादींस्तद्वर्तिभूतानिचधारयसि ॥ तथांतेअहरंतेपृथिव्याउपरिवर्तिनिसलिलेत्वंमहोरगशयनोदृश्यसे ॥ एवंचपृथिव्याअधउपरिचप्रतिष्ठितस्वशक्तिस्त्वमित्युक्तं ॥ २२ ॥

हेरामत्रीन्लोकान्धारयन् ॥ त्वंविराट्नारायणोसीत्यर्थः ॥ एतेनयतश्चाहमुत्पन्नइतिप्रश्नस्योत्तरंदत्तं ॥ एवंदेहत्वमुपदिश्यदेहित्वमुपदिशति ॥ अहंतेहृदयमिति ॥ हेरामतेरामोपग्रहस्यतवहृदयंसर्वाधारभूतमांतरंत्वदात्मतत्त्वमहमेवज्ञानस्वरूपः ॥ महाकाशइवघटाकाशस्य ॥ तवजिह्वामन्निर्मितावाग्देवीसरस्वती ॥ २३ ॥ देवाइंद्रियदेवादिग्वातार्कादयस्तवगात्रेषुश्रोत्रादिषुब्रह्मणामयानिर्मिताः ॥ रोमाणिचनिर्मितान्योषधिवनस्पत्यादिनेतिशेषः ॥ निमेषोन्मेषौचरात्रिदिवसत्वेनप्रसिद्धौ ॥ २४ ॥ संस्काराःसंस्क्रियंतेबोध्यंतएभिर्लोकाइतिसंस्काराःप्रवृत्तिनिवृत्तिबोधकाः ॥ नैतदस्तीति ॥ त्वयाविनायदस्तितत्किमपिनेत्यर्थः ॥ कार्यकारणरूपंसर्वंजगत्तेशरीरं ॥ स्थैर्यमशेषप्रजानित्यधारणसामर्थ्यं ॥ वसुधातलंभूतत्त्वमेव ॥ २५ ॥ तेकोपोग्निः ॥ तेप्रसादःसोमः ॥ त्वयावामनात्मनावतीर्णेनपुरापूर्वंत्रिभिर्विक्रमैस्त्रयोलोकाभूर्भुवःस्वःस्वरूपाःक्रांताः ॥ २६ ॥ बलिंबध्वामहेंद्रश्चराजाकृतः ॥

त्रीन्लोकान्धारयन्रामदेवगंधर्वदानवान् ॥ अहंतेहृदयंरामजिह्वादेवीसरस्वती ॥ २३ ॥ देवारोमाणिगात्रेषुब्रह्मणानिर्मिताःप्रभो ॥ निमेषस्तेस्मृतारात्रिरुन्मेषोदिवसस्तथा ॥ २४ ॥ संस्कारास्त्वभवन्वेदानैतदस्तित्वयाविना ॥ जगत्सर्वंशरीरंतेस्थैर्यंतेवसुधातलं ॥ २५ ॥ अग्निःकोपःप्रसादस्तेसोमःश्रीवत्सलक्षणः ॥ त्वयालोकास्त्रयःक्रांताःपुरास्वैर्विक्रमैस्त्रिभिः ॥ २६ ॥ महेंद्रश्चकृतोराजाबलिंबध्वासुदारुणं ॥ सीतालक्ष्मीर्भवान्विष्णुर्देवःकृष्णःप्रजापतिः ॥ २७ ॥ वधार्थंरावणस्येहप्रविष्टोमानुषींतनुं ॥ तदिदंनस्त्वयाकार्यंकृतंधर्मभृतांवर ॥ २८ ॥ निहतोरावणोरामप्रहृष्टोदिवमाक्रम ॥ अमोघंदेववीर्यंतेनतेमोघाःपराक्रमाः ॥ २९ ॥ अमोघंदर्शनंरामअमोघस्तवसंस्तवः ॥ अमोघास्तेभविष्यंतिभक्तिमंतोनराभुवि ॥ ३० ॥

सीतालक्ष्मीःप्रसिद्धविष्णुपत्न्यभिन्नतत्त्वत्वात् ॥ योविष्णुःसभवान्देवःप्रकाशरूपः ॥ कृष्णःकृष्णवर्णः ॥ प्रजापतिस्तदभिन्नतत्त्वः ॥ २७ ॥ सएवत्वंरावणस्यवधायमानुषींतनुंप्रविष्टोसि ॥ माययेतिशेषः ॥ एवंतत्त्वेनत्वयातदिदंरावणवधरूपंनःसर्वेषांदेवानांकार्यंकृतं ॥ २८ ॥ अथवृत्तानुष्ठानानुवादपूर्वंवर्तिष्यमाणकर्तव्यमाह ॥ निहतइति ॥ रावणोनिहतः ॥ एवंचावतारकार्यंनिवृत्तमतःपरंमहाराज्येनकिंचित्कालंप्रहृष्टःसन्दिवंपरनाकाख्यंब्रह्मलोकमाक्रमप्राप्नुहि ॥ एवंसिद्धकार्यत्वात्तेवीर्यंबलममोघंतन्मूलाःपराक्रमाश्चनमोघाननिष्फलाअपितुसफलाएवेत्यर्थः ॥ २९ ॥ अथरामस्यसर्वोपास्यत्वंसर्वाभीष्टसिद्धिप्रदत्वंचाहामोघमिति ॥ हेरामतेदर्शनमेवंमूर्तेस्तेदर्शनंसुग्रीवादीनाममोघं ॥ एवंकालांतरेश्रुत्वाचित्ततद्दृष्टॄणामप्यमोघंऐहिकामुष्मिकसकलफलसाधनं ॥ तवसंस्तवोरामनारायणेत्येवंरूपोऽमोघःसकलेष्टदः ॥ येचत्वयिभक्तिमंतःसोहमेवेतिगौणवृत्त्यात्वदुपासकास्त्वाहमितिवोपासकास्तेप्यमोघंसंसारमार्गमतिक्रांताःसत्यसंकल्पत्वादिमंतःसंतोमल्लोकप्राप्तिरूपामोघफलाभविष्यंति ॥ किंपुनर्येसर्वात्मनात्वदभेदध्यानवंतइत्यर्थः ॥ ३० ॥

उक्तमर्थमुपसंहरतिदार्ढ्याय ॥ येत्वामिति ॥ ३१ ॥ इदानींतत्परैतत्स्तोत्रपाठफलमुपदिशति ॥ इममिति ॥ ऋषिर्वेदस्तदुक्तसगुणनिर्गुणब्रह्मविद्याप्रतिपादकत्वादार्षःसचासौस्तवश्चेत्यार्षस्तवस्तं ॥ अतएवदिव्यं ॥ पुरातनंपुरावृत्तप्रतिपादकं ॥ इतिहासंअनादिसिद्धपुरातनब्रह्मविद्याप्रतिपादकत्वात् ॥ एवंभूतंब्रह्मविद्यास्तवंयेकीर्तयिष्यंतितेषांपराभवःपरैरिहामुत्रलोकशत्रुभिःपुत्रदारादिभिःपापैश्चाभिभवआक्रमणंनास्तिनभविष्यतिच ॥ ३२ ॥ कतक० ॥ ११० ॥ इतिश्रीरामाभिरा०वा०यु०एकोनविंशाधिकशततमःसर्गः ॥ ११९ ॥ ॥ ६ ॥

एतदिति ॥ पितामहसमीरितंशुभंपरमशोभनंनिजब्रह्मत्वप्रतिपादकंवाक्यंश्रुत्वाध्यात्वाचप्रसन्नतयावस्थानकालेइतिशेषः ॥ अंकेनादाय ॥ रयिंचपुत्रांश्चादादग्निर्मह्यमितिश्रुत्यर्थम

येत्वांदेवंध्रुवंभक्ताःपुराणंपुरुषोत्तमं ॥ प्राप्नुवंतितथाकामानिहलोकेपरत्रच ॥ ३१ ॥ इममार्षस्तवंदिव्यमितिहासंपुरातनं ॥ येनराःकीर्तयिष्यंति नास्तितेषांपराभवः ॥ ३२ ॥ इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवा०आदि०युद्धकांडेएकोनविंशाधिकशततमःसर्गः ॥ ११९ ॥ ॥ ६ ॥ ॥ ६ ॥

एतच्छ्रुत्वाशुभंवाक्यंपितामहसमीरितं ॥ अंकेनादायवैदेहीमुत्पपातविभावसुः ॥ १ ॥ विधूयाथचितांतांतुवैदेहींहव्यवाहनः ॥ उत्तस्थौमूर्तिमानाशुगृहीत्वाजनकात्मजां ॥ २ ॥ तरुणादित्यसंकाशांतप्तकांचनभूषणां ॥ रक्तांबरधरांबालांनीलकुंचितमूर्धजां ॥ ३ ॥ अक्लिष्टमाल्याभरणांतथारूपामनिंदितां ॥ ददौरामायवैदेहीमंकेकृत्वाविभावसुः ॥ ४ ॥ अब्रवीत्तुतदारामंसाक्षीलोकस्यपावकः ॥ एषातेरामवैदेहीपापमस्यांनविद्यते ॥ ५ ॥ नैववाचानमनसानैवबुद्ध्यानचक्षुषा ॥ सुवृत्तावृत्तशौटीर्यंनत्वामत्यचरच्छुभा ॥ ६ ॥ रावणेनापनीतैषावीर्योत्सिक्तेनरक्षसा ॥ त्वयाविरहितादीनाविवशानिर्जनेसती ॥ ७ ॥ रुद्धाचांतःपुरेगुप्तात्वच्चित्तात्वत्परायणा ॥ रक्षिताराक्षसीभिश्चघोराभिर्घोरबुद्धिभिः ॥ ८ ॥

परोक्षमेवसंपादयन्निित्यर्थः ॥ १ ॥ मूर्तिमान्स्रुक्स्रुवादिचिह्ननिजमूर्तियुक्तः ॥ २ ॥ ३ ॥ अक्लिष्टेति ॥ अग्निसंबंधेपीतिशेषः ॥ तथारूपांपूर्वानुभूतशोभायुक्तां ॥ ४ ॥ तदादानसमये ॥ लोकस्यमनोवाक्कायैर्लौकिककृतपुण्यपापकर्मणःसाक्षीसाक्षाद्द्रष्टा ॥ सर्वदेहांतर्वैश्वानरात्मनानित्यप्रतिष्ठितत्वादितिभावः ॥ एषायामयिरावणहरणकालेप्रविष्टासैव ॥ एवंहिकूर्मपुराणानुसारेणव्याख्यातं ॥ तच्चप्राङ्निरूपितं ॥ पापंरावणस्पर्शरूपमपि ॥ ५ ॥ सुवृत्तावृत्तशौटीर्यत्वांमनआदिभिःप्रत्येकंसमुदितैश्चनात्यचरत् ॥ ६ ॥ एषायाइदानींमयिप्रविष्टा ॥ ७ ॥ रुद्धानिरुद्धस्वच्छंदगमनादिव्यवहारा ॥ गुप्तापरिहृतस्वजनदर्शना ॥ त्वच्चित्तात्वयिचित्तंयस्याःसा ॥ अतएवत्वत्परायणात्वद्गतिः ॥ ८ ॥

तद्रक्षोनाचिंतयतनागणयत ॥ तत्रहेतुरंतरात्मनस्त्वद्गतत्वं ॥ एवंचयत्प्रतिबिंबस्याप्येवंव्यवस्थातर्हिबिंबस्यशुद्धत्वंकिंवक्तव्यमितिध्वनिः ॥ ९॥ विशुद्धभावांविशुद्धांतरां ॥ अतएवनिष्पापां ॥ नकिंचिदिति ॥ मन्नियोगानंतरंप्रतियाम्नानवेतिसंदेहोनग्रह्णामीतिनिषेधश्चनकर्तव्यइत्यर्थः ॥ कुतएवंतत्राहाज्ञापयामितेइति ॥ एवमुक्तिस्तुरामेणस्वस्वरूपाज्ञाननटनात्तदनुसारेणरुद्रमूर्तेर्भगवतोऽग्नेरपीतिमंतव्यं ॥ १० ॥ दध्यौकिमिहोचितंवक्तव्यमितिध्यातवानितिशेषः ॥ ११ ॥ १२ ॥ पावनं ॥ स्वार्थण्यंताद्भावेल्युट् ॥ शुद्धिमित्यर्थः ॥ जानकीमविशोध्ययाहिणंमां ॥ रावणांतःपुरेदीर्घकालोषितांतांदशरथात्मजोयद्गृहीतवान्तत्सकामात्माकामपरतंत्रचित्तःबालिशोभूलोकव्यवहारापरिज्ञोयतोतइतिलोकोमांवक्ष्यति ॥ ततःशुध्यर्थमग्निप्रवेशोमयानुमतइतिशेषः ॥ १४ ॥इयंशुद्धेतिहृदयेजानाम्येवेत्याहानन्येति ॥ मच्चित्तपरिरक्षिणींमद्गतचित्तत्वेनात्मनोदोषपरिरक्षणशीलां ॥ १५ ॥ स्वेनतेजसापातिव्रत्येन ॥ १६ ॥ प्रधर्षयितुंनशक्तः ॥ अतएवाप्राप्यांअशक्यग्रहां ॥ तत्रनिदर्शनंदीप्तामिति ॥ १७ ॥ वैक्लव्यंकातर्यपीडां ॥ अनन्याहीति ॥ अर्धोवाएषआत्मनोयत्पत्नीतिश्रुतेःशक्तिशक्तिमतोरभेदाच्च ॥ अनेनाग्निदत्तायारावणस्पर्शाद्यभावःस्पष्टमेवोक्तः ॥ १८ ॥ १९ ॥

प्रलोभ्यमानाविविधंतर्ज्यमानाचमैथिली ॥ नाचिंतयततद्रक्षस्त्वद्गतेनांतरात्मना ॥ ९ ॥ विशुद्धभावांनिष्पापांप्रतिगृह्णीष्वमैथिलीं ॥ नकिंचिदभिधातव्याअहमाज्ञापयामिते ॥ १० ॥ ततःप्रीतमनारामःश्रुत्वैवंवदतांवरः ॥ दध्यौमुहूर्तंधर्मात्माहर्षव्याकुललोचनः ॥ ११ ॥ एवमुक्तोमहातेजाधृतिमानुरुविक्रमः ॥ उवाचत्रिदशश्रेष्ठंरामोधर्मभृतांवरः ॥ १२ ॥ अवश्यंचापिलोकेषुसीतापावनमर्हति ॥ दीर्घकालोषिताहीयंरावणांतःपुरेशुभा ॥ १३ ॥ बालिशोबतकामात्मारामोदशरथात्मजः ॥ इतिवक्ष्यतिमांलोकोजानकीमविशोध्यहि ॥ १४ ॥ अनन्यहृदयांसीतांमच्चित्तपरिरक्षिणीं ॥ अहमप्यवगच्छामिमैथिलींजनकात्मजां ॥ १५ ॥ इमामपिविशालाक्षींरक्षितांस्वेनतेजसा ॥ रावणोनातिवर्तेतवेलामिवमहोदधिः ॥ १६ ॥ नचशक्तःसुदुष्टात्मामनसापिहिमैथिलीं ॥ प्रधर्षयितुमप्राप्यांदीप्तामग्निशिखामिव ॥ १७ ॥ नेयमर्हतिवैक्लव्यंरावणांतःपुरेसती ॥ अनन्याहिमयासीताभास्करस्यप्रभायथा ॥ १८ ॥ विशुद्धात्रिषुलोकेषुमैथिलीजनकात्मजा ॥ नविहातुंमयाशक्याकीर्तिरात्मवतायथा ॥ १९ ॥

सर्वेषांवोवचःसीताग्रहणविषयंमेहितंमयाऽवश्यंकार्यंकर्तुंयोग्यं ॥ स्निग्धानांमयिस्नेहवतां ॥ लोकमान्यानामशेषजगत्पूज्यानां ॥ एवंपूर्वोक्तप्रकारेणहितंवदतां ॥ २० ॥ २१ ॥ क
तक० ॥ १११ ॥ इतिरामाभि०वा०युद्ध०विंशोत्तरशततमःसर्गः ॥ १२० ॥ ॥ ७ ॥ एतद्वाक्यंश्रुत्वायुष्मदाज्ञयासीतामंगीकरोम्येवेत्युक्तंवाक्यंश्रुत्वा ॥ ततःसीता
ग्रहणनियोगानुष्ठानानंतरं ॥ १ ॥ महावक्षःहेमहोरस्क ॥ २ ॥ तमोदुःखं ॥ ३ ॥ आश्वास्येति ॥ अयोध्यांगत्वेतिशेषः ॥ ४ ॥ कुलेकुलपरिपालननिमित्तंवंशंसंतानं ॥ दशवर्षसह

अवश्यंचमयाकार्यंसर्वेषांवोवचोहितं ॥ स्निग्धानांलोकनाथानामेवंचवदतांहितं ॥ २० ॥ इत्येवमुक्त्वाविजयीमहाबलःप्रशस्यमानःस्वकृतेन कर्मणा ॥ समेत्यरामःप्रिययामहायशाःसुखंसुखार्होऽनुबभूवराघवः ॥ २१ ॥ इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवा०युद्ध०विंशोत्तरशततमःसर्गः ॥ १२० ॥ ॥ ७ ॥ एतच्छ्रुत्वाशुभंवाक्यंराघवेणानुभाषितं ॥ ततःशुभतरंवाक्यंव्याजहारमहेश्वरः ॥ १ ॥ पुष्कराक्षमहाबाहोमहावक्षःपरंतप ॥ दिष्ट्याकृत मिदंकर्मत्वयाधर्मभृतांवर ॥ २ ॥ दिष्ट्यासर्वस्यलोकस्यप्रवृद्धंदारुणंतमः ॥ अपवृत्तंत्वयासंख्येरामरावणजंभयं ॥ ३ ॥ आश्वास्यभरतंदीनंकौ सल्यांचयशस्विनीं ॥ कैकेयींचसुमित्रांचदृष्ट्वालक्ष्मणमातरं ॥ ४ ॥ प्राप्यराज्यमयोध्यांचनंदयित्वासुहृज्जनं ॥ इक्ष्वाकूणांकुलेवंशंस्थापयित्वा महाबल ॥ ५ ॥ इष्ट्वातुरगमेधेनप्राप्यचानुत्तमंयशः ॥ ब्राह्मणेभ्योधनंदत्वात्रिदिवंगंतुमर्हसि ॥ ६ ॥ एषराजादशरथोविमानस्थःपितातव ॥ का कुत्स्थमानुषेलोकेगुरुस्तवमहायशाः ॥ ७ ॥ इंद्रलोकंगतःश्रीमांस्त्वयापुत्रेणतारितः ॥ लक्ष्मणेनसहभ्रात्रात्वमेनमभिवादय ॥ ८ ॥ महादेववचः श्रुत्वाराघवःसहलक्ष्मणः ॥ विमानशिखरस्थस्यप्रणाममकरोत्पितुः ॥ ९ ॥ दीप्यमानंस्वयालक्ष्म्याविरजोंबरधारिणं ॥ लक्ष्मणेनसहभ्रात्राददर्शपितरंप्रभुः ॥ १० ॥ हर्षेणमहताविष्टोविमानस्थोमहीपतिः ॥ प्राणैःप्रियतरंदृष्ट्वापुत्रंदशरथस्तदा ॥ ११ ॥

स्राणिदशवर्षशतानिच ॥ वत्स्यामिमानुषेलोकइत्यवतारात्पूर्वंप्रतिज्ञासत्त्वात्प्राप्यराज्यमित्याद्युक्तं ॥ ५ ॥ तुरगमेधेनेष्ट्वाभगवंतंप्रजापतिमितिशेषः ॥ अनुत्तमंयशोमहद्यशइत्यादिकंप्र
जापतिनाम ॥ तस्यनाममहद्यशइतिश्रुतेः ॥ अश्वमेधफलंचतत्प्राप्तिरेव ॥ प्रजापतिंवाएषईप्सतीत्याहुः ॥ योश्वमेधेनयजतइतिश्रुतेरितिकतकः ॥ त्रिदिवंभूस्वपदापेक्षयातृतीयंदिवंब्रह्मलोकं ॥
॥ ६ ॥ एषइति ॥ पुरःस्थस्यापिदेवदेहपरिग्रहेणाज्ञायमानतयांगुल्यानिर्देशः ॥ ७ ॥ ८ ॥ विमानशिखरस्थस्यविमानोपरिप्रतिष्ठितस्य ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥

॥ १२ ॥ सुरर्षभैःसमानोपिस्वर्गोनबहुमतः ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ अष्टावक्रपिताकहोलनामर्षिःपुत्रेणस्वधर्मेणतारितइतिपौराणिकीकथा ॥ १६ ॥ पिहितंपुरुषोत्तमं ॥ आच्छा

आरोप्यांकेमहाबाहुर्वरासनगतःप्रभुः ॥ बाहुभ्यांसंपरिष्वज्यततोवाक्यंसमाददे ॥ १२ ॥ नमेस्वर्गोबहुमतःसमानश्चसुरर्षभैः ॥ त्वयारामविहीनस्यसत्यंप्रतिशृणोमिते ॥ १३ ॥ कैकेय्यायानिचोक्तानिवाक्यानिवदतांवर ॥ तवप्रव्राजनार्थानिस्थितानिहृदयेमम ॥ १४ ॥ त्वांतुदृष्ट्वाकुशलिनंपरिष्वज्यसलक्ष्मणं ॥ अद्यदुःखाद्विमुक्तोस्मिनीहारादिवभास्करः ॥ १५ ॥ तारितोहंत्वयापुत्रसुपुत्रेणमहात्मना ॥ अष्टावक्रेणधर्मात्माकहोलोब्राह्मणोयथा ॥ १६ ॥ इदानींचविजानामियथासौम्यसुरेश्वरैः ॥ वधार्थंरावणस्येहपिहितंपुरुषोत्तमं ॥ १७ ॥ सिद्धार्थाखलुकौसल्यायात्वांरामगृहंगतं ॥ वनान्निवृत्तंसंहृष्टाद्रक्ष्यतेशत्रुसूदनं ॥ १८ ॥ सिद्धार्थाःखलुतेरामनरायेत्वांपुरींगतं ॥ राज्येचैवाभिषिक्तंचद्रक्ष्यंतेवसुधाधिपं ॥ १९ ॥ अनुरक्तेनबलिनाशुचिनाधर्मचारिणा ॥ इच्छेयंत्वामहंद्रष्टुंभरतेनसमागतं ॥ २० ॥ चतुर्दशसमाःसौम्यवनेनिर्यातितास्त्वया ॥ वसतासीतयासार्धंमत्प्रीत्यालक्ष्मणेनच ॥ २१ ॥ निवृत्तवनवासोसिप्रतिज्ञापूरितात्वया ॥ रावणंचरणेहत्वादेवताःपरितोषिताः ॥ २२ ॥ कृतंकर्मयशःश्लाघ्यंप्राप्तंतेशत्रुसूदन ॥ भ्रातृभिःसहराज्यस्थोदीर्घमायुरवाप्नुहि ॥ २३ ॥ इतिब्रुवाणंराजानंरामःप्रांजलिरब्रवीत् ॥ कुरुप्रसादंधर्मज्ञकैकेय्याभरतस्यच ॥ २४ ॥ सपुत्रांत्वांत्यजामीतियदुक्ताकेकयीत्वया ॥ सशापःकेकयींघोरःसपुत्रांनस्पृशेत्प्रभो ॥ २५ ॥ तथेतिसमहाराजोराममुक्ताकृतांजलिं ॥ लक्ष्मणंचपरिष्वज्यपुनर्वाक्यमुवाचह ॥ २६ ॥ धर्मंप्राप्स्यसिधर्मज्ञयशश्चविपुलंभुवि ॥ रामेप्रसन्नेस्वर्गंचमहिमानंतथोत्तमं ॥ ॥ २७ ॥ रामंशुश्रूषभद्रंतेसुमित्रानंदवर्धन ॥ रामःसर्वस्यलोकस्यहितेष्वभिरतःसदा ॥ २८ ॥ एतेसेंद्रास्त्रयोलोकाःसिद्धाश्चपरमर्षयः ॥ अभिवाद्यमहात्मानमर्चंतिपुरुषोत्तमं ॥ २९ ॥

दितंमत्पुत्रत्वेनेतिशेषः ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ द्रष्टुमिच्छेयं ॥ स्वलोकस्थएवसन्निितिशेषः ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ घोरःसशापःसपुत्रांकैकेयींयथानस्पृशेत्तथाप्रसादंकुरु ॥ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ स्वर्गंमहिमानंचप्राप्स्यसीत्यनुकर्षः ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥

एतद्रामरूपंवस्तुतज्जानीहीतिशेषः ॥ यद्देवानांहृदयमुक्तं ॥ देवानाꣳहृदयंब्रह्मान्ववेिद दितिश्रुत्यादेवहृदयत्वेनोपदिष्टं ॥ तथादेवानांगुह्यं ॥ एतद्वैमहोपनिषदंदेवानांगुह्यमितिश्रुत्यादेव गुह्यत्वेनोपदिष्टं ॥ ब्रह्मसंमितंब्रह्मणा अंतरस्मिन्निमेलोकाइत्यादिश्रुत्याप्रतिपादितं ॥ अक्षरंअशेषजगत्कारणतयानित्यंयद्ब्रह्मास्तिब्रह्मशब्दतंत्रे ॥ ३० ॥ यतएवंभूतोरामोब्रह्मादिभिस्त्व त्समक्षमेवोक्तःअतएनंशुश्रूषतात्वयासर्वधर्माचरणंप्राप्तं ॥ ब्रह्मज्ञधर्मैसर्वधर्मांतर्भावस्यसंवर्गविद्यायामुक्तत्वादितिभावः ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ इमंत्यागंप्रतियथेष्टंगम्यतामित्युक्तरूपं ॥ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ यद्यपिभर्तृशुश्रूषांप्रतित्वंनसमाधेयानप्रार्थनापूर्वंनियोज्या ॥ तत्रतेस्वतःप्रवृत्तिसत्त्वात् ॥ अथापिमयागुरुत्वादवश्यंवाच्यं ॥ तदेवाह ॥ तेदैवतंपरमिति ॥ ३५ ॥

एतत्तदुक्तमव्यक्तमक्षरंब्रह्मसंमितं ॥ देवानांहृदयंसौम्यगुह्यंरामःपरंतपः ॥ ३० ॥ अवाप्तंधर्माचरणंयशश्चविपुलंत्वया ॥ एनंशुश्रूषताव्यग्रंवैदेह्यासहसीतया ॥ ३१ ॥ इत्युक्त्वालक्ष्मणंराजास्नुषांबद्धांजलिंस्थितां ॥ पुत्रीत्याभाष्यमधुरंशनैरेनामुवाचह ॥ ३२ ॥ कर्तव्योनतुवैदेहिमन्युस्त्यागमिमंप्रति ॥ रामेणेदंविशुद्ध्यर्थंकृतंवैत्वद्धितैषिणा ॥ ३३ ॥ सुदुष्करमिदंपुत्रितवचारित्रलक्षणं ॥ कृतंयत्तेऽन्यनारीणांयशोह्यभिभविष्यति ॥ ॥ ३४ ॥ नत्वंकामंसमाधेयाभर्तृशुश्रूषणंप्रति ॥ अवश्यंतुमयावाच्यमेषतेदैवतंपरं ॥ ३५ ॥ इतिप्रतिसमादिश्यपुत्रौसीतांचराघवः ॥ इंद्रलोकंविमानेनययौदशरथोनृपः ॥ ३६ ॥ विमानमास्थायमहानुभावःश्रियाचसंहृष्टतनुर्नृपोत्तमः ॥ आमंत्र्यपुत्रौसहसीतयाचजगामदेवप्रवरस्यलोकं ॥ ३७ ॥ इत्यार्षेश्रीम० वा० यु० एकविंशाधिकशततमःसर्गः ॥ १२१ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ प्रतिप्रयातेकाकुत्स्थेमहेंद्रःपाकशासनः ॥ अब्रवीत्परमप्रीतोराघवंप्रांजलिंस्थितं ॥ १ ॥ अमोघंदर्शनंरामतवास्माकंनरर्षभ ॥ प्रीतियुक्ताःस्मतेनत्वंब्रूहियन्मनसेप्सितं ॥ २ ॥

॥ ३६ ॥ ३७ ॥ कतक० ॥ ११२ ॥ इतिरामाभि० वा० युद्ध० एकविंशाधिकशततमःसर्गः ॥ १२१ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ काकुत्स्थेदशरथे ॥ महेंद्रःतत्सहितोब्रह्माइत्यर्थः ॥ सत्यसंकल्पस्यतस्मिन्नेवप्रसिद्धेः ॥ वानराणांसंकल्पमात्रेणोत्थानस्यवक्ष्यमाणत्वात् ॥ भारतेपि ॥ ततस्तेब्रह्मणाप्रोक्तेतथेतिवचनेतदा ॥ समुत्तस्थुर्महाराजवानरालब्धचेतसइत्युक्तं ॥ पाद्मेपि ॥ पितामहवरात्तूर्णंजीवयामासतान्कपइति ॥ प्रांजलिंस्थितंराघवंप्रतीतिशेषः ॥ १ ॥ अस्माकंदर्शनंकृतोपकारस्यतवामोघंप्रत्युपकारेण चरितार्थंभवत्वितिशेषः ॥ तेनयतःप्रीतियुक्तास्तेनेत्यर्थः ॥ २ ॥

॥ ३ ॥ यद्वचनंवक्ष्यामितत्सत्यंकुरु ॥ ४ ॥ पराक्रांताःकृतपराक्रमाः ॥ ५ ॥ विप्रयुक्ताः ॥ जीवितनाशेनेतिभावः ॥ ६ ॥ ७ ॥ मत्प्रियेषुमत्प्रियकृत्येषु ॥ त्वत्प्रसादात्समेयुस्ते ॥ स्वज

एवमुक्तोमहेंद्रेणप्रसन्नेनमहात्मना ॥ सुप्रसन्नमनाहृष्टोवचनंप्राहराघवः ॥ ३ ॥ यदिप्रीतिःसमुत्पन्नामयितेविबुधेश्वर ॥ वक्ष्यामिकुरुमेसत्यंवच नंवदतांवर ॥ ४ ॥ ममहेतोःपराक्रांतायेगतायमसादनं ॥ तेसर्वेजीवितंप्राप्यसमुत्तिष्ठंतुवानराः ॥ ५ ॥ मत्कृतेविप्रयुक्तायेपुत्रैर्दारैश्चवानराः ॥ तान्प्रीतमनसःसर्वान्द्रष्टुमिच्छामिमानद ॥ ६ ॥ विक्रांताश्चापिशूराश्चनमृत्युंगणयंतिच ॥ कृतयत्नाविपन्नाश्चजीवयैतान्पुरंदर ॥ ७ ॥ मत्प्रियेष्व भिरक्ताश्चनमृत्युंगणयंतिये ॥ त्वत्प्रसादात्समेयुस्तेवरमेतमहंवृणे ॥ ८ ॥ नीरुजोनिर्व्रणांश्चैवसंपन्नबलपौरुषान् ॥ गोलांगूलांस्तथर्क्षांश्चद्रष्टुमि च्छामिमानद ॥ ९ ॥ अकालेचापिपुष्पाणिमूलानिचफलानिच ॥ नद्यश्चविमलास्तत्रतिष्ठेयुर्यत्रवानराः ॥ १० ॥ श्रुत्वातुवचनंतस्यराघवस्यमहा त्मनः ॥ महेंद्रःप्रत्युवाचेदंवचनंप्रीतिसंयुतं ॥ ११ ॥ महानयंवरस्तातयस्त्वयोक्तोरघूत्तम ॥ द्विर्मयानोक्तपूर्वंचतस्मादेतद्भविष्यति ॥ १२ ॥ समु त्तिष्ठंतुतेसर्वेहतायेयुधिराक्षसैः ॥ ऋक्षाश्चसहगोपुच्छैर्निकृत्ताननबाहवः ॥ १३ ॥ नीरुजोनिर्व्रणाश्चैवसंपन्नबलपौरुषाः ॥ समुत्थास्यंतिहरयः सुप्तानिद्राक्षयेयथा ॥ १४ ॥ सुहृद्भिर्बांधवैश्चैवज्ञातिभिःस्वजनेनच ॥ एवंएवसमेष्यंतिसंयुक्ताःपरयामुदा ॥ १५ ॥ अकालपुष्पशबलाःफलवं तश्चपादपाः ॥ भविष्यंतिमहेष्वासनद्यश्चसलिलायुताः ॥ १६ ॥ सव्रणैःप्रथमंगात्रैरिदानींनिर्व्रणैःसमैः ॥ ततःसमुत्थिताःसर्वेसुप्त्वेवहरिसत्तमाः ॥ ॥ १७ ॥ बभूवुर्वानराःसर्वेकिंत्वेतदितिविस्मिताः ॥ काकुत्स्थंपरिपूर्णार्थंदृष्ट्वासर्वेसुरोत्तमाः ॥ १८ ॥ अब्रुवन्परमप्रीताःस्तुत्वारामंसलक्ष्मणं ॥ गच्छायोध्यामितोराजन्विसर्जयचवानरान् ॥ १९ ॥ मैथिलींसांत्वयस्वैनामनुरक्तांयशस्विनीं ॥ भ्रातरंभरतंपश्यत्वच्छोकाद्व्रतचारिणं ॥ २० ॥ शत्रुघ्नंचमहात्मानंमातॄःसर्वाःपरंतप ॥ अभिषेचयचात्मानंपौरान्गत्वाप्रहर्षय ॥ २१ ॥

नैर्ऋतशेषः ॥ ८ ॥ ९ ॥ उत्थितानांसर्वदासुखलाभायवरांतरं ॥ अकालेचापीति ॥ १० ॥ ११ ॥ महानिति ॥ एकस्यापिमृतस्यपुनरुज्जीवनंदुष्करमपरिमितमृतजीवनंतुमदतिरिक्ता शक्यमितिभावः ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ ततःसमुत्थिताः ॥ देवराजस्यानुग्रहरूपसंकल्पानंतरं ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥

॥ २२ ॥ वासमाज्ञापयत् ॥ यथापूर्वमाज्ञापयदित्यर्थः ॥ २३ ॥ यद्यपिरामेणापीच्छामात्रेणैतत्सुकरंतथापिगृहीतमनुष्यदेहत्वात्तत्स्वरूपगोपनायेंद्रब्रह्मद्वारातथाकृतमितिध्येयं ॥ येप्यमृतवृष्ट्याइंद्रेणसर्वसमुत्थानंकृतमितिवदंतितत्पक्षेपिरावणसंस्कारदिनेसर्वरक्षसांदाहादिसंस्कारपूर्वकंभस्मनःसमुद्रप्रक्षेपान्नतदुत्थानशंका ॥ पूर्वंयुद्धकालेएवमृतानांसमुद्रप्रक्षेप इतिमूलएवपूर्वमुक्तत्वाच्च ॥ अन्येतुसश्लोकस्तत्राधुनिकप्रक्षिप्तः ॥ नह्योषधिगंधमात्रेणसर्वेषांविशल्यताकिंतुचूर्णीकृत्यतस्यदानेनेतिप्रागेवोक्तं ॥ तथाचतदभावान्नतेषांविशल्यता॥

एवमुक्त्वासहस्राक्षोरामंसौमित्रिणासह ॥ विमानैःसूर्यसंकाशैर्ययौहृष्टःसुरैःसह ॥ २२ ॥ अभिवाद्यचकाकुत्स्थःसर्वांस्तांस्त्रिदशोत्तमान् ॥ लक्ष्मणेनसहभ्रात्रावासमाज्ञापयत्तदा ॥ २३ ॥ ततस्तुसालक्ष्मणरामपालितामहाचमूर्हृष्टजनायशस्विनी ॥ श्रियाज्वलंतीविरराजसर्वतोनिशाप्रणीतेवहिशीतरश्मिना ॥ २४ ॥ इत्यार्षेश्रीमद्रामा० वा० युद्ध० द्वाविंशाधिकशततमःसर्गः ॥ १२२ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ तांरात्रिमुषितंरामंसुखोदितमरिंदमं ॥ अब्रवीत्प्रांजलिर्वाक्यंजयंपृष्ट्वाविभीषणः ॥ १ ॥ स्नानानिचांगरागाणिवस्त्राण्याभरणानिच ॥ चंदनानिचमाल्यानिदिव्यानिविविधानिच ॥ २ ॥ अलंकारविदश्चैतानार्यःपद्मनिभेक्षणाः ॥ उपस्थितास्त्वांविधिवत्स्नापयिष्यंतिराघव ॥ ३ ॥ एवमुक्तस्तुकाकुत्स्थःप्रत्युवाचविभीषणं ॥ हरीन्सुग्रीवमुख्यांस्त्वंस्नानेनोपनिमंत्रय ॥ ४ ॥ सतुताम्यतिधर्मात्मामम हेतोःसुखोचितः ॥ सुकुमारोमहाबाहुर्भरतःसत्यसंश्रयः ॥ ५ ॥ तंविनाकैकयीपुत्रंभरतंधर्मचारिणं ॥ नमेस्नानंबहुमतंवस्त्राण्याभरणानिच ॥ ६ ॥ एतत्पश्ययथाक्षिप्रंप्रतिगच्छामतांपुरीं ॥ अयोध्यांगच्छतोह्येषपंथाःपरमदुर्गमः ॥ ७ ॥ एवमुक्तस्तुकाकुत्स्थंप्रत्युवाचविभीषणः ॥ अह्नात्वांप्रापयिष्यामितांपुरींपार्थिवात्मज ॥ ८ ॥ पुष्पकंनामभद्रंतेविमानंसूर्यसन्निभं ॥ ममभ्रातुःकुबेरस्यरावणेनबलीयसा ॥ ९ ॥

मृतानांगंधाघ्राणाभावाच्च ॥ रावणस्यतथाज्ञायाअश्रवणाच्चेत्याहुः ॥ २४ ॥ कतक० ॥ ११३ ॥ इतिरामाभि० वा० युद्ध० द्वाविंशाधिकशततमःसर्गः ॥ १२२ ॥ ॥ ७ ॥ तांरात्रिमिति ॥ यत्रदिनेब्रह्मादयोजग्मुस्तत्संबंधिन्यांरात्रावित्यर्थः ॥ सुखोदितंसुखप्रबुद्धं ॥ जयंपृष्ट्वाजयशब्दंप्रयुज्य ॥ १ ॥ स्नानानिस्नानसाधनसुगंधतैलादीनि ॥ २ ॥ अलंकारविदःअलंकरणक्रियासमर्थाः ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ प्रतिगच्छामेतिलोट् ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥

त्वदर्थंपालितंचेदंतिष्ठति ॥ हतेपिरावणेइतिशेषः ॥ १० ॥ तदिदमिति ॥ लंकायांवर्तमानस्यापिपुष्पकस्याप्युन्नततयाशिबिरस्थैरपिदृश्यमानत्वादिदमितिप्रत्यक्षवन्निर्देशः ॥ इहलं
कायां ॥ ११ ॥ वसतावदिहेति ॥ एकदिवसमितिशेषः ॥ १२ ॥ १३ ॥ विहितांशास्त्रविहितां ॥ मयोद्यतांमयोपक्लृप्तां ॥ मेमत्तः ॥ १४ ॥ नखल्वाज्ञापयामिते ॥ अत्रहेतुः ॥ प्रे
ष्योहमिति ॥ १५ ॥ १६ ॥ साचिव्यंमंत्रसाहाय्यं ॥ सर्वात्मनाचचेष्टाभिरिति ॥ कायवाङ्मनोभिःकृतयुद्धचेष्टाभिः ॥ परेणोत्तमेन ॥ सौहार्देनोत्तमेनचेत्येवकचित्पाठः ॥ १७ ॥

हतंनिर्जित्यसंग्रामेकामगंदिव्यमुत्तमं ॥ त्वदर्थंपालितंचेदंतिष्ठत्यतुलविक्रम ॥ १० ॥ तदिदंमेघसंकाशंविमानमिहतिष्ठति ॥ येनयास्यसियाने
नत्वमयोध्यांगतज्वरः ॥ ११ ॥ अहंतेयद्यनुग्राह्योयदिस्मरसिमेगुणान् ॥ वसतावदिहप्राज्ञयद्यस्तिमयिसौहृदं ॥ १२ ॥ लक्ष्मणेनसहभ्रात्रावैदे
ह्याभार्ययासह ॥ अर्चितःसर्वकामैस्त्वंततोरामगमिष्यसि ॥ १३ ॥ प्रीतियुक्तस्यविहितांससैन्यःससुहृद्गणः ॥ सत्क्रियांराममेतावद्गृहाणत्वंमयो
द्यतां ॥ १४ ॥ प्रणयाद्बहुमानाच्चसौहार्देनचराघव ॥ प्रसादयामिप्रेष्योहंनखल्वाज्ञापयामिते ॥ १५ ॥ एवमुक्तस्ततोरामःप्रत्युवाचविभीषणं ॥
रक्षसांवानराणांचसर्वेषामेवश्रृण्वतां ॥ १६ ॥ पूजितोस्मित्वयावीरसाचिव्येनपरेणच ॥ सर्वात्मनाचचेष्टाभिःसौहार्देनपरेणच ॥ १७ ॥ नख
ल्वेतन्नकुर्यांतिवचनंराक्षसेश्वर ॥ तंतुमेभ्रातरंद्रष्टुंभरतंत्वरतेमनः ॥ १८ ॥ मांनिवर्तयितुंयोसौचित्रकूटमुपागतः ॥ शिरसायाचतोयस्यवचनं
नकृतंमया ॥ १९ ॥ कौसल्यांचसुमित्रांचकैकेयींचयशस्विनीं ॥ गुहंचसुहृदंचैवपौरान्जानपदैःसह ॥ २० ॥ अनुजानीहिमांसौम्यपूजितोस्मि
विभीषण ॥ मन्युर्नखलुकर्तव्यःसखेत्वांचानुमानये ॥ २१ ॥ उपस्थापयमेशीघ्रंविमानंराक्षसेश्वर ॥ कृतकार्यस्यमेवासःकथंस्यादिहसंमतः ॥ २२ ॥
एवमुक्तस्तुरामेणराक्षसेंद्रोविभीषणः ॥ विमानंसूर्यसंकाशमाजुहावत्वरान्वितः ॥ २३ ॥

अथाप्येतत्अत्रस्थित्वात्वत्सत्कारस्वीकारंनकुर्यामितिन ॥ विशिष्यकार्यमेव ॥ परंत्वस्वीकारेहेतुमाह ॥ तंत्विति ॥ यस्यवचनंमयानकृतंतंत्वितियोजना ॥ १८ ॥ १९ ॥ सहद्रष्टुंत्व
रतेमनइत्यनुषंगः ॥ २० ॥ अनुमानये ॥ कृतानुमतिकोयथाभवसितथाप्रार्थयेइत्यर्थः ॥ २१ ॥ २२ ॥ एवमुक्तइति ॥ राघवस्यवचःश्रुत्वाराक्षसेंद्रोविभीषणः ॥ तद्विमानंसमादा
यतूर्णंप्रतिनिवर्ततेतिक्वचित्पाठः ॥ २३ ॥

कूटागारैःशालागृहैः ॥ २४ ॥ पताकाःसूक्ष्मध्वजाः ॥ हेमकृतपद्मभूषितैःकांचनैर्हर्म्यैः ॥ कांचनंकांचनमयमिव ॥ २५ ॥ मुक्तामणिभिःकृतागवाक्षायस्मिंस्तत् ॥ २६ ॥ २७ ॥
॥ २८ ॥ उपस्थितंविमानंनिवेदयित्वाविज्ञाप्य ॥ २९ ॥ ३० ॥ कतक० ॥ ११४ ॥ इतिरामाभि०वा०युद्ध०त्रयोविंशाधिकशततमःसर्गः ॥ १२३ ॥ ॥७॥ ॥७॥

ततःकांचनचित्रांगंवैदूर्यमणिवेदिकं ॥ कूटागारैःपरिक्षिप्तंसर्वतोरजतप्रभं ॥ २४ ॥ पांडुराभिःपताकाभिर्ध्वजैश्चसमलंकृतं ॥ कांचनंकांचनैर्हर्म्यैर्हेमपद्मविभूषितैः ॥ २५ ॥ प्रकीर्णकिंकिणीजालैर्मुक्तामणिगवाक्षकं ॥ घंटाजालैःपरिक्षिप्तंसर्वतोमधुरस्वनं ॥ २६ ॥ तंमेरुशिखराकारंनिर्मितंविश्वकर्मणा ॥ बृहद्भिर्भूषितंहर्म्यैर्मुक्तारजतशोभितैः ॥ २७ ॥ तलैःस्फटिकचित्रांगैर्वैदूर्यैश्चवरासनैः ॥ महार्हास्तरणोपेतैरुपपन्नंमहाधनैः ॥ २८ ॥ उपस्थितमनाधृष्यंतद्विमानंमनोजवं ॥ निवेदयित्वारामायतस्थौतत्रविभीषणः ॥ २९ ॥ तत्पुष्पकंकामगमंविमानमुपस्थितंभूधरसन्निकाशं ॥ दृष्ट्वातदाविस्मयमाजगामरामःससौमित्रिरुदारसत्त्वः ॥ ३० ॥ इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवा०आदि०युद्ध०त्रयोविंशाधिकशततमःसर्गः ॥ १२३ ॥ ॥७॥ ॥७॥ उपस्थितंतुतंकृत्वापुष्पकंपुष्पभूषितं ॥ अविदूरेस्थितोराममित्युवाचविभीषणः ॥ १ ॥ सतुबद्धांजलिपुटोविनीतोराक्षसेश्वरः ॥ अब्रवीत्त्वरयोपेतःकिंकरोमीतिराघवं ॥ २ ॥ तमब्रवीन्महातेजालक्ष्मणस्योपशृण्वतः ॥ विमृश्यराघवोवाक्यमिदंस्नेहपुरस्कृतं ॥ ३ ॥ कृतप्रयत्नकर्माणःसर्वएववनौकसः ॥ रत्नैरर्थैश्चविविधैःसंपूज्यंतांविभीषण ॥ ४ ॥ सहामीभिस्त्वयालंकानिर्जिताराक्षसेश्वर ॥ हृष्टैःप्राणभयंत्यक्त्वासंग्रामेष्वनिवर्तिभिः ॥ ५ ॥ तइमेकृतकर्माणःसर्वएववनौकसः ॥ धनरत्नप्रदानैश्चकर्मैषांसफलंकुरु ॥ ६ ॥ एवंसंमानिताश्चैतेनंद्यमानायथात्वया ॥ भविष्यंतिकृतज्ञेननिर्वृताहरियूथपाः ॥ ७ ॥

अविदूरेस्थितत्वादिविशेषणोविभीषणःपुष्पकमुपस्थितमासन्नंकृत्वाराममित्युवाच ॥ १ ॥ कथमुवाचेत्यतः ॥ अब्रवीदिति ॥ २ ॥ तंकिंकरोमीत्युक्तवंतं ॥ उपशृण्वतोलक्ष्मणस्यायेइतिशेषः ॥ ३ ॥ कृतंप्रयत्नेनकर्मयुद्धकर्मयैस्ते ॥ अर्थैःविचित्रान्नपानवस्त्रादिभिः ॥ ४ ॥ अमीभिःसहलंकानिर्जितेत्यनेनतवलंकाप्राप्तिर्वानरपराक्रमादेवेत्युक्तं ॥ प्राणभयंत्यक्त्वाहृष्टैर्युद्धोत्साहवद्भिः ॥ ५ ॥ ६ ॥ यथायथान्यायं ॥ त्वयाकृतज्ञेननंद्यमानानिर्वृताःसुखिनोभविष्यंति ॥ ७ ॥

त्वांतत्सत्कारसमर्थं ॥ तेषांचसत्कारप्रियत्वंज्ञात्वैवत्वांतत्सत्कारेनियुंजइत्याह ॥ त्यागिनमिति ॥ उचितविषयेइतिशेषः ॥ संग्रहीतारंयथाकालंयथान्यायं ॥ रत्नादेरितिशेषः ॥ ८ ॥ सर्वैःरतिगुणैर्दानमानादिलक्षणसेनारमणगुणैर्हीनंत्वथैवाहवेऽभिहंतारंघातयंतंनृपतिंसंविग्नासेनाहेनरेश्वरत्यजतित्यजत्येव ॥ अतोदानादिभिस्तेसत्कार्याएवेतिभावः ॥ ९ ॥ रत्नार्थैः रत्नैरर्थैर्धनैश्चसंविभागेनयथार्हमंशकल्पनयेत्यर्थः ॥ सर्ववानरपूजार्थंदिनद्वयंवासः ॥ भारतेपि ॥ ततस्तीरेसमुद्रस्ययत्रशिश्येसपार्थिवः ॥ तत्रैवोवासधर्मात्मासहितस्तत्रवानरैः ॥ अ

त्यागिनंसंग्रहीतारंसानुक्रोशंजितेंद्रियं ॥ सर्वेत्वामभिगच्छंतिततःसंबोधयामिते ॥ ८ ॥ हीनंरतिगुणैःसर्वैरभिहंतारमाहवे ॥ सेनात्यजतिसंविग्नानृपतिंतंनरेश्वर ॥ ९ ॥ एवमुक्तस्तुरामेणवानरांस्तान्विभीषणः ॥ रत्नार्थसंविभागेनसर्वानेवाभ्यपूजयत् ॥ १० ॥ ततस्तान्पूजितान्दृष्ट्वारत्नार्थैर्हरियूथपान् ॥ आरुरोहतदारामस्तद्विमानमनुत्तमं ॥ ११ ॥ अंकेनादायवैदेहींलज्जमानांमनस्विनीं ॥ लक्ष्मणेनसहभ्रात्राविक्रांतेनधनुष्मता ॥ ॥ १२ ॥ अब्रवीत्सविमानस्थःपूजयन्सर्ववानरान् ॥ सुग्रीवंचमहावीर्यंकाकुत्स्थःसविभीषणं ॥ १३ ॥ मित्रकार्यंकृतमिदंभवद्भिर्वानरर्षभाः ॥ अनुज्ञातामयासर्वेयथेष्टंप्रतिगच्छत ॥ १४ ॥ यत्तुकार्यंवयस्येनस्निग्धेनचहितेनच ॥ कृतंसुग्रीवतत्सर्वंभवताऽधर्मभीरुणा ॥ १५ ॥ किष्किंधांप्रतियाह्याशुस्वसैन्येनाभिसंवृतः ॥ स्वराज्येवसलंकायांमयादत्तेविभीषण ॥ नत्वांधर्षयितुंशक्ताःसेंद्राअपिदिवौकसः ॥ १६ ॥ अयोध्यांप्रतियास्यामिराजधानींपितुर्मम ॥ अभ्यनुज्ञातुमिच्छामिसर्वानामंत्रयामिवः ॥ १७ ॥ एवमुक्तास्तुरामेणहरींद्राहरयस्तथा ॥ ऊचुःप्रांजलयःसर्वेराक्षसश्चविभीषणः ॥ १८ ॥ अयोध्यांगंतुमिच्छामःसर्वान्नयतुनोभवान् ॥ मुद्युक्ताविचरिष्यामोवनान्युपवनानिच ॥ १९ ॥ दृष्ट्वात्वामभिषेकार्द्रंकौसल्यामभिवाद्यच ॥ अचिरादागमिष्यामःस्वगृहान्नृपसत्तम ॥ २० ॥

थैतान्वानरान्दृष्ट्वासंमान्याभिपूज्यच ॥ विसर्जयामासतदारत्नैःसंतोष्यसर्वथेत्युक्तं ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ अधर्मभीरुणेतिच्छेदः ॥ १५ ॥ सेंद्रादिवौकसोपिनत्वांधर्षयितुंशक्तामत्प्रसादादितिभावः ॥ नतेभ्यएवकिलराक्षसानांभयं ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ मुद्युक्ताःहर्षयुक्ताः ॥ १९ ॥ अभिषेकार्द्रंत्वांदृष्ट्वातवेवसर्वेषामस्माकंमातरंकौसल्यामभिवाद्यच ॥ २० ॥

॥ २१ ॥ प्रियात्प्रियतरं ॥ प्रथमतःकृतकृत्यस्यायोध्याप्रवेशनमेवप्रियं ॥ तत्रापिसुहृद्भिर्भवद्भिःसहितोभरतादिभिःसहप्रीतिलप्स्येराज्याभिषेकसंतोषंलप्स्येइत्यर्थः ॥ २२ ॥ २३ ॥
॥ २४ ॥ परमासनमुत्तमयानं ॥ २५ ॥ हंसयुक्तेनेति ॥ हंसशब्देनवाहकत्वाकारेणनिर्मितहंसप्रतिमाउच्यतइतिव्याख्यातारः ॥ प्रहृष्टोहृष्टरोमा ॥ प्रतीतोप्रहृष्टचित्तः ॥ २६ ॥ असं

एवमुक्तस्तुधर्मात्मावानरैःसविभीषणैः ॥ अब्रवीद्वानरान्रामःससुग्रीवविभीषणान् ॥ २१ ॥ प्रियात्प्रियतरंलब्धंयदहंससुहृज्जनः ॥ सर्वैर्भवद्भिःस
हितःप्रीतिंलप्स्येपुरींगतः ॥ २२ ॥ क्षिप्रमारोहसुग्रीवविमानंसहवानरैः ॥ त्वमप्यारोहसामात्योराक्षसेंद्रविभीषण ॥ २३ ॥ ततःसपुष्पकंदिव्यंसु
ग्रीवःसहवानरैः ॥ आरुरोहमुदायुक्तःसामात्यश्चविभीषणः ॥ २४ ॥ तेष्वारूढेषुसर्वेषुकौबेरंपरमासनं ॥ राघवेणाभ्यनुज्ञातमुत्पपातविहायसं ॥
॥ २५ ॥ खगतेनविमानेनहंसयुक्तेनभास्वता ॥ प्रहृष्टश्चप्रतीतश्चबभौरामःकुबेरवत् ॥ २६ ॥ तेसर्वेवानरर्क्षाश्चराक्षसाश्चमहाबलाः ॥ यथासु
खमसंबाधंदिव्येतस्मिन्नुपाविशन् ॥ २७ ॥ इत्यार्षेश्रीमद्रा० वाल्मी० यु० चतुर्विंशाधिकशततमःसर्गः ॥ १२४ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥
अनुज्ञातंतुरामेणतद्विमानमनुत्तमं ॥ हंसयुक्तंमहानादमुत्पपातविहायसं ॥ १ ॥ पातयित्वाततश्चक्षुःसर्वतोरघुनंदनः ॥ अब्रवीन्मैथिलींसीतांरा
मःशशिनिभाननां ॥ २ ॥ कैलासशिखराकारेत्रिकूटशिखरेस्थितां ॥ लंकामीक्षस्ववैदेहिनिर्मितांविश्वकर्मणा ॥ ३ ॥ एतदायोधनंपश्यमांस
शोणितकर्दमं ॥ हरीणांराक्षसानांचसीतेविशसनंमहत् ॥ ४ ॥ एषदत्तवरःशेतेप्रमाथीराक्षसेश्वरः ॥ तवहेतोर्विशालाक्षिनिहतोरावणोमया ॥
॥ ५ ॥ कुंभकर्णोत्रनिहतःप्रहस्तश्चनिशाचरः ॥ धूम्राक्षश्चात्रनिहतोवानरेणहनूमता ॥ ६ ॥ विद्युन्मालीहतश्चात्रसुषेणेनमहात्मना ॥ लक्ष्मणेनेंद्र
जिच्चात्ररावणिर्निहतोरणे ॥ ७ ॥ अंगदेनात्रनिहतोविकटोनामराक्षसः ॥ विरूपाक्षश्चदुष्प्रेक्षोमहापार्श्वमहोदरौ ॥ ८ ॥

बाधमित्यनेनविमानस्यवैपुल्यमुक्तं ॥ २७ ॥ कतक० ॥ ११५ ॥ इतिरामाभि० वा० युद्ध० चतुर्विंशाधिकशततमःसर्गः ॥ १२४ ॥ ॥ छ ॥ अनुज्ञातमिति ॥ १ ॥ पातयि
त्वासंचार्य ॥ २ ॥ ३ ॥ आयोधनंयुद्धभूमिं ॥ महद्विशसनंवधसाधनभूतं ॥ ४ ॥ प्रमाथीप्रमथनशीलः ॥ एषइतितद्दाहभूमिप्रदर्शनं ॥ अग्रेपिसर्वत्रतत्तद्युद्धभूमिप्रदर्शनमेव ॥ अत्यु
च्चस्थत्वाद्विमानस्यसर्वयुद्धभूमिप्रत्यक्षंयुगपत् ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ अंगदेनविकटोहतइत्यनुवादात्तदपिजातमितिबोध्यं ॥ ८ ॥

॥९॥ बलीबलिनौ ॥१०॥ दंष्ट्रनामाकश्चित् ॥ अनुवादात् ॥११॥१२॥१३॥१४॥ सायेणसहस्रादप्यधिकयुक्तेन ॥ तीर्थमवतारः ॥१५॥ यत्रावतारेतांरात्रिंसमुद्रोत्तरणदिवसरात्रि
॥१६॥ नलसेतुर्मन्नियुक्तनलकृतःसेतुर्नलसेतुःसुदुष्करस्तदतिरिक्तेनेतिभावः ॥ अथवरुणालयत्वादिविशेषणंसागरंपश्य ॥१७॥ अथसागरमध्यप्रदेशागमनकालेमैनाकंदर्शयति ॥ हि
रण्यनाभमिति ॥ कांचनंकांचनप्रचुरंतद्वर्णंच ॥१८॥ एतन्मैनाकपर्वतस्वरूपं ॥ समुद्रस्यकुक्षौवर्ततेइतिशेषः ॥ एतदित्यावर्तते ॥ एतत्स्कंधावारनिवेशनंसेनानिवेशनं ॥ समुद्रोत्तरती
रस्थमितिशेषः ॥१९॥ अत्रपूर्वमिति ॥ अत्रसेतुमूले ॥ पूर्वंसेतुबंधनात्पूर्वं ॥ विभुर्महादेवोममरामस्यप्रसादमकरोत्मत्स्थापितत्वेनात्रस्थितोभूत्सेतोर्निर्विघ्नतासिद्ध्यै ॥ समुद्रप्रसादा

अकंपनश्चनिहतोबलिनोऽन्येचराक्षसाः ॥ त्रिशिराश्चातिकायश्चदेवांतकनरांतकौ ॥ ९ ॥ युद्धोन्मत्तश्चमत्तश्चराक्षसप्रवरावुभौ ॥ निकुंभश्चैव कुंभश्चकुंभकर्णात्मजौबली ॥ १० ॥ वज्रदंष्ट्रश्चदंष्ट्रश्चबहवोराक्षसाहताः ॥ मकराक्षश्चदुर्धर्षोमयायुधिनिपातितः ॥ ११ ॥ अकंपनश्चनिहतःशोणिताक्षश्चवीर्यवान् ॥ यूपाक्षश्चप्रजंघश्चनिहतौतुमहाहवे ॥ १२ ॥ विद्युज्जिह्वोत्रनिहतोराक्षसोभीमदर्शनः ॥ यज्ञशत्रुश्चनिहतःसुप्तघ्नश्चमहाबलः ॥ १३ ॥ सूर्यशत्रुश्चनिहतोब्रह्मशत्रुस्तथापरः ॥ अत्रमंदोदरीनामभार्यातंपर्यदेवयत् ॥ १४ ॥ सपत्नीनांसहस्रेणसाग्रेणपरिवारिता ॥ एतत्तुदृश्यतेतीर्थंसमुद्रस्यवराननने ॥ १५ ॥ यत्रसागरमुत्तीर्यतांरात्रिमुषितावयं ॥ एषसेतुर्मयाबद्धःसागरेलवणार्णवे ॥ १६ ॥ तवहेतोर्विशालाक्षिनलसेतुःसुदुष्करः ॥ पश्यसागरमक्षोभ्यंवैदेहिवरुणालयं ॥ १७ ॥ अपारमिवगर्जंतंशंखशुक्तिसमाकुलं ॥ हिरण्यनाभंशैलेंद्रंकांचनंपश्यमैथिलि ॥ १८ ॥ विश्रमार्थंहनुमतोभित्वासागरमुत्थितं ॥ एतत्कुक्षौसमुद्रस्यस्कंधावारनिवेशनं ॥ १९ ॥ अत्रपूर्वंमहादेवःप्रसादमकरोद्विभुः ॥ एतत्तुदृश्यतेतीर्थंसागरस्यमहात्मनः ॥ २० ॥ सेतुबंधइतिख्यातंत्रैलोक्येनचपूजितं ॥ एतत्पवित्रंपरमंमहापातकनाशनं ॥ २१ ॥

नंतरंशिवस्थापनंरामेणकृतमितिगम्यते ॥ अत्रस्थलेमहात्मनःसागरस्यतीर्थं ॥ सेतुनिर्माणमूलप्रदेशत्वात्सेतुबंधइतिख्यातंभविष्यतीतिशेषः॥तथात्रैलोक्येनपूजितंचभविष्यति॥२०॥
एतत्पवित्रंदर्शनात्सर्वपापविशोधनंविशिष्यमहापातकस्यापिनाशनं ॥ सेतुंदृष्ट्वासमुद्रस्यब्रह्महत्यांव्यपोहतीतिस्मृतेः ॥ कूर्मपुराणेरामचरितेतु ॥ अत्रस्थानेस्पष्टमेवलिंगस्थापनमुक्तं ॥
त्वत्स्थापितलिंगदर्शनेनब्रह्महत्यादिपापक्षयोभविष्यतीतिमहादेववरदानंचस्पष्टमेवोक्तं ॥ ततएवावधार्यपूर्वंमहादेवःप्रसादमकरोत्ततःसेतुबंधनंजातमित्यक्षरार्थः ॥ २१ ॥

अत्रराक्षसराजआजगाम ॥ अत्रसेतुबंधतीर्थे ॥ चित्रकाननामधुवनादिदिव्यकाननोपेतायादृश्यतेएषासुग्रीवस्यपुरीकिष्किंधा ॥ २२ ॥ २३ ॥ प्रणयसाध्वसाप्रणयःसाध्वसंचभर्तुः स्वेष्टेप्रवर्तननिमित्तंयस्याःसा ॥ ताराप्रमुखतःताराप्रमुखाभिःसुग्रीवस्यप्रियाभिर्भार्याभिःपरिवृतागंतुमिच्छेइच्छामि ॥ अत्रैतदर्थमेकदिनवासः ॥ अतएवभारतेंगदस्ययौवराज्याभिषेकोप्येतद्दिनेउक्तः ॥ २४ ॥ २५ ॥ एवमस्त्विवितितामुक्त्वाकिष्किंधांप्राप्यतत्रविमानंसंस्थाप्यसुग्रीवंप्रेक्ष्यएतद्वक्ष्यमाणमुवाच ॥ तदेवाह ॥ ब्रूहीति ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ अभित्व

अत्रराक्षसराजोयमाजगामविभीषणः ॥ एषासादृश्यतेसीतेकिष्किंधाचित्रकानना ॥ २२ ॥ सुग्रीवस्यपुरीरम्यायत्रवालीमयाहतः ॥ अथदृष्ट्वा पुरींसीताकिष्किंधांवालिपालितां ॥ २३ ॥ अब्रवीत्प्रश्रितंवाक्यंरामंप्रणयसाध्वसा ॥ सुग्रीवप्रियभार्याभिस्ताराप्रमुखतोनृप ॥ २४ ॥ अन्येषां वानरेंद्राणांस्त्रीभिःपरिवृताह्यहं ॥ गंतुमिच्छेसहायोध्यांराजधानींत्वयासह ॥ २५ ॥ एवमुक्तोथवैदेह्याराघवःप्रत्युवाचतां ॥ एवमस्त्विविति किष्किंधांप्राप्यसंस्थाप्यराघवः ॥ २६ ॥ विमानंप्रेक्ष्यसुग्रीवंवाक्यमेतदुवाचह ॥ ब्रूहिवानरशार्दूलसर्वान्वानरपुंगवान् ॥ २७ ॥ स्त्रीभिःपरिवृताःसर्वेह्ययोध्यांयांतुसीतया ॥ तथात्वमेभिःसर्वाभिःस्त्रीभिःसहमहाबल ॥ २८ ॥ अभित्वरयसुग्रीवगच्छामःप्लवगाधिप ॥ एवमुक्तस्तुसुग्रीवोरामेणामिततेजसा ॥ २९ ॥ वानराधिपतिःश्रीमांस्तैश्चसर्वैःसमावृतः ॥ प्रविश्यांतःपुरंशीघ्रंतारामुद्वीक्ष्यसोब्रवीत् ॥ ३० ॥ प्रियेत्वंसहनारीणांवानराणांमहात्मनां ॥ राघवेणाभ्यनुज्ञातामैथिलीप्रियकाम्यया ॥ ३१ ॥ त्वरत्वमभिगच्छामोगृह्यवानरयोषितः ॥ अयोध्यांदर्शयिष्यामःसर्वादशरथस्त्रियः ॥ ३२ ॥ सुग्रीवस्यवचःश्रुत्वातारासर्वांगशोभना ॥ आहूयचाब्रवीत्सर्वावानराणांतुयोषितः ॥ ३३ ॥ सुग्रीवेणाभ्यनुज्ञातागंतुंसर्वैश्चवानरैः ॥ ममचापिप्रियंकार्यमयोध्यादर्शनेनच ॥ ३४ ॥ प्रवेशंचैवरामस्यपौरजानपदैःसह ॥ विभूतिंचैवसर्वासांस्त्रीणांदशरथस्यच ॥ ३५ ॥

रय ॥ गंतुमितिशेषः ॥ २९ ॥ ३० ॥ वानराणांनारीणांसह ॥ ताभिःसहेत्यर्थः ॥ षष्ठीआर्षी ॥ ३१ ॥ वानरयोषितोगृह्यगृहीत्वागंतुंत्वरांकुरु ॥ सर्वाभिःसहगच्छामः ॥ तासामयोध्यांदर्शयिष्यामः ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ सुग्रीवेणाभ्यनुज्ञातायूयंसर्वैर्वानरैःस्वस्वभर्तृभिःसहगंतुंत्वरयतेतिशेषः ॥ किंचभवतीभिरयोध्यादर्शनेनममापिप्रियंकार्यं ॥ तद्दर्शनंममापिप्रियमितिभावः ॥ ३४ ॥ प्रवेशंचेति ॥ पश्यामइतिशेषः ॥ दशरथस्त्रीणांविभूतिमैश्वर्यंचपश्यामः ॥ ३५ ॥

नेपथ्यविधिरलंकारविधिः ॥ प्रदक्षिणकरणंविमानस्य ॥ ३६ ॥ अत्रताभिःसहोत्थितमित्यनेनाश्विनचतुर्थ्यांकिष्किंधायामुषित्वापंचम्यांततःप्रस्थानमितिगम्यते ॥ उपरिपंचम्यांभर
द्वाजाश्रमप्रवेशस्यवक्ष्यमाणत्वात् ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ अस्यास्तीरेपंपायास्तीरे ॥ ४१ ॥ अत्रपंपोत्तरदेशेवनस्पतिर्जटायोरावासन्यग्रोधः ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ एतत्तदाश्र

तारयाचाभ्यनुज्ञाताःसर्वावानरयोषितः ॥ नेपथ्यविधिपूर्वंतुकृत्वाचापिप्रदक्षिणं ॥ ३६ ॥ अध्यारोहन्विमानंतत्सीतादर्शनकांक्षया ॥ ताभिःस
होत्थितंशीघ्रंविमानंप्रेक्ष्यराघवः ॥ ३७ ॥ ऋष्यमूकसमीपेतुवैदेहींपुनरब्रवीत् ॥ दृश्यतेसौमहान्सीतेसविद्युदिवतोयदः ॥ ३८ ॥ ऋष्यमूकोगिरिव
रःकांचनैर्धातुभिर्वृतः ॥ अत्राहंवानरेंद्रेणसुग्रीवेणसमागतः ॥ ३९ ॥ समयश्चकृतःसीतेवधार्थंवालिनोमया ॥ एषासादृश्यतेपंपानलिनीचित्र
कानना ॥ ४० ॥ त्वयाविहीनोयत्राहंविललापसुदुःखितः ॥ अस्यास्तीरेमयादृष्टाशबरीधर्मचारिणी ॥ ४१ ॥ अत्रयोजनबाहुश्चकबंधोनिहतोम
या ॥ दृश्यतेऽसौजनस्थानेश्रीमान्सीतेवनस्पतिः ॥ ४२ ॥ जटायुश्चमहातेजास्तवहेतोर्विलासिनि ॥ रावणेनहतोयत्रपक्षिणांप्रवरोबली ॥ ४३ ॥
एतत्तदाश्रमपदमस्माकंवरवर्णिनि ॥ पर्णशालातथाचित्रादृश्यतेशुभदर्शने ॥ ४४ ॥ यत्रत्वंराक्षसेंद्रेणरावणेनहृताबलात् ॥ एषागोदावरीर
म्याप्रसन्नसलिलाशुभा ॥ ४५ ॥ अगस्त्यस्याश्रमश्चैवदृश्यतेकदलीवृतः ॥ दृश्यतेचैववैदेहिशरभंगाश्रमोमहान् ॥ ४६ ॥ उपायतःसहस्राक्षोयत्र
शक्रःपुरंदरः ॥ एतेतेतापसादेविदृश्यंतेतनुमध्यमे ॥ ४७ ॥ अत्रिःकुलपतिर्यत्रसूर्यवैश्वानरोपमः ॥ अस्मिन्देशेमहाकायोविराधोनिहतोमया ॥
॥ ४८ ॥ अत्रसीतेत्वयादृष्टातापसीधर्मचारिणी ॥ असौसुतनुशैलेंद्रश्चित्रकूटःप्रकाशते ॥ ४९ ॥ अत्रमांकैकयीपुत्रःप्रसादयितुमागतः ॥ एषा
सायमुनारम्यादृश्यतेचित्रकानना ॥ ५० ॥ भरद्वाजाश्रमःश्रीमान्दृश्यतेचैषमैथिलि ॥ इयंचदृश्यतेगंगापुण्यात्रिपथगानदी ॥ ५१ ॥

मपदं ॥ पंचवट्याश्रमस्थानमित्यर्थः ॥ ४४ ॥ यत्रयस्यांपर्णशालायां ॥ ४५ ॥ अगस्त्याश्रमोदृश्यते ॥ एतत्समीपएवप्रागुपदिष्टःस्वाश्रमः ॥ ४६ ॥ एतेतेतापसाःपूर्वानुभूताइत्यर्थः
॥ ४७ ॥ कुलपतिराश्रमस्वामी ॥ कुलमन्वयसंघातगृहोत्पत्त्याश्रमेषुचेत्यजयः ॥ ४८ ॥ तापसीअत्रिपत्नी ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥

यत्रममसखागुहस्तच्छृंगवेरपुरमेतद्दृश्यतेइतिशेषः ॥ एषासाममपितुःराजधानीअयोध्यादृश्यते ॥ गंगातीरवर्तिभरद्वाजाश्रमप्रदेशगेविमानेतस्यात्युन्नतव्योमप्रदेशवृत्तित्वादयोध्यादि
दर्शनं ॥ अयोध्यांप्रतिप्रणामंकुरु ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ विशालकक्ष्यांविशालरथ्यां ॥ ५४ ॥ कतक० ॥ ११६ ॥ इतिरामाभि०वा०युद्ध०पंचविंशोत्तरशततमःसर्गः ॥१२५॥ ॥छ॥
पूर्णेइति ॥ पंचम्यांचतुर्दशेवर्षेपूर्णेसतितद्दिनेभरद्वाजाश्रमंप्राप्यमुनिंभरद्वाजंववंदे ॥ १ ॥ पुरेऽयोध्यायां ॥ सुभिक्षंचानामयंचसुभिक्षानामयं ॥ सुभिक्षमन्नसमृद्धिः ॥ अनामयं

शृंगवेरपुरंचैतद्गुहोयत्रसखामम ॥ एषासादृश्यतेसीतेराजधानीपितुर्मम ॥ अयोध्यांकुरुवैदेहिप्रणामंपुनरागता ॥ ५२ ॥ ततस्तेवानराःसर्वेराक्ष
साःसविभीषणाः ॥ उत्पत्योत्पत्यसंहृष्टास्तांपुरींददृशुस्तदा ॥५३॥ ततस्तुतांपांडुरहर्म्यमालिनींविशालकक्ष्यांगजवाजिभिर्वृतां ॥ पुरीमपश्यन्प्लव
गाःसराक्षसाःपुरींमहेंद्रस्ययथामरावतीं॥५४॥ इत्यार्षेश्रीमद्रामा०वा०आ०यु०पंचविंशोत्तरशततमःसर्गः ॥ १२५॥ ॥छ॥ ॥छ॥
पूर्णेचतुर्दशेवर्षेपंचम्यांलक्ष्मणाग्रजः ॥ भरद्वाजाश्रमंप्राप्यववंदेनियतोमुनिं ॥ १ ॥ सोऽपृच्छदभिवाद्यैनंभरद्वाजंतपोधनं ॥ शृणोषिकच्चिद्भगव
न्सुभिक्षानामयंपुरे ॥ २ ॥ कच्चित्सयुक्तोभरतोजीवंत्यपिचमातरः ॥ एवमुक्तस्तुरामेणभरद्वाजोमहामुनिः ॥ प्रत्युवाचरघुश्रेष्ठंस्मितपूर्वंप्रहृष्टवत्
॥ ३ ॥ आज्ञावशस्तेभरतोजटिलस्त्वांप्रतीक्षते ॥ पादुकेतेपुरस्कृत्यसर्वंचकुशलंगृहे ॥ ४ ॥ त्वांपुराचीरवसनंप्रविशंतंमहावनं ॥ स्त्रीतृतीयंच्युतंरा
ज्याद्धर्मकामंचकेवलं ॥ ५ ॥ पदातिंत्यक्तसर्वस्वंपितृनिर्देशकारिणं ॥ सर्वभोगैःपरित्यक्तंस्वर्गच्युतमिवामरं ॥ ६ ॥ दृष्ट्वातुकरुणापूर्वंममासीत्स
मितिंजय ॥ कैकयीवचनेयुक्तंवन्यमूलफलाशिनं ॥ ७॥ सांप्रतंतुसमृद्धार्थंसमित्रगणबांधवं ॥ समीक्ष्यविजितारिंचममाभूत्प्रीतिरुत्तमा ॥ ८ ॥

स्यादारोग्यं ॥ शृणोषिकच्चित् ॥ शिष्यादिमुखेनेतिशेषः ॥ २ ॥सभरतोयुक्तः ॥ प्रजापालनेसमाहितइत्यर्थः ॥ स्मितपूर्वं ॥ सर्वज्ञोपिभगवानजानन्निवमांपृच्छतीतिस्मितकरणं ॥
प्रहृष्टवत्प्रहृष्टार्हं ॥ ३ ॥ तेपादुकेपुरस्कृत्यसर्वंकुशलंगृहेचपुरेचसंपादयन्भरतस्त्वांप्रतीक्षते ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ उच्यमानविशेषणंत्वांदृष्ट्वाममपुराकरुणादैन्यमासीत् ॥ ७ ॥ सांप्रतंतु
समृद्धत्वादिगुणंसमीक्ष्यममउत्तमाप्रीतिरभूज्जातेत्यर्थः ॥ ८ ॥

सर्वंतेसुखंदुःखंचविदितमित्येतत्प्रकाशयति ॥ यत्त्वयेति ॥ जनस्थाननिवासिनात्वयायद्विपुलंखरवधादिनादुःखंप्राप्तंतन्मयाविदितं ॥ ९ ॥ तदनंतरंब्राह्मणार्थेब्रह्मविदांब्रह्मर्षीणांप्रयोजनेरक्षाप्रयोजनेनियुक्तस्यातएवसर्वतापसान्रक्षतस्तवभार्येयंहृताबभूवेत्येतच्चमेविदितं ॥ १० ॥ मारीचदर्शनं ॥ रावणस्यसीतापहारार्थमितिशेषः ॥ सीतोन्मथनंसीतायाराक्षसीभिर्लंकायांक्लेशनं ॥ ११ ॥ वातात्मजस्यकर्मसमुद्रलंघनादिलंकादहनं ॥ १२ ॥ प्रहृष्टैर्हरियूथपैर्लंकादीपितेतियत्इंद्रजिद्वधानंतरंकृतंतच्चविदितं ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ इतोमदा

सर्वंचसुखदुःखंतेविदितंममराघव ॥ यत्त्वयाविपुलंप्राप्तंजनस्थाननिवासिना ॥ ९ ॥ ब्राह्मणार्थेनियुक्तस्यरक्षतःसर्वतापसान् ॥ रावणेनहृताभार्याबभूवेयमनिंदिता ॥ १० ॥ मारीचदर्शनंचैवसीतोन्मथनमेवच ॥ कबंधदर्शनंचैवपंपाभिगमनंतथा ॥ ११ ॥ सुग्रीवेणचतेसख्यंयत्रवालीहतस्त्वया ॥ मार्गणंचैववैदेह्याःकर्मवातात्मजस्यच ॥ १२ ॥ विदितायांचवैदेह्यांनलसेतुर्यथाकृतः ॥ यथाचादीपितालंकाप्रहृष्टैर्हरियूथपैः ॥ १३ ॥ सपुत्रबांधवामात्यःसबलःसहवाहनः ॥ यथाचनिहतःसंख्येरावणोबलदर्पितः ॥ १४ ॥ यथाचनिहतेतस्मिन्रावणेदेवकंटके ॥ समागमश्चत्रिदशैर्यथादत्तश्चतेवरः ॥ १५ ॥ सर्वंममैतद्विदितंतपसाधर्मवत्सल ॥ संपतंतिचमेशिष्याःप्रवृत्त्याख्याःपुरीमितः ॥ १६ ॥ अहमप्यत्रतेदद्मिवरंशस्त्रभृतांवर ॥ अर्घ्यंप्रतिगृहाणेदमयोध्यांश्वोगमिष्यसि ॥ १७ ॥ तस्यतच्छिरसावाक्यंप्रतिगृह्यनृपात्मजः ॥ बाढमित्येवसंहृष्टःश्रीमान्वरमयाचत ॥ ॥ १८ ॥ अकालफलिनोवृक्षाःसर्वेचापिमधुस्रवाः ॥ फलान्यमृतगंधीनिबहूनिविविधानिच ॥ १९ ॥ भवंतुमार्गेभगवन्नयोध्यांप्रतिगच्छतः ॥ तथेतिचप्रतिज्ञातेवचनात्समनंतरं ॥ २० ॥ अभवन्पादपास्तत्रस्वर्गपादपसन्निभाः ॥ निष्फलाःफलिनश्चासन्विपुष्पाःपुष्पशालिनः ॥ २१ ॥ शुष्काःसमग्रपत्रास्तेनगाश्चैवमधुस्रवाः ॥ सर्वतोयोजनास्तिस्रोगच्छतामभवंस्तदा ॥ २२ ॥

श्रमान्मेशिष्याः ॥ प्रवृत्त्याख्याःतवप्रवृत्तिमुदंतमाचक्षतेप्रवृत्त्याख्यास्तथाभूताःसंतस्तवपुरीमयोध्यांसंपतंतिअतस्त्वत्पुरीवृत्तांतोपिज्ञायतइतिशेषः ॥ १६ ॥ अहमपीति ॥ त्रिदशाइवेतिभावः ॥ दद्मिददामि ॥ अर्घ्यंप्रतिगृहाणमयादातुंप्रतिज्ञातस्यवरस्यवरणात्पूर्वमितिशेषः ॥ १७ ॥ बाढमित्येवप्रतिगृह्येतिशेषः ॥ १८ ॥ वरमाहाकालेति ॥ १९ ॥ अयोध्यांप्रतिगच्छतोममार्गेएवंवृक्षादयोभवंतु ॥ वानराणांविश्रामार्थमितिशेषः ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥

जयंतीतिजितःस्वर्गस्यजितःस्वर्गजितइवमुदान्वितास्तेप्रसिद्धावानराःकामाद्यथेच्छमुपाश्नंतिस्म ॥ २३ ॥ कतक० ॥ ११७ ॥ इतिरामाभि०वा०युद्ध०षड्विंशोत्तरशततमःसर्गः ॥
॥ १२६ ॥ ॥ ७ ॥ पंचम्यांचतुर्दशवर्षस्यपूर्णत्वात्तद्दिनेभरद्वाजाश्रमेविलंबस्यप्राप्तत्वात्चतुर्दशसमाप्तौयदित्वांनपश्यामितदाहुताशनंप्रवेक्ष्यामीतिभरतोक्तेर्भरतस्यस्वागमननिवेदनायहनूमत्प्रेषणंकृतवानित्याह ॥ अयोध्यांत्विति ॥ समालोक्य ॥ भरद्वाजाश्रमेविमानादवतरणसमयेइतिभावः ॥ सुग्रीवादीनांसम्यक्शिष्टाचारकरणायसुहृद्रूपतदाकारज्ञानायचपूर्वंहनूमत्प्रेषणं ॥ अतएवपाद्मेपंचम्यामेवविस्तृष्टहनूमत्प्रवेशसमयेभरतवर्णनमेवंकृतं ॥ अग्निप्रवेशेसोद्योगकालेभ्रातुरनागमात्॥न्यवेदयत्तदातस्मैश्रीरामागमनोत्सवमि

ततःप्रहृष्टाःप्लवगर्षभास्तेबहूनिदिव्यानिफलानिचैव ॥ कामाद्रुपाश्नंतिसहस्रशस्तेमुदान्विताःस्वर्गजितोमुदेव ॥ २३ ॥ इत्यार्षेश्रीमद्रामायणे वा०यु०षड्विंशोत्तरशततमःसर्गः ॥ १२६ ॥ ॥ ७ ॥ अयोध्यांतुसमालोक्यचिंतयामासराघवः ॥ प्रियकामःप्रियंरामस्ततस्त्वरितविक्रमः ॥ १ ॥ चिंतयित्वाततोदृष्टिंवानरेषुन्यपातयत् ॥ उवाचधीमांस्तेजस्वीहनूमंतंप्लवंगमं ॥ २ ॥ अयोध्यांत्वरितोगत्वाशीघ्रंप्लवगसत्तम ॥ जानीहिकच्चित्कुशलीजनोनृपतिमंदिरे ॥ ३ ॥ शृंगवेरपुरंप्राप्यगुहंगहनगोचरं ॥ निषादाधिपतिंब्रूहिकुशलंवचनान्मम ॥ ४ ॥ श्रुत्वातुमांकुशलिनमरोगंविगतज्वरं ॥ भविष्यतिगुहःप्रीतःसममात्मसमःसखा ॥ ५ ॥ अयोध्यायाश्चतेमार्गंप्रवृत्तिंभरतस्यच ॥ निवेदयिष्यतिप्रीतोनिषादाधिपतिर्गुहः ॥ ६ ॥ भरतस्तुत्वयावाच्यःकुशलंवचनान्मम ॥ सिद्धार्थंशंसमांतस्मैसभार्यंसहलक्ष्मणं ॥ ७ ॥ हरणंचापिवैदेह्यारावणेनबलीयसा ॥ सुग्रीवेणचसंवादंवालिनश्चवधंरणे ॥ ८ ॥ मैथिल्यन्वेषणंचैवयथाचाधिगतात्वया ॥ लंघयित्वामहातोयमापगापतिमव्ययं ॥ ९ ॥ उपयानंसमुद्रस्यसागरस्यचदर्शनं ॥ यथाचकारितःसेतूरावणश्चयथाहतः ॥ १० ॥

ति ॥ किंच ॥ प्रियकामइति ॥ सुग्रीवादीनांप्रियकामःअयोध्यायांसर्वतत्प्रियपूरणकामास्तेषांप्रियंयथाभवतितथाचिंतयामास ॥ कर्तव्यजातमितिशेषः ॥ १ ॥ २ ॥ यथाक्षिप्रमयोध्यांप्राप्यतेतथात्वरितःसन्नयोध्यांगच्छ ॥ नृपतिमंदिरेवर्तमानःसर्वोपिजनःकुशलीतिजानीहि ॥ ३ ॥ गहनंकाननंगोचरोदेशोयस्यतं ॥ ममकुशलंमद्वचनाद्ब्रूहि ॥ ४ ॥ आत्मसमःस्वसदृशस्तत्त्वज्ञानित्वात् ॥ ५ ॥ ६ ॥ सिद्धार्थंनिर्व्यूढपितृवचनपरिपालनरूपप्रयोजनं ॥ ७ ॥ ८ ॥ यथात्वयाधिगता ॥ अस्खलितव्रतायथादृष्टेत्यर्थः ॥ ९ ॥ उपयानंपुनःस्वयमस्मत्समीपागमनं ॥ वानरसेनयासहसमुद्रतीरगमनंवा ॥ सागरस्यस्वरूपेणप्रत्यक्षतोदर्शनंदर्शनदानं ॥ १० ॥

महेंद्रादिकर्तृकंवरदानंवानरसमुत्थानरूपं ॥ अत्रब्रह्मवरुणयोरपिवरदानं ॥ कर्तृत्वोक्तेः ॥ पूर्वंमहेंद्रसहितोब्रह्मेतिव्याख्यातं ॥ ११ ॥ उपयातंनगरसमीपमागतं ॥ १२ ॥ १३ ॥ एत
च्छ्रुत्वाएवंप्रकारंमदागमनंश्रुत्वायमाकारंखेदानंदसूचकमाकारं ॥ सआकारोयच्चापिभरतस्यमांप्रतिकर्तव्यंतच्चवेदितव्यं ॥ १४ ॥ तदेवाह ॥ ज्ञेयाइति ॥ मुखवर्णेन ॥ प्रीतिखेदो
चितविकाससंकोचाद्याकारेणेत्यर्थः ॥ तत्त्वेनयाथार्थ्येनवृत्तांताज्ञेयाइत्यन्वयः ॥ १५ ॥ ननुतादृशसौहृदवतिकोन्यथाशंकायाःप्रसंगोऽतआह ॥ सर्वकामेत्यादि ॥ पितृपैतामहंतत्क

वरदानंमहेंद्रेणब्रह्मणावरुणेनच ॥ महादेवप्रसादाच्चपित्रामामसमागमं ॥ ११ ॥ उपयातंचमांसौम्यभरतायनिवेदय ॥ सहराक्षसराजेनहरीणा
मीश्वरेणच ॥ १२ ॥ जित्वाशत्रुगणान्रामःप्राप्यचानुत्तमंयशः ॥ उपायातिसमृद्धार्थःसहमित्रैर्महाबलैः ॥ १३ ॥ एतच्छ्रुत्वायमाकारंभजतेभर
तस्ततः ॥ सचतेवेदितव्यःस्यात्सर्वंयच्चापिमांप्रति ॥ १४ ॥ ज्ञेयाःसर्वेचवृत्तांताभरतस्येंगितानिच ॥ तत्त्वेनमुखवर्णेनदृष्ट्याव्याभाषितेनच ॥ १५ ॥
सर्वकामसमृद्धंहिहस्त्यश्वरथसंकुलं ॥ पितृपैतामहंराज्यंकस्यनावर्तयेन्मनः ॥ १६ ॥ संगत्याभरतःश्रीमान्राज्येनार्थीस्वयंभवेत् ॥ प्रशास्तुवसु
धांसर्वामखिलांरघुनंदनः ॥ १७ ॥ तस्यबुद्धिंचविज्ञायव्यवसायंचवानर ॥ यावन्नदूरंयाताःस्मःक्षिप्रमागंतुमर्हसि ॥ १८ ॥ इतिप्रतिसमादिष्टोह
नूमान्मारुतात्मजः ॥ मानुषंधारयन्रूपमयोध्यांत्वरितोययौ ॥ १९ ॥ अथोत्पपातवेगेनहनूमान्मारुतात्मजः ॥ गरुत्मानिववेगेनजिघृक्षन्नुरगो
त्तमं ॥ २० ॥ लंघयित्वापितृपथंविहगेंद्रालयंशुभं ॥ गंगायमुनयोर्भीमंसमतीत्यसमागमं ॥ २१ ॥

मेणागतं ॥ नावर्तयेत् ॥ अनेनभ्रातरएवंशंक्याइतिलोकाननुबोधयति ॥ १६ ॥ तस्यराज्याकांक्षाचेत्किंकरिष्यतीत्याशंक्यसएवराज्यंप्रशास्त्वित्याह ॥ संगत्येति ॥ संगत्याचिरकाल
परिचयेनकैकयीसंगत्यावा ॥ यदिकैकयीवरस्वयमपिराज्येनार्थीभवेत्तर्हिसएववसुधांशास्तु ॥ वयंयत्रक्कापितपसाकालंनेष्यामइतिशेषः ॥ १७ ॥ यावत्अस्मादाश्रमाद्दूरंयाता
नस्मः ॥ अयोध्यायाअतिसमीपंनप्राप्ताःस्मइतियावत् ॥ क्षिप्रमागंतुमर्हसि ॥ तावदितिशेषः ॥ १८ ॥ मानुषमित्यर्धंसंक्षेपः ॥ १९ ॥ तस्यैवप्रपंचउत्पपातेत्यादि ॥ २० ॥ पितृपथं ॥
वायुमार्गमंतरिक्षमित्यर्थः ॥ तद्विशेषंविहगेंद्रालयंश्रेष्ठविहगानांसंचारस्थानं ॥ २१ ॥

॥ २२ ॥ २३ ॥ अद्यपंचमींपंचमीसंबंधिनींरजनीमुषित्वाअद्यस्थित्वाश्वोगमिष्यसीतिभरद्वाजानुज्ञातंराघवंश्वःप्रातरेवद्रक्ष्यसि ॥ २४ ॥ संप्रहृष्टतनूरुहः ॥ जगदानंदरामसेवकत्व लाभेनेतिभावः ॥ अविचारयन्अध्वश्रममितिशेषः ॥ २५ ॥ रामतीर्थंपरशुरामतीर्थं ॥ वालुकिनींनदाख्यां ॥ शालवनंशालवृक्षवनं ॥ २६ ॥ २७ ॥ सुराधिपस्योपवनेनंदनाख्ये ॥

शृंगवेरपुरंप्राप्यगुहमासाद्यवीर्यवान्॥ सवाचाशुभयाहृष्टोहनूमानिदमब्रवीत्॥ २२ ॥ सखातुतवकाकुत्स्थोरामःसत्यपराक्रमः ॥ ससीतःसह सौमित्रिःसत्वांकुशलमब्रवीत् ॥ २३ ॥ पंचमीमद्यरजनीमुषित्वावचनान्मुनेः॥ भरद्वाजाभ्यनुज्ञातंद्रक्ष्यस्यत्रैवराघवं ॥ २४ ॥ एवमुक्त्वामहाते जाःसंप्रहृष्टतनूरुहः ॥उत्पपातमहावेगाद्वेगवानविचारयन्॥ २५ ॥ सोपश्यद्रामतीर्थंचनदींवालुकिनींतथा ॥ वरूथींगोमतींचैवभीमंशालवनं तथा॥ २६ ॥ प्रजाश्चबहुसाहस्रीःस्फीतान्जनपदानपि ॥ सगत्वादूरमध्वानंत्वरितःकपिकुंजरः ॥ २७ ॥ आससाद्द्रुमान्फुल्लान्नंदिग्रामसमीप गान्॥ सुराधिपस्योपवनेयथाचैत्ररथेद्रुमान्॥ २८ ॥ स्त्रीभिःसपुत्रैःपौत्रैश्चरममाणैःस्वलंकृतैः ॥ क्रोशमात्रेत्वयोध्यायाश्चीरकृष्णाजिनांबरं ॥ ॥ २९ ॥ ददर्शभरतंदीनंकृशमाश्रमवासिनं॥ जटिलंमलदिग्धांगंभ्रातृव्यसनकर्शितं ॥ ३० ॥ फलमूलाशिनंदांतंतापसंधर्मचारिणं ॥ समुन्नत जटाभारंवल्कलाजिनवाससं॥ ३१ ॥ नियतंभावितात्मानंब्रह्मर्षिसमतेजसं ॥ पादुकेतेपुरस्कृत्यप्रशासंतंवसुंधरां ॥ ३२ ॥ चातुर्वर्ण्यस्यलोक स्यत्रातारंसर्वतोभयात्॥ उपस्थितममात्यैश्चशुचिभिश्चपुरोहितैः॥ ३३ ॥ बलमुख्यैश्चयुक्तैश्चकाषायांबरधारिभिः॥ नहितेराजपुत्रंतंचीरकृष्णा जिनांबरं॥ ३४ ॥ परिभोक्तुंव्यवस्यंतिपौरावैधर्मवत्सलाः॥ तंधर्ममिवधर्मज्ञंदेहवंधमिवापरं॥ ३५॥ उवाचप्रांजलिर्वाक्यंहनूमान्मारुतात्मजः॥ वसंतंदंडकारण्येयंत्वंचीरजटाधरं॥ ३६॥

चैत्ररथंकुबेरोद्यानंचात्रद्रष्टव्यं ॥ २८ ॥ स्वलंकृतैरममाणैःपुत्रपौत्रैःसहिताभिःस्त्रीभिर्गृह्यमाणपुष्पानितिद्रुमविशेषणं ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ भावितात्मानंध्यातपरमात्मानं ॥ अत एवब्रह्मर्षिसमतेजसं ॥ ३२ ॥ चातुर्वर्ण्यस्यलोकस्य ॥ स्वार्थेष्यञ् ॥ चतुर्वर्णरूपस्यलोकस्य ॥ ३३ ॥ बलमुख्यैर्बलाध्यक्षैःयुक्तैःकाषायांबरधारिभिः ॥ यथाराजातथाप्रजेतिन्या यात् ॥ तदेवाह ॥ नहितेइति ॥ ३४ ॥ परिभोक्तुंपरित्यज्यभोक्तुं ॥ द्वितीयइवशब्दोवाक्यालंकारे ॥ इहेतिवैकत्रपाठः ॥ देहबंधंमनुष्यदेहसंबंधवंतं ॥ ३५ ॥ ३६ ॥

शोकंत्यजसुदारुणमित्यनेनास्य पाद्मोक्तोग्निप्रवेशोद्यमः सूचितइतिबोध्यं ॥ ३७ ॥ अस्मिन्मुहूर्ते ॥ अचिरादित्यर्थः ॥ संगतोभविष्यसीतिशेषः ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ उत्कटहर्षोपिचित्तवै
वश्यहेतुरितिकृत्वापपातेत्यादि ॥ ४० ॥ ४१ ॥ अशोकजैर्हर्षजै रित्यश्रुबिंदुभिरित्यनेनान्वितं ॥ ४२ ॥ अनुक्रोशात्कृपया ॥ प्रियाख्यानस्य ॥ कर्तरिल्युट् ॥ प्रियाख्यानकर्तुःकिंप्रि

अनुशोचसिकाकुत्स्थंसत्वांकौशलमब्रवीत् ॥ प्रियमाख्यामितेदेवशोकंत्यजसुदारुणं ॥ ३७ ॥ अस्मिन्मुहूर्तेभ्रात्रात्वंरामेणसहसंगतः ॥ निह
त्यरावणंरामःप्रतिलभ्यचमैथिलीं ॥ ३८ ॥ उपयातिसमृद्धार्थःसहमित्रैर्महाबलैः ॥ लक्ष्मणश्चमहातेजावैदेहीचयशस्विनी ॥ सीतासमग्रारामे
णमहेंद्रेणशचीयथा ॥ ३९ ॥ एवमुक्तोहनुमताभरतःकैकयीसुतः ॥ पपातसहसाहृष्टोहर्षान्मोहमुपागमत् ॥ ४० ॥ ततोमुहूर्तादुत्थायप्रत्याश्वस्य
चराघवः ॥ हनूमंतमुवाचेदंभरतःप्रियवादिनं ॥ ४१ ॥ अशोकजैःप्रीतिमयैःकपिमालिंग्यसंभ्रमात् ॥ सिषेचभरतःश्रीमान्विपुलैरश्रुबिंदुभिः ॥
॥ ४२ ॥ देवोवामानुषोवात्वमनुक्रोशादिहागतः ॥ प्रियाख्यानस्यतेसौम्यददामिब्रुवतःप्रियं ॥ ४३ ॥ गवांशतसहस्रंचग्रामाणांचशतंपरं ॥ स
कुंडलाःशुभाचाराभार्याःकन्यास्तुषोडश ॥ ४४ ॥ हेमवर्णाःसुनासोरूःशशिसौम्याननाःस्त्रियः ॥ सर्वाभरणसंपन्नाःसंपन्नाःकुलजातिभिः ॥
॥ ४५ ॥ निशम्यरामागमनंनृपात्मजःकपिप्रवीरस्यतदाद्भुतोपमं ॥ प्रहर्षितोरामदिदृक्षयाभवत्पुनश्चहर्षादिदमब्रवीद्वचः ॥ ४६ ॥ इत्यार्षेश्रीमद्रा
मा० वाल्मी० युद्ध० सप्तविंशाधिकशततमःसर्गः ॥ १२७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ बहूनिनामवर्षाणिगतस्यसुमहद्वनं ॥ शृणोम्यहंप्रीतिक
रंममनाथस्यकीर्तनं ॥ १ ॥ कल्याणीबतगाथेयंलौकिकीप्रतिभातिमां ॥ एतिजीवंतमानंदोनरंवर्षशतादपि ॥ २ ॥ राघवस्यहरीणांचकथमासी
त्समागमः ॥ कस्मिन्देशेकिमाश्रित्यतत्त्वमाख्याहिपृच्छतः ॥ ३ ॥

यंददामिएतत्प्रियाख्यानसमंनकिंचित्पश्यामीतिभावः ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ निशम्यप्रहर्षितोरामदिदृक्षया ॥ अत्रयुक्तोभवदितिशेषः ॥ ४६ ॥ कतक० ॥ ११८ ॥ इतिरामाभि०वा०
युद्ध० सप्तविंशाधिकशततमःसर्गः ॥ १२७ ॥ ॥ ७ ॥ बहूनिवर्षाणिसुमहद्वनंगतस्यममनाथस्यकीर्तनंशृणोम्यहं ॥ १ ॥ अतइयंलौकिकीगाथाकल्याणीतिमांप्रतिभा
ति ॥ बतेतिहर्षे ॥ तांगाथामाह ॥ एतीति ॥ २ ॥ सहमित्रैरित्यस्यसुग्रीवादिमित्रसहितैरित्यर्थःतन्मुखादवगत्यपृच्छति ॥ राघवस्येति ॥ किमाश्रित्य ॥ किन्निमित्तमाश्रित्येत्यर्थः ॥ ३ ॥

बृस्यांतापसासने ॥ ४ ॥ यथाशब्दानांतवानुभवसिद्धइत्यर्थः ॥ मातूराज्ञावरौदत्तौ ॥ ततएवराज्ञारामःप्रव्राजितइतियथातवानुभवसिद्धमित्यर्थः ॥ ५ ॥ एवमग्रेपि ॥ राजगृहात्त
दाख्यात्केकयपुरात् ॥ ६ ॥ ७ ॥ विसर्जितंरामेणेतिशेषः ॥ ८ ॥ ९ ॥ परिद्यूनंपरिक्षीणंपीडितमितियावत् ॥ १० ॥ तत्तदनंतरं ॥ ११ ॥ १२ ॥ निखातेगर्ते ॥ प्रक्षिपंतिस्म ॥ प्रक्षि

सपृष्टोराजपुत्रेणबृस्यांसमुपवेशितः ॥ आचचक्षेततःसर्वंरामस्यचरितंवने ॥ ४ ॥ यथाप्रव्राजितोरामोमातुर्दत्तौवरौतव ॥ यथाचपुत्रशोकेन
राजादशरथोमृतः ॥ ५ ॥ यथादूतैस्त्वमानीतस्तूर्णंराजगृहात्प्रभो ॥ त्वयायोध्यांप्रविष्टेनयथाराज्यंनचेप्सितं ॥ ६ ॥ चित्रकूटगिरिंगत्वाराज्येना
मित्रकर्शनः ॥ निमंत्रितस्त्वयाभ्राताधर्ममाचरतासतां ॥ ७ ॥ स्थितेनराज्ञोवचनेयथाराज्यंविसर्जितं ॥ आर्यस्यपादुकेगृह्ययथासिपुनराग
तः ॥ ८ ॥ सर्वमेतन्महाबाहोयथावद्विदितंतव ॥ त्वयिप्रतिप्रयातेतुयद्वृत्तंतन्निबोधमे ॥ ९ ॥ अपयातेत्वयितदासमुद्भ्रांतमृगद्विजं ॥ परिद्यूनमिवा
त्यर्थंतद्वनंसमपद्यत ॥ १० ॥ तद्धस्तिमृदितंघोरंसिंहव्याघ्रमृगाकुलं ॥ प्रविवेशाथविजनंसमहद्दंडकावनं ॥ ११ ॥ तेषांपुरस्ताद्बलवान्गच्छतांग
हनेवने ॥ विनदन्सुमहानादंविराधःप्रत्यदृश्यत ॥ १२ ॥ तमुत्क्षिप्यमहानादमूर्ध्वबाहुमधोमुखं ॥ निखातेप्रक्षिपंतिस्मनदंतमिवकुंजरं ॥ १३ ॥
तत्कृत्वादुष्करंकर्मभ्रातरौरामलक्ष्मणौ ॥ सायाह्नेशरभंगस्यरम्यमाश्रममीयतुः ॥ १४ ॥ शरभंगेदिवंप्राप्तेरामःसत्यपराक्रमः ॥ अभिवाद्यमुनी
न्सर्वान्जनस्थानमुपागमत् ॥ १५ ॥ चतुर्दशसहस्राणिजनस्थाननिवासिनां ॥ हतानिवसतातत्रराघवेणमहात्मना ॥ १६ ॥ एकेनसहसंगम्यरा
मेणरणमूर्धनि ॥ अह्नश्चतुर्थभागेननिःशेषाराक्षसाःकृताः ॥ १७ ॥ महाबलामहावीर्यास्तपसोविघ्नकारिणः ॥ निहताराघवेणाजौदंडकारण्यवा
सिनः ॥ १८ ॥ राक्षसाश्चविनिष्पिष्टाःखरश्चनिहतोरणे ॥ दूषणंचाग्रतोहत्वात्रिशिरास्तदनंतरं ॥ १९ ॥ पश्चाच्छूर्पणखानामरामपार्श्वमुपाग
ता ॥ ततोरामेणसंदिष्टोलक्ष्मणःसहसोत्थितः ॥ २० ॥

नवंतावित्यर्थः ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ अह्नश्चतुर्थभागेन ॥ इदंचराक्षसार्दनयुद्धसन्नाहसीतागुहाप्रेषणादिसर्वव्यापारापेक्षया ॥ युद्धकालस्त्वर्धाधिकमुहूर्तेनेत्यारण्यकांडेउ
क्तः ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ ननुरक्षसांवधेकोहेतुस्तत्राह ॥ पश्चादिति ॥ जनस्थानोपागमानंतरमित्यर्थः ॥ २० ॥

कर्णनासेचिच्छेद ॥ ततस्तत्प्रेरितचतुर्दशसहस्ररक्षसांवधइतिशेषः ॥ ततःखरादिवधानंतरं ॥ तेनलक्ष्मणेनपूर्वमर्दितासाबालामूर्खारावणमुपागमत् ॥ २१ ॥ २२ ॥ मृगमितिशेषः ॥ दृष्ट्वारामम‌ब्रवीत् ॥ तदेवाह ॥ अयंमृगोगृह्यतां ॥ गृहीतेनानेनआश्रमोमनोहरोभविष्यति ॥ २३ ॥ अनुधावतिअनुधावतिस्म ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ सहसाबलात्कारेण ॥ २७ ॥

प्रगृह्यखड्गंचिच्छेदकर्णनासेमहाबलः ॥ ततस्तेनार्दिताबालारावणंसमुपागता ॥ २१ ॥ रावणानुचरोघोरोमारीचोनामराक्षसः ॥ लोभयामासवैदेहींभूत्वारत्नमयोमृगः ॥ २२ ॥ सारामम‌ब्रवीद्दृष्ट्वावैदेहीगृह्यतामिति ॥ अयंमनोहरःकांतआश्रमोनोभविष्यति ॥ २३ ॥ ततोरामोधनुष्पाणिर्मृगंतमनुधावति ॥ सतंजघानधावंतंशरेणानतपर्वणा ॥ २४ ॥ अथसौम्यदशग्रीवोमृगयांयातिराघवे ॥ लक्ष्मणेचापिनिष्क्रांतेप्रविवेशाश्रमंतदा ॥ २५ ॥ जग्राहतरसासीतांग्रहःखेरोहिणीमिव ॥ त्रातुकामंततोयुद्धेहत्वागृध्रंजटायुषं ॥ २६ ॥ प्रगृह्यसहसासीतांजगामाशुसराक्षसः ॥ ततस्त्वद्भुतसंकाशाःस्थिताःपर्वतमूर्धनि ॥ २७ ॥ सीतांगृहीत्वागच्छंतंवानराःपर्वतोपमाः ॥ ददृशुर्विस्मिताकारारावणंराक्षसाधिपं ॥ २८ ॥ ततःशीघ्रतरंगत्वातद्विमानंमनोजवं ॥ आरुह्यसहवैदेह्यापुष्पकंसमहाबलः ॥ २९ ॥ प्रविवेशतदालंकांरावणोराक्षसेश्वरः ॥ तांसुवर्णपरिष्कारेशुभेमहतिवेश्मनि ॥ ३० ॥ प्रवेश्यमैथिलींवाक्यैःसांत्वयामासरावणः ॥ तृणवद्भाषितंतस्यतंचनैर्ऋतपुंगवं ॥ ३१ ॥ अचिंतयंतीवैदेहीत्यशोकवनिकांगता ॥ न्यवर्ततततदारामोमृगंहत्वातदावने ॥ ३२ ॥ निवर्तमानःकाकुत्स्थोदृष्ट्वागृध्रंसविव्यथे ॥ गृध्रंहतंतदादृष्ट्वारामःप्रियतरंपितुः ॥ ॥ ३३ ॥ मार्गमाणस्तुवैदेहींराघवःसहलक्ष्मणः ॥ गोदावरीमनुचरन्वनोद्देशांश्चपुष्पितान् ॥ ३४ ॥ आसेदतुर्महारण्येकबंधंनामराक्षसं ॥ ततःकबंधवचनाद्रामःसत्यपराक्रमः ॥ ३५ ॥ ऋष्यमूकगिरिंगत्वासुग्रीवेणसमागतः ॥ ततःसमागमःपूर्वंप्रीत्याहार्दोव्यजायत ॥ ३६ ॥

विस्मितादद्दृशुः ॥ सुग्रीवादयइतिभावः ॥ २८ ॥ ततइति ॥ अनेनमार्गेकचित्स्थापितंगुप्तदेशेआसीत्स्मृतिमात्रेणवातदुपस्थानंबोध्यं ॥ २९ ॥ तदाततइत्यर्थः ॥ सुवर्णपरिष्कारेसुवर्णप्राकारे ॥ ३० ॥ ३१ ॥ तृणवदचिंतयंतीअगणयंती ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ कबंधवचनान्निहतदग्धकबंधवचनादित्यर्थः ॥ ३५ ॥ तयोःपूर्वंपरस्परसान्निध्यात्पूर्वंरामस्यश्रवणेनसुग्रीवस्यदूराद्दर्शनेनहार्दःसमागमोमानसंसख्यंजातमित्यर्थः ॥ ३६ ॥

तत्रहेतुमाह ॥ भ्रात्रेति ॥ अतस्तयोःपरस्परसंवादात्प्रगाढःप्रणयआसीत् ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ रामायेति ॥ अत्रक्रमोनविवक्षितः ॥ ३९ ॥ आदिष्टानियुक्ताः ॥ ४० ॥ विप्रनष्टानांबिल

भ्रात्रानिरस्तःक्रुद्धेनसुग्रीवोवालिनापुरा॥इतरेतरसंवादात्प्रगाढःप्रणयस्तयोः॥३७॥रामःस्वबाहुवीर्येणस्वराज्यंप्रत्यपादयत्॥वालिनंसमरे हत्वामहाकायंमहाबलं॥३८॥ सुग्रीवःस्थापितोराज्येसहितःसर्ववानरैः॥ रामायप्रतिजानीतेराजपुत्र्यास्तुमार्गणं॥३९॥ आदिष्टावानरेंद्रे णसुग्रीवेणमहात्मना॥दशकोट्यःप्लवंगानांसर्वाःप्रस्थापितादिशः॥४०॥ तेषांनोविप्रनष्टानांविंध्येपर्वतसत्तमे॥ भृशंशोकाभितप्तानांमहा न्कालोत्यवर्तत॥४१॥भ्राताशुगृध्रराजस्यसंपातिर्नामवीर्यवान्॥ समाख्यातिस्मवसतींसीतांरावणमंदिरे॥४२॥ सोहंदुःखपरीतानांदुःखं तज्ज्ञातिनांनुदन्॥आत्मवीर्यंसमास्थाययोजनानांशतंप्लुतः॥तत्राहमेकामद्राक्षमशोकवनिकांगतां॥४३॥ कौशेयवस्त्रांमलिनांनिरानंदांदृ ढव्रतां॥तयासमेत्यविधिवत्पृष्ट्वासर्वमनिंदितां॥४४॥ अभिज्ञानंमयादत्तंरामनामांगुलीयकं॥ अभिज्ञानंमणिंलब्ध्वाचरितार्थोहमागतः॥ ॥४५॥मयाचपुनरागम्यरामस्याक्लिष्टकर्मणः॥अभिज्ञानंमयादत्तमर्चिष्मान्समहामणिः॥४६॥श्रुत्वातांमैथिलींरामस्त्वाशशंसेचजीवितं॥ जीवितांतमनुप्राप्तःपीत्वामृतमिवातुरः॥४७॥उद्योजयिष्यन्नुद्योगंदध्रेलंकावधेमनः॥ जिघांसुरिवलोकांतेसर्वांल्लोकान्विभावसुः॥४८॥ ततःसमुद्रमासाद्यनलंसेतुमकारयत्॥अतरत्कपिवीराणांवाहिनीतेनसेतुना॥४९॥प्रहस्तमवधीन्नीलःकुंभकर्णंतुराघवः॥ लक्ष्मणोरावणसु तंस्वयंरामस्तुरावणं॥५०॥सशक्रेणसमागम्ययमेनवरुणेनच॥महेश्वरस्वयंभूभ्यांतथादशरथेनच॥५१॥तैश्चदत्तवरःश्रीमानृषिभिश्चसमा गतैः॥सुरर्षिभिश्चकाकुत्स्थोवरान्लेभेपरंतपः॥५२॥सतुदत्तवरःप्रीत्यावानरैश्चसमागतः॥पुष्पकेणविमानेनकिष्किंधामभ्युपागमत्॥५३॥

प्रवेशानंतरंनिर्गममार्गमजानतां ॥ विप्रकृष्टानामितिपाठेऽतीतकालानामित्यर्थः ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ज्ञातिनामित्यत्रदीर्घाभावआर्षः ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ मणिंसीतासकाशाच्चूडामणिंल ब्ध्वेत्यर्थः ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ उद्युज्यतेजयोनेनेतिउद्योगंबलंतद्योजयिष्यन्प्रोत्साहयिष्यन् ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥

मुनिसन्निधावद्यवसंतंश्वोद्रष्टुमर्हसि ॥ आश्विनशुक्लचतुर्दश्यामश्विनीतद्वर्षेइतिषष्ठ्यांपुष्यस्यसंभवः ॥ पूर्णिमायामश्विन्यामपिएकर्क्षक्षयेणवा ॥ ५४ ॥ कृतांजलिः ॥ रामंस्मृत्वेति शेषः ॥ मेमनोरथःपूर्णःखल्वित्युवाच ॥ ५५ ॥ कतक० ॥ ११९ ॥ इतिरामाभि०वा०युद्ध०अष्टाविंशाधिकशततमःसर्गः ॥ १२८ ॥ ॥ ७ ॥ परमानंदंतत्करंवच इतिशेषः ॥ १ ॥ दैवतानिकुलदैवतानि ॥ नगरस्यचैत्यानिसाधारणदेवतायतनानिअर्चंतुअर्चयंतु ॥ २ ॥ स्तुतिपुराणज्ञाइतिसूतलक्षणरूपंसूतविशेषणं ॥ वैतालिकाःवंशावली

तांगंगांपुनरासाद्यवसंतंमुनिसन्निधौ ॥ अविघ्नंपुष्ययोगेनश्वोरामंद्रष्टुमर्हसि ॥ ५४ ॥ ततःसवाक्यैर्मधुरैर्हनूमतोनिशम्यहृष्टोभरतःकृतांजलिः ॥ उवाचवाणींमनसःप्रहर्षिणींचिरस्यपूर्णःखलुमेमनोरथः ॥ ५५ ॥ इत्यार्षेश्रीमद्रा०वा०यु०अष्टाविंशाधिकशततमःसर्गः ॥ १२८ ॥ ॥ ७ ॥

श्रुत्वातुपरमानंदंभरतःसत्यविक्रमः ॥ हृष्टमाज्ञापयामासशत्रुघ्नंपरवीरहा ॥ १ ॥ दैवतानिचसर्वाणिचैत्यानिनगरस्यच ॥ सुगंधमाल्यैर्वादित्रैरर्चंतु शुचयोनराः ॥ २ ॥ सूताःस्तुतिपुराणज्ञाःसर्वेवैतालिकास्तथा ॥ सर्वेवादित्रकुशलागणिकाश्चैवसर्वशः ॥ ३ ॥ राजदारास्तथामात्याःसैन्याःसेनांगनागणाः ॥ ब्राह्मणाश्चसराजन्याःश्रेणीमुख्यास्तथागणाः ॥ ४ ॥ अभिनिर्यांतुरामस्यद्रष्टुंशशिनिभंमुखं ॥ भरतस्यवचःश्रुत्वाशत्रुघ्नःपरवीरहा ॥ ५ ॥ विष्टीरनेकसाहस्रीश्चोदयामासभागशः ॥ समीकुरुतनिम्नानिविषमाणिसमानिच ॥ ६ ॥ स्थानानिचनिरस्यंतांनंदिग्रामादितःपरं ॥ सिंचंतुपृथिवींकृत्स्नांहिमशीतेनवारिणा ॥ ७ ॥ ततोभ्यवकिरंत्वन्येलाजैःपुष्पैश्चसर्वतः ॥ समुच्छ्रितपताकास्तुरथ्याःपुरवरोत्तमे ॥ ८ ॥ शोभयंतुच वेश्मानिसूर्यस्योदयनंप्रति ॥ स्रग्दाममुक्तपुष्पैश्चसुवर्णैःपंचवर्णकैः ॥ ९ ॥

कीर्तकाः ॥ ३ ॥ राजदारामातरः ॥ सैन्याःराजभवनाद्बहिरंतर्भ्यंतराःसेनागणाआटविकांतसेनाभेदास्तथांगनागणाः ॥ श्रेणीनानाजातीयसंघः ॥ ४ ॥ ५ ॥ विष्टीर्भृतिकरान् भागशोविभज्येतिशेषः ॥ विषमाणिस्थलानिअत्युन्नतदेशाः ॥ समानिचस्थानानि ॥ निरस्यंतांअयंभेदोनिराक्रियतां ॥ सर्वंसमंक्रियतामितियावत् ॥ ६ ॥ इतोनंदिग्रामात्परंयावदयोध्यां ॥ तावतएवगंतव्यदेशत्वादितिभावः ॥ ७ ॥ समुच्छ्रितपताकारथ्याःकर्म ॥ ८ ॥ सूर्यस्योदयनंप्रति ॥ श्वःसूर्योदयकालेयथासर्वंसज्जंभवतितथाकुरुतेत्यर्थः ॥ विरलपुष्पबंधाः स्रजः ॥ निबिडपुष्पबंधंदाम ॥ मुक्तपुष्पाणिबंधरहितानिपुष्पाणि ॥ पुष्पविशेषणंसुवर्णैरिति ॥ पंचवर्णकैःपंचवर्णकल्पितैरलंकारैः ॥ ९ ॥

॥१०॥ धृष्ट्याद्योष्टमंत्रिणोनिर्ययुः ॥ उदयात्पूर्वंयथोक्तराजमार्गसत्कारंकृत्वाप्रातर्निर्ययुरित्यर्थः ॥ ११ ॥ १२ ॥१३॥१४॥१५॥ नैगमावणिजः ॥ वैदेहकःसार्थवाहोनैगमोवणि
जोवणिगित्यमरः ॥ १६ ॥ आर्यपादौश्रीरामपादुके ॥ १७ ॥ १८ ॥ उपवासकृशइत्यनेनरामादेरर्पिकिंचित्कालमुपवासोनुमेयः ॥ तत्पूर्वंआगमनश्रवणपूर्वकं ॥ १९॥२० ॥२१॥

राजमार्गमसंबाधंकिरंतुशतशोनराः ॥ ततस्तच्छासनंश्रुत्वाशत्रुघ्नस्यमुदान्विताः॥ १० ॥ धृष्टिर्जयंतोविजयःसिद्धार्थश्चार्थसाधकः॥ अशोको
मंत्रपालश्चसुमंत्रश्चापिनिर्ययुः ॥ ११ ॥ मत्तैर्नागसहस्रैश्चसध्वजैःसुविभूषितैः ॥ अपरेहेमकक्षाभिःसगजाभिःकरेणुभिः ॥ १२ ॥ निर्ययुस्तुर
गाक्रांतारथैश्चसुमहारथाः॥ शक्त्यृष्टिपाशहस्तानांसध्वजानांपताकिनां॥ १३॥ तुरगाणांसहस्रैश्चमुख्यैर्मुख्यतरान्वितैः॥ पदातीनांसहस्रैश्चवी
राःपरिवृतायुः ॥ १४ ॥ ततोयानान्युपारूढाःसर्वादशरथस्त्रियः ॥ कौसल्यांप्रमुखेकृत्वासुमित्रांचापिनिर्ययुः ॥ १५ ॥ द्विजातिमुख्यैर्धर्मात्मा
श्रेणीमुख्यैःसनैगमैः॥ माल्यमोदकहस्तैश्चमंत्रिभिर्भरतोवृतः॥ १६ ॥ शंखभेरीनिनादैश्चबंदिभिश्चाभिनंदितः ॥ आर्यपादौगृहीत्वातुशिरसाध
र्मकोविदः॥ १७॥ पांडुरंछत्रमादायशुक्लमाल्योपशोभितं ॥ शुक्लेचवालव्यजनेराजार्हेहेमभूषिते ॥ १८ ॥ उपवासकृशोदीनश्चीरकृष्णाजिनां
बरः॥ भ्रातुरागमनंश्रुत्वातत्पूर्वंहर्षमागतः॥ १९॥ प्रत्युद्ययौतदारामंमहात्मासचिवैःसह ॥ अश्वानांखुरशब्दैश्चरथनेमिस्वनेनच ॥ २० ॥ शं
खदुंदुभिनादेनसंचचालेवमेदिनी ॥ गजानांबृंहितैश्चापिशंखदुंदुभिनिःस्वनैः ॥ २१ ॥ कृत्स्नंतुनगरंतत्तुनंदिग्राममुपागमत् ॥ समीक्ष्यभरतो
वाक्यमुवाचपवनात्मजं॥ २२ ॥ कच्चिन्नखलुकापेयीसेव्यतेचलचित्तता॥ नहिपश्यामिकाकुत्स्थंराममार्यपरंतपं॥ २३ ॥ कच्चिन्नचानुदृश्यंते
कपयःकामरूपिणः॥ अथैवमुक्तेवचनेहनूमानिदमब्रवीत्॥ २४ ॥

॥ २२ ॥ यावन्नदूरंयातोस्मिक्षिप्रमागंतुमर्हसीतिहनूमंतंप्रतिरामोक्तेर्भरतेसर्वांकथामुक्त्वापुनारामसमीपंगत्वारामंप्रतिभरतवृत्तांतंनिवेद्यपुनर्नंदिग्रामंप्रतिरामाज्ञयागतेएतद्भरतवचस्तंप्र
तीतिबोध्यं ॥ कापेयीकपिस्वभावप्रयुक्ताचलचित्ततानसेव्यतेनानुष्ठीयतेकच्चित् ॥ मिथ्यानोच्यतेकच्चिदित्यर्थः ॥ कुतएवंशंकातत्राह ॥ नहीति ॥ २३ ॥ २४ ॥

एवंमिथ्यावादित्वशंकायांतन्निवृत्तयेऽर्थ्यमर्थादनपेतंविज्ञापयन्निदमब्रवीत् ॥ सदाफलत्वादिविशिष्टान्वृक्षान्प्राप्यप्रहृष्टानांवनौकसांभूमौनिःस्वनःश्रूयतेऽतस्त्वंप्रयाहीतिशेषः ॥ २५॥ वृक्षाणांतथाविधत्वंकुतस्तत्राह ॥ भरद्वाजप्रसादेनेति ॥ तेनापिकथमेवंशक्यंतत्राह ॥ तस्यचेति ॥ भरद्वाजस्यचेत्यर्थः ॥ वासवेनेति ॥ तत्तपःप्रसादितेनेत्यर्थः ॥ २६॥ यदेवमतःससैन्यस्यतवरामस्यचभरद्वाजेनसर्वगुणान्वितमातिथ्यंकृतं ॥ २७ ॥ यतोध्वनिःश्रूयतेऽतःसासेनागोमतींतरतीतिमन्ये ॥ वालुकीतिपाठांतरं ॥ क्षणानंतरमाह ॥ रजोवर्षमिति ॥ २८ ॥

अर्थ्यंविज्ञापयन्नेवभरतंसत्यविक्रमं ॥ सदाफलान्कुसुमितान्वृक्षान्प्राप्यमधुस्रवान् ॥ २५ ॥ भरद्वाजप्रसादेनमत्तभ्रमरनादितान् ॥ तस्यचैव वरोदत्तोवासवेनपरंतप ॥ २६ ॥ ससैन्यस्यतदातिथ्यंकृतंसर्वगुणान्वितं ॥ निःस्वनःश्रूयतेभीमःप्रहृष्टानांवनौकसां ॥ २७॥ मन्येवानरसेनासान दींतरतिगोमतीं ॥ रजोवर्षसमुद्भूतंपश्यसालवनंप्रति ॥ २८ ॥ मन्येसालवनंरम्यंलोलयंतिप्लवंगमाः ॥ तदेतदृश्यतेदूराद्विमानंचंद्रसन्निभं ॥ २९॥ विमानंपुष्पकंदिव्यंमनसाब्रह्मनिर्मितं ॥ रावणंबांधवैःसार्धंहत्वालब्धंमहात्मना ॥ ३० ॥ तरुणादित्यसंकाशंविमानंरामवाहनं ॥ धनदस्यप्रसादेनदिव्यमेतन्मनोजवं ॥ ३१ ॥ एतस्मिन्भ्रातरौवीरौवैदेह्यासहराघवौ ॥ सुग्रीवश्चमहातेजाराक्षसश्चविभीषणः ॥ ३२ ॥ ततोहर्षसमुद्भूतोनिःस्वनोदिवमस्पृशत् ॥ स्त्रीबालयुववृद्धानांरामोयमितिकीर्तिते ॥ ३३॥ रथकुंजरवाजिभ्यस्तेवतीर्यमहींगताः ॥ ददृशुस्तंविमानस्थंनराःसोममिवांबरे ॥ ३४ ॥ प्रांजलिर्भरतोभूत्वाप्रहृष्टोराघवोन्मुखः ॥ यथार्थेनार्घ्यपाद्याद्यैस्ततोराममपूजयत् ॥ ३५ ॥ मनसाब्रह्मणासृष्टेविमानेभरताग्रजः ॥ रराजपृथुदीर्घाक्षोवज्रपाणिरिवामरः ॥ ३६ ॥ ततोविमानाग्रगतंभरतोभ्रातरंतदा ॥ ववंदेप्रणतोरामंमेरुस्थमिवभास्करं ॥ ३७ ॥ ततोरामाभ्यनुज्ञाततंद्विमानमनुत्तमं ॥ हंसयुक्तंमहावेगंनिपपातमहीतलं ॥ ३८ ॥

क्षणोत्तरमाह ॥ तदेतदिति ॥ २९ ॥ मनसाब्रह्मनिर्मितं ॥ ब्रह्मणास्रष्टृत्वसाम्याद्विश्वकर्मणानिर्मितं ॥ ३० ॥ एतद्दिव्यंमनोजवंविमानंप्रसादेनब्रह्मणःप्रसादेनधनदस्यभवतीतिशेषः ॥ परेणतपसालेभेयत्कुबेरःपितामहादितिसुंदरकांडोक्तेः ॥ ३१ ॥ एतस्मिन्विमानेराघवौसुग्रीवोविभीषणश्चतिष्ठतीतिशेषः ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ततआसन्नेभरतादयस्तंददृशुरित्याह ॥ ददृशुरिति ॥ ३४ ॥ यथार्थेनस्वागतेन ॥ अन्वर्थेनस्वागतेनेत्यर्थः ॥ यस्यागमनंपरमकल्याणंतत्स्वागतमित्यर्थानुगतिमतेत्यर्थः ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥

अभ्यवादयत् ॥ अभ्यवंददित्यर्थः ॥ ३९ ॥ ४० ॥ लक्ष्मणमासाद्यवंदमानंलक्ष्मणंपरिष्वंगादिनासंभाव्य ॥ अन्येद्युःपांचजन्यात्माकैकेय्यांभरतोभवत् ॥ तदन्येद्युःसुमित्रायामनंतात्माचलक्ष्मणः ॥ सुदर्शनात्माशत्रुघ्नोद्वौजातौयुगपत्प्रियेइतिपाद्मेशिवोक्तेः ॥ वैदेहीमभ्यवादयत् ॥ अभ्यवंदत् ॥ परंतु ॥ यद्यपिलक्ष्मणोभरतात्कनिष्ठोवयसा ॥ स्पष्टंचेदंजन्मप्रकरणे ॥ तथापिज्येष्ठानुवर्तनेनस्वापेक्षयाधिकगुणत्वेनस्वव्यवहारेणज्येष्ठानुवृत्तिरेवंकर्तव्येतिभरतंप्रत्युपदेशदानेनचगुरुत्वबुद्ध्यातस्यनतिरुचितैव ॥ किंचकौसल्यायैप्रथमंदत्तपायसां

आरोपितोविमानंतद्भरतःसत्यविक्रमः॥राममासाद्यमुदितःपुनरेवाभ्यवादयत्॥ ३९ ॥ तंसमुत्थायकाकुत्स्थश्चिरस्याक्षिपथंगतं ॥ अंकेभरतमारोप्यमुदितःपरिषस्वजे ॥ ४० ॥ ततोलक्ष्मणमासाद्यवैदेहींचपरंतपः ॥ अथाभ्यवादयत्प्रीतोभरतोनामचाब्रवीत् ॥ ४१ ॥ सुग्रीवंकैकयीपुत्रोजांबवंतमथांगदं ॥ मैंदंचद्विविदंनीलमृषभंचैवसस्वजे ॥ ४२ ॥ सुषेणंचनलंचैवगवाक्षंगंधमादनं ॥ शरभंपनसंचैवपरितःपरिषस्वजे ॥ ॥ ४३ ॥ तेकृत्वामानुषंरूपंवानराःकामरूपिणः ॥ कुशलंपर्यपृच्छंस्तेप्रहृष्टाभरतंतदा ॥ ४४ ॥ अथाब्रवीद्राजपुत्रःसुग्रीवंवानरर्षभं ॥ परिष्वज्यमहातेजाभरतोधर्मिणांवरः ॥ ४५ ॥ त्वमस्माकंचतुर्णांवैभ्रातासुग्रीवपंचमः ॥ सौहृदाज्जायतेमित्रमपकारोरिलक्षणं ॥ ४६ ॥ विभीषणंचभरतःसांत्ववाक्यमथाब्रवीत् ॥ दिष्ट्यात्वयासहायेनकृतंकर्मसुदुष्करं ॥ ४७ ॥ शत्रुघ्नश्चतदाराममभिवाद्यसलक्ष्मणं ॥ सीतायाश्चरणौवीरोविनयादभ्यवादयत् ॥ ४८ ॥ रामोमातरमासाद्यविवर्णांशोककर्शितां ॥ जग्राहप्रणतःपादौमनोमातुःप्रहर्षयन् ॥ ४९ ॥ अभिवाद्यसुमित्रांचकैकेयींचयशस्विनीं ॥ समातॄश्चततःसर्वाःपुरोहितमुपागमत् ॥ ५० ॥ स्वागतंतेमहाबाहोकौसल्यानंदवर्धन ॥ इतिप्रांजलयःसर्वेनागरारामम‌ब्रुवन् ॥ ॥ ५१ ॥ तान्यंजलिसहस्राणिप्रगृहीतानिनागरैः ॥ व्याकोशानीवपद्मानिददर्शभरताग्रजः ॥ ५२ ॥

शजत्वाल्लक्ष्मणस्यज्येष्ठत्वं ॥ ततोहिकैकेय्यैपायसार्धदानंतदंशजश्चशत्रुघ्नइतिसएवभरतात्कनिष्ठः ॥ अतएववैदेहींचेतिचकारःस्वरसतःसंगच्छते ॥ अतएवचशत्रुघ्नकृतोलक्ष्मणनमस्कारउपपद्यते ॥ तयोर्युगपदुत्पन्नत्वादित्याहुः ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ पंचमोभ्राताभ्रातृविषयकपंचत्वसंख्यापूरणः ॥ सौहृदात्तत्पूर्वकोपकारात् ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ कैकेयींचयशस्विनीं ॥ अस्यामनोदाढ्र्येनराजानरकात्तारितोदेवान्प्रत्यर्षयश्चपरमंसुखंप्रापितारामस्यचयशोजातमतएषायशस्विन्येव ॥ ५० ॥ ५१ ॥ व्याकोशानिविकसितानि ॥ ५२ ॥

॥ ५३ ॥ एतत् एतावत्कालंमयारक्षितंन्यासभूतंमयिस्थितंराज्यंमयातेनिर्यातितंतुभ्यंनिवेदितं ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ विभीषणश्चबाष्पंमुमोच ॥ ईदृशाअपिभ्रातरःसंतीत्यानंदेनत्व स्यतद्वैपरीत्यजशोकेनच ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ पुरोहितस्यात्मसखस्येति ॥ वसिष्ठपुत्रस्यसुयज्ञस्येत्यर्थः ॥ आत्मसमस्येतिपाठांतरं ॥ ब्रह्मज्ञत्वादितिभावः ॥

पादुकेतेतुरामस्यगृहीत्वाभरतःस्वयं ॥ चरणाभ्यांनरेंद्रस्ययोजयामासधर्मवित् ॥ ५३ ॥ अब्रवीच्चतदारामंभरतःसकृतांजलिः ॥ एतत्तेसकलंरा ज्यंन्यासंनिर्यातितंमया ॥ ५४ ॥ अद्यजन्मकृतार्थंमेसंवृत्तश्चमनोरथः ॥ यत्त्वांपश्यामिराजानमयोध्यांपुनरागतं ॥ ५५ ॥ अवेक्षतांभवान्कोशं कोष्ठागारंगृहंबलं ॥ भवतस्तेजसासर्वंकृतंदशगुणंमया ॥ ५६ ॥ तथाब्रुवाणंभरतंदृष्ट्वातंभ्रातृवत्सलं ॥ मुमुचुर्वानराबाष्पंराक्षसश्चविभीषणः ॥ ॥ ५७ ॥ ततःप्रहर्षाद्भरतमंकमारोप्यराघवः ॥ ययौतेनविमानेनससैन्योभरताश्रमं ॥ ५८ ॥ भरताश्रममासाद्यससैन्योराघवस्तदा ॥ अवतीर्य विमानाग्रादवतस्थेमहीतले ॥ ५९ ॥ अब्रवीत्तुतदारामस्तद्विमानमनुत्तमं ॥ वहवैश्रवणंदेवमनुजानामिगम्यतां ॥ ६० ॥ ततोरामाभ्यनुज्ञातं तद्विमानमनुत्तमं ॥ उत्तरांदिशमुद्दिश्यजगामधनदालयं ॥ ६१ ॥ विमानंपुष्पकंदिव्यंसंगृहीतंतुरक्षसा ॥ अगमद्धनदंवेगाद्रामवाक्यप्रचोदितं ॥ ॥ ६२ ॥ पुरोहितस्यात्मसखस्यराघवोबृहस्पतेःशक्रइवामराधिपः ॥ निपीड्यपादौपृथगासनेशुभेसहैवतेनोपविवेशवीर्यवान् ॥ ६३ ॥ इत्यार्षेश्री मद्रामा०वा०युद्ध०एकोनत्रिंशाधिकशततमःसर्गः ॥ १२९ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ शिरस्यंजलिमाधायकैकेयीनंदिवर्धनः ॥ बभाषेभ रतोज्येष्ठंरामंसत्यपराक्रमं ॥ १ ॥ पूजितामामिकामातादत्तंराज्यमिदंमम ॥ तद्ददामिपुनस्तुभ्यंयथात्वमददामम ॥ २ ॥

वसिष्ठस्येत्यर्थइतितीर्थः ॥ ६३ ॥ इतिरामाभि०वा०युद्ध०एकोनत्रिंशाधिकशततमःसर्गः ॥ १२९ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ शिरसीति ॥ १ ॥ त्वयामामिकामाता पूजिता ॥ तदुक्तवनवासानुष्ठानात् ॥ मयाचित्रकूटेतवसमर्पितमिदंराज्यंत्वंपुनश्चित्रकूटएवममदत्तवान् ॥ तत्पुनस्तुभ्यमहंददामि ॥ ननुकथंदत्तस्यपुनर्दानंतत्राह ॥ यथेति ॥ यथात्वं मद्दत्तंराज्यंमह्यमददास्तथामयापित्वद्दत्तंतुभ्यंदीयतेइत्यर्थः ॥ २ ॥

ननुत्वद्दत्तराज्यभोगमहंकरिष्यामिराज्यंतुत्वमेवपालयेत्यत्राह॥धुरमिति॥एकाकिनास्वसमानधूर्वहबलीवर्दांतररहितेनबलीयसावृषभेणबलीवर्देनन्यस्तांक्षिप्तांकिशोरवत्पार्श्ववर्तिवडवा बालवत्सोयथावोढुंनोत्सहतेतथागुरुंराज्यस्यभारंवोढुंनाहमुत्सहे॥ ३॥नोत्सहेइत्यत्रहेतुमाह॥वारीति ॥ महतावारिवेगेनभिन्नःक्षरन्सेतुर्यथादुर्निबंधोबद्धुमशक्यएवमसंवृतमशक्यसंवर णंराज्यच्छिद्रंचोरादिनिबंधनंदुर्निबंधनंबद्धुमशक्यमित्येवमन्येऽहमितिशेषः॥ ४॥तवमार्गेरक्षणीयरक्षणचातुर्यं ॥ ५॥ अंतर्निवेशनेगृहारामेकश्चिद्वृक्षआरोपितःसमहत्त्वादिगुणविशिष्ट श्चजातस्ततःसपुष्पितोभूत्वाफलान्यदर्शयन्यदिविशीर्येतविशीर्णपुष्पोवास्वरूपतोवाविशीर्णोवाभवतिततोस्यफलस्यहेतोर्येनरोपितःसतदारोपणादिक्लेशस्यार्थंफलंनानुभवेदितिसय

धुरमेकाकिनान्यस्तांवृषभेणबलीयसा ॥ किशोरवद्गुरुंभारंनवोढुमहमुत्सहे ॥ ३ ॥ वारिवेगेनमहताभिन्नःसेतुरिवक्षरन् ॥ दुर्बंधनमिदंमन्येराज्यच्छिद्रमसंवृतं ॥ ४ ॥ गतिंखरइवाश्वस्यहंसस्येवचवायसः ॥ नान्वेतुमुत्सहेवीरतवमार्गमरिंदम ॥ ५ ॥ यथाचारोपितोवृक्षोजातश्चांतर्निवेशने ॥ महानपिदुरारोहोमहास्कंधःप्रशाखवान् ॥ ६ ॥ शीर्येतपुष्पितोभूत्वानफलानिप्रदर्शयन् ॥ तस्यनानुभवेदर्थंयस्यहेतोःसरोपितः ॥ ७ ॥ एषोपमामहाबाहोत्वमर्थंवेत्तुमर्हसि ॥ यद्यस्मान्मनुजेंद्रत्वंभर्ताभृत्यान्नशाधिहि ॥ ८ ॥ जगदद्याभिषिक्तंत्वामनुपश्यतुराघव ॥ प्रतपंतमिवादित्यंमध्याह्नेदीप्ततेजसं ॥ ९ ॥ तूर्यसंघातनिर्घोषैःकांचीनूपुरनिःस्वनैः ॥ मधुरैर्गीतशब्दैश्चप्रतिबुध्यस्वशेष्वच ॥ १० ॥ यावदावर्ततेचक्रंयावतीचवसुंधरा ॥ तावत्त्वमिहलोकस्यस्वामित्वमनुवर्तय ॥ ११ ॥ भरतस्यवचःश्रुत्वारामःपरपुरंजयः ॥ तथेतिप्रतिजग्राहनिषसादासनेशुभे ॥ १२ ॥ ततःशत्रुघ्नवचनान्निपुणाःश्मश्रुवर्धनाः ॥ सुखहस्ताःसुशीघ्राश्चराघवंपर्यवारयन् ॥ १३ ॥

थावृथाप्रयासः ॥ ६ ॥ ७॥ एषोपमातवहेमहाबाहो ॥ यदित्वंभक्तान्भृत्यानस्मान्नशाधितदेतिशेषः ॥ तमर्थंत्वंवेत्तुमर्हसि ॥ अन्यापदेशवचनार्थमित्यर्थः ॥ राज्ञाप्रजापालनार्थंमहतायत्नेनोत्पाद्यसंवर्धितेनत्वयाप्रजापालनंसंपादनीयंतदकरणेतुतादृशवृक्षतुल्यस्त्वमितिभावः ॥ ८॥ यदेवमतोजगदद्येत्यादि ॥ ९॥ तूर्यघोषादिभीराजोपचारैःप्रतिबुध्यस्वशेष्वचेत्यर्थः ॥ १० ॥ चक्रंज्योतिश्चक्रंयावदावर्तते ॥ अनेनकालावधिरुच्यते ॥ यावतीचवसुंधरेतिदेशावधिरुच्यते ॥ ११ ॥ प्रतिजग्राह ॥ भरतस्यवचइतिशेषः ॥ १२ ॥ श्मश्रुवर्धनास्तच्छेदकानापिताइत्यर्थः ॥ वर्धनंछेदनेथवृद्धेआनंदनसभाजनइत्यमरः ॥ १३ ॥

पूर्वंत्विति ॥ अत्रभरतलक्ष्मणयोःस्नानाद्यभिधानकालेशत्रुघ्नस्यतदनभिधानंतुस्नानकारयितृत्वात् ॥ उपलक्षणंवा ॥ १४ ॥ १५ ॥ इक्ष्वाकुकुलवर्धनःशत्रुघ्नः ॥ १६ ॥ प्रतिकर्मालंकरणंआत्मनैव ॥ नसैरंध्रीहस्तेनेत्यर्थः ॥ १७ ॥ शोभनमलंकरणं ॥ १८ ॥ अभिचक्रामसमीपमाजगाम ॥ १९ ॥ २० ॥ दिव्यनिभैर्दिव्यकांतिभिर्वस्त्रैर्युक्तौजग्मतुः ॥ रथस्थंरा

पूर्वंतुभरतेस्नातेलक्ष्मणेचमहाबले ॥ सुग्रीवेवानरेंद्रेचराक्षसेंद्रेविभीषणे ॥ १४ ॥ विशोधितजटःस्नातश्चित्रमाल्यानुलेपनः ॥ महार्हवसनोपेतस्तस्थौतत्रश्रियाज्वलन् ॥ १५ ॥ प्रतिकर्मचरामस्यकारयामासवीर्यवान् ॥ लक्ष्मणस्यचलक्ष्मीवानिक्ष्वाकुकुलवर्धनः ॥ १६ ॥ प्रतिकर्मचसीतायाःसर्वादशरथस्त्रियः ॥ आत्मनैवतदाचक्रुर्मनस्विन्योमनोहरं ॥ १७ ॥ ततोवानरपत्नीनांसर्वासामेवशोभनं ॥ चकारयत्नात्कौसल्याप्रहृष्टापुत्रवत्सला ॥ १८ ॥ ततःशत्रुघ्नवचनात्सुमंत्रोनामसारथिः ॥ योजयित्वाभिचक्रामरथंसर्वांगशोभनं ॥ १९ ॥ अग्न्यर्कामलसंकाशंदिव्यंदृष्ट्वारथंस्थितं ॥ आरुरोहमहाबाहूरामःपरपुरंजयः ॥ २० ॥ सुग्रीवोहनुमांश्चैवमहेंद्रसदृशद्युती ॥ स्नातौदिव्यनिभैर्वस्त्रैर्जग्मतुःशुभकुंडलौ ॥ २१ ॥ सर्वाभरणजुष्टाश्चययुस्ताःशुभकुंडलाः ॥ सुग्रीवपत्न्यःसीताचद्रष्टुंनगरमुत्सुकाः ॥ २२ ॥ अयोध्यायांचसचिवाराज्ञोदशरथस्यच ॥ पुरोहितंपुरस्कृत्यमंत्रयामासुरर्थवत् ॥ २३ ॥ अशोकोविजयश्चैवसिद्धार्थश्चसमाहिताः ॥ मंत्रयन्रामवृद्ध्यर्थंवृत्त्यर्थंनगरस्यच ॥ २४ ॥ सर्वमेवाभिषेकार्थंजयार्हस्यमहात्मनः ॥ कर्तुमर्हथरामस्ययद्यन्मंगलपूर्वकं ॥ २५ ॥ इतितेमंत्रिणःसर्वेसंदिश्यचपुरोहितः ॥ नगरान्निर्ययुस्तूर्णंरामदर्शनबुद्धयः ॥ ॥ २६ ॥ हरियुक्तंसहस्राक्षोरथमिंद्रइवानघः ॥ प्रययौरथमास्थायरामोनगरमुत्तमं ॥ २७ ॥ जग्राहभरतोरश्मीन्शत्रुघ्नश्छत्रमाददे ॥ लक्ष्मणोव्यजनंतस्यमूर्ध्निसंवीजयंस्तदा ॥ २८ ॥ श्वेतंचवालव्यजनंजगृहेपरितःस्थितः ॥ अपरंचंद्रसंकाशंराक्षसेंद्रोविभीषणः ॥ २९ ॥

ममनुजग्मतुरित्यर्थः ॥ २१ ॥ २२ ॥ अयोध्यायांचेति ॥ तस्मिन्नंतरेइत्यादिः ॥ पुरोहितंवसिष्ठं ॥ अर्थवत्प्रयोजनोत्तमवत् ॥ रामाभिषेकोपयुक्तमशेषविचारंचक्रुरित्यर्थः ॥ २३ ॥ तदेवाह ॥ अशोकइत्यादि ॥ अशोकादयोरामवृद्ध्यर्थंनगरस्यचवृत्त्यर्थंसंगताः ॥ मंत्रयन्नमंत्रयन् ॥ २४ ॥ तदेवाह ॥ सर्वमेवेति ॥ कर्तुमर्हथेतिभृत्यान्प्रत्युक्तिः ॥ २५ ॥ मंत्रिणःपुरोहितश्चैवंसंदिश्यनिर्ययुः ॥ २६ ॥ २७ ॥ लक्ष्मणोव्यजनंतालवृंतमयं ॥ २८ ॥ अपरंश्वेतंवालव्यजनंविभीषणोजगृहे ॥ २९ ॥

॥ ३० ॥ ३१ ॥ नवननागसहस्राणि ॥ नवसहस्रसंख्याकगजानित्यर्थः ॥ ३२ ॥ शंखशब्दप्रणादैः ॥ शंखशब्दैर्जनानांहर्षप्रणादैश्चेत्यर्थः ॥ तदुक्तंपाद्मे ॥ आगतोरावणद्वेषीकुंभ कर्णखरांतकः ॥ अतिकायेंद्रजिच्छेत्तामहर्षिजनरक्षकः ॥ समाप्तदेवताकार्यःसीतेशोलक्ष्मणानुजः ॥ सत्यैकनिरतःशास्तापरदारसहोदरः ॥ सुग्रीवराज्यदोधन्वीरावणानुजराज्यदः॥

ऋषिसंघैस्तदाकाशेदेवैश्चसमरुद्गणैः॥ स्तूयमानस्यरामस्यशुश्रुवेमधुरध्वनिः॥ ३० ॥ ततःशत्रुंजयंनामकुंजरंपर्वतोपमं ॥ आरुरोहमहातेजाः सुग्रीवःप्लवगर्षभः॥ ३१ ॥ नवनागसहस्राणिययुरास्थायवानराः॥ मानुषंविग्रहंकृत्वासर्वाभरणभूषिताः॥ ३२॥ शंखशब्दप्रणादैश्चदुंदुभीनां चनिःस्वनैः॥ प्रययौपुरुषव्याघ्रस्तांपुरींहर्म्यमालिनीं॥ ३३॥ ददृशुस्तेसमायांतंराघवंसपुरःसरं॥ विराजमानंवपुषारथेनातिरथंतदा॥ ३४ ॥ ते वर्धयित्वाकाकुत्स्थंरामेणप्रतिनंदिताः॥ अनुजग्मुर्महात्मानंभ्रातृभिःपरिवारितं॥ ३५ ॥ अमात्यैर्ब्राह्मणैश्चैवतथाप्रकृतिभिर्वृतः ॥ श्रियाविरु रुचेरामोनक्षत्रैरिवचंद्रमाः॥ ३६॥ सपुरोगामिभिस्तूर्यैस्तालस्वस्तिकपाणिभिः॥ प्रव्याहरद्भिर्मुदितैर्मंगलानिवृतोययौ ॥ ३७॥ अक्षतंजातरू पंचगावःकन्याःसहद्विजाः॥ नरामोदकहस्ताश्चरामस्यपुरतोययुः॥ ३८ ॥ सख्यंचरामःसुग्रीवेप्रभावंचानिलात्मजे ॥ वानराणांचतत्कर्मत्याच चक्षेऽथमंत्रिणां॥ ३९ ॥ श्रुत्वाचविस्मयंजग्मुरयोध्यापुरवासिनः॥ वानराणांचतत्कर्मराक्षसानांचतद्बलं॥ ४० ॥ द्युतिमानेतदाख्यायरामोवा नरसंयुतः ॥ हृष्टपुष्टजनाकीर्णामयोध्यांप्रविवेशसः॥ ४१ ॥ ततोह्यभ्युच्छ्रयन्पौराःपताकाश्चगृहेगृहे॥ ऐक्ष्वाकाध्युषितंरम्यमाससादपितुर्गृहं॥ ॥ ४२॥ अथाब्रवीद्राजपुत्रोभरतंधर्मिणांवरं॥ अर्थोपहितयावाचामधुरंरघुनंदनः ॥४३॥

शरणागतसंत्राताधर्मस्थापनतत्परः ॥ रामोदाशरथिःश्रीमान्भगवान्भरताग्रजः ॥ शरण्योरामइत्येवंशुश्रुवेकाहलध्वनिरिति ॥ ३३ ॥ तेनागराः ॥ ३४ ॥ तेनागराः ॥ वर्धयित्वा ॥ अशीर्भिरितिशेषः ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ तूर्यैस्तूर्यवादकैः ॥ स्वस्तिकश्चतालवदेवकरतलधार्यः ॥ मंगलानिप्रव्याहरद्भिरित्यन्वयः ॥ ३७ ॥ अक्षतादिकंमंगलार्थं ॥ जातरूपमक्षतं ॥ संपा दितहरिद्रादिवर्णविशेषमित्यर्थः ॥ अक्षतादीनांपुरतोयानंतद्ग्राहिपुरुषद्वारा ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ अभ्युच्छ्रयन्अभ्युदश्रयन् ॥ ४२ ॥ ४३ ॥

पितुर्भवनमासाद्यतत्रमहात्मनःसुग्रीवादीन्मुख्यान्प्रवेश्यकौसल्याद्याअभिवादय ॥ वानरैरितिशेषः ॥ इतिभरतमब्रवीदितिसंबंधः ॥ तत्रपूर्वंसुग्रीवादिप्रवेशबीजमुक्तंपाद्मे ॥ स्वंश्रीमद्भवनंरामोभक्तपादाब्जरेणुभिः ॥ शुद्धीकर्तुमनाराजाहनूमंतमकल्मषं ॥ विभीषणंचसुग्रीवंगृहंप्रावेशयत्तदेति ॥ आपाततस्तुकौसल्यादिप्रणामकरणंफलमितिभाति ॥ आंतरंमुख्यंतुपाद्मोक्तंबोध्यं ॥ पूर्वंतुरामेणएकांतएवतद्वंदनंकृतंनतुसर्वसमक्षमितिगम्यते ॥ ४४ ॥ ४५॥४६ ॥ ततःशत्रुघ्नेनप्रचोदिताराजभवनरक्षकाअभ्यंतरप्रदेशप्रदर्शनार्थंतैलप्रदीपान्गृहीत्वा

पितुर्भवनमासाद्यप्रवेश्यचमहात्मनः ॥ कौसल्यांचसुमित्रांचकैकेयीमभिवादय ॥ ४४ ॥ तच्चमद्भवनंश्रेष्ठंसाशोकवनिकंमहत् ॥ मुक्तावैदूर्यसंकीर्णंसुग्रीवायनिवेदय ॥ ४५ ॥ तस्यतद्वचनंश्रुत्वाभरतःसत्यविक्रमः ॥ हस्तेगृहीत्वासुग्रीवंप्रविवेशतमालयं ॥ ४६ ॥ ततस्तैलप्रदीपांश्चपर्यंकास्तरणानिच ॥ गृहीत्वाविविशुःक्षिप्रंशत्रुघ्नेनप्रचोदिताः ॥ ४७॥ उवाचचमहातेजाःसुग्रीवंराघवानुजः ॥ अभिषेकायरामस्यदूतानाज्ञापयप्रभो ॥ ४८ ॥ सौवर्णान्वानरेंद्राणांचतुर्णांचतुरोघटान् ॥ ददौक्षिप्रंससुग्रीवःसर्वरत्नविभूषितान् ॥ ४९ ॥ तथाप्रत्यूषसमयेचतुर्णांसागरांभसां॥ पूर्णैर्घटैःप्रतीक्षध्वंतथाकुरुतवानराः ॥ ५० ॥ एवमुक्तामहात्मानोवानरावारणोपमाः ॥ उत्पेतुर्गगनंशीघ्रंगरुडाइवशीघ्रगाः ॥ ५१ ॥ जांबवांश्चहनूमांश्चवेगदर्शीचवानरः ॥ ऋषभश्चैवकलशान्जलपूर्णानथानयन् ॥ ५२ ॥ नदीशतानांपंचानांजलंकुंभैरुपाहरन् ॥ पूर्वात्समुद्रात्कलशंजलपूर्णमथानयत् ॥ ५३ ॥ सुषेणःसत्त्वसंपन्नःसर्वरत्नविभूषितं ॥ ऋषभोदक्षिणात्तूर्णंसमुद्राज्जलमानयत् ॥ ५४ ॥ रक्तचंदनकर्पूरैःसंवृतंकांचनंघटं ॥ गवयःपश्चिमात्तोयमाजहारमहार्णवात् ॥ ५५ ॥ रत्नकुंभेनमहताशीतंमारुतविक्रमः ॥ उत्तराच्चजलंशीघ्रंगरुडानिलविक्रमः ॥ ५६ ॥ आजहारसधर्मात्मानिलःसर्वगुणान्वितः ॥ ततस्तैर्वानरश्रेष्ठैरानीतंप्रेक्ष्यतज्जलं ॥ ५७॥

भरतसुग्रीवयोःपुरःप्रविविशुः ॥ ४७ ॥ उवाचेति ॥ रामभवनप्रदर्शनानंतरमितिशेषः ॥ राघवानुजोभरतः ॥ ४८ ॥ चतुर्णांचतुःसागरगामिनांजांबवदादीनां ॥ ४९ ॥ चतुर्णांसागरांभसांतैःपूर्णैर्घटैःसहिताःप्रत्यूषसमयेयथाऽस्मान्प्रतीक्षध्वंप्रतीक्षिष्यध्वंतथाकुरुतेतियोजना ॥५०॥५१॥ जांबवांश्चेति ॥ अत्रचकारैःसुषेणगवयादिपंचशतवानरपरिग्रहः॥ तद्वक्ष्यति ॥ नदीशतानांपंचानामिति ॥ अतएवसुषेणगवययोःसमुद्रजलाहर्तृत्वेनवक्ष्यमाणेननविरोधः॥५२॥५३॥५४॥५५॥५६॥ आनिलोहनूमान्॥तत्प्रसिद्धंनदीतीर्थसागराणांजलं ॥ ५७ ॥

श्रेष्ठायपुरोहितायवसिष्ठाय ॥ ५८ ॥ प्रयतःप्रयत्नवान् ॥ रत्नमयेपीठेरत्नसिंहासने ॥ ससीतंसीतासहितं ॥ ५९ ॥ ६० ॥ प्रसन्नेननिर्मलेनसकलवैदिकमंत्रमंत्रितत्वादतिपवित्रेणच सलिलेननरव्याघ्रमभ्यर्षिचन् ॥ ६१ ॥ ऋत्विग्भिरित्यादि ॥ अत्रवसिष्ठादयःप्रयोजककर्तारः ॥ कन्याभिःषोडशसंख्याभिः ॥ अभ्यषिचन्अभ्यषेचयन् ॥ तेवसिष्ठादयः ॥ नैगमा वणिजः ॥ ६२ ॥ नभसिस्थितैःसर्वदेवसहितैर्लोकपालदैवतैः ॥ सर्वौषधिरसैरभ्यषेचयन्वसिष्ठादयः ॥ ६३ ॥ येनकिरीटेनमनुरभिषिक्तोयुक्तः ॥ ६४ ॥ अन्ववायोवंशः ॥ येन

अभिषेकायरामस्यशत्रुघ्नःसचिवैःसह ॥ पुरोहितायश्रेष्ठायसुहृद्भ्यश्चन्यवेदयत् ॥ ५८ ॥ ततःसप्रयतोवृद्धोवसिष्ठोब्राह्मणैःसह ॥ रामंरत्नमयेपीठेससीतंसंन्यवेशयत् ॥ ५९ ॥ वसिष्ठोविजयश्चैवजाबालिरथकाश्यपः ॥ कात्यायनोगौतमश्चवामदेवस्तथैवच ॥ ६० ॥ अभ्यर्षिचन्नरव्याघ्रंप्रसन्नेनसुगंधिना ॥ सलिलेनसहस्राक्षंवसवोवासवंयथा ॥ ६१ ॥ ऋत्विग्भिर्ब्राह्मणैःपूर्वंकन्याभिर्मंत्रिभिस्तथा ॥ योधैश्चैवाभ्यर्षिचंस्तेसंप्रहृष्टैःसनैगमैः ॥ ६२ ॥ सर्वौषधिरसैश्चापिदैवतैर्नभसिस्थितैः ॥ चतुर्भिर्लोकपालैश्चसर्वैर्देवैश्चसंगतैः ॥ ६३ ॥ ब्रह्मणानिर्मितंपूर्वंकिरीटंरत्नशोभितं ॥ अभिषिक्तःपुरायेनमनुस्तंदीप्ततेजसं ॥ ६४ ॥ तस्यान्ववायेराजानःक्रमाद्येनाभिषेचिताः ॥ सभायांहेमकॢप्तायांशोभितायांमहाधनैः ॥ ६५ ॥ रत्नैर्नानाविधैश्चैवचित्रितायांसुशोभनैः ॥ नानारत्नमयेपीठेकल्पयित्वायथाविधि ॥ ६६ ॥ किरीटेनततःपश्चाद्वसिष्ठेनमहात्मना ॥ ऋत्विग्भिर्भूषणैश्चैवसमयोक्ष्यतराघवः ॥ ६७ ॥ छत्रंतस्यचजग्राहशत्रुघ्नःपांडुरंशुभं ॥ श्वेतंचवालव्यजनंसुग्रीवोवानरेश्वरः ॥ ६८ ॥ अपरंचंद्रसंकाशंराक्षसेंद्रोविभीषणः ॥ मालांज्वलंतींवपुषाकांचनींशतपुष्करां ॥ ६९ ॥ राघवायददौवायुर्वासवेनप्रचोदितः ॥ सर्वरत्नसमायुक्तंमणिभिश्चविभूषितं ॥ ७० ॥ मुक्ताहारंनरेंद्रायददौशक्रप्रचोदितः ॥ प्रजगुर्देवगंधर्वाननृतुश्चाप्सरोगणाः ॥ ७१ ॥

वसिष्ठेन ॥ तद्वंशेराजानउच्यमानगुणायांसभायामभिषेचिताः ॥ ६५ ॥ तस्यांसभायांपीठेदीप्ततेजसंरामंकल्पयित्वोपवेश्ययथाविध्यभिषिच्य ॥ ६६ ॥ पश्चादभिषेकानंतरंतेनकिरीटेनतेनवसिष्ठेनराघवःसमयोक्ष्यतसंयुक्तःकृतः ॥ ऋत्विग्भिश्चभूषणैःसंयुक्तःकृतः ॥ आर्षोल्लङ् ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ शतपुष्करांशतपद्मनिर्मितां ॥ ६९ ॥ ७० ॥ शक्रप्रचोदितइति ॥ वायुरित्यनुकृष्यते ॥ वायुद्वारादिव्यांस्वीयांकांचनमालांमुक्ताहारंचभगवान्महेंद्रोददावित्यर्थः ॥ ७१ ॥

तदर्हस्य देवगीतनृत्ताद्यर्हस्य अभिषेके सतीत्यर्थः ॥ ७२ ॥ सहस्रशतं लक्षं ॥ धेनूनां गवां ॥ नवप्रसूतगवामित्यर्थः ॥ शतशब्दोऽनंतवाचीवा ॥ ७३ ॥ पूर्वं गवादिदानानि कृत्वा तदनं तरं भूयसीत्वेनां त्रिंशत्कोटीर्हिरण्यं ददौ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ अवेक्षमाणा तत्कृतमुपकारं चिंतयंती प्रददौ प्रदातुमियेषेत्यर्थः ॥ आत्मनः कंठाद्धारमवमुच्य दित्सया भर्त्रनुमत

अभिषेके तदर्हस्य तदा रामस्य धीमतः ॥ भूमिः सस्यवती चैव फलवंतश्च पादपाः ॥ ७२ ॥ गंधवंति च पुष्पाणि बभूवू राघवोत्सवे ॥ सहस्रशतमश्वानां धेनूनां च गवां तथा ॥ ७३ ॥ ददौ शतवृषान्पूर्वं द्विजेभ्यो मनुजर्षभः ॥ त्रिंशत्कोटीर्हिरण्यस्य ब्राह्मणेभ्यो ददौ पुनः ॥ ७४ ॥ नानाभरणवस्त्राणि महार्हाणि च राघवः ॥ अर्करश्मिप्रतीकाशां कांचनीं मणिविग्रहां ॥ ७५ ॥ सुग्रीवाय स्रजं दिव्यां प्रायच्छन्मनुजाधिपः ॥ वैदूर्यमयचित्रे च चंद्ररश्मिविभूषिते ॥ ७६ ॥ वालिपुत्राय धृतिमानंगदायांगदे ददौ ॥ मणिप्रवरजुष्टं तं मुक्ताहारमनुत्तमं ॥ ७७ ॥ सीतायै प्रददौ रामश्चंद्ररश्मिसमप्रभं ॥ अरजे वाससी दिव्ये शुभान्याभरणानि च ॥ ७८ ॥ अवेक्षमाणा वैदेही प्रददौ वायुसूनवे ॥ अवमुच्यात्मनः कंठाद्धारं जनकनंदिनी ॥ ७९ ॥ अवैक्षत हरीन्सर्वान्भर्तारं च मुहुर्मुहुः ॥ तामिंगितज्ञः संप्रेक्ष्य बभाषे जनकात्मजां ॥ ८० ॥ प्रदेहि सुभगे हारं यस्य तुष्टासि भामिनि ॥ अथ सा वायुपुत्राय तं हारमसितेक्षणा ॥ ८१ ॥ तेजो धृतिर्यशो दाक्ष्यं सामर्थ्यं विनयो नयः ॥ पौरुषं विक्रमो बुद्धिर्यस्मिन्नेतानि नित्यदा ॥ ८२ ॥ हनूमांस्तेन हारेण शुशुभे वानरर्षभः ॥ चंद्रांशुचयगौरेण श्वेताभ्रेण यथाचलः ॥ ८३ ॥ सर्वे वानरवृद्धाश्च ये चान्ये वानरोत्तमाः ॥ वासोभिर्भूषणैश्चैव यथार्हं प्रतिपूजिताः ॥ ८४ ॥ विभीषणोथ सुग्रीवो हनूमान्जांबवांस्तथा ॥ सर्वे वानरमुख्याश्च रामेणाक्लिष्टकर्मणा ॥ ८५ ॥ यथार्हं पूजिताः सर्वे कामै रत्नैश्च पुष्कलैः ॥ प्रहृष्टमनसः सर्वे जग्मुरेव यथागतं ॥ ८६ ॥ ततो द्विविदमैंदाभ्यां नीलाय च परंतपः ॥ सर्वान्कामगुणान्वीक्ष्य प्रददौ वसुधाधिपः ॥ ८७ ॥ दृष्ट्वा सर्वे महात्मानस्ततस्ते वानरर्षभाः ॥ विसृष्टाः पार्थिवेंद्रेण किष्किंधां समुपागमन् ॥ ८८ ॥

ये भर्तारमवैक्षत ॥ ७९ ॥ ८० ॥ अथ भर्त्रनुमत्यनंतरं ॥ सा वायुपुत्राय ददावितिशेषः ॥ ८१ ॥ तत्र हेतुः ॥ पौरुषादितेज आदि च ॥ यत्र हनूमति ॥ नित्यदा नित्यं ॥ आर्षो दाप्रत्ययः ॥ ॥ ८२ ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ कामैः स्रक्चंदनान्नपानाद्यैः ॥ ८६ ॥ वीक्ष्य मैंदद्विविदनीलान्दृष्ट्वा तेभ्यः सर्वान्कामगुणान् अत्युत्तमान् रत्नादीन्ददौ ॥ ८७ ॥ ८८ ॥

॥ ८९ ॥ लब्ध्वाकुलधनमिति ॥ स्वकुलधनं ॥ लंकाराज्यमित्यर्थः ॥ यत्तुइक्ष्वाकुकुलदैवतंरंगंविमानमिति ॥ तन्न ॥ पाद्मेवतारसमाप्तिसमयेतद्दानस्योक्तत्वात् ॥ तथाचतत्रविभीषणंप्रतिरामवचनं ॥ यावच्चंद्रश्चसूर्यश्चयावत्तिष्ठतिमेदिनी ॥ तावद्रमस्वराज्यस्थःकालेममपदंव्रज ॥ इत्युक्त्वाप्रददौतस्मैस्वविश्लेषासहिष्णवे ॥ श्रीरंगस्वामिनंस्वार्चामिक्ष्वाकुकुलदैवतंरंगंविमानमादायलंकांप्रायाद्विभीषणइति ॥ ९० ॥ शासन्दुष्टनिग्रहंकुर्वन्शशासपालयामास ॥ ९१ ॥ चतुरंगबलेनसहपूर्वराजाध्युषितामिमांगांमयासहातिष्ठ ॥ पूर्वराजानोमन्वादयस्तैरध्युषितांपालितां ॥ कीदृशमास्थानंमयाभुवःकर्तव्यंभवतासहेत्यत्राह ॥ तुल्यमित्यादि ॥ पुरस्तान्महाराज्याभिषेकात्पूर्वंपितृभिःस्वपितृभिस्तुल्यंयथाभवतितथा ॥ तैर्या

सुग्रीवोवानरश्रेष्ठोदृष्ट्वारामाभिषेचनं ॥ पूजितश्चैवरामेणकिष्किंधांप्राविशत्पुरीं ॥ ८९ ॥ विभीषणोपिधर्मात्मासहतैर्नैर्ऋतर्षभैः ॥ लब्ध्वाकुलधनंराजालंकांप्रायान्महायशाः ॥ ९० ॥ सराज्यमखिलंशासन्निहतारिर्महायशाः ॥ राघवःपरमोदारःशशासपरयामुदा ॥ उवाचलक्ष्मणंरामोधर्मज्ञंधर्मवत्सलः ॥ ९१ ॥ आतिष्ठधर्मज्ञमयासहेमांगांपूर्वराजाध्युषितांबलेन ॥ तुल्यंयथात्वंपितृभिःपुरस्तात्तैर्यौवराज्येधुरमुद्वहस्व ॥ ९२ ॥ सर्वात्मनापर्यनुनीयमानोयदानसौमित्रिरुपैतियोगं ॥ नियुज्यमानोभुवियौवराज्येततोभ्यषिंचद्भरतंमहात्मा ॥ ९३ ॥ पौंडरीकाश्वमेधाभ्यांवाजिमेधेनचासकृत् ॥ अन्यैश्चविविधैर्यज्ञैरयजत्पार्थिवात्मजः ॥ ९४ ॥ राज्यंदशसहस्राणिप्राप्यवर्षाणिराघवः ॥ दशाश्वमेधानाजह्रेसदश्वान्भूरिदक्षिणान् ॥ ९५ ॥ आजानुलंबिबाहुःसमहावक्षाःप्रतापवान् ॥ लक्ष्मणानुचरोरामःशशासपृथिवीमिमां ॥ ९६ ॥ राघवश्चापिधर्मात्माप्राप्यराज्यमनुत्तमं ॥ ईजेबहुविधैर्यज्ञैःससुतभ्रातृबांधवः ॥ ९७ ॥

यौवराज्येधूर्धृतातांधुरमुद्वहस्व ॥ आत्मनासहवनवासेदुःखानुभवाद्राज्येसहसुखानुभवार्थंलक्ष्मणंप्रतियौवराज्यप्रार्थनेतिभावः ॥ ९२ ॥ सर्वात्मनापर्यनुनीयमानः ॥ ज्येष्ठेभरतेविद्यमानेऽहंयौवराज्यानर्हइतिनिषेधेक्रियमाणेपिपुनःपुनरनुनीयमानइत्यर्थः ॥ नियुज्यमानोपिन्यायप्राप्तस्वीययौवराज्येनभरतेनानुनीयमानोपियोगंयौवराज्यसंसर्गंनोपैतिनेच्छतिस्म ततोभरतंयौवराज्येभ्यषेचयत् ॥ ९३ ॥ पौंडरीकाश्वमेधेत्यादिरुत्तरकांडार्थसंक्षेपः ॥ पौंडरीकाश्वमेधाभ्यामितिसामान्यतउक्त्वातत्रैवविशेषमाह ॥ वाजिमेधेनचासकृदिति॥ ॥ ९४ ॥ ९५ ॥ ९६ ॥ ९७ ॥

॥ ९८ ॥ ९९ ॥ १०० ॥ वर्षसहस्राणिआसन्जनाइतिशेषः ॥ १०१॥१०२॥१०३॥१०४॥ आर्षंऋषिर्वेदस्तत्संबंधि ॥ वेदोपबृंहणमितियावत् ॥ पुरापुरातनं ॥ १०५ ॥ १०६ ॥

नपर्यदेवन्विधवानचव्यालकृतंभयं ॥ नव्याधिजंभयंचासीद्रामेराज्यंप्रशासति ॥ ९८ ॥ निर्दस्युरभवल्लोकोनानर्थंकश्चिदस्पृशत् ॥ नचस्मवृद्धा बालानांप्रेतकार्याणिकुर्वते ॥ ९९ ॥ सर्वमुदितमेवासीत्सर्वोधर्मपरोभवत् ॥ राममेवानुपश्यंतोनाभ्यहिंसन्परस्परं ॥ १०० ॥ आसन्वर्षसहस्राणितथापुत्रसहस्रिणः ॥ निरामयाविशोकाश्चरामेराज्यंप्रशासति ॥ १०१ ॥ नित्यमूलानित्यफलास्तरवस्तत्रपुष्पिताः ॥ कामवर्षीचपर्जन्यःसुखस्पर्शश्चमारुतः ॥ २ ॥ स्वकर्मसुप्रवर्ततेतुष्टाःस्वैरेवकर्मभिः ॥ आसन्प्रजाधर्मपरारामेशासतिनानृताः ॥ ३ ॥ सर्वेलक्षणसंपन्नाःसर्वेधर्मपरायणाः ॥ दशवर्षसहस्राणिरामोराज्यमकारयत् ॥ ४॥ धर्म्यंयशस्यमायुष्यंराज्ञांचविजयावहं ॥ आदिकाव्यमिदंचार्षंपुरावाल्मीकिनाकृतं ॥ ५ ॥ यःशृणोतिसदालोकेनरःपापात्प्रमुच्यते ॥ पुत्रकामश्चपुत्रान्वैधनकामोधनानिच ॥ ६ ॥ लभतेमनुजोलोकेश्रुत्वारामाभिषेचनं ॥ महींविजयतेराजारिपूंश्चाप्यधितिष्ठति ॥ ७ ॥ राघवेणयथामातासुमित्रालक्ष्मणेनच ॥ भरतेनचकैकेयीजीवपुत्रास्तथास्त्रियः ॥ ८ ॥ श्रुत्वारामायणमिदंदीर्घमायुश्चविंदति ॥ रामस्यविजयंचेमंसर्वमक्लिष्टकर्मणः ॥ ९ ॥ शृणोतियइदंकाव्यंपुरावाल्मीकिनाकृतं ॥ श्रद्दधानोजितक्रोधोदुर्गाण्यतितरत्यसौ ॥ ११० ॥ समागम्यप्रवासांतेरमंतेसहबांधवैः ॥ शृण्वंतियइदंकाव्यंपुरावाल्मीकिनाकृतं ॥ ११ ॥ तेप्रार्थितान्वरान्सर्वान्प्राप्नुवंतीहराघवात् ॥ श्रवणेनसुराःसर्वेप्रीयंतेसंप्रशृण्वतां ॥ १२ ॥ विनायकाश्चशाम्यंतिगृहेतिष्ठतियस्यवै ॥ विजयेतमहींराजाप्रवासीस्वस्तिमान्भवेत् ॥ ॥ १३ ॥ स्त्रियोरजस्वलाःश्रुत्वापुत्रान्सूयुरनुत्तमान् ॥ पूजयंश्चपठंश्चैनमितिहासंपुरातनं ॥ १४ ॥ सर्वपापैःप्रमुच्येतदीर्घमायुरवाप्नुयात् ॥ प्रणम्यशिरसानित्यंश्रोतव्यंक्षत्रियैर्द्विजात् ॥ १५ ॥ ऐश्वर्यंपुत्रलाभश्चभविष्यतिनसंशयः ॥ रामायणमिदंकृत्स्नंशृण्वतःपठतःसदा ॥ १६ ॥

रामाभिषेचनं ॥ तदवधिकमित्यर्थः ॥ रिपूनधितिष्ठति ॥ तान्विजयतेइत्यर्थः ॥ १०७ ॥ १०८ ॥ १०९ ॥ ११० ॥ १११ ॥ संप्रशृण्वतामितिपाठः ॥ ११२ ॥ विनायकाःविघ्नकारिणोदेवगणविशेषाः ॥ ११३ ॥ स्त्रियोरजस्वलाःशुद्धस्नानानंतरंषोडशदिनावधि ॥ ११४ ॥ ११५ ॥ सदेत्यनेनकालत्रयेपीत्यर्थः ॥ ११६ ॥

[OrderDescription]
,CREATED=20.02.20 14:18
,TRANSFERRED=2020/02/20 at 15:12:06
,PAGES=184
,TYPE=STD
,NAME=S0002857
,Book Name=M-2713-RAMAYAN
,ORDER_TEXT=
,[PAGELIST]
,FILE1=00000001.TIF
,FILE2=00000002.TIF
,FILE3=00000003.TIF
,FILE4=00000004.TIF
,FILE5=00000005.TIF
,FILE6=00000006.TIF
,FILE7=00000007.TIF
,FILE8=00000008.TIF
,FILE9=00000009.TIF
,FILE10=00000010.TIF
,FILE11=00000011.TIF
,FILE12=00000012.TIF
,FILE13=00000013.TIF
,FILE14=00000014.TIF
,FILE15=00000015.TIF

FILE16=00000016.TIF
,FILE17=00000017.TIF
,FILE18=00000018.TIF
,FILE19=00000019.TIF
,FILE20=00000020.TIF
,FILE21=00000021.TIF
,FILE22=00000022.TIF
,FILE23=00000023.TIF
,FILE24=00000024.TIF
,FILE25=00000025.TIF
,FILE26=00000026.TIF
,FILE27=00000027.TIF
,FILE28=00000028.TIF
,FILE29=00000029.TIF
,FILE30=00000030.TIF
,FILE31=00000031.TIF
,FILE32=00000032.TIF
,FILE33=00000033.TIF
,FILE34=00000034.TIF
,FILE35=00000035.TIF
,FILE36=00000036.TIF
,FILE37=00000037.TIF
,FILE38=00000038.TIF
,FILE39=00000039.TIF

FILE40=00000040.TIF
,FILE41=00000041.TIF
,FILE42=00000042.TIF
,FILE43=00000043.TIF
,FILE44=00000044.TIF
,FILE45=00000045.TIF
,FILE46=00000046.TIF
,FILE47=00000047.TIF
,FILE48=00000048.TIF
,FILE49=00000049.TIF
,FILE50=00000050.TIF
,FILE51=00000051.TIF
,FILE52=00000052.TIF
,FILE53=00000053.TIF
,FILE54=00000054.TIF
,FILE55=00000055.TIF
,FILE56=00000056.TIF
,FILE57=00000057.TIF
,FILE58=00000058.TIF
,FILE59=00000059.TIF
,FILE60=00000060.TIF
,FILE61=00000061.TIF
,FILE62=00000062.TIF
,FILE63=00000063.TIF

FILE64=00000064.TIF
,FILE65=00000065.TIF
,FILE66=00000066.TIF
,FILE67=00000067.TIF
,FILE68=00000068.TIF
,FILE69=00000069.TIF
,FILE70=00000070.TIF
,FILE71=00000071.TIF
,FILE72=00000072.TIF
,FILE73=00000073.TIF
,FILE74=00000074.TIF
,FILE75=00000075.TIF
,FILE76=00000076.TIF
,FILE77=00000077.TIF
,FILE78=00000078.TIF
,FILE79=00000079.TIF
,FILE80=00000080.TIF
,FILE81=00000081.TIF
,FILE82=00000082.TIF
,FILE83=00000083.TIF
,FILE84=00000084.TIF
,FILE85=00000085.TIF
,FILE86=00000086.TIF
,FILE87=00000087.TIF

FILE88=00000088.TIF
,FILE89=00000089.TIF
,FILE90=00000090.TIF
,FILE91=00000091.TIF
,FILE92=00000092.TIF
,FILE93=00000093.TIF
,FILE94=00000094.TIF
,FILE95=00000095.TIF
,FILE96=00000096.TIF
,FILE97=00000097.TIF
,FILE98=00000098.TIF
,FILE99=00000099.TIF
,FILE100=00000100.TIF
,FILE101=00000101.TIF
,FILE102=00000102.TIF
,FILE103=00000103.TIF
,FILE104=00000104.TIF
,FILE105=00000105.TIF
,FILE106=00000106.TIF
,FILE107=00000107.TIF
,FILE108=00000108.TIF
,FILE109=00000109.TIF
,FILE110=00000110.TIF
,FILE111=00000111.TIF

FILE112=00000112.TIF
,FILE113=00000113.TIF
,FILE114=00000114.TIF
,FILE115=00000115.TIF
,FILE116=00000116.TIF
,FILE117=00000117.TIF
,FILE118=00000118.TIF
,FILE119=00000119.TIF
,FILE120=00000120.TIF
,FILE121=00000121.TIF
,FILE122=00000122.TIF
,FILE123=00000123.TIF
,FILE124=00000124.TIF
,FILE125=00000125.TIF
,FILE126=00000126.TIF
,FILE127=00000127.TIF
,FILE128=00000128.TIF
,FILE129=00000129.TIF
,FILE130=00000130.TIF
,FILE131=00000131.TIF
,FILE132=00000132.TIF
,FILE133=00000133.TIF
,FILE134=00000134.TIF
,FILE135=00000135.TIF

FILE136=00000136.TIF
,FILE137=00000137.TIF
,FILE138=00000138.TIF
,FILE139=00000139.TIF
,FILE140=00000140.TIF
,FILE141=00000141.TIF
,FILE142=00000142.TIF
,FILE143=00000143.TIF
,FILE144=00000144.TIF
,FILE145=00000145.TIF
,FILE146=00000146.TIF
,FILE147=00000147.TIF
,FILE148=00000148.TIF
,FILE149=00000149.TIF
,FILE150=00000150.TIF
,FILE151=00000151.TIF
,FILE152=00000152.TIF
,FILE153=00000153.TIF
,FILE154=00000154.TIF
,FILE155=00000155.TIF
,FILE156=00000156.TIF
,FILE157=00000157.TIF
,FILE158=00000158.TIF
,FILE159=00000159.TIF

FILE160=00000160.TIF
,FILE161=00000161.TIF
,FILE162=00000162.TIF
,FILE163=00000163.TIF
,FILE164=00000164.TIF
,FILE165=00000165.TIF
,FILE166=00000166.TIF
,FILE167=00000167.TIF
,FILE168=00000168.TIF
,FILE169=00000169.TIF
,FILE170=00000170.TIF
,FILE171=00000171.TIF
,FILE172=00000172.TIF
,FILE173=00000173.TIF
,FILE174=00000174.TIF
,FILE175=00000175.TIF
,FILE176=00000176.TIF
,FILE177=00000177.TIF
,FILE178=00000178.TIF
,FILE179=00000179.TIF
,FILE180=00000180.TIF
,FILE181=00000181.TIF
,FILE182=00000182.TIF
,FILE183=00000183.TIF

FILE184=00000184.TIF
,